MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ŞEHİR ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

XIX. YÜZYILIN DÖNÜŞEN İSTANBUL'UNDA MAHALLELER, KOLLAR VE BELEDİYELER: BİR ENVANTER VE HARİTALAMA ÇALIŞMASI

BÜŞRANUR BEKMAN

HAZİRAN 2020

Bu tez tarafımızca okunmuş olup kapsam ve nitelik açısından, Şehir Çalışmaları alanında Yüksek Lisans Derecesini alabilmek için yeterli olduğuna karar verilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri:

	KANAATİ	İMZA
Dr. Öğr. Yunus UĞUR (Tez Danışmanı)	Kabul	
Doç. Dr. Turan Açık	Kabul	
Doç. Dr. Alim Arlı	Kabul	

Bu tezin Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından konulan tüm standartlara uygun şekilde yazıldığı teyit edilmiştir.

Tarih Mühür/İmza

AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI

Bu çalışmada yer alan tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, söz konusu kurallar ve ilkelerin zorunlu kıldığı çerçevede, çalışmada özgün olmayan tüm bilgi ve belgelere, alıntılama standartlarına uygun olarak referans verilmiş olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Büşranur BEKMAN

İmza

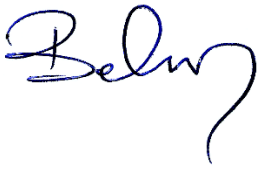

ÖZ

XIX. YÜZYILIN DÖNÜŞEN İSTANBUL'UNDA MAHALLELER, KOLLAR VE BELEDİYELER: BİR ENVANTER VE HARİTALAMA ÇALIŞMASI

BEKMAN, Büşranur.

Şehir Çalışmaları Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yunus UĞUR

Haziran 2020, 329 Sayfa.

Osmanlı şehirlerinde mahalleler bulunduğu coğrafyanın ve toplumun özellikleriyle inşa edilirken, devletin yaşadığı bürokratik, sosyo-ekonomik, demografik, siyasi ve kültürel dönüşümleri görmemizi sağlayacak aynalar olmuştur. İstanbul'un fethinden itibaren şehrin idari sınırlarının Bilâd-ı Selâse ve Dersaâdet olarak tasvir edilmesi mahalle ölçeğindeki çalışmaların özellikle Sur içine odaklanarak yapılmasına sebebiyet vermiştir. Ancak XIX. yüzyıla gelindiğinde kentin idari yapısı sur dışının da dâhil olacağı sınırlara erişirken, devletin yaşadığı bürokratik, kentsel ve toplumsal dönüşümlerden de etkilenerek "yeni İstanbul"un doğuşuna sebep olmuştur. Bu yeniliğin içinde İstanbul mahalleleri klasik ve modern şehir düzenin ara kesitinde varlığını sürdürmüş, XIX. yüzyılda yaşanan değişimlerin görülebildiği üniteler olmuştur. Ancak şehrin XIX. yüzyılda yaşandığı dönüşümde bu denli önemli göstergeler olan mahallelerin isimleri, konumları ve değişimlerine odaklanan herhangi bir çalışma literatürde yer almamıştır. Bu tez çalışması, İstanbul mahalleleri çalışmalarına tasvirsel ve metodolojik olarak katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Öncelikle 1829, 1830, 1845, 1869, 1877 ve 1885 tarihleri arasında belirlenen altı birincil kaynağa göre XIX. yüzyıl İstanbul mahalleleri tespit edilmiş ve bir envanter oluşturulmuştur. Envanterde yer alan bilgilere göre 1829'da 285 adet olan mahalle sayısı 1845 tarihinde 486'e ve 1885 tarihinde 518'e ulaştığı tespit edilmiştir. İkinci olarak envanterde yer alan bilgiler neticesinde mahallelerin muhtemel konumları ArcGIS programı kullanılarak haritalanmıştır. Böylece, mahallelerin yıllar içerisindeki süreklilik ve değişimleri, nüfus büyüklüğünü, idari yapısı ve sınırlarının analizinin yapılması mümkün olmuştur. Bununla birlikte, İstanbul'un bu yüzyıldaki kentsel ve idari dönüşümü tasvir edilerek kent yapısı mahalle ölçeğinden yorumlanmıştır. Bu sayede,

İstanbul'un klasik nahiye-semt ve mahalle örgütlenmesinin bu dönemde sur içinde kollar ve mahalle olarak; zamanla diğer bölgeler içinse belediyeler ve mahalleler şeklinde örgütlendikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: XIX. yüzyıl, Osmanlı, İstanbul, Mahalleler, Belediye Teşkilatı, Kentleşme, İdari Taksimat, Harita, GIS/CBS

ABSTRACT

NEIGHBORHOODS, SUBSECTION AND MUNICIPALITIES IN THE 19TH CENTURY ISTANBUL UNDERGOING TRANSFORMATION: AN INVENTORY AND MAPPING STUDY

BEKMAN, Büşranur.

MA in Urban Studies

Thesis Advisor: Asst. Prof. Yunus UĞUR

June 2020, 329 Pages.

While the neighborhoods in the Ottoman cities were built with the characteristics of the geography and society in which they existed, they became mirrors that helped us understand the bureaucratic, socio-economic, demographic, political and cultural transformation of the state. Since the conquest of Constantinople, the administrative borders of the city depicted as Bilâd-ı Selâse and Dersaâdet, and the studies on the neighborhood scale carried out by focusing on the historical peninsula. However, as the administrative structure of the city reached the borders including beyond the walls in the 19th century, the bureaucratic, urban, and social transformation of the Ottoman Empire influenced the capital city and it caused the consist of the "new Istanbul". In this transformation, neighborhoods continued to exist between the classical and modern city order and formed by the effects of this century. Nevertheless, there are no studies in the literature focusing on the names, locations, and changes of the neighborhoods, which are such important indicators in the transformation of the city in the 19th century. I this thesis, it aims to contribute descriptively and methodologically to the existing studies in the literature on the neighborhoods of Istanbul.

First of all, an inventory created with qualitative and qualitative characteristics of the neighborhoods that existed in Istanbul in the 19th century, within six primary sources between 1829, 1830, 1845, 1869, 1877 and 1885. According to the information in the inventory, the number of neighborhoods, which was 285 in 1829, reached 486 in 1845 and increased 518 in 1885. Secondly, as a result of the information in the inventory, locations of the neighborhoods mapped using the ArcGIS program. Thus, it was possible to analyze the continuity and changes of the neighborhoods over the years, population

size, administrative structure and boundaries. In addition, the urban and administrative transformation of Istanbul depicted in 19th century and the urban structure interpreted on a neighborhood scale. In this way, it observed that the classical district and neighborhood organization of Istanbul was formed the subsection and the neighborhood in the historical peninsula. On the other hand, it determined that the change of this administrative structure organized as other regions municipalities and neighborhoods.

Keywords: 19th century, Ottoman, Istanbul, Neighborhoods, Municipal Organization, Urbanization, Administrative Division, Map, GIS / ArcGIS

ŞEHİR ailem ve Ahsen'e…

TEŞEKKÜR

Öncelikle henüz İstanbul Şehir Üniversitesi Tarih bölümü ikinci sınıf öğrencisiyken yanında stajyer olarak başladığım, beni bugünlere kadar yetiştiren, gerek akademik gerekse kişisel hayatımın önemli aşamalarında hep katkısı olmuş danışmanım Dr. Öğr. Üyesi. Yunus UĞUR'a teşekkür etmek isterim. Tanıştığımız ilk günden beri desteğini esirgemeyen, beni yalnızca bir stajyerken Şehir Araştırmaları Merkezi'nin aile üyesi olarak gören, akademik hayatımda edindiğim tüm kazanımlar ve tecrübelerde katkısı bulunan, attığım upuzun maillere sabırla cevap veren Yunus Hoca benim için bir danışmandan ötedir. Bu yüzden onunla çalışma imkânı edindiğim ve öğrencisi olduğum için ömrüm boyunca gurur duyacağım.

İkinci olarak en büyük teşekkürüm Doç. Dr. Abdurrahman ATÇIL'a dır. Abdurrahman Hoca bana yalnızca akademik ve çalışma hayatında nasıl bir insan olmam gerektiğini değil, aynı zamanda sevginin, saygının ve sabrın her sıkıntıya ilaç olabileceğini öğretmiştir. Ortak Dersler Koordinatörlüğü'nde çalıştığımız süre boyunca sağladığı anlayış ve destek olmasaydı bu tezin tamamlanması mümkün değildi. Bu sebeple, Abdurrahman Hoca ŞEHİR ailemde edindiğim en önemli kazanımlardan biridir.

Yine lisans eğitiminden beri tecrübelerinden ve hayranlık uyandıracak ders anlatışından faydalandığım; çok kısa bir süre de olsa Ortak Dersler Koordinatörlüğü'nde birlikte çalışma imkânı bulduğum Dr. Öğr. Üyesi Ayşe BAŞARAN'a anlayışı, desteği ve sabrı için teşekkür ederim.

Çalışmam boyunca Osmanlı mahalleleri hakkında önemli bilgiler veren ve beni tezimi bitirmeye teşvik eden Prof. Dr. Cem BEHAR'a, Osmanlıca belgeleri okumayı öğreten, XIX. yüzyıl mahallelerin izini sürmeye başladığımda ilk kaynağı bulmama vesile olan ve öğrencisi olma şerefine eriştiğim Mehmet GENÇ'e, jüri üyelerim Doç. Dr. Alim ARLI ve Doç. Dr. Turan AÇIK'a, haritaların üretilmesinde büyük katkısı bulunan Hatice KORKULU'ya, Ortak Dersler Koordinatörlüğü'nde ve ŞEHİR Araştırmaları Merkezi'nde görev yapan hocalarım ve asistan arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Öte yandan, elinizdeki bu çalışma çok büyük bir akademik desteğin neticesi olduğu kadar ailem ve yol arkadaşlarımın inancıyla yazılmıştır. Öncelikle beni yetiştiren, tezimin bitmesini sabırla bekleyen, evimizden kilometrelerce uzaklıktaki okulumdan ve kütüphanelerden gece geç saatlerde dönmeme müsamaha gösteren ailem, yeğenlerim Ecem ve Eren Ensar'a çok teşekkür ederim.

Bu yola çıktığım ilk günden beri belki de benden daha çok başarılı olacağıma inan, arkadaştan öte kardeş olan, kendimi bildim bileli arkamda duran Ahsen KÖSDAĞ'a, yaşadığımız tüm zorluklarda maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, her ihtiyacım olduğunda evlerini açan Fatma ALADAĞ, Merve SÜRÜKLİ, İlknur KAPLAN, Nurullah ŞENOL ve ailelerine teşekkür ederim. Her anımda yanı başımda onları görmek hayatımdaki en büyük şansımdır.

Tez sürecinde yeri geldiğinde telefonlarını açamasam da, buluşmalarına katılamasam da bana gönül koymayıp hep yanımda duran Sümeyya BAYGÜT, Derya ÖZYURTLI, Ceyda ÖZYURTLI, Halime KARAYEL'e, desteklerini ve tecrübelerini esirgemeyen Şehnaz ARGUÇ DEĞİRMENCİ, Zeynep Hande GÜÇYILMAZ, Beyza TOPUZ DEMİR, Ayşin ETE, Özge Eda KÖSE KAYA ve Serpil ÖZCAN'a şükranlarımı sunuyorum. Bu sebeplerden ötürü elinizdeki bu tez, birlikte çalıştığım hocalarımın, ailemin, yol arkadaşlarımın başarısı; ömrüm boyunca unutamayacağım kadar çok anı biriktirdiğim, son nefesime kadar mezunu, mensubu ve çalışanı olarak gurur duyacağım ŞEHİR ailemindir.

İÇİNDEKİLER

ÖZ iii
ABSTRACT v
TEŞEKKÜR viii
TABLOLAR LİSTESİ xiii
HARİTALAR LİSTESİ xvi
GÖRSELLER LİSTESİ xviii
ŞEKİLLER LİSTESİ xix
BÖLÜMLER
1. GİRİŞ 1
1.1. Tez Konusu ve Araştırma Soruları 5
1.2. Kaynaklar 8
1.3. Tezin Bölümleri ve Yönetimi 12
2. OSMANLI MAHALLESİ VE MAHALLE ÇALIŞMALARI 14
2.1. OSMANLI MAHALLESİ 14
2.1.1. Vergi Ünitesi Olarak Mahalle 18
2.1.2. Toplumsal Ünite Olarak Mahalle 19
2.1.3. Yönetim Birimi Olarak Mahalle 24
2.1.4. Mahallenin Yapısal Özellikleri 27
2.2. İSTANBUL'U ODAĞA ALAN MAHALLE ÇALIŞMALARI 31
2.2.1. İstanbul Mahallelerini Konu Alan Çalışmalar 31
2.2.2. XIX. Yüzyıl İstanbul Mahalleleri Hakkında Yapılan Çalışmalar 36
2.2.3. XIX. yüzyıl İstanbul Mahalleleri Hakkındaki Listelere Dair 38
2.3. DEĞERLENDİRME 41
3. İSTANBUL'UN İDARİ VE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜNÜN MAHALLELERE NİTELİKSEL ETKİLERİ 45
3.1. YEREL YÖNETİM SİSTEMİNİN DÖNÜŞÜMÜ 45
3.1.1. Osmanlı Belediyeciliğini Doğuran Nedenler 46
3.1.2. Şehremaneti'nin Kuruluşu 49

3.1.3. Altıncı Daire-i Belediyye 53
3.1.4. İstanbul'da Kurulan Diğer Belediye Daireleri 56
3.1.5. İstanbul'da Daire Taksimatının Yeniden Düzenlenmesi.....60
3.1.6. Daire Sisteminin Nihayete Erdirilmesi.....71
3.1.7. Koldan Daireye: İstanbul'un XIX. yüzyılda değişe[meye]n Bölümlenişi.....73
3.1.8. Modern İdari Yönetimin Mahalle Ölçeğindeki Etkisi: Muhtarlık Teşkilatı 82
3.2. XIX. YÜZYILDA İSTANBUL'UN KENTSEL DÖNÜŞÜMÜ 85
3.2.1. Kentsel Reformlar.....95
3.3. DEĞERLENDİRME 100
4. XIX. YÜZYIL İSTANBUL MAHALLELERİNİN TOPOGRAFİK ANALİZİ 102
4.1. 1829 yılında Nefs-i İstanbul Mahalleleri 107
4.2. 1830 yılında Nefs-i İstanbul Mahalleleri 124
4.3. 1845 yılında İstanbul Mahalleleri.....135
4.4. 1869 yılında İstanbul Mahalleleri.....162
4.5. 1877 yılında İstanbul Mahalleleri.....180
4.6. 1885 yılında İstanbul Mahalleleri.....203
5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ: XIX. YÜZYILDA DÖNÜŞEN İSTANBUL VE MAHALLELERİ 236
KAYNAKÇA 272
BİRİNCİL KAYNAKLAR.....272
İKİNCİL KAYNAKLAR.....273
EK.....291
A. XIX. yüzyıl İstanbul Mahalleleri Envanteri (1829-1885) 291
B. 1882 tarihli İstanbul Haritası.....320
C. 1845 tarihli İstanbul Haritası.....321
D. 1821 tarihli İstabul Haritası.....323
E. 1829 tarihli belgenin orjinalinden bir sayfa 324

F. 1830 tarihli belgenin orjinali 325
G. 1845 tarihli belgenin orjinalinden bir sayfa.....326
H. 1869 tarihli belgenin orjinalinden bir sayfa.....327
İ. 1877 tarihli belgenin orjinalinden bir sayfa.....328
J. 1885 tarihli belgenin orjinalinden bir sayfa.....329

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 3.1 1858 Tarihli Daire-i Belediyye Modeli 52
Tablo 3.2 1868 Tarihli Daire-i Belediyye Modeli ve Sınırları 59
Tablo 3.3 1877 Tarihli Daire-i Belediyye Modeli ve Sınırları 61
Tablo 3.4 Belediye Dairelerine göre Mahallelerin Dağılımı (1880) 66
Tablo 3.5 Belediye Dairelerine göre Mahallelerin Sayıları ve Kapsamı (1885) 69
Tablo 3.6 1912 Tarihli Daire-i Belediyye Düzeni 71
Tablo 3.7 Kollara göre Mahalle Dağılımları (1829) 75
Tablo 3.8 Kollara göre Mahalle Dağılımları (1830) 76
Tablo 3.9 İstanbul Mahallelerinin Kollara göre Dağılımı (1845) 78
Tablo 3.10 İstanbul'un Mahallelerinin Kollara göre Dağılımı (1877) 80
Tablo 4.1 Toplam Hane Sayılarının Kollara göre Dağılımı (1829) 108
Tablo 4.2 Nefs-i İstanbul'da En Fazla Hane Sayısına Sahip Mahalleler (1829) 111
Tablo 4.3 Balat Kolu'na Tabi Mahalleler (1829) 111
Tablo 4.4 Kumkapı Kolu'na Tabi Mahalleler (1829) 114
Tablo 4.5 Cibali Kolu'na Tabi Mahalleler (1829) 116
Tablo 4.6 Topkapı Kolu'na Tabi Mahalleler (1829) 118
Tablo 4.7 Yedikule Kolu'na Tabi Mahalleler 119
Tablo 4.8 Evvelki Çarşı Kolu'na Tabi Mahalleler (1829) 121
Tablo 4.9 1829 yılında Kaydı Olup 1830'da Olmayan Mahalleler 122
Tablo 4.10 Nefs-i İstanbul Mahalleleri (1830) 124
Tablo 4.11 1829 Yılına göre Hane Sayıları 132
Tablo 4.12 1830 Yılında İsmi İlk Kez Geçen Mahalleler 133
Tablo 4.13 Yalnızca 1830 Yılında İsmi Geçen Mahalleler 134
Tablo 4.14 1830 Yılından İtibaren Süreklilik Gösteren Mahalleler 134
Tablo 4.15 Suriçi Kollarına Tabi Mahalleler (1845) 137
Tablo 4.16 Suriçi Kollarına göre Mahalle Sayılarının Dağılımı (1845) 147
Tablo 4.17 Suriçi Bölgesinde İsmi İlk Kez Geçen Mahalleler (1845) 147
Tablo 4.18 Suriçinde Yalnızca 1845 Yılında İsmi Geçen Mahalleler 148

Tablo 4.19 Suriçinde 1845 Yılından İtibaren Görünen Mahalleler.....148
Tablo 4.20 Eyüp Kolu'na Tabi Mahalleler (1845).....149
Tablo 4.21 Kasımpaşa Kolu'na Tabi Mahalleler (1845).....151
Tablo 4.22 Galata Kolu'na Tabi Olan Mahalleler (1845).....152
Tablo 4.23 Tophane Kolu'na Tabi Mahalleler (1845).....153
Tablo 4.24 Beşiktaş Kolu'na Tabi Mahalleler (1845).....154
Tablo 4.25 Üsküdar Kolu'na Tabi Mahalleler (1845).....156
Tablo 4.26 Mahallelerin Sur Dışı Kollara göre Dağılımı (1845).....157
Tablo 4.27 Surdışında Yalnızca 1845 Yılında İsmi Geçen Mahalleler.....161
Tablo 4.28 İstanbul Mahalleleri (1869).....162
Tablo 4.29 1869 Yılında İsmi İlk Kez Geçen Mahalleler.....176
Tablo 4.30 1869 Yılından İtibaren Süreklilik Gösteren Mahalleler.....177
Tablo 4.31 Suriçi Mahalleleri (1877).....180
Tablo 4.32 Suriçinde İsmi İlk Kez Geçen Mahalleler (1877).....189
Tablo 4.33 Surdışı Kollarına Tabi Mahalleler (1877).....189
Tablo 4.34 Surdışında İlk Kez İsmi Geçen Mahalleler (1877).....197
Tablo 4.35 Kadıköy'deki Mahallelerin Hane Sayıları.....198
Tablo 4.36 Dairelere göre Nüfus Dağılımı (1885).....203
Tablo 4.37 Bayezid Dairesi'ne Tabi Mahalleler ve Nüfusları (1885).....205
Tablo 4.38 Fatih Dairesi'ne Tabi Mahalleler ve Nüfusları (1885).....211
Tablo 4.39 Cerrahpaşa Dairesi'ne Tabi Mahalleler ve Nüfusları (1885).....214
Tablo 4.40 Beyoğlu Dairesi'ne Tabi Mahalleler ve Nüfusları (1885).....218
Tablo 4.41 Beşiktaş Dairesi'ne Tabi Mahalleler ve Nüfusları (1885).....222
Tablo 4.42 Yeniköy Dairesi'ne Tabi Mahalleler ve Nüfusları (1885).....223
Tablo 4.43 Büyükdere Dairesi'ne Tabi Mahalleler ve Nüfusları (1885).....224
Tablo 4.44 Kanlıca Dairesi'ne Tabi Mahalleler ve Nüfusları (1885).....226
Tablo 4.45 Üsküdar Dairesi'ne Tabi Mahalleler ve Nüfusları (1885).....227
Tablo 4.46 Kadıköy Dairesi'ne Tabi Mahalleler ve Nüfusları.....231
Tablo 4.47 1885 Yılında İsmi İlk Kez Geçen Mahalleler.....234

Tablo 5.1 Envanterde İsmi Yinelenmeyen Mahalleler (1829-1877) 237
Tablo 5.2 Haritalarda Yer Almayan Mahalleler 240
Tablo 5.3 Adalar ve Makriköy Dairesi'ne Tabi Mahalleler (1908).....246
Tablo 5.4 Adalar ve Makriköy Dairesi'ne Tabi Mahalleler (1913).....246
Tablo 5.5 1830-1885 yılları Arasında Süreklilik Gösteren Yeni Mahalleler 247
Tablo 5.6 Şehirdeki Bazı Ulaşım Hatları.....254
Tablo 5.7 Şirket-i Hayriye Vapurların Yoğunlukla Uğradığı İskeleler.....255
Tablo 5.8 1885 yılında En Fazla Nüfusa Sahip Mahalleler.....256
Tablo 5.9 1829-1885 Tarihinde Süreklilik Gösteren Mahalleler 259
Tablo 5.10 XIX. yüzyıl Boyunca Süreklilik Gösteren Mahalleler 264
Tablo 5.11 Surdışında Süreklilik Gösteren Mahalleler (1845-1885) 266
Tablo 5.12 Suriçinde Süreklilik Gösteren Mahalleler (1845-1885) 270

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 3.1 İstanbul Yirmi Daireye Bölünüşü (1877) 63
Harita 3.2 1912 tarihli Daire-i Belediyye Düzeni (1912) 72
Harita 3.3 Nefs-i istanbul Kolları (1829) 75
Harita 3.4 Nefs-i İstanbul Kolları (1830) 76
Harita 3.5 İstanbul'un Kollara göre Bölümlenişi Pafta I (1845) 77
Harita 3.6 Üsküdar ve Beşiktaş Kolları Pafta II (1845-1877) 79
Harita 3.7 İstanbul'un Kollara göre Bölümlenişi Pafta I (1877) 80
Harita 4.1 Nefs-i İstanbul Mahalleleri (1829) 109
Harita 4.2 Nefs-i İstanbul Mahallelerinin Hane Sayılarına göre Dağılımı (1829) 110
Harita 4.3 Nefs-i İstanbul Mahalleleri (1830) 125
Harita 4.4 İstanbul Mahalleleri Pafta I (1845) 146
Harita 4.5 İstanbul Mahalleleri Pafta III (1845) 159
Harita 4.6 İstanbul Mahalleleri Pafta II (1845) 160
Harita 4.7 İstanbul Mahalleleri Pafta I (1869) 173
Harita 4.8 Harita İstanbul Mahalleleri Pafta II (1869) 174
Harita 4.9 İstanbul Mahalleleri Pafta III (1869) 175
Harita 4.10 Suriçi Kollarına Tabi Mahalleler (1877) 188
Harita 4.11 Surdışı Mahalleleri Pafta I (1877) 195
Harita 4.12 Surdışı Mahalleleri Pafta II (1877) 201
Harita 4.13 Surdışı Mahalleleri Pafta III (1877) 202
Harita 4.14 İstanbul Mahalleleri Pafta I (1885) 210
Harita 4.15 İstanbul Mahalleleri Pafta III (1885) 225
Harita 4.16 İstanbul Mahalleleri Pafta III (1885) 232
Harita 5.1 XIX. yüzyılda İstanbul'da Tespit Edilen Tüm Mahalleler 239
Harita 5.2 Yıllara göre Mahallelerin Dağılımı 245
Harita 5.3 Yıllara göre Mahallelerin Dağılımı Pafta I 250
Harita 5.4 Yıllara göre Mahallelerin Dağılımı Pafta II 251
Harita 5.5 Yıllara göre Mahallelerin Dağılımı Pafta III 252

Harita 5.6 Yıllara göre Mahallelerin Dağılımı Pafta IV.....253
Harita 5.7 XIX. yüzyıl Boyunca var olan Mahalleler 263

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 3.1 XV. ve XVII. yüzyıllarda İstanbul.....87
Görsel 3.2 XIX. yüzyılda İstanbul Yerleşimi 89
Görsel 4.1 İstanbul'un Nahiye Bölümlenişi 103

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Mahalle Sayılarının yüzyıllara göre Dağılımı 106
Şekil 2 Nüfusun Dairelere göre Oranı (1885) 204
Şekil 3 Mahallelerin Suriçi ve Surdışına göre Dağılım Oranı 237
Şekil 4 XIX. yüzyılda Suriçi Kollarına göre Mahalle Dağılımı 242
Şekil 5 XIX. yüzyılda Surdışı Kollarına göre Mahalle Dağılımı 242
Şekil 6 XIX. yüzyılda Semtlere göre Mahalle Yoğunluğu 258

1. GİRİŞ

Toplumun şehirlerde ikamet ettikleri "yerler" olarak bilinen mahalleler Arapça'nın "mahall" kelimesinden türemiştir.[1] Ancak mahalleler sadece konutların bulunduğu "yer" anlamını oluşturmamakta, aynı zamanda şehirlerdeki en küçük yönetim ve yaşam alanı olma anlamını da içermektedir. Alver'in ifadesiyle kentin en temel birimi olan mahalle, kent tanımının da önemli ögesidir. Böylece, tarih boyunca kentler mahallelerin kurulmasıyla inşa edilmiştir.[2] Bu açıdan bakıldığında mahallelerin oluşumlarının şehirlerin ilk kurulduğu antik çağlarda başlamış olması tesadüfi değildir.

Bu dönemde antik çağ toplumlarının tapınağı merkez alarak çevresinde mahalle diyebileceğimiz yerleşimleri oluşturduğu görülmüştür.[3] "Antik Cite'de plan dâhilindeki geometrik düzene göre mahalle birimlerine ayrılmış bir şehir düzeni söz konusudur. Şehrin mekânı şehir toplumunu oluşturan her bir kabilenin yerleşeceği ayrı mahallelere göre ayrılmıştır. Bir anlamda toplumsal ayrışım ilkesine dayalı olarak, mekânda parçalanma yoluyla oluşturulan bu tür yerleşim, özel amaçla oluşturulmuş mahalle biriminin ilk tarihsel örneğidir."[4] Mumford, eski çağlarda bir tapınak veya ibadethane çevresinde doğal etmenlerle kurulan bu mahalleleri insanların bilinçli bir oluşum olarak tanımlar. Cerasi'ye göre ise "mahalle her dönemde, hepsi zorunlu olarak aynı anda bulunmasalar da bazı kamusal ve ortak öğelere (ibadethane, okul, kütüphane, yiyecek dükkânları, çeşmeler, bazen bir hamam), ayrıca henüz gelişimini sağlamamış idari strüktürlere sahip küçük kent köyleri olarak karşımıza çıkar."[5] Benzer özellikler İslam şehirlerinde de geçerlidir. Zira tarihsel örneklere bakıldığında İslam toplumları mahallelerin kuruluşu için ibadet yerlerini merkez olarak seçmiştir. Bu merkezler

[1] Mübahat Kütükoğlu*, Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapıs*ı (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018), 22-23.
[2] Köksal Alver, "Mahalle: Mekân ve Hayatın Esrarlı Birlikteliği," *İdealKent* 2 (Aralık 2010), 117.
[3] Lewis Mumford*, Tarih Boyunca Kent - Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği* çev., Tamer Tosun ve Gürol Koca (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007), 128
[4] Adalet Bayramoğlu Alada, *Osmanlı Şehrinde Mahalle* (İstanbul: Sümer Kitapevi, 2008), 118.
[5] Maurice M. Cerasi, *Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi* çev., Aslı Ataöv (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), 71.

mahallelerin gelişimindeki ilk tohumları oluşturmuştur. Bu tohumlar evlerin kurulması, iş yerlerinin yoğunlaşması ve nüfusun artmasıyla mahalleleri deyim yerindeyse kent içerisindeki bahçelere dönüştürmüştür. Mahalle insan, toplum ve mekân unsurunu içinde barındırmakla birlikte ait olduğu yönetim sisteminin bir parçası olma özelliğine sahiptir. Alver' göre mahalle, insanı ve kenti birbirine bağlayan bir iklimdir. Bu iklimde insanlar birbirleriyle kaçınılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Toplumun şehir içindeki doğal ve zorunlu varlığı mahallelerde temsil edilmektedir.[6]

Öte yandan mahalle, birbirine yakın ve yoğun insan ilişkiler ağını oluşturan bir topluluktur.[7] Zira mahalleler her ne kadar bir yerleşim yerini anlatsa da, insanların birbirleriyle olan ilişkilerini de temsil etmektedir.[8] Aynı zamanda mahalleler insanların ortak değerlerinin, kültürel yapı ve dini tercihleriyle şekillendiği toplumsal bir üründür.[9] Bu sayede insan mekânın içinde var olurken, mekân da bu ilişkinin ürünü olarak insan hayatında şekillenir. Mahallelerin yapısının kendi kendine işleyen, kendi yönetim ve denetim mekanizmasını kuran bir formda olduğu görülmektedir. Tıpkı ailenin toplumun en küçük yapısı olduğu gibi mahalleler de şehirlerin en küçük üniteleridir.

Bu özelliklerin tümünü kendi yapısında barındıran Osmanlı mahalleleri, devletin asırlar boyu süren varlığında bulunduğu coğrafyanın dilini, dinini, kültürünü, iktisadi ve idari yapısından oluşan çok katmanlı bir yaşam birimidir. Bu sebeptendir ki mahallelerde insanın, toplumun, devletin ve mekânın etkisinin yer aldığı bir sistem oluşturulmuştur. Mahalleler bazen topografik olarak yerleşime elverişli yerlerde, bazen devlet teşvikiyle ve bazen de toplumsal etmenlerle kurulmuştur. Tarihi mahallelerin mutlak ve fiziksel bir sınırının olmaması, insanların hafızalarında oluşturduğu soyut sınırlarla tarif edilmesini sağlamıştır. Örneğin, Osmanlı döneminde İstanbullular coğrafi konum olarak hangi

[6] Alver, *a.g.m*, 131,
[7] Cem Behar, *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1424-2008) - Osmanlı İstanbul'unda Kasap İlyas Mahallesi* (İstanbul: Yapıkredi Yayınları, 2014), 31.
[8] Necmi Gürsakal "Mahalle Biriminden Mahalle Bilimine," *Bursa'nın Tarihi Mahalleleri II* içinde ed., Neslihan Dostoğlu, Necmi Gürsakal ve Aziz Elbas (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2011), 5.
[9] Turgut Cansever "Osmanlı Şehri," *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler I* içinde ed,. Vecdi Akyüz (İstanbul: İlke Yayınları, 2005), 309.

mahallede yaşadıklarını ancak o mahallede bulunan bir ibadethaneyi ya da sembolik bir yapıyı tarif ederek bilmektedir.[10] Bu sebeple, mahallenin tanımı insan ve mekân kavramlarını içinde barındırarak yapılmalıdır. Alver'in mahalleyi "dayanışma, komşuluk, yardımlaşma, cemaat, denetim, kontrol, güvenlik, ortaklık, benzerlik, yakınlık, aidiyet gibi kavramları" hatırlatan sembolik bir harita olarak tanımlamasının nedeninin de bu özelliklerden kaynaklı olabileceği yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır.[11]

Bu sembolik ya da zihni haritanın sokakları örfi ve şer'i hukukun getirdiği mahremiyet olgusuyla bezelidir. Çıkmaz ve dar sokakların arasında konumlanan evler gün bitiminde mahalle sakinlerinin inzivaya çekildiği yerlerdir. Klasik şehir düzeninde mahallenin merkezinde bulunan dini yapılarda ibadetler yapılır, mahalle hakkında alınacak kararlar için toplanılır, en çok da mahallelinin birbirleriyle olan ilişkisinin pekişmesi sağlanırdı. Daha sonraki zamanlarda bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği mekânlara kahvehaneler de eklenmiştir. Mahallelerin kendi içinde kurduğu sosyal dayanışma sistemiyle birlikte açlar doyurulmakta, yetimlere bakılmakta, evlenecek gençlere destek olunmaktadır. Gündelik yaşamın kalbinin attığı mahalleler aynı zamanda vergilerin toplandığı mali bir ünitedir. Mahalleli katılımlı yaşam düzeni imamlar tarafından yönetilmektedir. Bu dönemde imamlar sadece dini lider değil, kadının mahallelerdeki temsilcileri olarak da görev yapmaktadır. Mahallenin asayişinden yine bu mahallede yaşayanlar sorumludur. Bu sebeple, sembolik haritamızın sokaklarında bir yabancı olarak dolaşmak mümkün değildir. Üstelik sokaklarda dolaşmak bir yana dursun, mahallelere taşınmak istemekte belirli kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bir mahalleye yerleşmek isteyen "yabancıların" "mahalleli" olabilmesi için burada yaşayanlardan birinin kefaletiyle birlikte imamın da kefil olması gereklidir. Böylece mahallenin yapısı korunurken mahalle güvenliği de denetlenmiştir.

[10] Ayrıca bkz. Cem Behar, *a.g.e*, 26.
[11] Alver, *a.g.m*, 117.

İstanbul mahalleleri bu yapısını yaklaşık üç asır boyunca korunmuştur. Mahallenin içinde yaşayan bu sistem sokakların ve evlerin inşa tarzından, toplumun bireysel ve mahalleli olarak rollerinin belirlenmesine kadar etki etmiştir. Şehrin yüzyıllardır kabul edilen idari sınırlarının Dersaâdet ve Bilad-ı Selâse'den oluşması, Osmanlı mahallelerinin de bu sınırlar çerçevesinde nahiye-semt ve mahalleler olarak bilinmesine sebebiyet vermiştir. Ancak, XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin bürokratik, mali, askeri, toplumsal, kentsel ve idari reformlarla değişimi, sadece kentin nahiyelerden kollara bölünmesi ve sonrasında belediyeler olarak idari taksimata tutulmasına değil, aynı zamanda klasik mahalle yapısına da sirayet etmiştir. Bu yüzyılda devrin getirileri doğrultusunda mahallenin yönetimi muhtarlar tarafından yürütülmeye başlamış, klasik idari yapı modernleştirilmeye çalışılarak yerini belediye dairelerine bırakmış, mahalle sokaklarının ve evlerin fiziksel görünüşü değişmiş, mahallelerin modern ulaşım, iletişim ve aydınlatma sistemleriyle tanışmasına sebebiyet vermiştir. Her parçası şehrin bütünü oluşturan mahallelerin idari yapısı klasik şehir düzeninde nahiyerlerden oluşurken, XIX. yüzyıla gelindiğinde kollar ve belediyerlere dönüşmüştür ve İstanbul gerek mahalle ölçeğinde, gerekse idari yapısında önemli geçişleri tecrübe etmiştir. Artık XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde idari sınırları Dersaâdet ve dar anlamda Bilad-ı Selâse'den öteye geçen, yerleşim topografyası değişen ve yenilikleri sancılı da olsa tecrübe etmeye başlayan "yeni ya da bütüncül bir İstanbul" vardır. Şehrin yerleşim topografyası Beşiktaş, Beykoz, Adalar, Anadolu ve Rumelihisarı, İncirköy, Kadıköy ve daha pek çok mevkii içine alan geniş sınırlara ulaşmıştır. Böylece, tek bir harita üzerinden tüm bu sınırların görülebileceği İstanbul resmi oluşmuştur. Bu resmi anlamak ancak parçalarına, yani mahallelere odaklanılarak mümkündür.

Böylece, "Her büyük şehir nesilden nesile değişir"[12] diyen Tanpınar'ın işaret ettiği değişimi mahalle ölçeğinde aramak ve çözümlemek anlamlı olacaktır. Bu arayışın vermiş olduğu merak duygusuyla hazırlanan bu yüksek lisans tezinde XIX. yüzyıl İstanbul'unun değişimi ve dönüşümü mahalleler üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu yüzyıl neslinin

[12] Ahmed Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2017), 121.

yaşadığı İstanbul'da var olan mahallelerin envanteri oluşturulmuş, envanterde yer alan mahallelerin muhtemel konumları bulunarak XIX. yüzyıl İstanbul'unun yerleşim yerleri üretilen haritalarla birlikte mekânsallaştırılmıştır. Beş bölümden oluşan bu tezin ilk bölümü oluşturan "Giriş" kısmı üç alt başlık altında inşa edilerek okuyuculara sunulmuştur. "Giriş" bölümünün ilk başlığında tez konusu ve araştırma soruları hakkında bilgilere yer verilirken, ikinci olarak tezde kullanılan kaynaklardan bahsedilmiştir. Bu bölümün son başlığında tezin akışı sunulmuştur.

1.1. Tez Konusu ve Araştırma Soruları

Osmanlı başkentinin araştırmacılara sunduğu kaynaklara ister siyasi, ister sosyo-kültürel açılardan bakılsın geçirdiği dönüşümler hakkında ipuçları vermektedir. Elbette ki kaynaklar içerisinde mahalle ölçeğinde de veriler yer almaktadır Bu yüzdendir ki özellikle Bilâd-ı Selâse ve Dersaâdet 'teki mahallelerin çeşitli kaynaklardan yola çıkılarak isimleri ve sayılarına yönelik veriler bulunabilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde yer alan literatür taramasında bahsedileceği üzere İstanbul mahallerine ait veriler özellikle XV. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyıla kadar daha da yoğunlaşmaktadır. Bu bilgiler araştırmacılara İstanbul'un yapısı ve mahalleleri hakkında fikirler sunduğu gibi, şehrin tarihsel olarak gelişiminin görülmesine yardımcı olmaktadır. Ancak bu yüzyıllar mahalle çalışmaları için iki önemli dönemi temsil etmektedir.

Bunlardan ilki, İstanbul'un fethinden XIX. yüzyıla kadar sürdürülen klasik mahalle sistemidir. Bu dönem nispeten literatürde daha çok çalışılmış ve İstanbul'un sınırları özellikle Dersaâdet ve kısmen Bilâd-ı Selâse üzerinden gösterilmiştir. İkinci dönem, yani XIX. yüzyıl sonrasında mahalle sayıları artarken ve şehrin idari bölümlenişi belediye dairesi sistemi üzerinden anlatılara yansırken literatür çok sınırlı olarak mahalleleri gündeme almıştır. İşte elinizde ki çalışma tam da bu boşluklara odaklanacak ve İstanbul mahalle tarihinin ikinci dönemine yoğunlaşacaktır.

XIX. yüzyıl itibariyle yerel ölçekte şehirlerin yönetimi, idari bölümlenişi ve sosyal yapısı değiştiği gibi, geleneksel mahalle düzeni de büyük bir şekilde etkilemiştir. Bunun da ötesinde XIX. yüzyıl öncesinde İstanbul denilince akılda bugün düşündüğümüz gibi bütün "ilçelerin veya semtlerin" dâhil olduğu ve coğrafi sınırların tümümün kapsandığı bir şehir tanımı yoktur. Bunun sebebi İstanbul'un devletin yönetim merkezi olması ve sınırlarının da bu çerçeve içerisinde oluşmasıdır. Bu yüzdendir ki devlet otoritesinin ve iktidarın gücünün temsili olarak İstanbul için Dersaâdet ve Âsitâne gibi isimler kullanılmıştır.[13]

Öte yandan, yine başkentin yönetimsel bölümlenişi de Bilâd-ı Selâse olarak tek bir ifadeyle açıklanan Eyüp, Üsküdar ve Galata kazaları dâhil edilerek kabullenilmiştir. Böylece, Osmanlılar için İstanbul neresidir diye sorulduğunda hiç şüphesiz Dersaâdet akıllara gelecektir. Ancak XIX. yüzyılda değişen yerel yönetim düzeni, ulaşım ve haberleşme imkânlarının artması, kentsel reformlar, şehrin geçirdiği doğal afetler ve nüfusun büyümesi gibi etmenlerle İstanbul'un "kabul edilen" idari sınırlarını daha kapsamlı ve merkezileştirilmeye çalışılan bir forma dönüşmüştür. Bu sebeple, XIX. yüzyıl öncesinde şehrin idari yerleşimine dâhil edilmeyen mahalleler, yerleşim bölgeleri ve karyeler bu yüzyıl itibariyle kaynaklara yer edinmeye başlamıştır. Bu husus, özellikle çalışmamızda kullanılan birincil kaynaklarda da çok açık bir şekilde görülmüştür.

Bütün bu etmenlerle birlikte, XIX. yüzyılın ikinci yarısında kurulan Şehremaneti ilk kez geleneksel sistemi ve idari taksimatı değiştirmeye teşebbüs eden bir teşkilat olarak karşımıza çıkmaktadır. Önceleri şehrin sınırları hakkında ancak Kadıköy ya da Boğaziçi kapsamındaki yerler kaynaklarda geçerken, değişen ve dönüşen şehir düzeniyle tüm şehri tek bir resme bakar gibi görülebilme imkânı doğmuştur. Ancak şehir bir bütün olarak görülmeye başlanırken idari yapı geleneksel ve modern yönetim sisteminin arasında kalmış, belediye dairelerinin kurulma süreci XIX. yüzyıl mahalle ölçeğinde ikili bir sistemi beraberinde getirmiştir. Çalışmamızda kullanılan kaynaklarda mahallerin tabi olduğu idari sınırlar 1885 yılına kadar kol idaresi ile var olurken, bu kolların içine dâhil edilmeyen

[13] Halil İnalcık, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları 2001), "İstanbul" maddesi.

Kadıköy, Beykoz, Tarabya, Yeniköy ve Beyoğlu hali hazırla belediye dairesi sahip yerleşimlerdir. Böylece XIX. yüzyılda mahallelerin idari sınırlarında kol ve daire olmak üzere iki önemli sistemin varlığının sürdürüldüğü görülmüştür. Bu sistemin ilki olan kollar suriçinde Balat, Cibali, Topkapı, Kumkapı, (Laleli) Yedikule, Çarşı, (Evvelki Çarşı) sur dışında Eyüp, Kasımpaşa, Tophane, Galata, Beşiktaş ve Üsküdar'dan, ikincisi ise Beykoz, Kadıköy, Beyoğlu, Tarabya, Yeniköy ve Adalar dairelerinden oluşmaktadır.

Peki, günümüz şartlarıyla "ilçe" kavramının olmadığı, yeni sınırlara sahip şehir nasıl bölümlere ayrılır? Bu bölümleniş hangi şartlar göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur? Geleneksel şehir idaresinin dönüştüğü XIX. yüzyıl İstanbul'u nasıl tarif edilebilir? İşte bu soruların hepsi -sayıları bu dönemde çok fazla artan- mahalleleri anlama ve şehri bu ölçek üzerinden yorumlama ihtiyacını doğurmuştur. Ancak, bir defa daha ifade edilmelidir ki bu yüzyıl için mahalle ölçeğinde İstanbul'u bütünsel ve tarihsel olarak anlamak için literatürde büyük bir boşluk bulunmaktadır.

Kapsam olarak bu çalışmada 1829-1885 yılları esas alınarak ve birincil kaynaklar kullanılarak XIX. yüzyıl İstanbul'unun mahalle isimlerinin, sayılarının ve lokasyonlarının tespiti hedeflenmiştir. Bununla birlikte, İstanbul mahallelerinin envanteri oluşturmaya çalışılmıştır. Çalışmada, bu yüzyılda şehirdeki mahallelerinin tespiti yapıldığı gibi, oluşturulan envanterle literatürdeki önemli bir boşluk doldurulmaya çalış ve bu veriler üzerinden mahallelerin demografik profilleri, topografik manzaraları ve birbirleriyle ilişkileri analiz edilmiştir. Tez boyunca; XIX. yüzyıl İstanbul'unun mahalle isimleri, sayıları ve lokasyonları nelerdir; bu yüzyılda mahallerin sayılarında, isimlerinde, lokasyonlarında ve nüfus büyüklüklerinde ne tür değişlikler meydana gelmiştir; XIX. yüzyılda İstanbul'un idari ve yerleşim bölümlenişi nasıl olmuştur; bu bölümlenişin değişimi nasıl gerçekleşmiştir ve XIX. yüzyılda Osmanlı başkentinin yaşadığı değişimler mahalle ölçeğinden nasıl okunabilir?" gibi sorulara cevaplar aranmıştır.

1.2. Kaynaklar

Şehir tarihi çalışmalarında araştırmacıların başlıca yararlandıkları kaynaklar arşiv, yazma ve görsel malzeme ana türleri çerçevesinde siciller, vakfiyeler, tahrir ve avarız defterleri, mühimme, ahkâm ve şikâyet defterleri, salnameler, şehir monografileri, seyahatnameler ve çalışılan döneme ait gravür, plan, harita, fotoğraf gibi materyallerdir.[14] Elbette ki mahallelere dair veriler de bu kaynakların içeresinde bulunabilir. Ancak mahaller hakkında çalışmalara başlamadan önce çalışılacak dönemdeki mahallelerin genel olarak tespiti gereklidir. Bu sebeple, XIX. yüzyılda Osmanlı İstanbul'unun hangi mahallelerden oluştuğunu saptamak şüphesiz birincil kaynak çalışmasının türünü de beraberinde getirmektedir.

Çalışmamızda kullanılan kaynakların başlıca temin noktası T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'ndaki Osmanlı Arşivleri Koleksiyonu'dur. Koleksiyonda mahallelere dair en fazla verilerin Nüfus Defterleri (NFS.d.), Evkaf Defterleri (EV.d), Maliye Varidat Muhasebesi Defterleri (ML.VRD.d), Maliye Ceride Defterleri (ML.CRD.d), Hatt-ı Hümayun (HAT), Hazine-i Hassa Defterleri (HH.d) ve Maliye Kalemi Defterleri (ML.d) fonlarında olduğu tespit edilmiştir. Bu fonların yanında XIX. yüzyıl şehir tarihi için önemli verilerin bulunabileceği temettuat tahrirleri ve emlak tahrirleri mahalle çalışmaları için yol gösterici kaynaklar olup, mahallelere dair pek çok veriyi içlerinde barındırmaktadır.[15] Temettuat ve emlak tahrir defterlerinin özellikle mahalle monografilerinin yazılması için çok değerli kaynaklar olduklarını hatırlatmak gerekir. Örneğin 1874 yılında yapılan tahrir bu türe verilebilecek örneklerdendir. Galata, Beyoğlu, Adalar ve Boğaziçi dâhil tüm İstanbul'un emlak kıymetini ölçmek için yapılan bu tahrir neticesinde İstanbul mahalleleri için eşsiz kaynaklar olacak defterler oluşmuştur. "Tahrir defterindeki kapı numarası, sokak ve cadde adı, emlağın hudutları ve arsanın yüzölçümü gibi bilgiler aslında 1870'ler İstanbul'unun kaba bir yerleşim planının mahalle mahalle çıkarılmasına elverişlidir. Ana

[14] Yunus Uğur "The Hıstorıcal Interactıon Of The Cıty Wıth Its Mahalles: Ottoman Edirne In The Late Seventeenth And Early Eıghteenth Centurıes" (Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2014), 18-20.
[15] Araştırmam sürecinde emlak tahrir defterlerini keşfetmemize yardımcı olan ve değerli vaktini ayıran Dr.Öğr.Üyesi Muhammet Zahit Atçıl'a teşekkürü bir borç bilirim.

cadde ve sokaklarla birlikte aslında böyle bir çalışma 1874 tahririnde yapılması öngörülmemiş gibi gözüken parselli kadastro haritasının çıkartılmasını da mümkün kılmaktadır."[16] Terzibaşoğlu ve Kaya, Fatih, Samatya, Eyüp, Hasköy, Beşiktaş, Yeniköy, Üsküdar, Kadıköy belediye dairelerindeki bazı mahallelere ait bu defterlerden 125 adet tespit etmiştir.[17] Genellikle BOA Maliye Nezareti fonunda bulunabilen bu defterlerde mahallede yaşayan nüfusa dair detaylı veriler olduğu gibi mahallenin fiziki özelliklerini tarif eden bilgiler de olduğu görülmüştür. Araştırmamız XIX. yüzyıl İstanbul'u mahallelerinin tümünün tespitini amaçladığı için, ilgili defterler çalışmanın sadece yardımcı kaynağı olmuştur.

Yukarıda bahsedilen nedenlerden ötürü çalışmanın ana kaynaklarını oluşturan belgelerin çoğunu Osmanlı Arşivi'nde bulunmuştur. Buna ek olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Dijital Koleksiyonu ve İSAM Kütüphanesi Osmanlı Salnameleri veri tabanı bulunan kaynaklardan faydalanılmıştır. Koleksiyonlardaki kaynaklardan mahalle isimlerini tespit edilebilecek belgeler seçilip, içerik ve tarihlerine göre tasnif edilmiştir. Tasnif işleminin ardından bu çalışma için envanterimizi oluşturan ve tarihleri 1829-1885 arasında değişen altı kaynak seçilmiştir. Bu belgelerin tümü, tezin dördüncü bölümünde yapılan analiz için transkript edilmiş ve muhtemel konumları tespit edilerek haritalanmıştır.

Çalışmanın kaynaklarını kronolojik olarak takip eden 1829 ve 1830 tarihli iki belgeyi Bingöl[18] ve Başaran'ın[19] çalışmalarından yararlanarak oluşturulmuştur.[20] Başaran'ın makalesinde konu edinilen belge 1829 yılında İstanbul'da meydana gelen kıtlık

[16] Alp Yücel Kaya ve Yücel Terzibaşoğlu "Tahrir'den Kadastro'ya: 1874 İstanbul Emlak Tahriri ve Vergisi "Kadastro tabir olunur tahrir-i emlak," *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* 9 (2009), 40-41.
[17] Kaya ve Terzibaşoğlu, *a.g.*e, 30.
[18] Sedat Bingöl, *1829 İstanbul nüfus sayımı ve Tophane kasabası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2004.
[19] Betül Başaran, "The 1829 Census and the Population of Istanbul during the late 18th and early 19th centuries," *Studies on Istanbul and Beyond, The Freely Papers, Volume I* içinde ed. Robert G. Ousterhout, Philadelphia: University of Pennsylvania Museum Publications, 2007.
[20] Eserde referans gösterilen künyeye istinaden H-29-12-1245 (M. 21-06-1830) olarak tarihlenen belge sebebiyle mahalle listesinin 1830 yılına ait olduğu kabul edilmiştir. Belgenin açık künyesi 23. dipnotta paylaşılmıştır.

sonucunda halkın ekmek ihtiyacının karşılanması için yapılan nüfus sayımına dairdir.[21] Bu nüfus sayımına kadın ve gayrimüslim nüfusu da dâhil edilmiştir. Belgede Yedikule, Cibali, Topkapı, Balat, Kumkapı, Evvelki Çarşı Kolu olmak üzere şehrin altı kolunu kapsayan 285 mahallenin hane sayılarına dair bilgiler verilmektedir.

Yine askeri ve güvenlik gerekçeleriyle yapılan küçük çaplı bir İstanbul sayımında Dersaâdet ve Bilâd-ı Selâse 'deki Müslüman ve gayrimüslimlerin nüfusu tespit edilmiştir. İlginçtir ki, Bingöl'ün eserinde bahsettiği belge yalnızca yukarıdaki belgeden bir sene sonra olmasına rağmen 279 mahalleyi içermektedir. Bu farklılık mahallelerdeki niceliksel verilerin değişimi ve bazı kollarda yaşanan isimlerinden kaynaklanmaktadır. Belgede bahsi geçen mahalleler Laleli kolu, Çarşı Kolu, Yedikule Kolu, Topkapı Kolu, Cibali Kolu, Evvelki Çarşı Kolu ve Balat Kolu olarak sıralanmıştır." [22]

Bir diğer BOA kaynaklı nüfus defteri olan belge 1845 tarihlidir.[23] 80 sayfalık nüfus defterinde Âsitâne ile Eyüp, Galata ve Üsküdar kazalarında mevcut mahalle, medrese, fırın, değirmen, Saray-ı Hümayun ve bazı dairelerin isimleri ile birlikte evli-bekâr Müslüman nüfusunun bilgileri yer almaktadır. Kumkapı, Yedikule, Balat, Topkapı, Çarşı, Cibali, Eyüp, Tophane, Galata, Beşiktaş, Üsküdar ve Kasımpaşa olmak üzere 12 kol çerçevesinde oluşturulan belgede 486 mahalle yer almaktadır. Ancak nüfus defterinde yer alan mahalle sayısı 486'den fazla olmasına karşın, bunun sebebi belgenin içeriğinden kaynaklı olarak bazı mahallelerin isminin ikişer kez sayılmıştır. Bu sebeple, belgede ikişer kez sayılan mahalleler tespit edilip çıkarılmış ve 1845 yılında mahalle sayısı 486 olarak kabul edilmiştir.

Çalışmamızda kullanılan kaynaklardan bir diğeri 1869 tarihli 18 sayfalık defterdir. Bu defterde 478 mahallenin ismi geçmektedir.[24] Ancak 1845 tarihli nüfus defterinde de

[21] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi*, (A.{DVN.MHM.d), 972/2.
[22] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümâyun (HAT), 360/19270.
[23] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Nüfus Defteri, (NFS.d), 569.
[24] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maliye Ceride Defterleri, (ML. CRD. d), 1900.

bahsedildiği gibi bu belgede de ikişer kez ismi geçen mahallelerin olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple ikişer kez sayılan mahalleler çıkartılmış ve belgede geçen mahalle sayısı 398 olarak kabul edilmiştir.

Öte yandan, çalışmamızın literatür tartışması olarak hazırlanan ikinci bölümünde detayları paylaşılacağı üzere araştırmamız boyunca 1870'li yıllarda İstanbul mahallelerine ait bazı ikincil kaynaklarla karşılaşılmıştır. Ancak bu kaynaklarda yer alan verilerin belgenin tarihi hakkında bazı şüpheleri beraberinde getirmesi sebebiyle bu kaynaklar çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bu sebeple envanterimizde 1870'li yıllara ait mahalle verilerinde daha güvenilir olduğunu düşündüğümüz 1294 (M. 1877) tarihli *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye* kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde var olan resmi ve özel kurumların bir sene boyunca yaptıkları faaliyetler hakkında bilgilendirme niteliğinde yayımlanan bu salnâmede Dersaâdet ve Bilâd-ı Selâse'deki mahallelerin listeleri paylaşılmıştır. Salnamenin 410-417. Sayfaları arasında yayımlanan bu listede 472 mahallenin ismi yer almaktadır. Bu mahallelerin idari sınırları Çarşı, Kumkapı, Cibali, Balat, Topkapı, Yedikule, Eyüp, Kasımpaşa, Galata, Tophane, Beşiktaş ve Üsküdar olmak üzere 12 kol olarak belirlenmiştir.[25]

Son olarak, çalışmada kullanılan 1885 tarihli nüfus istatistik cetveli şüphesiz XIX. yüzyılın son çeyreğinde mahallelerin tespitine yönelik en detaylı ve kapsamlı bilgileri içermekle birlikte, şehrin idari sınırlarının belediye dairesi modeli altındaki dağılımını anlamlandırmamıza yardımcı olmuştur.[26] Cetvelin 76-83 sayfaları arasında bulunan bilgilerde mahallelerinin hangi belediyeye bağlı oldukları, hane sayıları, kadın-erkek nüfusları, mahallelerde bulunan mescit, mektep, oda gibi pek çok veri bulunmaktadır. Kanaatimizce bu kaynak mahalle ölçeğinde İstanbul'un değişimini anlamaya yönelik en önemli kaynaklardandır. Dördüncü bölümde karşılaştırmalı olarak detayları paylaşılacak

[25] *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye [Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi].*-- İstanbul : Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1294, 1877.

[26] "Ba-İrade-i seniye-i cenab-ı padişahi bu kere icra olunan tahrir-i sabık yoklaması mucibince Dersaadet ve bilâd-ı selasede mevcud nüfusun istatistik cetveldir" İstanbul: Nezâret-i Umur-ı Dahiliye Sicil-i Nüfus İdare-i Umumiyesi, 1302 H/1885.

bütün bu belgeler XIX. yüzyıldaki mahallerini tespit edilmesini sağladığı gibi, aynı zamanda bu mahallelerinin sürekliliğinin ve değişiminin görülmesini kolaylaştırmıştır. Böylece çalışmamızın ana hedefi doğrultusunda oluşturulan XIX. yüzyıl İstanbul mahallerinin envanteri 1829, 1830, 1845, 1869, 1877 ve 1885 tarihli altı birincil kaynaktaki bilgilerin veri haline dönüştürülmesiyle oluşturulmuştur.

1.3. Tezin Bölümleri ve Yönetimi

Bu çalışmada 1829-1885 tarihleri arasında belirlenen altı farklı kaynağa göre İstanbul'da var olan mahaller tespit edilerek, mahallelerin yıllar içerisindeki süreklilik ve değişimleri, nüfus büyüklüğünün ve topografik analizinin yapılması hedeflemiştir. Bununla birlikte, İstanbul'un bu yüzyıldaki kentsel ve idari dönüşümü tasvir edilerek kent yapısı mahalle ölçeğinden yorumlanmak istenmiştir. Beş bölümden oluşan tezin ilk bölümünde tez konusu ve kaynakları hakkında bilgilere yer verilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde klasik Osmanlı mahallerinin özelliklerine değinilip, mahalle çalışmaları hakkında var olan literatür değerlendirilmiştir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde XIX. yüzyılda mahallelerin değişiminin nedenleri şehrin yaşadığı kentsel ve idari dönüşümler üzerinden incelenmeye çalışılmış, İstanbul'un idari bölümlenişinin kol ve daire ölçeğindeki analizine yer verilmiştir.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde XIX. yüzyıl İstanbul mahallelerinin topografik ve nüfus büyüklüğü analizi yapılmıştır. Bu analiz için hazırlanan mahalle envanterinde 1829, 1830, 1845, 1869, 1877 ve 1885 tarihli altı kaynak Osmanlı Türkçesi'nden transkript edilmiştir. Envanterde yer alan bilgiler mahalle isimleri, konumları, varsa kaynaklarda geçen farklılıklarına yönelik bilgileri içermektedir. Envanterde var olan mahalleler farklı tarih aralığındaki belgelerde geçiyorsa "1" geçmiyor ise "0" rakamı verilerek belirtilmiştir. Bu sayede mahallerin yıllar içindeki değişimi görülürken, araştırmacılar için semtlere göre mahalle karşılaştırılmalarının kolayca yapılabileceği bir yöntem oluşturulmuştur. (bkz. EK A)

Öte yandan dördüncü bölümün ilk altı başlığında yer alan mahalle tablolarında standartlaştırmaya gidilmemiş, mahaller belgede geçen isimleriyle kullanılmıştır. Bu bölümde yer alan altı başlık dışında metin içinde kullanılan tablolar envanterimizdeki isimleriyle yer almıştır. Bu mahallelerin muhtemel konumları tespit edilerek *ArcGIS* programı aracılığı ile haritalanmıştır. Ancak bazı mahallelerin konumlarının bulunamamasından ötürü çalışmamızda hazırlanan haritalarda isimleri yer almamaktadır. Bununla birlikte, dördüncü bölümde yer verilen haritalarda mahallelerin isimleri gösterilememiştir. Bunun sebebi, hazırlanan haritaların boyutunun küçültülerek çalışmada kullanılması, böylece isimler göründüğü takdirde haritaların anlamsızlaşmasıdır. Bu hususa ek olarak, çalışmamızda 1845 yılından itibaren sur dışı, Anadolu ve Rumeli yakalarında bulunan mahallelerin ve karyelerin yer alması çok geniş ölçekle çalışılmasına neden olmuş, bu sebeple metin içinde kullanılan haritalar paftalara bölünerek verilmiştir. Çalışmamızda bu hususu bazı mahallelerin isimlerini metin içindeki haritalarda yer vererek çözmeye çalıştık. Haritaların tüm mahalle isimleriyle ve ölçeği büyütülerek kullanılmış hali çalışmanın basılı nüshasında yer almaktadır. Bu sayede tüm mahalleler tek bir harita üzerinde görülürken, haritalarda var olan verilerin hangi mahallelere ait olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

Kuşkusuz literatürdeki boşluğun doldurulmasını sağlayacak bu bilgiler sadece XIX. yüzyılda değil, mahallelerin tarihini geriye dönük olarak da görülmesine katkıda bulunacaktır. Böylece tezin ana amacı dâhilinde XIX. yüzyıl İstanbul'u mahalle ölçeğinde resmedilmiş ve idari bölümlenişi ortaya çıkartılmıştır. Bu karşılaştırılmaların ve değerlendirmelerin sonucunda ortaya çıkan bulgular yine dördüncü bölümün bir devamı niteliğinde analiz edilmiş ve araştırmanın bulguları tezin beşinci bölümünde yerini almıştır.

2. OSMANLI MAHALLESİ VE MAHALLE ÇALIŞMALARI

Mahaller bugünün penceresinden bakıldığında, hızla akıp giden zamanda kaybolmuş nostaljik bir anı olarak kabul edilmektedir. Oysa mahallelerin oluşum aşamaları insanlık tarihi kadar eski, sürekli kendini yenileyen, zamanının ve toplumun ona sunduğu etkilerle dönüşen bir yapıdadır. İnsanların toplu olarak yaşamaya geçişte nehir kenarlarında kurduğu antik yerleşim yerleri, belki de mahalle olarak zihinlerimizde oluşturduğumuz kavramın atasıdır. Günümüzde insanlar her nerede yaşarsa yaşısın idari anlamda bir mahalleye bağlıdır.

Mahallelerin sadece insanların yaşadıkları yerler olarak tanımlanması yeterli midir? Mahaller insanların yaşamında mekânsal bir kavram mıdır; yoksa mahalleyi oluşturan insan yaşamı mıdır? Mahalle araştırmalarının perspektifleri nelerdir? Bütün bu sorulara Osmanlı mahalleleri odağında bakıldığında hangi açılardan cevaplar bulunabilir? İşte bu bölümdeki amacımız da Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "her uzvu birbirine bağlı yaşayan topluluk" olarak tasvir ettiği mahallelerin yapısını anlamaktır.[27] Çalışmamızın iki başlık altında incelenen bu bölümünde literatüre odaklanarak Osmanlı mahallelerinin yapısal, toplumsal, mali ve idari özellikleri değerlendirilecektir. Bu bölümün ikinci başlığında ise çeşitli dönemlerde İstanbul mahallelerini konu edinilen kaynaklar analiz edilip, çalışmamızın literatürdeki yeri tartışılacaktır.

2.1. OSMANLI MAHALLESİ

Osmanlı mahallelerinin karakterinin Türk-İslam geleneği üzerinden şekillendiği söylenebilir. Aynı zamanda var olan bu karakter devletin tarih boyunca hükmettiği topraklardaki kültürlerinin sentezini de içermektedir. Işın'a göre Ortadoğu ve İslam geleneğinin uzantısı olan mahalleler, zamana ve mekâna bağımlı olan bir yerleşim biçimidir.[28] Mahallerde iktisadi, sosyal ve idari olarak kendi kendini sürdüren bir

[27] Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir* (İstanbul, Dergah Yayınları, 2016), 130.
[28] Ekrem Işın,"19. Yy'da Modernleşme ve Gündelik Hayat," *Tanzimattan Cuhuriyete Türkiye Ansiklopedisi cilt 2* içinde (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 538.

sisteminin yer alması, aynı zamanda şehirlerdeki temel yönetim ünitesi olmasını sağlamıştır.[29] Alada'a göre Osmanlı toplumunun kuruluşunun ana çekirdeğini oluşturan mahalle, birey için toplumsal kimlik aracı olmakla birlikte gündelik hayattaki kurumsal ilişkilerin örgütlendiği bir yaşam alanıdır.[30]

Özbek-Eren, Türk-İslam mahallelerinin ilk oluşumlarını Anadolu Selçuklularından itibaren başladığını söyleyerek, âlimlerin kurmuş olduğu dini yapılar çevresinde şekillenen ve yerleşik hayata geçiş sürecinde tampon bölgelere dönüşen yerlerin mahallelerin oluşumuna neden olduğunu aktarmaktadır.[31] Osmanlılar ise fethettiği şehirlere kendi halklarını iskân ettirmiş, bu sayede yerleşim yerleri Müslümanlaştırılmıştır. Buna İstanbul'un fethinden sonra şehirdeki nüfusu arttırmaya yönelik uygulanan iskân politikası da örnek gösterilebilir. Böylece, iskân faaliyetleri neticesinde şehirde yeni mahalleler kurulmuştur. Yine Osmanlı Devleti'nin fethettiği şehirlerdeki yerleşimlerde cemaatsiz gayrimüslim ibadethanelerini camiye dönüştürdüğü bilinmektedir. Nitekim Müslümanlaştırılan bu mahallelere "yeni" veya "cedid" denilmiştir. [32]

Gerçekten de mahalleler içinde yaşayan toplumun özellikleriyle şekillenmiştir. Bu sebeple, Osmanlı mahallerinde yaşayanlar oturdukları o yerin kimliğine göre tanımlanmışlardır.[33] Bu da bireyin ben kavramından sıyrılarak mekânın ve insanın birleşiminden doğan "biz" bilincine yönelmesini sağlamıştır. Bu bilincin mahalle ölçeğindeki tanımsal karşılığı "mahalleli" kimliğini doğurmuştur. Bugün İstanbul'a dair önemli kaynak niteliğindeki kadı sicillerinde kullanılan "biz" ifadesinin mahallelilerin

[29] Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle" nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine," *Osmanlı Araştırmaları IV* (1984), 72; Mehmet Canatar, "İstanbul'un Nahiye ve Mahalleleri (1453-1923)," *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Siyaset ve Yönetim* cilt 2 içinde ed., Feridun Emecen ve Coşkun Yılmaz (İstanbul: İBB Yayınları 2015), 229; Mehmet Baytaran, "Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle," *Coğrafya Dergisi 13* (2012), 105.

[30] Adalet Bayramoğlu Alada, *Osmanlı Şehrinde Mahalle* (İstanbul: Sümer Yayınları, 2008), 123.

[31] İmre Özbek Eren, *Mahalle Yeni Bir Paradigma Mümkün mü?,* (İstanbul: Tuti Kitap, 2017), 98.

[32] Mehmet Canatar, "1009/1600 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'ne Göre Nefs-i İstanbul'da Bulunan Mahalleler ve Özelliklerine Dair Gözlemler," *Osmanlı İstanbulu I* içinde ed., Feridun Emecen ve Emrah Sefa Gürkan (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 2013), 287.

[33] Cem Behar, *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1424-2008) - Osmanlı İstanbul'unda Kasap İlyas Mahallesi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014), 24.

yaşadıkları mekânda oluşturduğu kolektif bilinci temsil ettiği düşünülebilir.[34] Mahallede oluşan bilincin en temel dayanaklarından biri cemaatle yaşama eğilimidir. Bu yüzdendir ki mahalle için küçük topluluk veya cemaat tanımı yapılmıştır.[35] Mahallenin merkezi olarak kabul edilen dini yapıların cemaatleri aynı zamanda bu mahallelerin iktisadi, yönetimsel ve toplumsal ihtiyaçları için karar alma organıdır. Bununla birlikte, Osmanlı mahallelerinin oluşumunda tamamen bir dini ayrışmanın ya da birleşimin varlığı literatürde tartışılan bir mesele olarak karşımıza çıkmakta ve konu hakkında farklı görüşler bulunmaktadır.

Bunlardan ilki Behar ve Duben'e aittir. Yazarlara göre toplumsal ve ekonomik hayatın merkezi olan mahalleler sınıfsal olmayan dini sınırlarla birinden ayrılmıştır. Mahallede yaşayan topluluklar gündelik ilişkileri içerisinde belirli ölçülerde özerk yapıda olup cemaat ilişkisi sergilemektedir.[36] Mahallelerin etnik veya dini ayrışımı hakkında benzer bir görüşe sahip olan Aktüre, bütün İslam şehirlerinde olduğu gibi "aynı işle uğraşan, aynı köy veya şehirden gelen, birbiri ile yakın ilişkisi olan, aynı dinden ve etnik gruptan olan ailelerin oturduğu homojen bir yapıya sahip olduğunu" söylemektedir.[37] Öte yandan, Cerasi'ye göre ise "dini-cemaat anlayışı beraberinde dini homojenliği getirse de, mahalleyi oluşturan temeller için bu özellik mutlak bir kural değildir."[38] Bu görüşün bir benzerini Osmanlı klasik dönemde verdiği örnekle yorumlayan Ergenç, şehirlerde yaşayan dini ve etnik grupların tamamen kapalı veya ayrı cemaatler halinde yaşamadıklarını vurgulamaktadır.[39] Zira Ergenç, Osmanlı mahallelerinde aynı inanca, mesleğe veya topluluğa mensup olan kişilerin birlikte yaşamaya meyli olmalarını bir yaşam kolaylığı

[34] Ayrıca Bkz. http://www.kadisicilleri.org/
[35] Necmi Gürsakal, "Mahalle Biriminden Mahalle Bilimine," *Bursa'nın Tarihi Mahalleleri II* içinde ed., Neslihan Dostoğlu, Necmi Gürsakal ve Aziz Elbas (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2011), 6.
[36] Alan Duben ve Cem Behar, *İstanbul Haneleri: Evlilik Aile ve Doğurganlık 1880 - 1940* çev., Nuray Mert (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014), 45.
[37] Sevgi Aktüre, "17. Yüzyıl Başından 19. Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehirsel Yapının Değişme Süreci," *M.E-T.U. Journal of the Faculty of* Architecture 1/I (Bahar, 1975), 122.
[38] Maurice M. Cerasi, *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi* çev., Aslı Ataöv (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), 72.
[39] Ergenç, *a.g.e*, 70 ve 77.

olarak değerlendirmektedir.[40] Uğur'a göre mahalle sakinleri kendi komşuluk ilişkileri kurarak dini ve etnik kökenleri aşabilirler. Aynı şekilde Osmanlı mahallelerindeki kefalet sistemi, mahalle vakıfları, hatta aynı yerde yaşayan ev sahipleri ve kiracılar gibi bazı sosyal ve fiziksel araçlar bu kimliğin kurucu unsurları olarak düşünülebilir. Bu sebeple, ister homojen ister heterojen olsun her mahallede farklı etno-dini ya da sosyo-ekonomik gruplara mensup insanlar vardır.[41] Uğur'un değerlendirmeleriyle örtüşen görüşe sahip Topuz, mahallelerin etnik kökenlerine veya meslek örgütlerine dayanan belirli bir çoğunluk grubundan oluşmasına rağmen bu hususun tüm Osmanlı mahalleleri için bir kural olmadığını söylemektedir.[42] Görülüyor ki Osmanlı Devleti'nin her şehrinin ayrı kategorilerde değerlendirilmesi gereken özellikleri olduğu gibi, mahallelerin de farklı yapıda olduğunu göz önünde bulundurularak yorumlamalar yapılmalıdır. XIX. yüzyıl İstanbul mahalleleri envanterini oluştururken kaynaklarda Gayrimüslim veya Müslüman tanımlarını görmememiz mahallelerin heterojen nitelikte olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Çalışmamızda yalnızca 1885 tarihli kaynakta ilk kez yer alan mahallerin isimlerine bakılarak gayrimüslim çoğunluğunda olduğu düşünülmüştür. Bunun dışında dini ayrımı yapabileceğimiz bilgiler çalışmamızda kullanılan kaynaklarda geçmemiştir. Böylece, Osmanlı İstanbul'unun yerleşim bölgelerinin etnik ve dini yapıda yoğunlaştığı bazı tanımlamalar yapabilirken mahalle ölçeğinde genellemelerin yapılması güçtür.

Osmanlı mahalleleri bulunduğu coğrafya ve içinde yaşayan toplumun özellikleri gibi pek çok etkenle oluşan bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte, mahaller mali, ekonomik, fiziksel ve toplumsal ünitelerden oluşmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünden itibaren Osmanlı mahallesini oluşturan bu dört parça hakkında bilgiler verilip, literatürde var olan çalışmalarla birlikte değerlendirmeler yapılacaktır.

---

[40] Ergenç, *a.g.e*, 77.
[41] Yunus Uğur, "The Historical Interaction of the City with Its Mahalles: Ottoman Edirne in the Late Seventeenth and Early Eighteenth Centuries," (Doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2014), 50-51.
[42] Beyza Topuz, "In Pursuit of Social Cohesion and Harmony in Urban Space: The External and Internal Dynamics of Neighborhoods in Early Eighteenth-Century Ottoman Istanbul" (yüksek lisans tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2018), 79-80.

2.1.1. Vergi Ünitesi Olarak Mahalle

Klasik Osmanlı mahalleleri, toplum ve mekânın yansımasıyla yaşamın bir parçası olmakla birlikte, devletin vergilerinin toplandığı iktisadi bir ünitedir. Bu sebeple, Osmanlı ekonomisinin ana damarı olan vergilendirme sisteminin bir kolu da mahallelerin içinde yaşamakta, mahallelilerden şer'i ve örfi olmak üzere iki tür vergi toplanmaktadır.[43] "Tekâlif-i Örfiyye ve Avarız-ı Divaniyye" olarak da bilinen bu örfi vergiler, savaş yıllarında olağanüstü durumlarda alınmaktadır.[44] Zaman içinde her ikisi de birbiriyle birlikte anılmış ve düzenli olarak halktan toplanan vergilere dönüştürülmüştür.

Mahallede yer alan vergi yapısı beraberinde sosyal bir kurum olan avarız akçası vakfını doğurmuştur. Güneş'e göre ilk başta belirli zamanlarda ve az miktarda toplanan örfi vergiler, Osmanlı ekonomisinde yaşanan dalgalanmalar sebebiyle gittikçe artan bir süreklilikte alınmaya başlamıştır. [45] Bu sebeple, vergilerini ödeyemeyen mahalleliler için zamanla avarız akçası vakfı adında para vakıfları oluşturulmuştur. Mahallenin fonu olarak da düşünülebilecek bu vakıflar kamusal malların korunması, dini yapıların tamiri ve bakımı, sosyal yardımlaşma gibi ihtiyaçlar neticesinde toplanmaktadır. Kemal Beydilli'nin mahallenin yardımlaşma kasası olarak değerlendirdiği bu fon imamın sorumluluğunda olup, mütevelliler tarafından denetlenmektedir.[46] Vakıf kasasında toplanacak meblağ mahallede bulunan bina sayılarına göre hesaplanmaktadır. Böylece, vergisini ödeyemeyen mahallelilere destek olunurken avarız akçası vakfında biriken parayla mahallenin gerek fiziki, gerekse toplumsal ihtiyaçları karşılanmıştır.

Öte yandan, sosyal dayanışmayı sağlayacak vakıfların olmasının yanı sıra, mahallenin beledi hizmetlerini, eğitim ve dini yapıların ihtiyaçlarını karşılayacak vakıflar da

[43] Mehmet Güneş, *Osmanlı Döneminde Muhtarlık ve İhtiyar Meclisi (1829-1871)* (İstanbul: Kitabevi, 2014), 5.
[44] Ergenç, *a.g.e*, 76.
[45] Mehmet İpşirli, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), "Avarız Vakfı" maddesi.
[46] Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü* (İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2013), 11.

mevcuttur.[47] Bu sayede mahallenin içerisinde bulunan kamusal faaliyetlerin de vakıf bünyesinde desteklenme imkânı bulmuştur. Bergen'e göre şehir müesseselerinde kurulan teşkilat yapısının ticarete bakan yönünü loncalar, camiye bakan yönünü vakıflar ve toplumsal hayata bakan yönünün ise mahalleler oluşmaktadır. Bu sebeple mahalleleri bu unsunlar olmadan açıklamak mümkün görünmemektedir.[48] Vakıflar mahallede yerel hizmetlerin yerine getirilmesine katkı da bulunduğu gibi, aynı zamanda ekonomik olarak da ihtiyaçların karşılanmasını uzun süre sağlamıştır. Bu sebeple, vakıflar Osmanlı mahallilerin bel kemiği olmuştur. [49]

2.1.2. Toplumsal Ünite Olarak Mahalle

Mahallelerin en önemli toplumsal özelliklerinden biri, tüm mahalleyi kapsayarak ortak bir sorumluluk alanı yaratmasıdır. Cansever, Osmanlı şehirlerinde mahallelilerin sorumluluklarının yönetim, asayiş, sokakların temizliği, çöplerin toplanması ve hatta mahallede yaşayan çocukların gözetlenmesi olduğunu söylemektedir.[50] Bununla birlikte, modern belediye teşkilatı kurulmadan öncesine kadar mahallenin sorumluluğu olan beledi işler ve bayındırlık faaliyetleri ortak katılımla sağlanmakta, bu hizmetler şehir yöneticileri tarafından denetlenmektedir.[51]

Bu ortak sorumluluk alanında dini kuralların ve örfi hukukun yanında ahlak düzeninin denetlenmesi de yer almaktadır. Tok, Osmanlı hukuk sisteminin mahallede yaşanan hadiselerin nedenlerinin ve faillerinin tespit edilmesi gibi konularda belirleyici bir unsur olduğunu dile getirmektedir.[52] Bu sebeple, yaşanan gayri ahlaki ve gayri örfi olayların tüm mahalleli tarafından sorumlu tutulmaması ve güvenli görünmeyen kişilerin

[47] Hikmet Taşkömür, "Osmanlı Mahallesi'nde Beşeri Münasebetler," *Mesken ve Mesken Mimarimiz* içinde (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995), 47.
[48] Lütfi Bergen, "Medeniyetin Cüzü: Mahalle," *İdealKent* 1 (2010), 154.
[49] Tarkan Oktay, *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011), 7.
[50] Turgut Cansever, *İslam'da Şehir ve Mimari* haz., Mustafa Armağan (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997): 128.
[51] Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbu*l çev., Selim Deringil (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 56.
[52] Özen Tok, "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)," Sosyal *Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18 (2005/1), 162.

uzaklaştırılması için ihraç yoluna başvurulmuştur.[53] Kanaatimizce mahalleden ihraç kararları yargılama aracı olmakla birlikte, mahallinin asayişini ve güvenliğini düzenleyici bir denetleme mekanizmasıdır.

Yine mahallelerin ortak sorumluluk alanı olarak değerlendirilen asayiş meselesi XVIII. yüzyıldan itibaren kefalet yapısını getirmiştir. İnalcık, bu dönemden önce de kanunlardan kaçılmasını engellemek adına mahallelilerin birbirlerine kefil yapıldığını hatırlatmaktadır.[54] Aktüer, mahalleye yerleşmek isteyen kişilerin öncelikle mahalle sakinlerinin kefaletinin alınması gerektiğini söylemektedir.[55] Mahalle ahalisinin kefilliğindeki kişi hangi işi yaptığını, ne amaçla bu mahalleye yerleşmek istediğini kayıt kurumuna bildirmekte ve en sonunda imamın da kefilliğini alarak mahallede ikamet etmesine izin verilmektedir.[56] Bununla birlikte, taşradan İstanbul'a gelen ve beş yıldan fazla ikamet edenler memleketlerine geri gönderilmekte olup, bu süre bitiminde mahallede yaşamaya devam etmek isteyenler içinse yine halkının kefil olunması gereklidir.[57] Bu sebeple, kefalet sistemini sadece mahalleyi korumaya yönelik değil, şehrin asayişini korumayı amaçlayan bir tedbir olarak da nitelendirilebiliriz.

Aktüer, kefalet sistemiyle aynı yerden gelen, mahalleliyle ilişkisi olan, aynı din ve etnik kökendeki insanların mahallelideki homojenliğin bir göstergesi olduğunu savunmaktadır.[58] Mahalle yapısının bir sistem olarak işlediği bu düzen içerisinde kolektif bir bilinçle hareket eden mahalleliler, gündelik hayatlarını kendi ihtiyaçlarına göre şekillendirerek idame ettirmiştir. Mahalle içerisindeki sosyal uyum da yine bu yapının ürünüdür. Geleneksel Türk kültürü ve İslam öğretisi üzerine şekillenen bu düzen hem mahallenin fiziki yapısına, hem de iç dinamiklerine yansımıştır. Öte yandan, mahallenin

[53] İstanbul Kadı Sicilleri Bab Mahkemesi 46 Numaralı sicilde çok sayıda ihraç davası kaydı bulunmaktadır. Ayrıca Bkz: *İstanbul Kadı Sicilleri Bab Mahkemesi 46 Numaralı Sicil* der., Hüseyin Kılıç, Yılmaz Karaca, Salih Kahriman, Rasim Erol, Fuat Recep, ve Sabri Atay. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 2011.
[54] Halil İnalcık, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları 2001), "İstanbul" maddesi.
[55] Aktüre, *a.g.m*: 128.
[56] Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-u Belediyye* cilt I (İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1922), 341-342.
[57] Işın, *a.g.m,* 539.
[58] Aktüre, *a.g.m*, 122.

ortak sorumluluğu içinde dini yapıların tamir edilmesi, kandil, mum vb. ihtiyaçların alınması, imam ve müezzin ücretlerinin karşılanması yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı mahallelerinde yaşayanlar sadece o bölgede ikamet eden kişiler değil, aynı zamanda da mahallenin yönetimi, beledi işleri ve asayişi gibi pek çok meselede yer aldığı görülmektedir.

Literatürde mahalle çalışmalarının çoğunlukla sosyal bilimler alanında konu edinildiği gözlemlenmektedir. Bu çalışmaların gündelik hayat, sosyal kontrol, kefalet sistemi ve ihraç kararları üzerinde yoğunlaştığı saptanmıştır. [59] Topuz,[60] Erten,[61] Çakır,[62] Koç,[63] ve Tok'un[64] eserleri mahalledeki sosyal kontrol hususuna değinen çalışmalar olarak literatürde yerini almıştır. Topuz, XVIII. yüzyılın başlarında İstanbul mahallelerinin sosyal uyum ve kontrolünü konu edindiği yüksek lisans tezinde, sosyal ve kültürel bağlamda

[59]Ayrıca Bkz. Demirci Akyol, Esra. ""Social Structures of Mahalles in Aleppo and Damascus According to Seventeeth Century Avariz and Cizye Registers" Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Sonrası Çalışmaları Komitesi II, 4-8 Ekim 2016 Trabzon/ Türkiye, II. cilt, 201-215; Çifçi, Cafer. "Osmanlı'da Mahalle Avârız Vakıfları: Bursa Örneği (1749-1784)." *Akademik Araştırmalar Dergisi VIII*/ 29 (2006). 51-69; Demirel, Ömer. "Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur, Saray, Mahalleler ve Sosyo-Kültürel Eserler" *Tarih İncelemeleri Dergisi,* XII. 95-124.; Erten, Hayri. "XVII-XVIII. Yüzyıl Konya'da Sosyo Kontrol Mekanizması Olarka Mahalle Şuuru" *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 5 (2008): 161-182; Çetin, Osman. "Mahalle Hayatından Kadı Sicillerine Yansıyanlar (Bursa Örneği)"Uluslararası Osmanlı Coğrafyasında Mahalle Kültürü Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Ekim-13-16, 2011; Kıvrım, İsmail. "Osmanlı Mahallesinde Gündelik Hayat (17. Yüzyılda Gaziantep Örneği)" *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* VIII/ 1 /2009): 231-255.

[60] Beyza Topuz, "In pursuit of social cohesion and harmony in urban space: The external and internal dynamics of early eighteenth-century Ottoman Istanbul" Yüsek lisans tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2018; Topuz, Beyza. "Osmanlı İstanbul Mahallelerinde Sosyal Kontrol." Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı içinde (2017): 261-270.

[61] Hayri Erten, "XVII. ve XVIII. Yüzyıl Konya'sında Sosyal Bir Kontrol Mekanizması Olarak Mahalle Şuuru" *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* V/10 (2007): 15-37.

[62] İbrahim Etem Çakır, "XVI. Yüzyılda Ayntab'da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü" *Türk Dünyası Sosyal Bilimler* Dergisi 63 (2012): 31-54. Sayfa

[63] Emre Koç "Osmanlı Mahallesinde Cemaat İçi Ahlaki Oto-Kontrol Sistemi: Suç ile Suçlunun Tespiti, Kavramsallaştırılması ve Suçlunun Dışlanması (İhraç)" *Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* 71. (2019): 120-148.

[64] Özen Tok "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)" *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* I/18 (2005/1): 155-173.

mahallelere odaklanarak İstanbul'u incelemiştir. Özcan,[65] Kaplanoğlu,[66] ve Çetin'nin[67] eserlerinde mahalledeki ihraç kararları; Taşkömür, [68] Tamdoğan-Abel, [69] Ergenç,[70] ve Özgen'in[71]eserlerinde ise Osmanlı mahallerinde gündelik hayat ele alınmıştır. Buna ek olarak, Başaran XVIII. yüzyılda İstanbul'un[72] ve Kıvrım XVII. yüzyılda Gaziantep'in[73] mahallelerinin gündelik hayatlarını incelemişlerdir. Ak,[74] Taş,[75] Kara,[76] ve Ürer'in[77] makalelerinde mahalle kültürü ve mahalle sakinleri hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Öte yandan, literatürde mahalleyi toplumsal bir ünite olarak inceleyen

[65] Tahsin Özcan "Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol Ve Kefalet Sistemi" *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* I/1 (2001): 129-151.
[66] Raif Kaplanoğlu, "Mahalle Hukukunda "Hüsn-i Hâl", "Sû-i Hâl" ve Mahalleden İhraç Kararları Araştırmaları" *Kent Tarihi ve Kültür Dergisi* X/36 (2012): 49-57.
[67] Cemal Çetin, "Osmanlı Toplumunda Mahalleden İhraç Kararları ve Tatbiki: Konya Örneği (1645-1750)" *International Journal of History* 6/6 (2014): 43-70.
[68]Himmet Taşmür "Osmanlı Mahallesinde Beşeri Münasebetler." İslam Geleneğinden Günümüze: Şehir ve Yerel Yönetimler I içinde ed., Vecdi Akyüz (İstanbul: İlke Yayınları, 2005): 33–38.
[69] Işık Tamdoğan-Abel "Osmanlı Döneminden Günümüz Türkiye'sine "Bizim Mahalle" *İstanbul Dergisi* 40 (2002): 66-70.
[70] Özer Ergenç "Osmanlı Düzeni İçinde Mahalle Hayatı" Uluslararası Osmanlı Coğrafyasında Mahalle Kültürü Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Bursa Ekim 13-16, 2011.
[71] Mutlu Özgen"Osmanlı Kentinde Mahalle," *Toplumsal Tarih* 149 (Mayıs, 2006): 62-63.
[72] Betül Başaran, 'Unidentified' City Dwellers and Public Order in Istanbul Neighborhoods at the End of the 18th Century." MESA' da sunulan bildiri, Boston, Kasım, 2009.
[73] İsmail Kıvrım "Osmanlı Mahallesinde Gündelik Hayat (17. Yüzyılda Gaziantep Örneği)" *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* VIII/1 (2009): 231-255.
[74] Levent Ak "Osmanlı Coğrafyasında Mahalle Kültürü "Bir Komşuluk Sevdası ki Yüz Yıldır Sürer Gelir" Uluslararası Osmanlı Coğrafyasında Mahalle Kültürü Sempozyumu'nde sunulan bildiri, Bursa, 13-16 Ekim 2011.
[75]Hülya Taş "Osmanlı Şehrinde "Mahalleli"nin Ortak Sorumluluğu Nasıl Değerlendirilebilir?" XVI. Türk Tarih Kongresi'nde sunuan bildiri, Ankara, 20-24 Eylül 2010; Hülya Taş, "Mahallede Bir Arada Yaşama Kültürü " Uluslararası Osmanlı Coğrafyasında Mahalle Kültürü Sempozyumu'nde sunulan bildiri, Bursa, 13-16 Ekim 2011.
[76] Hayrettin Kara "Osmanlı'nın Mahalle Sakinleri: Mecnunlar, Deliler ve Ölüler" *Osmanlılarda Sağlık* cilt I (2006): 197-205.
[77] Osmanlı'da Mahalle ve Çocuk / Mehmet Emin Üner. -- Samsun, 2016. Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk I, 623-637. sayfa

çalışmalarına değinmek gerekir. Ergenç,[78] Baday,[79] Bergen,[80] Alver[81], Uğur[82], Behar[83], ve Bayramoğlu-Alada'nın[84] çalışmaları, bu açıyı yansıtan önemli eserler olarak literatürde yer almıştır. Baday, bir yaşam tarzı olarak tasvir ettiği mahallelilerin modern kent mekânındaki örgütleniş biçimine etkisine odaklanmıştır. Ergenç, Osmanlı şehirlerinde mahallelerin niteliklerini ortak sorumluluk alanı, vergilendirme ve sosyal kontrol üzerinden açıklamıştır.

Öte yandan, Alada'nın 1989 yılında yayımladığı doktora tezinin tıpkıbasımı olan kitabı mahallenin sosyal yönünü odağa almaktadır.[85] Alada, toplumsal bir olgu olarak tanımladığı geleneksel Osmanlı mahallesini birey ve devlet ekseninde oluşan bir yapı olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte Alada, mahallerin sadece bir yönetim ünitesi olmadığını söyleyerek tüm mahallelinin günlük yaşama dair ortak ihtiyaçlarının karşılanmasında oldukça sistematik ve örgütsel bir işleyişe sahip olduğunu vurgulamıştır.[86] Mahallenin insan hayatındaki mekânsal özelliklerine odaklanan Alver' göre mahalle, insanı ve kenti birbirine bağlayan bir iklimdir. Bu iklimde insanlar birbirleriyle kaçınılmaz bir şekilde bağlantılı olurken toplumun şehir içindeki doğal ve zorunlu varlığı mahallelerde temsil edilmektedir.[87]

Öte yandan, çalışmasında Edirne örneği üzerinden mahallelerin etnik kökenleri, cinsiyet ve sosyo-ekonomik durumlarına odaklan Uğur, Osmanlı mahallelerini esnek ve dinamik

[78]Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine," The Journal of Ottoman Studies 4/4 (1984). 69-78.
[79] Ömür Nihal Baday "Modern Kent Mekânlarında Mahallenin Konumu" Yükseklisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011.
[80] Lütfi Bergen, "Medeniyetin Cüzü: Mahalle," *İdealKent* 1 (2010), 154.-168
[81] Köksal Alver*, Mahalle: Mahallenin Toplumsal ve Mekansal Portresi* Istanbul: Hece Yayınları, 2013; Köksal Alver "Mahalle: Mekân ve Hayatın Esrarlı Birlikteliği" İdealKent 1/2 (2010): 116-139.
[82] Yunus Uğur, "The Historical Interaction of the City with Its Mahalles: Ottoman Edirne in the Late Seventeenth and Early Eighteenth Centuries," Doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2014.
[83] Cem Behar. Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008) Osmanlı İstanbul'unda Kasap İlyas Mahallesi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
[84] Adalet Bayramoğlu Alada, *Osmanlı Şehrinde Mahalle*. İstanbul: Sümer Kitabevi, 2008.
[85] Adalet Bayramoğlu Alada "Osmanlı-Türk Şehrinde Mahalle" Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1989.
[86] Alada, *a.g.e:2008*, 110.
[87] Alver, *a.g.m*, 131,

yaşam alanları olarak değerlendirmektedir. Uğur'un çalışmasında kullandığı yöntemle Edirne mahallelerinin harita üzerinden gösterilerek mekânsallaştırılması bu alana yönelik özgün bir eserin literatüre kazandırılmasını sağlamıştır.

Son olarak, mahalle çalışmaları içinde en özgün ve hatta "İstanbul mahalleleri hakkında bu denli verimli içerikteki belgelere bir daha rastlanır mı?" sorusunu hatırda tutan Behar'ın eseri, Osmanlı İstanbul'unun toplumsal hayatını tahayyül etmemizi sağlamaktadır. Envanterimizin 1869 tarihli belgesi haricindeki tüm kaynaklarda var olan Kasap İlyas Mahallesi'ni konu alan bu eser, Behar'ın bir sahafta karşılaştığı defterler, nüfus tahrirleri ve sicillere dayandırılarak demografik ve göç kavramları bağlamında bir mahalle biyografisini oluşturmuştur. Ayrıca Osmanlı mahalleleri ve İstanbul'a yönelik değerlendirmelerin paylaşıldığı bu önemli eser, mahalle biyografileri/monografilerinin yazılabilmesi için araştırmacılara örnek bir yöntem oluşturmuştur.

2.1.3. Yönetim Birimi Olarak Mahalle

Klasik dönem Osmanlı şehir düzeninde yönetim kadılar tarafından sürdürülmektedir. Bu dönem dâhilinde kadılar yargı görevinin yanı sıra beylerbeyi, sancakbeyi gibi devlet memurlarıyla birlikte şehrin asayişinin sağlamakta, vakıfları denetlemekte ve beledi işleri sürdürmektedir.[88] Bu sebeple, kadıları klasik Osmanlı şehirlerinin belediye reisi gibi tanımlamak yanlış olmayacaktır. Bu döndemde kadıların şehirlerdeki mülki görevini idame ettirmeye yardımcı olacak kurum ve kişiler mevcuttur. Ortaylı'ya göre Osmanlı şehir düzeni içerisinde mekâna göre hiyerarşik bir görev bölüşüm düzeni vardır. Bu düzen içinde kadıyı naipler ve imamlar takip etmektedir.[89] İmamlar, günümüz şartlarında dini görevlerin sorumluları olarak düşünülseler de XIX. yüzyıla kadar Osmanlı köy ve mahallelerinin hem dini lider, hem de yöneticileridir. Beydilli'ye göre görev yaptığı sürede kadılar tarafından denetlenen imamlar Tanzimat devrine kadar devletin temsilcisi olarak

[88] Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 2.
[89] İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)* (İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 2018), 128.

mahallenin sorumluları olmuştur.[90] Bu sebeple imamlar, Osmanlı şehirlerinin en üst düzey yöneticisi olan kadının köylerdeki ve mahallelerdeki temsilcileridir. Genellikle mahallenin en sevilen ve saygı duyulan kişileri arasından seçilen imamlar, padişah beratıyla göreve gelen sorumlular olarak bilinmektedir.[91] Bununla birlikte, mahallelerin arzu ve şikâyetleri, mahallede yaşanan gayri ahlaki ve gayri örfi hareketler imamlar aracılığı ile üst yöneticilere aktarılırken, devletin halka bildirmek istediği konular imamlarla paylaşılırdı.[92] Evlenme, boşanma ve ölüm gibi durumlarda mahallelinin kaydını tutan imamlar, mahalleye yeni gelenlerin kefalete bağlanması ve kimliklerinin tespit edilmesinden de sorumluydu. Bu noktada mahallede yaşanacak her türlü değişimin sadece mahalliler tarafından değil, ayrıca devleti temsil eden bir otorite olarak imam tarafından da denetlendiği açık bir şekilde görülmektedir.

Öte yandan, müslüman mahallelerindeki gibi gayrimüslimlerin de mahallelerinde sorumluluğu altında olduğu yöneticileri vardır. İstanbul'da genellikle Balıkpazarı, Bahçekapı, Unkapanı, Edirnekapı, Balat, Fener, Narlıkapı, Kumkapı, Topkapı, Samatya Kapısı, Belgrad Kapısı, Bahçekapı, Yedikule gibi, Haliç limanı ve sahil kesimlerinde oluşan bu gayrimüslim mahallelerinin de kendi yapılarına uygun yönetim düzenine sahiptir.[93] Nitekim Hristiyanlar mahallerinden papazlar, Yahudi mahallelerinden ise hahamlar sorumlu tutulmuştur. Papazlar doğrudan patrikhaneyi, hahamlar ise hahambaşını temsil edilmektedir.[94] Tıpkı imamlar gibi gayrimüslim mahallelerinin temsilcileri bağlı oldukları kiliseye ait vergileri toplamak, evlilik, doğum ve ölüm kayıtlarını tutmakla görevlendirilmiştir. Bu görevlilerin ödenekleri ise bağlı oldukları kilise vakıflarından karşılanmaktadır.[95] Mahallenin yönetimi çalışmamızın üçüncü bölümünde de detaylarına değinileceği üzere XIX. yüzyıldan itibaren merkezileşmeye başlayarak dini temsilcilerin yönetimdeki rolü yerini muhtarlara bırakmıştır.

[90] Beydilli, *a.g.e,* 9.
[91] Bergen, *a.g.m*, 158.
[92] Güneş, *a.g.e*, 8.
[93] Canatar, *a.g.m*; 2014, 292.
[94] Ortaylı, *a.g.e*; 2018, 108.
[95] Ortaylı, *a.g.e*; 2018, 128

Öte yandan, Osmanlı mahallelerinin şehir yönetiminin önemli bir parçasını oluşturması, literatürdeki pek çok çalışmanın mahallenin idari yönüne odaklanmasına sebebiyet vermiştir.

Bu minvalde, Taylan,[96] Aydınlı[97], Baytaran,[98] Yılmaz ve Mecek,[99] Şahin ve Işık, [100] Güneş, [101] Kavruk'un[102] çalışmalarında Osmanlı sisteminde klasik mahalle yönetiminin konu alındığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalar içinde Aydınlı ve Taylan mahallenin yönetim birimi olarak gelişimini ele alırken, Kavruk mahalle yönetiminde karşılaşılan sorunları tartışarak bu sorunlara çözüm önerileri sunmuştur. Yine Yılmaz ve Mecek'in makalesi yönetimin merkezileşmesi sonucunda ortaya çıkan formun geliştirilmesine yönelik yeni bir model önerisi üretilmiştir.

Bu çalışmalar içinde Şahin ve Işık, tarihsel olarak değişen mahalle yönetimini değerlendirerek günümüzde mahalle idaresinin işlevsel bir hale dönüştürülmesine vurgu yapmıştır. Bununla birlikte, Baytaran mahallelerin şehir organizasyonu ve idari işleyişteki rolüne değinmiş, Özkan-Erdoğan mahalle yönetiminin değişimini muhtarlık teşkilatının kuruluşundan Cumhuriyet devrine kadarki süreç dâhilinde incelemiştir. Son olarak Güneş, İhtiyar Heyetleri'ne odaklanarak 1864-1871 yılları arasında köy ve mahalle yönetiminin yapısını çalışmasında konu edinmiştir.

Görülüyor ki literatürde yer alan yerel yönetim ve idari tarih çalışmaları Osmanlı mahallelerinin klasik ve modern yönetim sistemleri içindeki değişimine odaklanmışlardır. Ancak mahallenin yapısının farklı dinamiklerden oluşması, mahalleleri tek bir açıdan

[96] Ertuğrul Taylan "Osmanlı Mahalle İdaresi."*İller ve Belediyeler Dergisi* 55/653 (2000): 173-178.
[97] Halil İbrahim Aydınlı "Yeni Yönetim Anlayışı ve Yerelin Yerelleştirilmesi: Mahalle Yönetimi" *Yerel Yönetim ve Denetimi* 8/5 (2003): 28-33.
[98] Mehmet Bayartan, "Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle," İ*stanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi* 13 (2005): 93–107.
[99] Vedat Yılmaz& Mehmet Mecek. "Türkiye'de Mahalle Yönetimlerinin Tarihsel Gelişimi ve Hukuki Statüsü" *İdeal Ken*t, 27/10 (2019): 768-799.
[100] Musa Şahin&Esra Işık "Osmanlı'dan Cumhuriyete mahalle yönetim" *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergis*i 30 (2011): 221 - 229.
[101] Yaşar Güneş "Mahalle Yönetimi" *Türk İdare Dergisi* 465 (Aralık 2009): 113-128.
[102] Hikmet Kavruk, *Mahalle Yerleşimi ve Yönetimi*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.

bakılarak tahlil etmenin zorluklarını da beraberinde getirmektedir. Bu sebeple, mahalleler idari bir konu olduğu kadar devletin siyasi ve sosyal yapısını temsil etmesi sebebiyle disiplinler arası incelenmesi gereken bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.4. Mahallenin Yapısal Özellikleri

Hiç şüphesiz Osmanlı şehirlerini coğrafi konumlarıyla tarif edebilecek verilere bugün pek çok kaynaktan ulaşabiliriz. Ancak şehirleri mahalle ölçeğinden okumak için hangi kaidelere göre tanımlama yapabileceğimizi iyi tespit etmek gereklidir. Mahalleleri ayıran keskin bir idari sınırın olmayışı bu hususun önemini arttırmaktadır. Tanyeli'ye göre mahallelerin sınırlarının belirgin bir çizgiyle ayrılması pek mümkün değildir.[103] Bu sebeple, tarihi mahallelerin sınırlarını haritalar üzerinde görememekteyiz. Bununla birlikte, kadastro anlamında sınırların XIX. yüzyıl gibi geç bir dönemin olgusu olması genellikle mahallelerin sahip olduğu bir dini yapı veyahut bir kişinin ismiyle tanımlanmasına sebebiyet vermiştir. Bu noktada, mahalleyi fiziksel olarak tanımlayabilecek veriler ancak mahalleliler tarafından oluşturulacağını yeniden hatırlatmak gerekir. Tarih boyunca mahalleler şehirlerin içinde önceden yaratılmış veya kurgulanmış bir yapıda değildir. Bunun sebebi mahalleyi oluşturan etmenlerin birleşiminin tamamen organik bir yapıda olmasıdır. Bu organik yapının içinde sadece ibadet yerleri, mahalle çarşısı, dükkânlar, hamamlar, türbeler veya evler kurgulanabilir. Böylece, mahallede oluşturulan fiziksel yapıların ilki dini mabetler olarak karşımıza çıkmaktadır. İnalcık, dini mabetler etrafında oluşan mahalleleri sosyal bir birim olarak tanımlarken, aynı zamanda mahallelilerin birbirine dayanışma sağlayan dış faktörlerle de bağlı olduğunu söylemektedir.[104]

Mahallede bulunan bu dini mabetler sadece ibadet yeri olarak karşımıza çıkmaz, aynı zamanda bu yapılar mahallerin toplanma yerleridir. Baytaran'a göre camiler ibadetlerin

[103] Uğur Tanyeli, "Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11. - 15. yy.)" (doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1987), 161.
[104] İnalcık, *a.g.e*; 2001, 229.

yerine getirildiği bir yer olmanın ötesinde mahallelerin yönetiminin ve sosyal kurumlarının merkezini oluşturan bir mekândır.[105] Bu sebeple, Osmanlı başkentinin hemen hemen her mahallesinde bir mescit veya bir cami bulunmaktadır. Mahalle camilerini toplumsallaşmanın merkezi olarak değerlendiren Açık, mahallelinin merkezi yönetimle olan ilişkisinin bireyselliğin ötesinde mahalle ölçeğinde temellendirildiğini aktarmıştır.[106] Canatar, ibadethanelerin genellikle bir mahalleli tarafından yaptırıldığını söyleyerek, mahalleye adını vermiş kişilerin dini ve tasavvufi kimliğinin mahallenin gelişiminde önemli bir etkisi olduğunu aktarmaktadır.[107] Bu husus göz önünde bulundurulduğunda İstanbul'da çoğu mahallenin ismini ibadethaneler ve banileriyle birlikte anılması tesadüfi değildir. Zira çalışmamızda ürettiğimiz haritalarda yer alan muhtemel mahalle konumlarının aynı isimde anılan ibadethanelere göre belirlenmesi bu hususu destekler niteliktedir.

Mahallenin fiziki yapısında tarif edilebilecek en somut yapılardan bir diğeri hiç şüphesiz evlerdir. Klasik şehir düzeninde evlerin fiziki görüntüsü şer'i ve örfi kaideler üzerine yapılmaktadır. Osmanlı mahallelerinde evlerin 1-3 kattan oluştuğunu söyleyen Cansever, bu yapıların sahiplerinin ihtiyaçlarına göre inşa edildiğini aktarmaktadır.[108] Canatar'a göre mahallelerde bulunan evler yaklaşık 400 arşınlık alanda ahşap veya kerpiç olarak inşa edilen bir veya iki katlı evlerden oluşmaktadır.[109] Uğur, evlerin ilk katlarının günlük kullanılma tahsis edildiğini, ikinci katta ise avluya bakan odaların olduğunu aktarmaktadır.[110]

> Evlerde cumba denilen bir kafes çıkma vardır. Hane halkı bu kafes gerisinden dışarıyı görürler. Odalarda ocak ısıtmak, yemek pişirmek, aydınlanmak için kullanılır. Bazı evlerde ebeveyn odalarında gusül almaya yarayan dolap görünümlü küçük banyolar bulunur. Türk kültüründe ‚Otağ' denilen ortak paylaşım mekânından geldiği sanılan, oda, hane halkının, birlikte' yemek yediği,

[105] Baytaran, *a.g.e*, 99.
[106] Turan Açık, "Mahalle ve Camii: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mahalle Tipleri Hakkında Trabzon Üzerinden Bir Değerlendirme," *OTAM*, 35 (Bahar, 2014), 11.
[107] Canatar, *a.g.e*; 2015, 225.
[108] Cansever, *a.g.e*, 128.
[109] Canatar, *a.g.e*; 2013, 290.
[110] Yunus Uğur "Şehirler ve Şehirleşme," *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çevre ve Şehir* içinde ed., Fehmi Yılmaz (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi ve T.C. ve Çevre Şehircilik Bakanlığı, 2015), 310.

> oturduğu, gece olunca da yatak serip uyuduğu bir alandır. Bireyselliklere izin verilmez. Odalar, eşyaları ‚misafirler' için alınıp hane halkının kullanamayacağı bir kültüre hizmet etmez. Eşyalar basit ve genellikle aynı şehrin esnafının ürettiği mamullerdir.[111]

Öte yandan, evlerin belirli özelliklere dikkat edilerek tasarlanması sadece mahallenin fiziki yapısına etki etmemiş, aynı zamanda sokak düzenini de şekillendirmiştir. Aktüre'ye göre şehirlerin endüstrileşmesinden önce plansız gelişen sokaklarda organik bir düzende oluşmakta, evlerin bulunduğu alanlardaki çıkmaz sokaklar da dâhil edinildiğinde şehirde karışık bir doku örtüsü gözlenmektedir.[112] Benzer bir görüşe sahip olan Canatar'a göre plan dâhilinde gelişen kent ve sokaklar yaşadıkları yeri denetlemeye meyilli olan mahalleliler için yerleşime uygun değildir.[113] Bu sebeple, "mahremiyet" temelliyle şekillenen mahallenin fiziki yapısı, mahallede yaşayanların gündelik hayatlarını muhafaza edilmesinde katkıda bulunmaktadır. Böylece, Osmanlı mahallelerinde en sık karşılaşılan çıkmaz sokaklar da topografyanın yerleşimlere sunduğu imkânlar gibi, bu düşüncenin de ürünüdür. Yine Canatar'a göre mahalleler arası hudut olan bu çıkmaz ve dar sokakların varlığı mahalleye girmek isteyen yabancıları engellerken, mahallelilerin mahremiyet ve güvenliğinin sağlanmasını kolaylaştırmaktadır.[114] Nitekim mahalleri ayıran duvarlar olmamasına karşın var olan bu çıkmaz sokaklar, mahallenin görünmez duvarları olarak kabul edilebilir. Böylece, çıkmaz sokakların varlığı fiziki olarak mahalledeki kısmi sınırları oluşturmakta birlikte mahallenin zihinlerinde mahremiyet olgusunun hatırlatıcısı da olabileceğinin yorumu yapılabilir.

Üçüncü olarak mahallelerde bulunan yapılar bekâr odalarıdır. Mahalle düzeninden soyutlanmış ve aile yaşantısından uzak, marjinal bir grup olarak tanımlanan bekârların şehirlerdeki nüfusu azımsanmayacak kadar fazla olduğu bilinmektedir.[115] Bu bekâr

---

[111] Bergen, *a.g.e*, 165.
[112] Aktüre, *a.g.e*, 111.
[113] Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarih*i çev, Zeynep Rona (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1996), 463.
[114] Canatar, *a.g.m*; 2014, 291.
[115] Uğur Tanyeli "Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde Konutun 'Reel' Tarihi." *Prof. Doğan Kuban'a Armağan* haz., Zeynep Ahunbay ve Deniz Mazlum İstanbul: Eren Yayıncılık, 1996; Işıl Çokuğbaş, *Bekar Odaları ve Meyhaneler Osmanlı İstanbulu'nda Marjinalite ve Mekan 1789 – 1839*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2016.

odaları müstakil veya han şeklinde inşa edilmiş ve genellikle bekâr erkeklere kiraya verilmiştir.[116] Osmanlı topraklarının farklı şehirlerinden gelen bu kişiler genellikle hamal, kürekçi vb. gibi çeşitli kollarda çalışan iş göçmenleridir. Bu sebeple, bekâr odaları genellikle esnafın çoğunlukta bulunduğu yerler olan çarşılarda, yük taşımacılığının çok olduğu iskelelerde var olmuştur.

> Mesela Galata bekâr odaları Kasımpaşa ve Tophane tarafında olmak üzere iki büyük alanda kümelenmişlerdi. Kasımpaşa tarafında yer alan bekâr odalarının altında bir sıra kayıkhane bulunmakta idi. Cenevizlilerin yaptırdığı kalenin duvarına dayanmış vaziyette olması ve hatta zindan olarak kullanılan bir burcun burada bulunması nedeniyle bu odalara Zindan önü odaları da denilmekteydi. Tophane tarafındaki odalarının altında ise bir sıra kahvehane bulunmaktaydı. Üsküdar'daki bekâr odaları ise sahil boyunca yer alan iskelelerde inşa edilmişti.[117]

Ancak bekâr odaları şehrin içinde gibi görünseler de, aslında var olan düzenin dışındadır. Bu sebeple, bekâr odaları mahalle içerisinde konumlansa da gündelik hayatın akışından uzak, mahallilerin ise çok az uğradığı alanlarda kurulduğu görülmüştür.

Mahallenin fiziki yapısında son değinilecek husus kahvehanelerdir. Yaşar, kahvehanelerin sadece İstanbul'da değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun köylere varıncaya kadar tüm topraklarına yayıldığını söylemektedir.[118] XVI. yüzyıl itibariyle şehirlerde oluşmaya başlayan kahvehaneler, zamanla mahallelerde camiler gibi Osmanlı toplumunun kamuoyu oluşturduğu merkezlere dönüşmüştür. Bununla birlikte kahvehaneler, mahalle camisine ibadet etmeye gelenler için namaz öncesi ve sonrasında vakit geçirilen bir yer haline gelmiştir.[119] Işın'a göre sivil ve dini mekânlar arasında sürdürülen geleneksel düzen kahvehanelerle birlikte mahallelerin yeni bir sokak kültürüyle tanışmasını sağlamış, böylece gündelik hayat dışadönük bir yapıya bürünmüştür.[120] Bu dışa dönük yapının

---

[116] İnalcık, *a.g.e*; 2001, 231.
[117] Zübeyde Güneş Yağcı "Osmanlı Toplumunda Mahallenin Dışındakiler: Bekâr odaları ve Bekârlar." Uluslararası Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi'nde sunulan bildiri, Alcalá, İspanya, Ekim 1-3, 2013.
[118] Ahmet Yaşar, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbu: Türkiye Diyanet Vakfı, 2016): "Kahvahane"maddesi.
[119] Güneş Yağcı, *a.g.b*: 2013.
[120] Ekrem Işın, *Dünden Bugüne İstanbul Ansikopedisi Cilt 4* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994): "Kahvahane"maddesi.

içerisinde mahalleliler kahvehanelerle yeni bir gündelik hayat deneyimi yaşarken, yüzyıllardır sürdürülen mahalle hayatı yeni mekânların oluşmasıyla birlikte değişmeye başlamıştır.

Her ne kadar Osmanlı mahallelerin aynı resmi çizemeyecek olsak da genele bakıldığında her mahalle içinde bulunan fiziki yapılar yukarıda anlatıldığı gibi oluşmaktadır. Bu genelleme içerisinde sıklıkla karşılaşılan yapılar evler ve ibadethanelerdir. Nitekim çalışmamızın dördüncü bölümünde konumları tespit edilen mahallelerin çoğunun aynı isimle bir dini yapıya sahip olması bu görüşü destekleyen bir nokta olarak kaşımıza çıkmaktadır.

2.2. İSTANBUL'U ODAĞA ALAN MAHALLE ÇALIŞMALARI

Çalışmamızın bu bölümünün ikinci başlığı altında çeşitli yüzyıllarda İstanbul mahallelerine dair listeler paylaşan ve mahalleleri konu edinen kaynaklara yer verilip, XIX. yüzyılda İstanbul mahallelerini odağa alan çalışmalar değerlendirilecektir.

2.2.1. İstanbul Mahallelerini Konu Alan Çalışmalar

İstanbul mahalleleri, özellikle birincil kaynak odaklı çalışmalarda verilerin bulunabildiği bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, literatürde çeşitli yüzyıllarda mahallelerin listelendiği ve odağa alındığı eserler sıklıkla yer almıştır.[121] Bunlardan şüphesiz en önemlilerinden biri İnalcık tarafından neşredilen 1455 tarihli İstanbul tahririnin Galata bölümüdür.[122] Bu çalışma fetih sonrasında gerek şehrin yapısını, gerekse Galata mahallelerinin durumunu anlamamıza yardımcı olması sebebiyle hayli önemlidir. Konu hakkında ikinci önemli çalışma Barkan ve Ayverdi'nin yayına hazırladığı vakıf tahrir

[121] Ayrıca Bkz. Süleyman Faruk Göncüoğlu. *Osmanlı İstanbul'unun ilk yapıları: hisarlar ve mahalleleri*. İstanbul: Turing Yayınları, 2016.; Mehmed Raif. *Mir'ât-ı İstanbul 1. Cilt Asya Yakası* (haz. Günay Kut ve Hatice Aynur) İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı Yayınları. 1996.; Mehmet Raif. *Mir'ât-ı İstanbul. 1. cilt*. İstanbul : Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1314.; Mehmed Raif. *Mir'ât-ı İstanbul cilt 2* İstanbul: İstanbul : [yayl.y.], 1327; Ahmed Nezih Galitekin, *Osmanlı kaynaklarına göre İstanbul: câmi, tekke, medrese, mekteb, türbe, hamam, kütübhâne, matbaa, mahalle ve selâtîn imâretleri*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2003.

[122] Halil İnalcık, *The survey of Istanbul Istanbul*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

defterleridir. İstanbul'un fethinden 1546 yılına kadar kurulan vakıfların tahrir defterlerini incelendiği bu eserin "Yer Adları Endeksi" ve "İstanbul'da Diğer Yer Adları Endeksi" bölümlerinde defterde geçen mahallelere ait kapsamlı veriler bulunmaktadır.[123] Bu çalışmada konu edinilen İstanbul vakıf tahririnin 1600 tarihli üçüncü defteri Canatar tarafından neşredilmiştir.[124] Canatar, defterde ismi geçen nahiye, mahalle ve vakıf adlarını numaralandırarak veri hale dönüştürmüştür.[125] Yine Canatar defterde yer alan verileri araştırmacılara sunduğu tebliğde Nefs-i İstanbul'da bulunan mahallerin özelliklerini ve isimlerini paylaşmıştır.[126] Canatar'ın mahalle ekseriyetinde literatürde yer alan son makalesinde XV. yüzyıldan Cumhuriyet devrine kadar İstanbul'un idari taksimatı ve mahalleleri hakkında detaylı bir araştırma yapılmıştır.[127]

Bunlara ek olarak Ayverdi, II. Mehmet devrinde İstanbul mahallelerini incelediği eserinde;[128] Osman Nuri[129], Abdurrahman b. Seyidi Ali[130], Ayvansarayi Hüseyin Efendi,[131] Tahsin Öz'ün[132] eserleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü[133] tarafından hazırlanan tahrir

[123] Ömer Lütfi Barkan ve Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıflar Tahrir Defteri,* İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti. 1970; Barkan, Ayverdi, *a.g.e*, 481-497

[124]. Mehmet Canatar, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 1009 (1600) Tarihli*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2004.

[125] Çalışma hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. Mehmet İpşirli "İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri, 1009/1600 Târîhli, İstanbul'un 550. Fetih Yılı İçin." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3*, 5 (2005):823-828; Mehmet Canatar "Osmanlı Döneminden Kalan İstanbul Vakıflarına Ait Son Tahrir Defteri." *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 47/48, (2010-2011): 391-398.

[126] Mehmet Canatar, "1009/1600 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'ne Göre Nefs-i İstanbul'da Bulunan Mahalleler ve Özelliklerine Dair Gözlemler." *Osmanlı İstanbulu I* içinde ed., Feridun Emecen ve Emrah Sefa Gürkan İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 2013.

[127] Mehmet Canatar, "İstanbul'un Nahiye ve Mahalleleri (1453-1923)." *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Siyaset ve Yönetim* cilt 2 içinde ed., Feridun Emecen ve Coşkun Yılmaz İstanbul: İBB Yayınları 2015.

[128] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin Iskânı ve Nüfusu*. İstanbul: Doğuş Matbaası, 1958.

[129] Osman Nuri Ergin, *Fatih İmareti Vakfiyesi*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1945.

[130]Ayverdi, Hicri 953'te (M. 1546) Abdurrahman B. Seyyid tarafından hazırlanan ve Başvekâlet arşivinde bulunan mahfuz tahrir defterine referans göstermiştir.

[131] Hafız Hüseyin Efendi ibn Hacı İsmail-i al-Ayvansarayi, *Hadikat ül cevami*. 1281.

[132] Tahsin Öz, *Zwei stiftungsurkunden des Sultans Mehmed II. Fatih*. İstanbul : Istanbul des Archäologischen Institutes des Deutschen Reiches, 1935.

[133] *Fatih Mehmet II Vakfiyeleri.* Vakıflar Genel Mmüdürlüğü Neşriyat, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1938.

defterlerinden yola çıkarak "İstanbul Semti Mahalleleri Cedveli"ni oluşturmuştur. [134] Bu cetvelin içerisinde *Fatih Devri Mimarisi* [135] adlı eseriyle 1922 tarihli İstanbul ve Bilâd-ı Selâse mevcut mahalle listesine ait veriler bulunmaktadır.[136] Böylece, Ayverdi yedi kaynağı temel alarak mahalleleri bu cetvelde karşılaştırmıştır. Gerçekten de Ayverdi'nin bu eseri, İstanbul mahallerinin karşılaştırmalı olarak veri haline dönüştürüldüğü ilk eserlerden biri olmakla birlikte, mahalle çalışmaları için örnek teşkil edecek bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, Aktepe'nin XVII. Yüzyılda İstanbul avarız defterini incelediği makalesinde yaklaşık 300 mahallenin ismi zikredilmektedir.[137] Defterin içeriğinde bahsi geçen mahallelerin konumlarının bulunmamasına karşın, Aktepe makalesinin "Notlar" kısmında mahallelerin muhtemel konumları hakkında bilgilere yer vermiştir. Bahsi geçen kaynaklar mahallerin konumlandırılması ve haritalanması konusunda eksiktir. Biz bu çalışmada XIX. Yüzyıl mahallelerini haritalarken aslında önceki yüzyıl mahallelerinin de haritalanmasına katkıda bulunmuş olacağız.

Öte yandan, kaynaklar arasında Osmanlı İstanbul'unu son dönemlerine ait mahalle listelerini Osmanlı Türkçesi'nden transkript eden İnalcık, çalışmasını *İstanbul Tarihi Araştırmaları* adlı eserinin "Ekler" kısmında paylaşmıştır.[138] Bu eser Ayverdi'nin yayımladığı 1922 tarihli listeden sonra XX. yüzyıl Osmanlı İstanbul'u mahallelerine dair literatürde yer alan bir diğer nadir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır.[139] Ancak liste hakkında herhangi değerlendirmeye yer verilmemiş, yalnızca önsözünde listenin kitapta bulunan verilerle karşılaştırılma yapılabilmesi için kullanıldığına değinmiştir.

---

[134] Konu hakkında ayrıca bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi "Fatih Devrinde İstanbul Mahalleleri." *Vakıflar Dergisi 4* (1968): 249-261.

[135] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fâtih devri Mimarisi*. Istanbul: Istanbul Matbaası, 1953.

[136] Eserin künyesi bulunamamıştır.

[137] Münir Aktepe"XVII. Asra ait İstanbul Kazası Avarız Defteri." *Istanbul Enstitüsü Dergisi III* (1957): 109–39; Ayrıca bkz. Münir Aktepe, *XVII. Asra Ait İstanbul Kazasi Avariz Defteri*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1957.

[138] Halil İnalcık, *İstanbul Tarihi Araştırmaları: Fetihten Sonra İstanbul'un Yeniden İnşası Bilad-i Selase, Galata, Eyüp, Üsküdar.* İstanbul: Türkiye İş bankası Yayınları, 2019.

[139] Eserin orijinal nüshası için ayrıca bkz. "Şehremaneti hudûdu dahilinde bulunan mahallât esâmîsi" Dersaadet [İstanbul] : , 1329 R [1913 M]. İBB Atatürk Arşivi, Bel_OSM_0.02321

Öte yandan, bu çalışmanın dördüncü bölümünde yer verilen haritaların mahallelerdeki ibadethane, çeşme, tekke vb. yapıların konumlarına göre belirlenmiş olması tarihi haritalar kullanılarak yapılan çalışmaların da mahalle verilerini bulabileceğimiz kaynaklar olarak kabul edilebileceğini göstermiştir. Kafescioğlu,[140] Ayverdi,[141] ve Yılmaz'ın[142] eserlerinde listeler bulunmasa da, çalışma kapsamındaki dönemde var olan mahallerin konumlarını tespit edilmesine doğrudan katkıda bulunduğu savunulabilir.

Kafesçioğlu'nun fethinden sonra Konstantinopolis'in yeniden imar edilmesi ve inşasını anlattığı eserinde, şehrin yeni yerleşim alanlarının oluşumu mahalle ölçeğinde de incelemiştir.[143] Bu minvalde, Kafesçioğlu'nun doktora tezinin beşinci bölümündeki değerlendirmeleri ve ek kısmında yer alan haritaları, İstanbul'un fethinden sonra mahalle araştırmaları ve tartışmalarının farklı bir bakış açısıyla incelenmesi yönünde önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.[144] İkinci olarak Ayverdi'nin yayına hazırladığı 20 paftadan oluşan harita suriçi bölgesinde yer alan tekke, cami, mektep vb. yapıların konumlarını tespit edilmesine yardımcı olacağı gibi, aynı zamanda da XIX. yüzyılda var olan sokak ve caddelerin de konumlarını göstermektedir. Yine Yılmaz'ın 1845 tarihli İstanbul ve çevresini gösteren haritayı konu edinerek yayımladığı makalesi mahalle konumlarının tespit edilmesine yardım olabilecek veriler bulunmaktadır. Yılmaz, bu haritanın bugüne kadar tespit edilen çalışmalar içinde Osmanlılar tarafından hazırlanan şehir planı niteliğindeki ilk örnek olduğunu ifade etmektedir.[145] Bununla birlikte, bu çalışma için hazırlanan İstanbul mahalleleri envanterindeki konumların bazıları Ayverdi ve Yılmaz'ın eserlerindeki haritalarda işaret edilen mevkiler esas alınarak belirlenmiştir.

---

[140] Çiğdem Kafescioğlu, "The Ottoman Capital in the Making: The Reconstruction of Constantinople in the Fifteenth Century." Doktora Tezi,, Harvard Üniversitesi, 1996.

[141] Ekrem Hakkı Ayverdi, *19 Asırda İstanbul Haritası*. İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1958.

[142] Coşkun Yılmaz "Bir Haritanın Rehberliğinde 1845 İstanbulu" *Antik Çağdan XXI. yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Cilt 3* içinde ed., Mehmet Karakuyu. İstanbul: İBB Yayınları, 2015. 562-585.

[143] Ayrıca Bkz. Fatma Tunç Yaşar. "Değerlendirme: "The Ottoman Capital in the Making: The Reconstruction of Constantinople in the Fifteenth Century", Çiğdem Kafescioğlu,Doktora Tezi,, Cambridge,Massachusetts. Harvard Üniversitesi 1996, 543 s." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3*,6 (2005): 763-774.

[144] Kafesçioğlu'nun tezi kitaplaştırılmıştır. Ayrıca Bkz. Çiğdem Kafesçioğlu, *Constantinopolis/Istanbul: Cultural Encounter, Imperial Vision, and the Construction of the Ottoman Capital*. University Park, Pa: Pennsylvania State University Press, 2009.

[145] Yılmaz, *a.g.m*, 563.

Bu üç eser de her ne kadar İstanbul mahalleleri araştırmalarında karanlık kalmış bilgilere ışık tutucu veriler içerse de, bu dönemde var olan mahallelerin isimlerini tespit edilmeden elverişli olarak kullanılamayacağını hatırlatmak gerekir. Görüldüğü gibi mahalle çalışmalarında önemli verilerin oluşmasını sağlayan haritalar ancak ait olduğu yüzyılın mahallelerini bilerek anlamlıdır. Bu husus, çalışma konusunun oluşmasını gerekçelendiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan, İstanbul mahalleleri hakkında literatürde değinilecek bir diğer başlık, semtlerin tarihini mahalle ölçeğinde inceleyen Ensari-Kara,[146] Seçgin,[147] Güneş,[148] Olbak-Mazak,[149] Bostan,[150] Onur ve Numan'nın[151] eserleriyle oluşmuştur.[152] Bu çalışmalardan Ensari-Kara ve Seçgin, II. Mehmed döneminde Eyüp'te bulunan mahallelere odaklanırken, Mazak devletin iskân politikasıyla yeni kurulan mahallelerin nüfus yapısına değinmiştir. Yine Onur ve Numan, II. Mehmed devrinde Süleymaniye bölgesini var olan mahalleri konu almış, mahallelerin oluşumunda etkisi olan dini yapılar ve banileri incelenmiştir. Bu çalışma konu dâhilinde literatürde yer alan en güncel makale olmak birlikte, mahallelerin Necip Bey haritası kullanılarak konumları tespit edilmiştir. Son olarak, Güneş ve Bostan'nın Üsküdar mahallelerini konu alan makalelerinde bölgede 16. ve 17. yüzyıllarda yer alan mahallelerin verilerine ulaşılabilmektedir. Bununla birlikte, konu hakkındaki literatür taraması boyunca mahalle isimleriyle birlikte konumlarının bir harita üzerinde gösterildiği eserlerden ikincisi Bostan'a aittir. Bahsi geçen iki makale dışında literatürde mahalle konumlarının harita üzerinde gösterildiği herhangi bir eserle

[146] Fahrunnisa Ensari Kara "Fetih ile Birlikte Kurulan Bir Semt Eyüp ve Fetih'ten Günümüze Ulaşan Mahalleler." Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VII. Eyüpsultan Sempozyumu'nda sunulan tebliğ, Mayıs 9-13 2003.
[147] Selçuk Seçkin "Fatih Dönemi Mescit Merkezli Eyüp Mahalleleri." Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VII. Eyüpsultan Sempozyumu'nda sunulan tebliğ, İstanbul Mayıs 9-13 2003.
[148] Ahmet Güneş "16. ve 17. Yüzyıllarda Üsküdar'ın Mahalleleri ve Nüfusu." Üsküdar Sempozyumu I'de sunulan bildiri, İstanbul, Mayıs, 23-25, 2003.
[149]Ferda Olbak Mazak"Fatih Dönemi İstanbul'unda Yeni Yerleşim Mahalleleri Nüfus Yapısı ve İskân Siyaseti (1451-1481." Fatih Sempozyumları I-II'de sunulan tebliğ, İstanbul, 2007.
[150]Hanefi Bostan, "Üsküdar'ın Sınırları ve Demografisi (XV-XIX. Yüzyıl)". X. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu'nda sunulan tebliğ İstanbul, Ekim, 19 – 21, 2018.
[151] Seniye Selcen Onur ve İbrahim Numan, "Fatih Döneminde Süleymaniye Bölgesindeki Mahalleler." *bab Journal of FSMVU Faculty of Architecture and Design* 1/1 (2020): 3-30.
[152] Ayrıca Bkz. *Bir Semte Vefa* (der. Bilge Özel İmanov ve Yunus Uğur) İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.

karşılaşılmamıştır. Son olarak Erses[153] ve Aysu[154] tarihsel olarak İstanbul mahallelerinin mekânsal dağılışları hakkında bilgiler vermektedir. Erses, Grek, Roma ve Bizans döneminden başlayarak XX. yüzyıla kadar Osmanlı İstanbul'unun mahalle kimliğini analiz ederken, Aysu 1950-2000 yılları arasında İstanbul mahallelerinin değişen kimliğine ve bu değişimin nedenlerine değinmiştir.

2.2.2. XIX. Yüzyıl İstanbul Mahalleleri Hakkında Yapılan Çalışmalar

Çalışmamızın odağındaki İstanbul'un XIX. yüzyıldan Cumhuriyet devrine kadar çeşitli eserlere konu olmasına karşın, şehrin literatürdeki mahalle ölçeğinde yapılan çalışmalardaki yeri çok azdır.[155] Sayıları bu derecede az olan çalışmalardan Bingöl,[156] Kaplanoğlu,[157] Başaran'nın[158] demografi, Yılgür[159] ve Bingöl'ün [160] sosyoloji, Bilgili ve Şimşek'in[161] ise kent planlaması başlıkları üzerinden XIX. yüzyıl mahallelerini incelediği tespit edilmişidir.[162] İstanbul mahallelerinin nüfus ve tahrir defterleri gibi birincil kaynaklar içindeki zengin verileri, mahallelerin demografik özellikleri üzerinden

---

[153] Selma Mine Erses,"Mahalle Kimliği." *İstanbul Dergisi, 40* (Ocak, 2002): 59-65.

[154] Çidem Aysu, "İstanbul Şehrinden Metropoliten İstanbul'a Mahallelerin Mekânsal Dağılışı 1950-2001." *İstanbul Dergisi*, 40 (Ocak, 2002): 51-58.

[155] Ayrıca Bkz. Zeynep Çelik. *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul* /çev., Selim Deringil) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2000; Kate Fleet, Ebru Boyar. *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi* çev. Serpil Çağlayan). İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014; Murat Gül. *Modern İstanbul'un Doğuşu: Bir Şehrin Dönüşümü ve Modernizasyonu*. (çev. Büşra Helvacıoğlu) İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018.

[156] Sedat Bingöl. *1829 İstanbul Nüfus Sayımı ve Tophane Kasabası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2004.

[157]Raif Kaplanoğlu, *İlk Nüfus Sayımlarına Göre İstanbul'da Nüfus ve Kentleşme*. Bursa: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2015.

[158] Betül Başaran "The 1829 Census and Istanbul's Populatıon durıng the Late 18th and Early 19th Centurıes." *Studies on Istanbul and Beyond: The Freely Papers, Volume 1*. Ed. Ousterhout, Robert G..Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology; 2017.

[159] Egemen Yılgür. "Kumkapı Hisarında Bir Teneke Mahallesi: 19. Yüzyıl İstanbul'unda Erken Modern Kent Yoksulluğu." *İdealkent* 8 (2017): 538-576.

[160] Sedat Bingöl, "Nineteenth Century Ottoman Neighborhoods Visited by Courage Sleeplessness and Dead Bodies" *Middle Eastern Studies,* 51/2 (2015): 254-268.

[161] Bilal Bilgili ve Nurhilal Şimşek, "XIX. Yüzyıl Kamu Yapılarının Üsküdar Mahallelerine Etkisi: Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Bir Okuma. " Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX'de sunulan bildiri, İstanbul, Kasım, 11-13, 2016.

[162] Bir sonraki başlıkta değinileceği üzere Emin Nedret İşli'nin literatürde yer alan makalesi, XIX. yy mahalleleri içinde sayılamayacağından bu bölüme dâhil edilmemiştir. Ancak İşli'nin makalesinde mahalle çalışmalarına ve literatürüne yönelik çeşitli bilgiler paylaşılmış olduğunu zikretmek gerekir. Ayrıca Bkz. İşli, Emin Nedret. "İstanbul'un Mahalle İsimlerine Ait Kaynaklar ve 1876-1877 Tarihli "Esami-i Mahallat" *İstanbul Dergisi*, 40 (Ocak, 2002): 71-77.

incelenmesine olanak sağlamıştır. Bingöl ve Başaran, Nefs-i İstanbul mahallelerini odağa alarak nüfus sayımlarına göre şehrin durumunu analiz etmişlerdir. İlginçtir ki, bu iki makalenin kaynakları arasında yalnızca bir sene fark olmasına rağmen mahalle ve kol sayılarındaki farklılık, çalışmamızın da ana hedefi olan mahallelerde yaşanan değişimin anlamlandırılması haklılığını bir kez daha ortaya koyduğunun yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. Yine Bingöl, 1829 tarihli Tophane Kasabası'nın 8 mahallesini içeren nüfus sayımını konu edindiği bir diğer eserinde bahsi geçen defterini tanıtarak içerdiği nüfus veriler ekseriyetinde bu mahalleleri değerlendirmiştir.[163] Kaplanoğlu'nun 1826-1935 yılları arasında yapılan nüfus sayımlarından yola çıkarak hazırladığı eseri literatürde bizim çalışmamıza en yakın içerikte olan tek örnektir. Kaplanoğlu, bu defterlerde yer alan mahalle isimlerini eserin de paylaşılmıştır. Ancak bu çalışmada mahalle ölçeğinde değerlendirmelere yer verilmemiştir.

Öte yandan, yüzyıldaki çalışmaların sosyolojik olarak incelendiği yayınlardan ikisi Egemen Yılgür'e aittir. Yılgür, Osmanlı- Rus Savaşı sonrasında İstanbul'a gelen geçici göçmenlerin oluşturduğu "teneke mahalle" olgusunu, 1892-1893 tarihli birincil kaynaklar üzerinden incelemiştir. Bununla birlikte, Kumkapı'da yer alan bu mahallelerinin kurucularının toplumsal kökenleri hakkında detaylı analizler yapılmıştır. Yazarın ayını olguyu değerlendiği bir diğer makalesinde, Kumkapı-Kadırga ve Nişantaşı-Taşocağı'ndaki mahallelerin toplumsal özellikleri hakkında analizler yapılmıştır. [164] Bununla birlikte, Bingöl'ün modern toplumlarda meydana gelen suç unsurlarını ve kişilerin davranışlarını incelediği makalesinde XIX. yüzyıl Osmanlı mahalleleri İslam hukuku üzerinden değerlendirilerek konu edilmiştir. Son olarak, Üsküdar Selamsız ve Yeni mahallelerinin gayrimüslim yerleşimiyle birlikte XIX. yüzyılda yaşadığı kentsel dönüşüm Bilgili ve Şimşek'in makalesinde incelenmiştir. Bu çalışmada ayrıca birincil kaynaklar ve haritalar kullanılarak Üsküdar'ın mekânsal ve kentsel planlamadaki değişimi irdelenmiştir.

[163] Sedat Bingöl," İstanbul'da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin Müslüman Nüfusu Üzerine Bir İnceleme" *Tarih Araştırmaları Dergisi XXIII* 36 (2004): 43-60.
[164] Egemen Yılgür. "19. Yüzyıl İstanbul'unda Teneke Mahalleler: Kumkapı-Kadırga ve Nişantaşı-Taşocağı Örnekleri." *Açık Alan Sanat ve Tasarım Yazıları*, 1 (2019): 90-114.

2.2.3. XIX. yüzyıl İstanbul Mahalleleri Hakkındaki Listelere Dair

XIX. yüzyıl mahallerinin tespiti birincil kaynaklardan yararlanılarak mümkün olmaktadır. Ancak literatür taraması yapıldığında bu yüzyıla ait olarak gösterilen ve sıklıkla referans verilen iki kaynağın neden bu başlığa dahil edilmediğini açığa kavuşturmak gerekir. Bunlardan ilki literatürde yer alan "Esamî-i mahallat"[165] isimli 26 sayfalık defterdir. Defterin 1-16. Sayfaları arasında yer alan mahallelerin kim tarafından hangi amaçla sayıldığı bilinmediği gibi, hangi tarihe ait olduğu da belirlenememiştir.

İşli, Seyfettin Özege'yi referans göstererek kaynağın 1876 tarihli olduğundan bahsetmiştir.[166] İşli bu defterin, 1876 yılında Heyet-i Mebusan seçimleri için yayımlanan 8 sayfalık beyannamenin[167] ek kısmında yer aldığını söylemektedir. Bununla birlikte İşli, Seyfettin Özege'nin de bu mahalle listesini ayrı alarak *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*'nun 5. cildinde[168] yer verdiğinden bahsetmektedir.[169] Ancak Behar'ın aynı kaynaktan yola çıkarak verdiği bilgilere göre bu listede 251 adet mahalle ismi bulunmaktadır.[170] Araştırmamız boyunca bilgi birikiminden birebir faydalanma imkânı bulduğumuz Behar, bahsi geçen belgeyi İşli'den temin ettiğini ve kitabında belirttiği sayının sadece *Nefs-i İstanbul*'da yer alan mahalleleri kapsadığını iletmiştir. Behar kullanmış olduğu belgenin fotokopi nüshasını bizimle de paylaşma nezaketinde bulunmuştur. Ancak fotokopide yer alan bir sayfasının eksik olduğu tespit edilmiş, böylece Behar'ın belirttiği 251 mahalle eksik hesaplanmıştır. İBB Atatürk Kitaplığı

[165] "Esami-I Mahallat" t.y. İBB Atatürk Arşivi.
[166] Emin Nedret İşli "İstanbul'un Mahalle İsimlerine Ait Kaynaklar ve 1876-1877 Tarihli "Esami-i Mahallat." *İstanbul Dergisi*, 40 (Ocak, 2002): 71-77.
[167] "İşbu bin iki yüz doksan dört senesi Safer'inin yirmi yedisine ve Mart ibtidasına müsadif olan Salı günü içtimaı mukarrer olan heyet-i mebusan için yalnız bu defaya mahsus olmak üzere Dersaadet ve mülhakatından beşi müslim ve beşi gayr-i müslim olarak intihab olunacak mebusların suret-i intihabına dair beyannamedir." [1293] İBB Atatürk Arşivi, Demirbaş No: YRY_Osm_00427/01 ve Bel_Osm_B.00081/01.
[168] Seyfettin *Özege, Eski harflerle basılmış Türkçe eserler kataloğu, Cilt:5 (Ek)*. İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1971.
[169] İşli, *age*, 72.
[170] Cem, Behar. *Bir mahallenin doğumu ve ölümü (1494-2008): Osmanlı İstanbulu'nda Kasap İlyas* Mahallesi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları (2014): s. 38.

Arşivi'nden bulduğumuz orijinal nüshada toplamda 520 mahallenin ismi geçerken suriçinde bulunan mahalle sayısının 291 olduğu tespit edilmiştir.

İşli'nin de transkripsiyonu yaptığı ve *İstanbul Dergisi*'nin 40. sayısında makale olarak yayımladığı bilgilerle, bu defterdeki liste birebir aynıdır. Bununla birlikte, Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde yer alan Seyfettin Özege dijital koleksiyonunda İşli'nin işaret ettiğini düşündüğümüz defter de bulunmuştur. Fakat İşli'nin makalesinde referans gösterilen 24778 numaralı kaynakta yalnızca "İstanbul Mahalleleri" başlığı mevcuttur. Öte yandan, 12 sayfadan oluştuğu belirtilen eserin hangi matbaadan basıldığı veya yayın bilgisine yer verilmemiştir.[171]

Her iki defter de tarihsiz, kapaksız olmasına karşın ayırt edilebilecek en büyük özellikleri içerikleridir. Örneğin Özege koleksiyonundaki defterde ilk kez "Ümraniye Mahallesi"[172] bilgisine rastlanırken, bahsi geçen diğer defterde bu mahallenin ismi hiç geçmemektedir. Her iki defter arasındaki mahalle bilgilerinde benzer farklılıklar da yer almaktadır. İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi'nde bulunan defterin içeriğinde hane sayıları bilgisi yer alırken, Seyfettin Özege Koleksiyonu'ndaki defter sadece mahalle isimlerinin, tabi olduğu dairlerin ve konumlarının bilgilerini içermektedir. Üstelik İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi'nde yer alan künyede bu eserin 1900'lü yıllardan olduğu yazılıdır. Bununla birlikte, Özege Koleksiyonu'nda bulunan defter ve bu kaynak birbirinden fiziki olarak ayrıldığı gibi yazı tipi olarak birbirinden tamamen farklıdır.

Bahsi geçen iki kaynakta da mahalleler yirmi daire-i belediyye düzenine göre sıralanmıştır. Ancak İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi'nde bulunan daire isimleri ve mahallelerin dağılımı birbiriyle uyuşmamaktadır. Örneğin Altıncı Daire-i Belediyye olarak belirtilen sayfada Samatya ve Yedikule arasındaki mahallelerin ismi geçmektedir.[173] Ergin, 1877 Dersaâdet Belediye Kanunu'na göre Paris'ten örnek alınarak belediye teşkilatının yirmi

[171] Özege, *a.g.e*, 2254.
[172] Mahalle Makriköy Dairesi'ne tabidir.
[173] İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi, *a.g,e*, 7.

daireye ayrıldığını söylemektedir.[174] Çalışmamızın üçüncü bölümünde detaylı olarak bahsedileceği üzere İstanbul'un yirmi daireye ayrılması girişimi ilk kez 1877 yılında gerçekleşmiş, ancak çeşitli nedenlerden ötürü bu girişim hayata geçirilememiştir. Nitekim tüm İstanbul'un öngörülen daire-i belediyye modeline kavuşması ilk kez 1880 yılında on daireye bölünerek sağlanmış olup, İstanbul'un yirmi daireye bölünmesi ancak 1908 yılında Dersaâdet Belediye Kanunu'nun yeniden yürürlüğe girmesiyle gerçekleşecektir.

Yukarıda değinilen hususlar göz önünde bulundurulduğunda bahsi geçen kaynakların tarihlerine yönelik bazı şüpheler oluşmuştur. Bununla birlikte, Özege'ye referans olarak gösterilen kaynağın bu nüsha değil, yukarıda belirtilen dijital arşiv kaynağı olduğunu düşünmekteyiz. Bu sebeple, İşli'nin kullandığı belgenin tarihi şüpheli olmakla birlikte, daire-i belediyye düzeni göz önünde bulundurulunca 1908 yılından sonra yayımlanma ihtimali oluşmaktadır. 1877 yılında İstanbul'da resmi olarak altı daire kuruluyken,[175] çalışmanın üçüncü bölümünde de detaylı olarak tartışıldığı üzere bu dönemde şehir belediye dairesi modeline göre değil, ihtisap kollarına göre bölümlenmektedir. Bahsi geçen belge gerçekten de bu tarihe ait olabilir. Ancak belirttiğimiz sebeplerden dolayı, belge tarihlerinin olası yanlışlığı çalışmamızda yapmış olduğumuz analizi tamamen etkileyeceği için bu kaynağa şüpheyle yaklaşılmış ve envantere dâhil edilmemiştir.

İkinci olarak yine İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi'nde bulunan, ancak eksik olarak taranmış ve tarihsiz bir defteri de benzer gerekçeler sebebiyle kullanılmamıştır. İstanbul'un 10 daire-i belediyeye 1880 tarihinde ayrıldığından yola çıkarsak defterin bu tarihte hazırlanmış olduğu muhtemeldir. Defterin başında *"Bu kerre müteallik buyurulan irade-i seniyye-i cenâb-ı padişahî mantuk-ı celiline tevfikan Dersaadet, bilâd-ı selâse on daire-i belediyeye taksim olunmuş ve tahrîr-i emlak idareleriyle tahsil memuriyetleri dahi devâir-i belediye maiyetlerine verilmiş olduğundan her bir dairenin merkeziyle hududunu ve şâmil olduğu*

[174] Osman Nuri Ergin, *Türkiye'de Şehircilik Tarihi İnkişafı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1936): 128.
[175] Beyoğlu, Adalar, Yeniköy, Tarabya, Kadıköy ve Beykoz.

mahallâtı mübeyyin defterdir." yazılıdır. 16 sayfalık defterin 9. sayfadan itibaren devamı bulunmamaktadır. Bu sebeple yedinci ve dokuzuncu daire-i belediyye arasındaki mahallelerin bilgileri eksiktir. Kayıp olan sayfalar dâhil edilmediğinde belge içerisinde 385 mahallenin isminin geçtiği tespit edilmiştir. Bu kaynağın eksik olarak çalışmamıza dahil edilmesi yukarıdaki kaynaktaki gibi analizimizi etkileyeceği için bahsi geçen kaynak da envanterimize dâhil edilmemiştir.

2.3. DEĞERLENDİRME

Bu bölümde mahalle çalışmaları hakkındaki literatür İstanbul ve XIX. yüzyıl özelinde incelenirken, genel çerçevede mahallenin toplumsal, mali, yapısal ve idari yapısını odağa alan kaynaklar değerlendirilmiştir. Çalışmamızın bu bölümünün sonucunda İstanbul mahallelerini konu alan çalışmaların XV. ve XIX. yüzyıllar arasında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, İstanbul mahallelerine dair olan literatürün çoğunlukla birincil kaynaklar üzerinden yapılan çalışmalarda yer edindiği, ancak spesifik olarak mahalleyi odağa alan, var olan mahalleleri listeleyen veya harita üzerinde muhtemel konumlarını tespit eden çalışmaların olmadığı saptanmıştır. Aynı zamanda literatürde XIX. yüzyıl İstanbul mahalleri çalışmalarının nadir olduğu görülmüştür. Bir önceki değerlendirmede bahsi geçen hususun XIX. yüzyıl mahalle literatüründe de geçerli olduğunu vurgulamak gerekir. Mahalleyi odağa alan çalışmaların geneline bakıldığında ise mahallenin sosyal bilimler alanında toplumsal bir birim olarak tasvir eden çalışmaların yoğunlukta olduğu görülmekle birlikte, mahallenin yönetim birimi olarak ele alındığı saptanmıştır.

Ancak mahalle, varlığı itibariyle disiplinler arası incelenmesi gereken bir konudur. Örneğin sadece yönetim birimi olarak tasvir edildiğinde, bu birimi oluşturan ana etmenler göz ardı edilecektir. Bu sebeple, mahalle çalışmalarının literatürde yoğunlaşan kategoriler ekseriyetinde oluşması, mahallenin anlaşılmasının pek çok açıdan eksik kalmasına sebebiyet vereceği yorumu yapılabilir. Uğur'a göre yerleşim alanları sadece siyasi iktidarın veya dini düzenin bir parçası olarak düşünülmemelidir. Bu minvalde

mahalle hakkında yapılacak çalışmalar literatürde var olan bilgiler, mahallelerin içindeki ve diğer mahallelerle arasındaki ağlar kullanılarak daha geniş bir perspektiften araştırılmalıdır.[176] Benzer bir görüşe sahip olan Topuz, mahallerin tek bir kaynak türüne dayanan çalışmalardan ziyade, kaynakların karşılaştırmalı analizi edilmesini gerekliliğini vurgulamaktadır. Topuz, bütüncül ve kapsamlı bir yaklaşım olmadan mahalle çalışmaların yetersiz ve yanıltıcı olmaya mahkûm olacağını söylemektedir.[177] Bu noktada, Özbek-Eren'nin geleneksel ve modern mahalle kesitindeki araştırmalar için yeni bir paradigmanın oluşumunu tartıştığı eserinde, mahalle kavramanın mekân sosyolojisi, sosyal bilimler, yerel yönetimler, kentsel planlama ve tasarım, gibi farklı disiplinlerin kesiştiği bir alan olarak tanımlaması, haklı bir tespit olarak değerlendirilebilir.[178] Bütün bu açılardan bakıldığında mahalle çalışmaları literatüründe bu nitelikteki eksikler doldurulması gerekilen hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan, mahalle hakkında kesin bir tanım yapılması mümkün olmayacağı gibi, yapılabilecek tanımların da her mahalle için geçerli olabileceğini söylemek çok güçtür. Bu sebeple, araştırmacıların dönemsel olarak farklı mahalle tanımlarının yapılabileceğini ve her şehrin de farklı bir mahalle kurgusunun olduğunu göz önünde bulundurmaları gerekir. Zira şehirdeki yönetim sisteminin parçası olan mahalleleri aynı zamanda gündelik hayatın merkezinde bir yapı olarak tasvir etmek yanlış olmayacaktır. Yine mahalle çalışmaları hakkında literatüre bakıldığında konunun tek bir disiplin altında incelenmeye meyilli olduğu tespit edilmiştir. Oysaki mahalle, tek bir disiplin altında veyahut tek bir bakış açısıyla incelenebilecek bir yapıda değildir. Her ne kadar, bugün mahalle kültürünün öldüğüne, ya da ne denli yaşadığına dair pek çok tartışma olsa da aslında mahallerin tarihteki sırları keşfedilmeyi beklemekte ve bu sırların içerisinde hâlâ canlı olarak varlığını sürdürmektedir. Bütün bu sebeplerden ötürü, mahalle çalışmaları hakkında sorulacak her sorunun cevabı ve çalışmaların odağı disiplinler arası ve mukayeseli yaklaşımlarla çözüme kavuşturulmalıdır.

[176] Uğur, *a.g.e*; 2014, 63.
[177] Topuz, *a.g.e*, 39.
[178] Özbek-Eren, *a.g.e*:, 80.

Uğur'a göre mahalleyi Osmanlı bağlamında yeniden düşünmek için mekânlar, mahalleler veya yerleşim alanları Osmanlı şehri ölçeğinde daha iyi teorize edilmelidir.[179] Bu sebeple, bir mahalle tanımı yapılırken toplum mekândan, mekânı şehirden, tümünü ise bulunduğu idari ve kültürel yapıdan ayırmamak gereklidir. Alada'nın mahalleyi hem bütünü oluşturan bir parça, hem de tek başına bir bütün olarak tanımlamasının da bu sebepten kaynaklı olabileceği savunulabilir.[180] Böylece, mahalle çalışmaları için teorilerin inşa edilmesi ancak mahalle envanterinin bilinmesiyle mümkün kılınmaktadır. Zira mahalle keşfedilmeyi bekleyen pek çok verinin ana kaynağı olmakla birlikte, bu kaynakların araştırmacılar tarafından çalışılmaya uygun hale getirilmesi gereklidir. Çalışmamızda yapılan mahalle envanterinin oluşturulması sadece İstanbul mahallelerinin ortaya çıkmasını sağlamamış, aynı zamanda mahalle ölçeğinde Osmanlı başkentinin XIX. yüzyıldaki idari ve kentsel dönüşümüne yönelik analizlerin yapılmasını mümkün kılmıştır. Bununla birlikte, envanterde var olan verilerin muhtemel konumlarının tespiti, bu konumların tarihi ve güncel haritalar üzerinden gösterilmesi XIX. yüzyıl İstanbul mahalleri özelinde özgün bir çalışma olma özelliğine sahip olmuştur.

Diğer bir açıdan değerlendirildiğinde XIX. yüzyılın klasik İstanbul'u gerek yönetimsel gerekse kentsel açıdan değiştiren bir dönem olması, şehrin idari bölümlenişinin analizini zorunlu kılmıştır. Ancak literatürde çalışmamızın üçüncü bölümünde de sıklıkla referans gösterdiğimiz bürokratik, yerel yönetim ve idari tarih gibi alanlara yoğunlaşan çalışmalar olmasına rağmen, envanterimizde yer alan verileri aydınlatılacak bilgilerle çok nadir karşılaşılmıştır. Örneğin üçüncü bölümde tartıştığımız kol bölümlenişinin "XIX. yüzyılda" neyi temsil ettiğine dair bilgilere erişilmemiştir. Bununla birlikte, literatürde mahallelerin niceliksel değişimlerinin idari bölümlenişteki yerine dair veriler bulunmaktadır. Çalışmamız literatürde var olan bu boşlukları doldurmayı amaçlanmıştır.

[179] Uğur, *a.g.e*; 2018, 62.
[180] Alada, *a.g.e*, 20.

Özetle, çalışmamızda tüm bu açılar değerlendirilerek, elde ettiğimiz veriler tablolar ve haritalar kullanılarak literatüre kazandırılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, konunun var olan ikincil kaynaklar ve envanterimizde yer alan veriler ışığında harmanlanarak değerlendirilmesi yine bir ilki oluşturmaktadır. Bu minvalde, yapılan envanter çalışmasının İstanbul mahallelerinin geriye dönük tarihçesine katkıda bulanacağı gibi mahalle ölçeğinde şehir tarihi, kentsel planlama, yerel yönetim, sosyoloji, demografi ve hatta antropoloji gibi disiplin dallarına ait çalışmaların da önünü açması hedeflenmektedir.

3. İSTANBUL'UN İDARİ VE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜNÜN MAHALLELERE NİTELİKSEL ETKİLERİ

XIX. yüzyıl sadece devletin siyasi, askeri ve bürokratik alanda yaşadığı büyük değişimin izlerini barındırmaz, aynı zamanda başta İstanbul olmak üzere tüm Osmanlı coğrafyasındaki şehirlerinin dönüşümüne neden olmuş önemli bir eşiktir. Bu yüzyıla kadar Osmanlı şehirlerinde mülki ve beledi fonksiyonlar birbirinden ayrışmayan idareyle sürdürülmüş, şehir hükümdarın onayladığı, beraat verdiği memurlar ve siviller tarafından birlikte yönetilmiştir.[181] Ancak XIX. yüzyılda devletinin teşkilat yapısında yaşanan gelişmeler ve reform hareketleri geleneksel yapının da bürokratikleşmesine sebebiyet vermiştir. Çalışmanın bu bölümünde yüzyıllardır sürdürülen şehir yapısının yerel yönetim ve kentsel reformlarla nasıl ve hangi gerekçelerle dönüştüğü anlatılmıştır. İki başlık altında incelenen bölümde ilk değinilen nokta belediyenin kuruluşuyla İstanbul'un idari bölümlenişinin ve yönetiminin yaşadığı değişimdir. İkinci olarak şehrin kentsel dönüşümü yangınlar ve kent reformlar ölçeğinde değerlendirilmiştir. Böylece, mahallerin XIX. yüzyılda yaşamış olduğu değişimlerin gerekçeleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.1. YEREL YÖNETİM SİSTEMİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Çalışmamızın bu bölümünün ilk başlığını oluşturan yerel yönetim dönüşümü, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından başlayıp XIX. yüzyılda şehrin idari yapısındaki değişimi anlatmaktadır. Üç alt başlık altında işlenen konuda ilk olarak modern belediye örgütü ele alınarak şehrin ve mahallelerin bu gelişimdeki durumu tartışılmıştır. Bununla birlikte bu başlık altında mahalle yönetiminin ve idari sınırların değişimine odaklanılarak XIX. yüzyıl İstanbul mahallelerinin tabi olduğu idari yapı çözümlenmeye çalışılmıştır.

[181] İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)* (İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 126.

3.1.1. Osmanlı Belediyeciliğini Doğuran Nedenler

Modern belediye teşkilatının kurulumundan önce Osmanlı şehirlerinin beledi faaliyetleri Yeniçeri Ocağı ağalarından oluşan çöplük subaşısı, böcekbaşı, subaşı vb. görevliler tarafından idame ettirmektedir.[182] Ancak bu düzen içinde halka hizmet götürme fikri olmamakla birlikte, beledi faaliyetler yine halk katılımıyla sürdürülmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde de detaylıca bahsedildiği üzere mahalle ölçeğinde beledi hizmetlerin mahallelinin ortak sorumluğu olarak görülmesi bu hususu destekleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ergin'e göre Yeniçerilerin şehirdeki beledi işleri sürdürmesi zamanla kontrol mekanizmasına dönüşmüş, buna kadının esnafı denetlemede ve narhların uygulanmasındaki aksaklıklara karşı sert cezai hükümleri eklenince şehirde baskıcı bir denetim düzeni kurulmuştur.[183] Benzer bir görüşe sahip Ortaylı, resmi görevliler ve halkla birlikte yürütülen beledi işlerin idari olarak baskı oluşturan bir denetleme mekanizması olduğunu söyleyerek, modern belediye teşkilatının aksine şehirde uygulanan hizmetlerin bir mevzuatının bulunmadığını aktarmaktadır. [184] Bu sebeple, şehirlerin yönetimi ve bayındırlık faaliyetleri modernleştirilerek bir teşkilat bünyesinde sürdürülmek istenmiştir.

Gül'e göre kent içinde yaşanan ilk kırılma noktası XVIII. yüzyılda başlamış, Lale Devri olarak adlandırılan dönemde yaşanan kültürel ve entelektüel gelişimler başkent İstanbul'un modernleşmesi fikrinin ilk basamağını oluşmuştur.[185] Ancak devletin kapsamlı reformlara başlaması II. Mahmud devri itibariyle yaşanacaktır. (1808-1839) Bu sebeptendir ki, XIX. yüzyılın Osmanlı tarihinin panoramasını değiştiren bir devir olarak karşımıza çıkmaktadır.[186] Zira bu yüzyılda Osmanlı şehirleri, giderek artan Avrupalı

[182] Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 2.
[183] Osman Nuri Ergin, *Muhtasar Mecelle-i Umur-ı Belediye*, 36-38.
[184] Ortaylı, *a.g.e*; 2018, 130.
[185] Murat Gül, *Modern İstanbul'un Doğuşu Bir Şehrin Dönüşümü ve Modernizasyon* çev., F. Büşra Helvacıoğlu (İstanbul: Sel Yayıncılık 2018), 35-40.
[186] İlber Ortaylı "Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetimler," *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler cilt 2* içinde ed., Vechi Akyüz (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2005), 447.

teması, ulaşım ve haberleşme gibi teknolojilerin gelişmesiyle kabuk değiştirmeye başlamıştır.[187] Bu döneme yaşanan reform hareketlerinin şüphesiz en önemlilerinden biri 1836 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıdır. Osmanlı Devleti'nin bürokrasisi ve asayişinde önde gelen devlet görevlileri olarak yer alan Yeniçeriler, İstanbul'un da yerel hizmetlerin ve güvenliğinin sağlanmasında belirleyici bir unsur olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak Yeniçeriler zamanla şehirlerde büyük bir güce erişmiş, böylece devlet içinde sorunların baş göstermesini sebep olmuştur. Nitekim siyasi ve iç faktörlerden dolayı II. Mahmud 1836 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmıştır.

Oktay'a göre XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yaşadığı toplumsal ve ekonomik değişimler şehir içindeki beledi görevlerin gerilemesine neden olmuş, bu husus hali hazırda var olan sorunları daha fazla ön plana çıkartmıştır.[188] Bununla birlikte, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması beledi işlerden sorumlu olacak görevlilerin yeni bir teşkilat bünyesinde görevlendirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu sebeplerden ötürü, aynı yıl İhtisab Nezareti kurulmuş ve daha önce şehrin ihtisab işlerine bakan muhtesipler "İhtisap Nazırı" unvanı almıştır.[189] İhtisab Nazırlığı'nın başlıca görevleri vergileri toplamak, şehirde asayişi sağlamak ve narhın usulüne uygun şekilde uygulanmak olarak belirlenmiş, İhtisab Ağası loncalardan, düzenli ikamet yeri ve işi olmayan göçmenlerden de sorumlu tutulmuştur.[190] Yaşanan bu değişimler şehrin geleneksel yönetim yapısını da etkilenmiştir. Zira klasik dönemde şehirlerin yöneticisi olan kadıların giderek idari rolünün azaldığı görülmüştür. Eryılmaz, beledi ve kolluk görevlerin merkezi bir sistemle yönetilmesinin, kadının şehir yönetimindeki gücünün ilk kırılma noktası olarak değerlendirmektedir.[191] Seyitdanlıoğlu'na göre ise kadıların şehirdeki gücünü tamamen

[187] Seyitdanlıoğlu, *a.g.e*, 10.
[188] Tarkan Oktay, "Osmanlı Döneminde Modern Belediye Kurumunun Doğuşu ve Gelişimi," *Selçuklu'dan Cumhuriyet'e Şehir Yönetimi* içinde ed.,Erol Özvar ve Arif Bilgin (İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayını, 2008), 382.
[189] Ziya Kazıcı "Osmanlı Şehir İdaresinde İhtisab Müessesi," *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler cilt 2* içinde ed., Vechi Akyüz (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2005), 361.
[190] Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw*, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (2.Cilt)* çev., Mehmet Harmancı (İstanbul: E Yayınları: 1994), 77.
[191] Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde* Modernleşme (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), 206.

kırılışı 1836 yılında Evkaf Nezareti'nin kurulması ve vakıf işlerinin tek bir çatı altında toplanmasıyla gerçekleşmiştir.[192] Böylece, yüzyıllar boyunca şehirlerin yöneticileri olan kadıların yetki sınırları devletin reform hareketi ekseriyetinde daralmıştır.

Devlet nezdinde yapılan bu bürokratik değişimler Tanzimat devrinin başlamasıyla birlikte hızla artmıştır. Osmanlı tarihinin değişen panoramasının içerisindeki en büyük dönüm noktalarından biri Tanzimat devridir. Tanzim, yani düzenleme anlamında olan bu devirde devlet pek çok alanda çağdaşları seviyesine ulaştırılmak istenmiş, klasik şehir yapısı ise merkeziyetçi yönetimle tanışmıştır. Bununla birlikte, şehrin düzenli, altyapı imkânları gelişmiş ve temiz bir hale gelmesi için daha kurumsal bir yapıya ihtiyaç duyulmuştur. Tanzimat'ın şehir üzerinde yarattığı fikirlerin şekillenmesinde Osmanlı aydınlarının etkisi olduğu kadar, devletin bu dönemde yaşadığı önemli siyasi, askeri ve ekonomik etkenler de hâkim olmuştur. Bu fikirlerin Osmanlı belediyecilik sisteminin kurulmasıyla geliştirilmesi dört sebep altında sıralanabilir.

Bunlardan ilki 1838 yılında imzalanan Baltalimanı Ticaret Anlaşması'yla İstanbul'un önemli bir ticaret merkezine dönüşmesidir. Böylece Osmanlı toprakları açık bir ticaret pazarına dönüşmüş, başta İstanbul olmak üzere önemli liman şehirleri Avrupalı tüccarlar için yeni meskenler haline gelmiştir. Osmanlı belediye teşkilatının kurulmasındaki ikinci sebep, İhtisab Nezareti'nin beklenen şekilde görev yapamamasıdır. Zira Nezaret Kırım Savaşı sebebiyle Balkanlar'dan gelen büyük göç dalgasının şehirde oluşturduğu problemlerin çözülmesinde yetersiz kalmıştır. Üçüncü olarak, yine Kırım Savaşı'nın müttefikleri olan İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinin başkent İstanbul'u askeri bir lojistik merkezine dönüştürmesiyle müttefiklerin şehrin modernleştirilmesi yönündeki isteklerinin artmasıdır.[193] Bununla birlikte, uluslararası ticareti faaliyetlerinin gün

[192] Seyitdanlıoğlu, *a.g.e,* 2.
[193] Osman Nuri Ergin, *Mecelle-I Umur-u Belediyye* cilt 3 (İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), 1269.

geçtikçe artması şehir içindeki ulaşım, iletişim, posta ve konaklama faaliyetlerinin gelişmesi ihtiyacını doğurmuştur.[194]

Son olarak, şehir içinde gün geçtikçe artan alt yapı sorunu şüphesiz bu nedenlerden en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır. XIX. yüzyıl boyunca yangınlarla mücadele eden şehir düzensiz bir yapıda olup, yetersiz bir alt yapıya sahiptir. Rosenthal'a göre seyyahlar şehri neredeyse tamamen kötü inşa edilmiş ahşap konutlardan oluşan bir yer olarak tasvir etmektedir.[195] Rosenthal, 1830'larda bile Avrupa tarzı otelin bulunmadığını, tüccarlar için İstanbul'un önemli ticari ve yaya arteri olan *Grande Rue de Pera*'nın[196]on metreden daha az bir genişlikten oluştuğunu aktarmaktadır. Yine Osman Nuri'nin Fransız Théophile Gautier'den aktardığı bilgilere göre şehirde yürüyecek kaldırımın yoksunluğu, ulaşım imkânlarının yetersizliği, rahat edecek otellerin ve yemek yiyebilecek yerlerin gelişkin olmamasından dolayı İstanbul'un manzarası ve havasının seyyahlar tarafından yeterince anlaşılamadığı düşünülmüştür. Bununla birlikte, şehrin yaşadığı sıkıntılar tüm bu talepleri kaldırabilecek donanımda değildir. Her ne kadar Tanzimat devrinin reformları şehirde pek çok yeniliği beraberinde getirse de, bu reformların İstanbul'da uygulanabilmesi ve kalıcı olması için modern bir teşkilata ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebepler neticesinde İhtisab Nezareti 16 Ağustos 1855 yılında lağvedilerek, yerine Şehremaneti kurulmuştur.

3.1.2. Şehremaneti'nin Kuruluşu

Şehremaneti'nin kuruluş gerekçesini literatürde sıklıkla geçtiği üzere sadece devletin bürokratikleşme yolundaki bir adım veyahut Avrupalıları memnun etmeye yönelik bir uygulama olarak düşünmek yanlıştır. Zira belediyenin kuruluşundaki faktörler bir önceki başlıkta sıralanmıştır. Ortaylı'ya göre Şehremaneti'nin kuruluşunun sebebi Tanzimat

[194] Gül, *a.g.e*, 43.
[195] Steven Rosenthal "Foreigners and Municipal Reform in Istanbul: 1855-1865," *International Journal of Middle East Studies* 11/2 (Nisan, 1980), 229
[196] Cadde-i Kebir veya bugünkü İstiklal Caddesi.

aydınlarının İstanbul'un temiz, düzenli ve aydınlık olarak görülmesi arzusudur.[197] Ancak bizce belediyenin kurulmasındaki gerekçeler hem şehrin ihtiyaçlarına cevap verilmesi, hem de devrin siyasi konjonktürünün idealleri çerçevesinde İstanbul'un modernleşmesi fikridir. [198]

16 Ağustos 1855[199] yılında *Takvim-i Vekayi* gazetesinde yayımlanan tebliğiyle kurulan Şehremaneti, Dersaâdet ahalisi ve esnafından üyelerinin bulunacağı bir şehir meclisi oluşturularak faaliyetlerine başlamıştır.[200] Osman Nuri, kurulan bu belediye örgütünü Fransızların *Préfecture de la Ville* modeline muadil bir sistem olarak yorumlamaktadır. [201] Belediyeciliğin kurumsallaşma sürecinde Fransız modelinin örnek alındığını savunan Rosenthal'a göre ise Osmanlıların Fransız diline ve kültürüne aşina olmaları belediyeciliği daha anlaşılır hale getirmiş, böylece benzer bir sistemin Osmanlı'da da uygulanabilir olduğu görülmüştür.[202] Bununla birlikte Rosenthal, Fransız vilayet sisteminin sanayi öncesi toplumun bir ürünü olması ve ticari düzenlemeye verdiği önemin Osmanlı kent yönetimi anlayışıyla pek çok ortak noktaya sahip olduğunu, bu sebeple belediyeciliğin Fransız modelini örnek alarak kurulduğunu vurgulamaktadır. [203]

İlhan Tekeli'ye göre Osmanlı'nın yerel yönetimi kurumsallaşmadaki Batılı etkili etkilerin basit taklit olarak düşünmemek gereklidir. [204]

> Geleneksel yönetim ve denetim modelleri yeni gelişmeler karşısında çökmüştür. Yeni denetim ve yönetim mekanizmalarına gereksinme duyulmaktadır. Toplumun içine düştüğü bunalım sırasında özgün çözüm yolları geliştirilememektedir. Bu

[197] İlber Ortaylı, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler," *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* cilt 1 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 241.
[198] Ergin, *M.U.B* cilt 3, 1269; Ortaylı, a.g.e: 2018, 135.
[199] (H) 2 Zilhicce 1271
[200] Osman Nuri Ergin, *Muhtasar Mecelle-i Umur-u Belediyye* (İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2017), 40; Tarkan Oktay, *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi: İstanbul Şehremaneti* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011), 16-17.
[201] Ergin, *a.g.e*; 2017, 40.
[202] Steven T. Rosenthal, *The Politics of Dependency: Urban Reform in Istanbul* (Kaliforniya: ABC Clio, 1980), 36.
[203] Rosenthal, *a.g.e*; 1980b, 37.
[204] İlhan Tekeli, *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2013), 39.

> durumda başka ülkelerde gelişen modeller bir çözüm olarak ortaya çıkmaktadır. Bu modellerin seçilmesinde yabancı ülke temsilcilerinin telkinleri, ülkenin dış temsilcilerinin aktardığı bilgiler, dışarıda okuyanların getirdiği yeni bilgiler vb. etkilenme kanalları rol oynuyordu. Buna karşın yönetim, hem bu modellerin seçiminde, toplumun sorunlarına uyarlanmasında hem de uygulama sırasında yeniden biçimlenmesinde etkili oluyordu. Sonuçta ortaya çıkan, alınan modelden oldukça farklı bir oluşumdu.[205]

Böylece, klasik Osmanlı şehirlerinin yürüttüğü beledi fonksiyonlar artık tek bir çatı altında toplanmıştır. Şehremaneti'nin başlıca görevleri şehrin bayındırlık işlerinden sorumlu olmak, doğrudan hazineye aktarılan vergileri toplamak, narhın tespitini yapmak ve denetlemek olarak belirlenmiştir.[206] Ancak Ortaylı'ya göre bu görev tanımları modern bir belediye örgütünün vazifeleri olmasından ziyade, kadıların ve ihtisab nazırlarının yapmış olduğu görevlerin Şehremaneti tarafından üstlenilmesidir.[207]

Bütün hususlara rağmen, tasarlanan belediye modelinin hayata geçirilmesinde pek çok aksaklık yaşanması ve öngörülen faaliyetlerin uygulanamamasından ötürü alternatif çözüm yolları aranmaya başlamıştır. Bu minvalde, şehrin alt yapı ve beledi sorunların çözümü için kurumsal yapıların kurulması istenmektedir.[208] Şehrin yaşadığı sorunlar çözülemedikçe, Şehremaneti'ne yönelik eleştiriler artmıştır. İlk olarak şehremini Salih Paşa'nın (d. 1813- ö.1867) görevi Hacı Hüsam Efendi'ye (d. 1797-ö. 1872) verilmesiyle kurum içerisindeki sıkıntıların çözüleceğine inanılmıştır.[209] Şehremaneti idaresinde yaşanan bu görev değişimiyle beraberinde beklendiği gibi herhangi bir iyileşme gösteremeyince, kuruma yardımcı olmak adına 1856 yılında *İntizam-ı Şehir Komisyonu* kurulmuştur. Oktay'ın reform kurulu olarak değerlendirdiği bu komisyon, Şehremaneti'nin faaliyetlerini iyileştirmek ve İstanbul'u hedeflenen modern seviyeye getirmeyi amaçlamıştır.[210] Bu minvalde, komisyonun kuruluş beyannamesinde

[205] Tekeli, *a.g.e*; 2013, 40.
[206] Oktay, *a.g.e*; 2011, 19.
[207] Ortaylı, *a.g.e*; 2018, 135.
[208] Oktay, *a.g.e*; 2011, 22
[209] Ergin, *M.U.B,* cilt 3: 1275.
[210] Oktay, *a.g.e*; 2011, 21.

"İstanbul'u güzelleştirmeye (tezyin), temizlenmeye (tanzif),yolların genişletilmesine (tevessü), sokakların aydınlatılması (tenvir-i esvak)" ve inşaat usullerinin iyileştirilmesi vurgusu yapılmaktadır.[211]

Komisyon, var olan belediye yapısının iyileştirilmesi amacıyla 1858 yılında yedi maddelik bir rapor sunmuştur.[212] Raporun bu çalışma için en önemli maddesi İstanbul, Bilâd-ı Selâse, Boğaziçi'nin Rumeli ve Anadolu yakasını içine alan şehir idaresinin on dört belediye dairesine ayrılması fikridir.[213] (bkz. Tablo 3.1) Ancak gelirleri doğrudan devlet tarafından fonlanan Şehremaneti'nin aynı anda tüm İstanbul'a yeni bir sistem getirmesi ekonomik anlamda büyük bir yük oluşturacağı gibi, bu denli köklü bir sistem kurulması için Şehremaneti'nde yeterince kurumsal bir yapı bulunmamaktadır. Bu sebeplerden ötürü, belediye dairesi modelinin uygulanabilirliğini görmek için pilot bölge seçilmesi kararlaştırılmış, böylece ilk daire olarak *Altıncı Daire-i Belediyye* kurulmuştur.

Tablo 3.1 1858 Tarihli Daire-i Belediyye Modeli

Daire Numarası	**Daire İsmi**
1. Daire-i Belediyye	Ayasofya
2. Daire-i Belediyye	Aksaray
3. Daire-i Belediyye	Fatih
4. Daire-i Belediyye	Eyüp
5. Daire-i Belediyye	Kasımpaşa
6. Daire-i Belediyye	Beyoğlu
7. Daire-i Belediyye	Beşiktaş
8. Daire-i Belediye	Emirgan
9. Daire-i Belediye	Büyükdere
10. Daire-i Belediye	Beykoz
11. Daire-i Belediye	Beylerbeyi
12. Daire-i Belediye	Üsküdar
13. Daire-i Belediye	Kadıköy
14. Daire-i Belediye	Adalar

Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbu*l çev., Selim Deringil (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 56.

[211] Zeynep Çelik, *19. yüzyılda Osmanlı başkenti değişen İstanbul* çev., Selim Deringil *(*İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 57.
[212] Oktay, *a.g.e*; 2011, 22.
[213] *Takvim-i Vekayi*, 560 (30 Cemaziyülahir 1274), 2.

3.1.3. Altıncı Daire-i Belediyye

İstanbul'un ilk belediye dairesi olan Altıncı Daire-i Belediyye'nın sınırları Galata ve Beyoğlu merkezli olup, kısmi olarak da Tophane'yi kapsamaktaydı. Kurulan ilk dairenin isminin "Altıncı Daire-i Belediye" olarak belirlenmesinin nedeninin Tanzimat devrinin önde gelen isimleri olan Mustafa Reşit Paşa (1800-1858) ve Mehmed Emin Ali Paşa (1814-1871)'nın Paris'de bulundukları "sixième arrondissement" bölgesinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir.[214]

Dairenin ilk kez Galata ve Pera'da kurulması bölgenin hızla gelişmesine sebebiyet verdiği düşünülebilir. Zira XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren İstanbul'a sıklıkla gelen Levantenler ve tüccarlar Galata ve Pera'ya yerleşmeye başlamış, bu sayede bölge Avrupai bir görünüm kazanırken gelir seviyesi yüksek kişiler tarafından sıklıkla tercih edilen bir yerleşim yeri olmasını sağlamıştır. Rosenthal'a göre Galata Mevlevihanesi'nin yanında açılan Fransız restoranı bölgeyi ortak bir buluşma yerine dönüştürmüş, Avrupa'dan gelen mallar *Grande Rue de Pera* boyunca açılan yeni dükkân ve kafelerde satılmaya başlamıştır.[215] Yine Edmond De Amic, Galata sokaklarında gezilirken fes ve sarıklı insanlar da görülmese Doğu'da olduğunun anlanmayacağını söylerken, bölgenin her noktasında Avrupa dilinin konuşulduğundan bahsetmektedir.[216] Görülüyor ki, günlük yaşamda her geçen gün artan Avrupa etkisi, belediye reformunun başlatılması için Galata ve Pera'yı ideal bir yer haline dönüştürmüştür.

Ortaylı, Altıncı Daire-i Belediyye'nin bu merkezde kurulmasının sebebinin literatürde sıkılıkla Avrupalılara hoş gözükmek için seçildiği görüşünün var olmasını eleştirirken, belediyenin bu merkezde kurulmasının nedenini İstanbul'da refahın şiddetle istendiği tek semt Galata olmasına ve Osmanlı'nın bölge halkının zenginliğinden faydalanma

[214] Zafer Toprak, *Dünden Bugüne İstanbul Ansikolpedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994): "Altıncı Daire-i Belediyye" maddesi; Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-u Belediyye* cilt: 3 (İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), 1307.
[215] Rosenthal, *a.g.m*;1980a, 229
[216] Edmondo de Amicis, *İstanbul*. çev., Sevinç Tezcan Yanar (İstanbul: Pegasus Yayıncılık: 2009), 62.

düşüncesi olabilir.[217] Rosenthal'a göre Galata'nın ilk belediye dairesi olarak seçilmesiyle tüccarların ve diplomatların baskısına cevap verirlerken, Osmanlı içinde belediye sisteminin mümkün olan en uygun koşullar altında gerçekleşmesi sağlanmıştır.[218]
Bahsi geçen temeller üzerinde kurulan dairenin çalışmaları bölgenin kadastro haritası çıkartmasıyla başlanmıştır. Bununla birlikte, ilk su ve kanalizasyon alt yapı sisteminin yapılması, yangın sonrasında yangından etkilenen yerlerin yeniden planlanması ve imar edilmesi, bazı cadde sokakların havagazıyla aydınlatılması, çeşitli yol ve sokakların genişletilmesi, kâgir binalarının inşası için halkın teşvik edilmesi gibi faaliyetler bu dönemde gerçekleştirilmiştir.[219] Altıncı Daire-i Belediyye'nin gerek belediyecilik sisteminde, gerekse İstanbul'un genelinde öngörülen nazım ve imar planların uygulanmasındaki aksaklıkların aksine, çok hızlı ve başarılı bir faaliyet profili çizdiği yorumu yapılabilir.

İlhan Tekeli'ye göre Altıncı Daire-i Belediyye'nin yapmış olduğu en iddialı proje Galata Surları'nın 1864 yılında yıkılmasıdır.[220] Bu dönemde Server Paşa yönetimindeki belediye, "3569 metre uzunluğunda ve hendeklerle birlikte 37 hektarlık bir alanı kaplayan surların"[221] mühendis Marie De Launay O'Mahony denetiminde yıktırmıştır. Bu yıkımın gerçekleştirilmesindeki sebepler bölgeyi yangın riskinden korunması, konutlardaki mülk sahiplerinin taleplerini karşılanması ve yıkımdan kalan taşların satılarak belediyeye gelir oluşturması olarak sıralanmıştır. [222]

Altıncı Daire-i Belediyye'nin yapmış olduğu imar planları İstanbul'da yeni kamusal mekânların doğmasına da zemin hazırlamıştır. Belediye dairesi Taksim ve Tarlabaşı'nda

[217] Ortaylı, *a.g.e*; 2018, 146.
[218] Rosenthal, *a.g.e*; 1980b, 52.
[219] Oktay *a.g.e*; 2011: 26; "Foreigners and Municipal Reform in Istanbul: 1855-1865." *International Journal of Middle East Studies* 11/2 (Nisan, 1980), 232.
[220] Tekeli, *a.g.e*; 2013, 78.
[221] Ayhan Han, "İstanbul ve Galata Hendeklerinde Kentsel Toprak Kulanımı." *Tarih Dergisi*, 64 (2016/2), 45.
[222] Esra Oku, "Galata Surları'nın Yıkım Süreci." (yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2011), 62. 61.

olmak üzere iki park yapmıştır. Amic, Pera'dan bahsederken Halil Paşa'nın mağribi tarzında yaptırdığı topçu kışlasını takip eden caddede Gezi Yeri Sokağı'nın bulunduğunu, bu sokağın yanında ise geniş bir gezi parkının olduğunu aktarmıştır.[223] Öte yandan, bölgenin yeniden düzenlenmesi için uygulanan imar planı neticesinde Müslümanlar hariç tüm mezarlıklar Şişli'ye taşınmıştır. Bölgede yaygınlaşan zührevi hastalıkların tedavi edilmesi için bir hastane açılması ve modern belediye binasının ilk kez yapılması bu dönem rastlamaktadır.[224] 1877 yılına kadar imtiyazlı statüye sahip olan daire, *Dersaâdet Belediye Kanunu*'nun kabulüyle Şehremaneti'ne bağlanmıştır. İsmini koruyan, aynı zamanda da Beyoğlu olarak da anılan daire yeni düzenlemeyle "Kasımpaşa Deresi'nin sol tarafından Tatavla (Kuruluş), Feriköy dâhil olduğu Küçük çiftlik Deresi'yle Dolmabahçe İskelesi'ne ve sahilde Azapkapı'dan Galata, Tophane, Salıpazarı, Kabataş ve Dolmabahçe'ye kadar olan mahalleri kapsamaktadır."[225]

Çalışmamızın ana kaynakları olan 1829 ve 1830 tarihli iki belgede Galata'daki mahallelere dair herhangi bir veri olamamasına karşın Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nden bulunan 1831 tarihli bir belgede Galata'da 11 Müslüman mahallesinin olduğu kaydedilmiştir.[226] Öte yandan, 1845-1885 yılları arasında Galata, Beyoğlu, Tophane ve çevresinde 51 Müslüman mahallesi tespit edilmiştir. Envanterimizde 1885 yılında ilk kez görülen Asmalı Mescid nam-ı diğer Kalfacı Başı Yunus, Ayaspaşa, Feriköy, Seferikoz ve Tatavla bölgenin gelişerek kaynaklara dâhil olan veya yeni oluşmuş mahalleleri olabileceğinin yorumu yapılabilir. 1880 yılında belediye dairesi modelinin tüm şehre uygulanmasından sonra Hasköy, Kasımpaşa ve Tophane'de yer alan mahalleleri kapsayan Beyoğlu toplamda 301.295 kişiyle şehir nüfusunun %36'sını oluşturarak en yoğun nüfusu barındıran daire olurken, şehrin yerleşim topografyasının XIX. yüzyıldaki değişiminin bir göstergesini oluşturmuştur.

[223] Amic, *a.g.e*, 67.
[224] Çelik, *a.g.e*, 59.
[225] Toprak, *a.g.e*, 222.
[226] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İbnülemin Dahiliye, [İE.DH], 35/3087.

Ancak Altıncı Daire-i Belediyye kendi bünyesinde şehrin diğer bölgelerinden ayrılmış ve idari anlamda özel bir yönetim biçimine sahipken çalışmamızdaki kaynaklarda 1880 yılına kadar Galata Kolu'na tabi olduğu görülmüştür. Çalışmamızın dördüncü bölümünde detaylı tartışacağı üzere Galata'da bulunan mahallelerin 1845-1885 yılları arasında niceliksel olarak fazlaca bir artış yaşamaması devlet nezdinde bölgenin kol ve daire olarak iki farklı idari yapıda mı görüldüğü sorusunu akıllara getirmektedir. Nitekim Altıncı Daire-i Belediye'nin 1877 yılına kadar sahip olduğu özerk statü bu hususu destekler niteliktedir. Ancak çalışmamız boyunca bu ayrımı yapabileceğimiz verilerle karşılaşılmamıştır. Bu sebeple, ileriki başlıklarda tartışacağımız kol taksimatı içerisinde Galata Kolu ve Altıncı Daire'nin ayrımının tespitini sağlayacak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

3.1.4. İstanbul'da Kurulan Diğer Belediye Daireleri

Her ne kadar beledi yönetiminde öngörülen model İstanbul'un on dört daireye bölünmesi üzerine tasarlanmış olsa da, hedeflenen düzenleme başarıya ulaşamamıştır. (bkz. Tablo 3.1) Altıncı Daire-i Belediyye'nin kendi içinde kurmuş olduğu sistem bölgesel olarak başarıyı elde etse de, bu pilot dairenin Avrupa şehirlerindeki belediye sistemi gibi olamadığı söylemek yanlış olmayacaktır.[227] Nitekim İstanbul'daki ikinci belediye dairesinin kurulması, toplumsal istek neticesinde gerçekleşmiştir. *İntizam-ı Şehir Komisyonu*'nun belirlediği on dört daireden biri olmayan, ancak bölge halkının aldığı ortak karar neticesinde belediye teşkilatının kurulması istenen Tarabya, Altıncı Daire-i Belediyye'de uygulanan kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesiyle 1864 senesinde kurulmuştur. [228]

İlginçtir ki Tarabya Dairesi devlet tarafından bütçelenmemiş, belediye giderleri halkın vergileri ve zenginlerin yardımları ile sağlanmıştır.[229] Benzer bir uygulama 1867 senesinde Adalar Dairesi'nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Çoğunlukla gayrimüslimlerin oturduğu Büyükada, Heybeliada, Burgazada ve Kınalıada'yı kapsayan Adalar bölgesinde

[227] Rosenthal, *a.g.e; 1980b*, 62.
[228] Oktay, *a.g.e*; 2011, 27.
[229] Oktay, *a.g.e*; 2011, 28.

yine halkın isteğiyle yeni bir belediye dairesi kurulmuştur. Bu iki örnekten yola çıkarak belediye dairesi modelinin hayata geçirilememesinin önündeki engellerin mali sıkıntılardan kaynaklandığı düşünülebilir. Zira devletin içinde bulunduğu mali durum göz önünde bulundurulduğunda projelerde kullanılması gerekilen bütçenin karşılanamaması ve hatta daire çalışanlarının maaşlarının ödenemeyecek durumda olması bu görüşü destekleyecek niteliktedir. [230]

Öte yandan, halkın etkisiyle de olsa belediye dairelerinin kurulmasındaki gelişmeler, daha önce öngörülen sistemin tüm İstanbul'da gerçekleştirilebileceği fikrini kuvvetlendirmiştir. 1868 yılında *Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi*'nin çıkartılması bu yorumun desteklemektedir. Oktay'ın belediye modelinin somutlaşması olarak tanımladığı bu nizamname ile birlikte Şehremini ve Şehremaneti Meclisi'nin yapısı korunmuş ve teşkilatın faaliyetlerini daha kontrollü yapabilmesi adına *Cemiyet-i Umummiye-i Belediyye* kurulmuştur. [231] Nizamnameye göre İstanbul'un yeniden on dört belediye dairesine bölünmesi öngörülmüştür. (bkz. Tablo 3.2) Bu nizamnameyle temel olarak şehirlerde alt yapı faaliyetlerinin kapsamının genişletilmesi ve alınacak tedbirlerle yangın gibi doğal afetlerden korunması amaçlanmıştır. [232]

> Yeni belediye idaresi ve onu oluşturan bölge örgütlerine çok geniş görevler ve yetkiler verilmişti: bina ve sokakların yapımı ve onarımı, su ve kanalizasyon borularının döşenmesi, pazar yerlerinin temizliği, sokakların ve kamu binalarının ışıklandırılması, rıhtımların onarımı, kömür, odun, inşaat malzemesi ve besin maddelerinin sağlanıp depo edilmesi, otel, kahvehane, tiyatro ve diğer kamu yerlerinin kurulması ve bakılması, araç güvenliği, ölçü ve ayar netimi, fiyat ve kalite kontrolünün uygulanması, kamu sağlığının korunması, yetimler, sakatlar ve yoksullar için kamu binalarının yapımı. Böylece belediye daha önce loncalar, milletler, ihtisap ağası ve diğer devlet memurlarının yaptıkları görevlerin çoğunu üstlenmiş oluyordu.[233]

[230] Osman Nuri, *M.U.B* cilt 3, 1379.
[231] Oktay, *a.g.e*; 2011, 28.
[232] Ergin, *M.U.B*, cilt 4, 1620-1621.
[233] Shaw ve Kural Shaw, a.*g.e*:, 128.

Her ne kadar, Şehremaneti ve komisyonlar şehrin gerek idari, gerekse fiziki şartlarının bir sistem dâhilinde geliştirilmesi çalışmalar gerçekleştirse de, XIX. yüzyılın sonlarına doğru istenilen düzen kurulamamış, nizamnamenin öngördüğü belediye dairelerinden yalnızca Beykoz ve Kadıköy hayata geçirilebilmiştir. Bu dairelerden iki sene önce yine yerel halkın isteği ve devlet hazinesine herhangi bir yük olunmaması şartıyla Yeniköy dairesi kurulmuştur. Görüldüğü gibi İstanbul daire taksimatının üzerinden uzun bir süre geçmesine rağmen 1870'li yılların sonlarına gelindiğinde İstanbul'da sadece Beyoğlu, Tarabya, Adalar, Beykoz, Yeniköy ve Kadıköy dairesi kurulabilmiştir.

Çalışma esnasında Adalar'daki mahallelere dair herhangi bir veriyle karşılaşılmamıştır. Tarabya'daki ilk mahalle 1845 yılında Hacı Osman Reis olarak kaydedilmiş, bununla birlikte Tarabya Karyesi'nin ilk kez 1869 yılında belgelerde geçtiği görülmüştür. Bölgede kaydedilen üç mahalleden sonuncusu olan Kireçburnu, envanterimizde ilk kez 1885 yılında yer almaktadır.

Bununla birlikte, 1845-1885 yılları arasında Yeniköy, Beykoz ve Kadıköy'de toplam on beş mahalle tespit edilmiştir. Envanterimizde mahalle olarak Beykoz sınırları içinde geçen, İncirköyü, Yeniköy, Anadolukavağı, Beykoz, Akbaba ve Dereseki karyeleri; Kadıköy sınırları içinde geçen Cafer Ağa ve Osman Ağa; Yeniköy sınırlarında geçen Güzelce Ali Paşa ve Molla Çelebi 1845-1885 arasındaki kaynaklarda var olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, belediye daireleri kurulduktan sonra Yeniköy'de Aya Nikola ve Panayia Kiliseleri'nin ilk kez gayrimüslim mahallesi olarak görülen verilerdir. Son olarak, 1876 tarihi itibariyle Kadıköy'de İbrahim Ağa Zaviyesi ve Tuğlacıbaşı Hacı Mustafa mahallelerinin kurulduğu görülmüştür.

Hiç şüphesiz Beykoz, Yeniköy, Kadıköy, Tarabya ve Adalar dairelerinin kurulmasının mahalle ölçeğindeki değerlendirilmesi daha çok veriden yararlanılarak mümkün olabilir. Ancak, çalışmanın argümanlarından biri olan şehrin idari sınırlarının sur dışını da dâhil

ederek merkezileştirilmesi fikri, 1845 gibi erken bir tarihte Bilâd-ı Selâse ve Dersaâdet mahallelerinin ötesinde yeni yerleşim yerlerinin görülmesiyle desteklenmektedir.

Tablo 3.2 1868 Tarihli Daire-i Belediyye Modeli ve Sınırları

Belediye Dairesi	**Belediye İsmi**	**Sınırları**
1. Daire-i Belediyye	***Ayasofya***	Yalı Köşkü'nden Yenikapı İskelesi'ne, Langa yolunu takiben Beyazid, Süleymaniye, Unkapı İskelesi'ne kadar olan bölge
2. Daire-i Belediyye	***Aksaray***	Langa yolundan Bayazid, Şehzade, Fatih camileri mahallelerinden, Haliç sahili ve Edirnekapı'na kadar olan bölge
3. Daire-i Belediyye	***Fatih***	Odunkapı-Yedikule-Langa sahilleri arası bulunan mahalleler
4. Daire-i Belediyye	***Eyüp***	Eyüp, Bahariye, Kağıdhaneköyü, Alibeyköyü ve Küçükköyden Ayastefanos'a; Makriköyü'nden Yedikuleye varıncaya kadar sur haricinde olan mahalleler
5. Daire-i Belediyye	***Kasımpaşa***	Sütlüce, Hasköy, Kasımpaşa
6. Daire-i Belediyye	***Beyoğlu***	Tatavla, Feriköyü, Küçükçiflik Deresi
7. Daire-i Belediyye	***Beşiktaş***	Dolmabahçe'den Kayalar, Levent Çifliği, Şişli'den feriköyü'ne kadar olan karyeler
8. Daire-i Belediyye	***Mirgün***	Kayalar'dan Kireçburnu'na kadar sahil dâhil olmak üzere mahalleler
9. Daire-i Belediyye	***Büyükdere***	Kireçburnu-Belgradköyü-Kefeliköy'den Rumeli Feneri'ne kadar olan bölge
10.Daire-i Belediyye	***Beykoz***	Anadolu Feneri'nden Kanlıca Körfezi'ne kadar olan karyeler
11. Daire-i Belediye	***Beylerbeyi***	Kanlıca Körfezi'nden Çengelköyü'ne olan yerleri kapsamaktadır.
12. Daire-i Belediyye	***Üsküdar***	Havuzaşı'ndan Haydarpaşa Çayırı'nın Selimiye Kışlası ciheti ve Büyük Çamlıca'dan Çengelköyü İskelesi meydanına kadar olan yerleri ve mahalleleri kapsamaktadır.
13. Daire-i Belediyye	***Kadıköyü***	Haydarpaşa, Kadıköyü, Kurbağlıdere, Moda, Küçük Çamlıca, Erenköyü ve Bostancıbaşı Köprüsü' kadar olan yerleri kapsamaktadır.
14. Daire-i Belediyye	***Adalar***	Büyükada, Heybeliada, Burgazada ve Kınalıada'yı kapsamaktadır.

Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-u Belediyye*, cilt 4 (İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), 1615-1616.

3.1.5. İstanbul'da Daire Taksimatının Yeniden Düzenlenmesi

Osmanlı belediyeciliğinin planlanan sistem dâhilinde ilerleyememesi, teşkilatın dönemin şartlarına göre şekillenmesini zaruri kılmıştır. Oktay'a göre var olan problemler devlet nezdinde yaşanan değişimin yanında belediye dairesinin gerilemesine sebebiyet verirken, yerel belediyecilik kavramlarının yenilenmesi için bir başlangıç olmuştur.[234] Nitekim bu tartışmaların yeni bir boyut kazanması I. Meşrutiyet'in ilanıyla devam etmiştir. Meşrutiyet, İstanbul ve Osmanlı vilayetlerinin yönetiminin yeniden düzenlenmesi için önemli adımlar atıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.[235] Bu sebeple, 1877 yılında kabul edilen *Dersaâdet ve Vilâyet-i Belediyye Kanunları* belediyecilikte oluşan yeni perspektifin alt basamağını oluşturmaktadır. Daha önce on dört belediye dairesine ayrılmak istenen şehir, bu defa Paris modeli örnek alınarak yirmi daireye bölünmek istenmiştir. [236] (bkz. Tablo 3.3) Ahmet Vefik Paşa'ya (ö. 1891) göre İstanbul'da her bölgenin sahip olduğu farklı yapı ve nüfus yoğunluğu şehirde belediye dairelerinin sayısının fazla olması ihtiyacını doğurmaktadır. Karpat ise şehrin yirmi daireye ayrılmasının nedenini gün geçtikçe büyüyen göç hareketi olarak açıklamaktadır.[237] Her ne kadar Meclis-i Mebusan üyelerinin bu fikre karşı çıktığı bilinse de kanun yürürlüğe girerek İstanbul'un 20 daireye bölünmesi kararı alınmıştır.[238] (bkz. Harita 3.1)

[234] Oktay, *a.g.e*; 2005, 339.
[235] Oktay, *a.g.e*; 2011, 46.
[236] Osman Nuri Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1936), 129.
[237] Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 211.
[238] Ergin, *M.U.B* cilt 4, 1624-26.

Tablo 3.3 1877 Tarihli Daire-i Belediyye Modeli ve Sınırları

Daire Numarası	Daire İsmi	Sınırları
1. Daire-i Belediyye	***Beyazıt***	Sâhilen Ahırkapı'dan Unkapanı İskelesi'ne ve dâhilen Zeyrek, Saraçhânebaşı, Şehzadebaşı, Merkepcilerkapısı, Hasanpaşa Karakolu'ndan, Divanyolu'yla Sultanahmed ve oradan İshakpaşa Caddesi'yle Ahırkapı'ya kadar hattın dahili olan mahalleri kapsamaktadır.
2. Daire-i Belediyye	***Sultanahmet***	Sâhilen Ahırkapı'dan Yenikapı'ya dahi- len Yenikapı'dan Aksaray, Horhor'dan Sarachâne başına kadar hattın dahilindeki mahalleri kapsamaktadır.
3. Daire-i Belediyye	***Fatih***	Kapan-ı Dakîk'den sâhilen Ayvansaray'a ve dâhilen Topkapı'dan Yenibahçe Deresi'yle Simkeş ve Hatîb câmileri ve Meydan Çeşmesi'nden Sofular Caddesiyle Horhor'a ve oradan Saraçhâne başına kadar hattın dahili olan mahalleri kapsamaktadır.
4. Daire-i Belediyye	***Samatya***	Sâhilen Yenikapı İskelesi'nden Yedikule haricinde Kazlıçeşme, Mevlevîhâne, Takyeci mahalleri dahil olarak Topkapı'dan Kale boyuyla Yenibahçe'ye ve oradan ikinci daire hududuyla Horhor'a kadar olan mahalleri kapsamaktadır.
5. Daire-i Belediyye	***Eyüp***	Şehir hâricinde Eğrikapı dışarısı Topçular, Münzevî, Defterdar, Eyüp, Alibeyköyü, Küçükköy, Kâğıdhâne köyü nihayetine kadar olan mahalleri kapsamaktadır.
6. Daire-i Belediyye	***Beyoğlu***	Kasımpaşa deresinin sol tarafından Tatavla Feriköyü dâhil olduğu halde Küçük Çiftlik deresiyle Dolmabahçe İskelesi'ne ve sâhilen Azapkapısı'ndan Galata, Tophâne, Salıpazarı, Kabataş ve Dolmabahçe'ye kadar olan mahalleri kapsamaktadır.
7. Daire-i Belediyye	***Hasköy***	Sâhilen Karaağaç, Sütlüce, Halıcıoğlu, Hasköy ve dâhilen Kasımpaşa deresinin sağ tarafıyla Piyalepaşa ve Okmeydanı'nı kapsamaktadır.
8. Daire-i Belediyye	***Beşiktaş***	Sahilen Dolmabahçe'den Defterdar Burnu'na ve dâhilen Balmumcu Çifliği hududuyla Şişli, Kağıthâne, Küçük Çiftlik Caddesi'yle Dolmabahçe'ye kadar hududun dahili olan mahalleri kapsamaktadır.
9. Daire-i Belediyye	***Arnavudköy***	Arnavudköyü Dairesi'dir. Sâhilen Defterdar Burnu'ndan Kuruçeşme, Arnavudköyü, Bebek ve Kayalar'a ve dâhilen Zincirlikuyu Levend Çiftliği nihayetine kadar olan mahalleri kapsamaktadır.
10. Daire-i Belediyye	***Yeniköy***	âhilen Kayalardan Rumelihisarı Baltalimanı, Boyacıköyül, Mirgûn, İstinye, Yeniköy, Kalender Ayazması'na ve dahîlen Büyük ve Küçük Maslak Mirgûn Korusu- Ayazağa Çiftliği nihayetine kadar olan mahalleri kapsamaktadır.
11. Daire-i Belediyye	***Tarabya***	Sâhilen Kalender Ayazması'ndan Tarabya Kireçburnu'na ve dâhilen arka tarafında vâki hudûd-1 umûmî nihayetine kadar olan mahalleri kapsamaktadır.

Tablo 3.3 (devamı)

12. Daire-i Belediyye	***Büyükdere***	Sâhilen Kefeliköyü'nden bed' ile Büyükdere Masarburnu, Sarıyer, Yenimahalle, Pazarbaşı, Rumeli Kavağı, Rumeli Feneri'ne ve dâhilen Bahçe ve Zekeriya köyleri hududuna kadar olan mahalleri kapsamaktadır.
13. Daire-i Belediyye	***Beykoz***	Sâhilen Anadolu Feneri'nden Anadolu Kavağı, Sütlüce, Yalıköyü, Beykoz Paşabahçesi'nden Çubuklu deresinin ağzına ve dâhilen karakulak dahil olduğu halde Kabakoz Çiftliği hududuna kadar olan mahalleri kapsamaktadır.
14. Daire-i Belediyye	***Anadoluhisarı***	Sâhilen Burunbahçe'den Rifatpaşa Mahallesi, Kanlıca, Anadoluhisarı, Kandilli, Vaniköy nihayetine dâhilen Çavuşbaşı ve Yazıcı Çiftliklerinden Göksu deresi arkasına kadar ole mahalleri kapsamaktadır.
15. Daire-i Belediyye	***Beylerbeyi***	Sâhilen Kuleli'den Çengelköyü Beylerbeyi, Nakkaş,Kuzguncuk, Paşalimanı'na ve dâhilen Vapurdeğirmeni arkasındaki caddeden İcâdiye tarîkıyla Bağlarbaşı'na ve oradan Sarıkaya ve Büyük Çamlıca'nın alt tarafındaki tarîk ile Yeldeğirmeni Büyükşose ile Kuleli'ye kadar olan mahalleri kapsamaktadır.
16. Daire-i Belediyye	***Yenimahalle***	âhilen Paşalimanı'ndan Üsküdar Büyük İskelesi'ne ve dahilen Çarşı boyuyla Yeniçeşme, Atpazarı, Toptaşı tari- kıyla Nuhkuyusu'na ve oradan Bağlarbaşı'na kadar olan mahalleri kapsamaktadır.
17. Daire-i Belediyye	***Doğancılar***	Sâhilen Üsküdar Büyük İskelesi'nden Ayazma, Harem, Kavak, Haydarpaşa iskelelerine ve dâhilen Selimiye, Karacaahmed, Nuhkuyusu'ndan Bağlarbaşı, Tophânelioğlu ve Büyük ve Küçük Çamlıcalar, Kısıklı, Bulgurlu, Libade, Altunîzâde mahallesi, Tophânelioğlu nihayetine değin mahalleri kapsamaktadır.
18. Daire-i Belediyye	***Kadıköy***	Sâhilen Haydarpaşa İskelesi'nden Kadıköyü ve Modalar'dan Bostancıbaşı Köprüsü'ne ve dahilen Erenköyü Nerdübanköyü Kurbağalıdere Uzunçayır'dan İbrahimağa Haydarpaşa Çayırı'na kadar olan mahalleri kapsamaktadır.
19. Daire-i Belediyye	***Adalar***	Büyükada, Heybeli, Kınalı, Burgaz adalarını kapsamaktadır.
20. Daire-i Belediyye	***Makriköy***	Makriköyü Ayastefanos, Baruthane civarındaki mahalleleri kapsamaktadır.

Osman Nuri Ergin, *Mecelle-I Umur-u Belediyye* cilt 4 (İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), 1624-25

Harita 3.1 İstanbul Yirmi Daireye Bölünüşü (1877)

Tarkan Oktay, *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi: İstanbul Şehremaneti* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011), 367.

Tablo 3.3 ve Harita 3.1'de yer verilen bilgilere göre, şehrin idari taksimatının daha önce öngörülen modellerden farklı olarak tasarlandığı görülmektedir. İlginçtir ki, öngörülen modelde Üsküdar bir daire olarak kabul edilmemiştir. Ancak çalışmamızın ana verilerinden olan 1877 tarihli devlet salnamesinde Üsküdar şehrin son kolu olarak zikredilmiş olup, 50 mahallenin ismi geçmektedir. Bu mahallelerin içinde yer alan Anadoluhisarı, Beykoz, Beylerbeyi ve Kadıköy, belediye dairesine dönüştürülmek istenirken Üsküdar sınırlarında kalan mahallelerin Doğancılar ve Yenimahalle dairelerinin arasında bölünmesinin uygun görüldüğü anlaşılmaktadır.

1877 tarihli belediye dairesi modelinin bu kapsamlı ve geniş şekli ne yazık ki hayata geçirilememiştir. Bunun önemli bir nedeninin Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) olduğu yorumu yapılabilir. Savaş sebebiyle İstanbul'un yoğun göç alması, şehrin yaşadığı lojistik ve ekonomik problemler, Şehremaneti'ne büyük sorumlulukları da beraberinde getirmiş, ancak teşkilat bu sorumlulukların çözümünde yetersiz kalmıştır. Bu noktada, 1858 ve 1868 yıllarında öngörülen on dört daire-i belediye modelinin uygulanamadığı şehrin yirmi daireye bölünerek yönetilmesi fikrinin ne derece başarılı olabileceği ayrı bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Oktay'a göre Şehremaneti kendi içi yapısını bahsi geçen kanun ve nizamnamelere göre düzenlemeye çalışmış, ancak özellikle mali sorunlar sebebiyle öngörülen şehir idaresi sağlanamamıştır.[239] Bu görüş, Şehremaneti yapısının beklenen düzene erişmesi için mali sorunların çözülmesi gerekliliğini desteklemektedir. Her ne kadar belediye kanunları şehrin idari taksimatında belirleyici unsuru oluştursa da, her modelin hayata geçirilmesinde belirli koşulların uluşmasına ihtiyaç duyulmaktadır. *Dersaâdet Belediye Kanunu* şehrin tüm dairelerinin sınırlarını belirleyerek belediye seçimleri için gerekli ortamın oluşturulması sağlansa da devletin aynı dönemde Balkanlar'da savaş halinde olması bu çalışmaların hayata geçirilmesini engellemiştir.[240]

[239] Oktay, *a.g.e*; 2011, 70-72.

[240] Çalışmamın bu bölümünün oluşması için tecrübelerine başvurduğum ve büyük bir incelikle tüm sorularımı cevaplayan Prof. Dr. Tarkan Oktay'a teşekkürü bir borç bilirim.

Görülüyor ki Şehremaneti idari taksimatın belediye örgütüne göre uygulanması için çeşitli dönemlerde modeller üretse de, bu modellerin hayata geçirilmesindeki unsurlar devletin siyasi ve ekonomik şartlarının da uygun olması gereklidir. Yaşanan bütün bu olumsuzlukların çözüme kavuşması için arayışlar sürerken *Dersaâdet Belediye Kanunu*'nun kabulünden birkaç sene sonra yürürlüğe giren Tensik-i Maaş Kanunu'yla belediye bütçesi yeniden düzenlenmiştir. Bu minvalde, belediye idaresine yük oluşturacak etmenler kaldırılmaya çalışılmış, 17 Mayıs 1880 tarihinden itibaren ise başkentin idari örgütlenmesinin on daireye bölünmesi uygun bulunmuştur. (bkz. Tablo 3.4 ve Tablo 3.5) Böylece, Şehremaneti'nin 1880 yılına kadar çeşitli nedenlerle değişen, ancak uygulanamayan daire-i belediye sistemi ilk kez hayata geçirilmiştir.

Tablo 3.4 Belediye Dairelerine göre Mahallelerin Dağılımı (1880)

Daire Numarası	Daire İsmi	Mahalleleri
1. Daire-i Belediyye	**Beyazıt**	Ayasofya-yı Kebir, Üskübi, Yerebatan, Molla Fenari, Hoca Rüstem, İshak Paşa, Seyid Hasan, Akbıyık, Kabasakal, Firuz Ağa, Güngörmez, Kapusağası Mahmud Ağa, Üçler, Helvacıbaşı İskender Ağa, Nahilbend, Derun-u İmaret, Hocapaşa, Emin, Elvan, Karaki Hüseyin Çelebi, Daye Hatun, Hobyar, Hamimi Süleyman Ağa, Lala Hayreddin, Nallı Mescid, Şehsuvar Bey, Ayasofya-yı Sagir, Katib Sinan, Bostan-ı Ali, Esiri Kemal, Divan-ı Ali, Emin Sinan, Dizdariye, Hoca Ferhad, Uzun Şücaedddin, Gazi Atik Ali Paşa, Hüseyin Ağa, Mimar Hayreddin, Molla Fenari , Mahmut Paşa-yı Veli, Cezeri Kasım Paşa, Hacı Küçük Ahmet Çelebi, Daye Hatun, Daye Hatun, Çelebioğlu Alaeddin, Hoca Kasım Gürani, Şeyh Mehmet Geylani, Hoca Hamza, Hoca Hayreddin, Timurtaş, Kepenekçi Sinan, Sarı Temur, Rüstem Paşa, Mercan Ağa, Saman Viran-ı Evvel, Saman Viran-ı Sani, Yavaşça Şahin Mehmed Paşa, Bezzaz-ı Cedid, İbrahim Paşa-yı Atik, Süleymaniye, Katib Şemseddin, Suhte Hatip, Sarı Bayezid, Şemseddin Molla Gürani, Hoca Gıyaseddin, Voynik Şücaeddin, Molla Hüsrev, Dar-ül Hadis, Şahuban, Ferhad Ağa, Hoca Teberrük, Molla Zeyrek, Sekbanbaşı Ibrahim Ağa, Revani Çelebi, Hüsam Bey, Yavuzer Sinan, Hoca Halil Attar, Hızır Bey, Elvan-zade, Sultan Bayezid-i Han-ı Veli, Emin Bey, Sekbanbaşı Yakup Ağa, Soğanağa, Saraç Ishak, Koğacı Sinan Ağa, Kürkçübaşı Süleyman Ağa, Tavaşi Süleyman Ağa, Kazgani Sadi, Katib Sinan, Muhsine Hatun, Dülbendçi Hüsameddin, Nişancı Paşa-yı Atik, Behram Çavuş, Çadırcı Ahmed Çelebi, Kaliçeci Hasan Ağa, Kalenderhane, Fevziye, Hoşkadem, Mimar Ayas, Dülgerzade Hoca Şernseddin, Muhtesip Karagöz, Firuz Ağa, Kemal Paşa, Emin Nureddin, Molla Kestel, Balaban Ağa, Camcı Ali, Baklalı Kemalleddin, Çakır Ağa, Şeyh Ferhad, İneBey, Katib Kasım, Çoban Çavuş, Mimar Kemaleddin, Mesih Paşa, Bostancıbaşı, Koğacı Dede, Çakır Ağa, Yakub Ağa, Alembey, Gureba Hüseyin Ağa, Baba Hasan Alemi, Kızılminare, Kuyumcu Bahşayiş, Kızıltaş, Haydarhane, Sofular, Oruçgazi, Papaszade, Haraççı Kara Mehmed, Hacı Hasan, Haydar Paşa, Bıçakçı Alaeddin, Hacı Ferhad, Kasap Temurhan, Haraççıı Muhiddin, Manisalı Mehmed Paşa, Aşık Paşa, Katib Hüsrev,, Sinan Ağa, İmaret-i Atik, Yarhisar Mustafa Muslihüddin, Müftü Ali, Şeyh Mahmud Resmi Efendi, Altıpoğaça, Hoca Kasım Günani, Hoca Ali, Hacı Mustafa, Hacı Mustafa mahallelerini kapsamaktadır.

Tablo 3.4 (devamı)

2. Daire-i Belediyye	**Fatih**	Hızır Çavuş, Hacı Abbas, Muhiddin Kocevi, Üskübi, Seferikoz, Molla Hüsrev, Gül Cami, Karabaş, Cebecibaşı, Beyceğiz, Koğacı Dede, Tevki-I Cafer, Katib Muslihüddin, Kefevi, Tercüman Yunus, Kemankeş Kara Mustafa Paşa, Kariye-I Atik Ali Paşa, Parakende Kasım, Çakır Ağa, Kirmastı, Eftalzade, Mimar Sinan Kumrulu Mescid, İbn-i Meddas, Derviş Ali, Topçubaşı Hacı Ilyas, Molla Aşki, Cebecibaşı, Oktakçıbaşı, Avcı Bey, Hacı Hüsrev, Hatip Muslihiddin, Çerağı Hamza, Debbag Yunus, Mimar Şücaeddin, Cafer Subaşı, Hamami Muhiddin, Toklu Ibrahim Dede, Atik Mustafa Paşa, Nişancı Mustafa Paşa-yı Atik, Baba Haydar Dere Nam-ı diğer Nazperver, Cezeri Kasım Paşa, Selahi Mehmed Bey, Kızılmescid, Cami-I Kebir Servi, Topçular Karyesi, Zal Mahmud Paşa, Defterdar Mahmud Efendi, Davud Ağa, Abdül Vedud, Şah Sultan, Defterdar Kara Süleyman Çelebi, Emir Buhari, Süleyman Subaşı, Takkeci, Mehmed Bey, Düğmeciler, İslambey, Ali Paşa-yı Cedid, Kasım Çavuş, Evlice Baba, Zeynep Hatun, Sofular, Aşçıbaşı, Fethi Çelebi, Abdi Subaşı, Tahtaminare, Karabaş, Korucu Mehmed Çelebi, Çıknkçı Kemaleddin, Hasan Halife, İskender Paşa, Kasap Ivaz, Sarı Nasuh, Kazasker Emin Mehmed Efendi, Ereğli, Kürkçübaşı Ahmed Şemseddin, Simkeş, Cafer Ağa, Saraç Doğan, Deniz Abdal, Debbag-zade, Muhtesip Iskender Bey, Hacı Muhiddin, Akşemseddin, Mirimiran Hüseyin Paşa namı diğer Atik Ali Paşa, Tuti Abdüllatif Efendi mahallelerini kapsamaktadır.
3. Daire-i Belediyye	**Cerrahpaşa**	Hürrem Çavuş, Mimar Sinan, Suhte Sinan, Molla Ali Fenari, Öksüzce Hatip, Emin Çavuş Nam-ı Diğer Arpa Emini, Molla Şeref, Neslişah Sultan, Keçeci Piri, Hoca Hayreddin, Karabaş, Kaptan Sinan , Fatma Sultan, Kazgani Sadi, Katib Muslihüddin, Selçuk Hanım, Şirmerd Çavuş, Sarı Musa, Nevbahar, Murad Paşa, Ahmed Kethüda, Başçı Hacı Mahmud, Hobyar, Cambaziye, Kürkçübaşı Ahmed Kethüda, Duhaniye, Keçi Hatun, İskender Ağa, Mustafa Çavuş, İlyas-zade, Takkeci, Bayezid Ağa, Molla Gürani, Nuri Dede, Katib Muslihüddin, Seydi Bey,, Mustafa Bey, Hoca Hayreddin, Pirinççi Sinan, Katib Muslihüddin, Mustafa Çavuş, Aydın Kethüda, Mimar Acem, Tarsus, Katib Murad, Hacı Evliya, Ibrahim Çavuş, Merkez Efendi, Melek Hatun, Toptaşı, Seyid Halife, Macuncu Kasım , Koruk Mahmud, Uzun Yusuf, Sarı Nasuh, Koca Mustafa Paşa, Cambaziye, Hacı Hüsrev, Ali Fakih, Hacı Hamza, Mahalle-i Hacı Bayram Haftani, İlyas Çelebi, Kürkçübaşı Hüseyin, Hacı Evhaclüddin, Çerağı Hasan, Fatih Sultan Mehmed, Bacakbağı Mahallesi Namı Diğer Emine Hatun, Hacı Piri, Arabacı Bayezid, Karabaş, Hancı Karagöz, Bayezid-i Cedid, Hoca Kadın, Abdi Çelebi, Mirahor İlyas Bey, Hatice Sultan, Molla Ahaveyn, Akseki, Hoca Üveys, Hacı Demir, Müneccim Sadi, Seydi Ömer, Hacı Hüseyin, Kasap Ilyas, Davud Paşa, Defterdar Ahmed Çelebi,, Ördek Kasap, Sancaktar Hayreddin, Çivi-zade, Mirmiran Hasan Paşa mahallelerini kapsamaktadır.

Tablo 3.4 (devamı)

4. Daire-i Belediyye	**Beşiktaş**	Sinan Paşa-yı Atik, Vişnezade, Ekmekçi Ali Ağa, Abbas Ağa, Rum Ali, Cihangir Süleyman Ağa, Sinan Paşa-yı Cedid, Kaptan İbrahim Ağa, Şenlik Dede, Süleymaniye, Köyiçi, Teşvikiye, Kağıthane Köy, Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy, Bey Karyesi, Yeni Mahalle, Mahmud Çavuş, Kürkçübaşı, Neslişah Sultan, Hacı Osman Reis, Güzelce Ali Paşa, Molla Çelebi, Aya Nikola Kilisesi , Panayia Kilisesi , Mirgün, Boyacıköy, Hacı Kemaleddin, Kale Derunu mahallelerini kapsamaktadır.
5. Daire-i Belediyye	**Yeniköy**	Ali Pertek, Arpaemini, Molla Fenari, Ali Torlak, Ermeni, Paşmağcı Şücaeddin mahallelerini kapsamaktadır.
6. Daire-i Belediyye	**Beyoğlu**	Çatma Mescid, Tozkoparan, Hacı Ferhad, Eyyilhüm Ahmed Efendi, Hacı Ahmed, Yeni Cami, Şehsuvar, Sultan Bayezid, Seferikoz, Perizad Hatun, Pürtelaş Hasan Efendi, İlyas Çelebi, Karabaş Mustafa Ağa, Keçeci, Cihangir, Kazgancıbaşı, Ayaspaşa, Çeşmi Hüseyin Efendi, Piri Mehmed Paşa, Katib Mustafa Çelebi, Kuloğlu, Şahkulu, Molla Çelebi, Selime Hatun Ömer Avni Efendi ve mulḥaḳātı Fatma Hatun, Sirkeci Mescid, Süheyl Bey, Çavuşbaşı, Kitabi Ömer Paşa, Defterdar Ebülfazl, Etmekçibaşı, Firuz Ağa, Turşucu, Arab Camii Nam-ı Diğer Camii Kebir, Sütlüce Nam-ı Diğer Mahmud Ağa, Kurt Çelebi, Cami-i Kebir, Cezayirli Gazi Hüseyin Paşa, Nalıncı Hacı Hasan, Sinan Paşa, Kulaksız Ahmed Kaptan, Seyid Ali Çelebi, Hacı Şaban, Müeyyed-zade, Yahya Çelebi, Sakabaşı, Hacı Recep, Sahaf Muslihüddin, Feriköy , Yolcuzade, Okçu Musa, Alaca Mescid, Hacı Ammi, Emekyemez, Kadı Mehmed Efendi, Seferikoz, Yeldeğirmeni, Yeni Çeşme, Baş Hasan Efendi, Tahtakadı,, Yahya Kethüda, Süruri Mehmed Efendi, Bedreddin, Piyale Paşa-yı Kebir, Sirkeci Muslihüddin, Sahaf Muhiddin, Hacı Hüsrev, Piyale Paşa-yı Sagir, Tomtom, Muhiddin Fenari, Kılıç Ali Paşa, Hacı Memi, Tatavla, Hüseyin Nam-ı Diğer Ağa Camii, Abdüsselam, Kamer Hatun, Kiremitçi Ahmed Çelebi, Hoca Ali, Asmalı Mescid namı diğer Kalfacıbaşı Yunus, Bereket-zade, Kemankeş Mustafa Paşa, Büyük Pangaltı, Sarı Lütfı, Beyşehir, Şehid Mehmed Paşa, Hacı Şaban,
7. Daire-i Belediyye	**Büyükdere**	Tarabya Karyesi, Kireçburnu, Rumelikavağı, Sarıyer Karyesi, Yenimahalle, Büyükdere Karyesi
8. Daire-i Belediyye	**Kanlıca**	Çengel karyesi, Vani Karyesi, Kandilli, Anadoluhisarı, Kanlıcada Fethi Paşa, İncirköyü, Paşabahçesi, Beykoz, Yalı Karyesi ve Servi Burun, Akbaba Karyesi, Dereseki Karyesi, Anadolukavağı, Mirşah, Mehmed Efendi mahallelerini kapsamaktadır.

Tablo 3.4 (devamı)

9. Daire-i Belediyye	**Üsküdar**	Debbağlar, Tavaşi Hasan Ağa, Hayreddin Çavuş, Kefçe Dede, Hesna Hatun, Yeni Mahalle Ermeni, İstavroz Mahallesi, Beylerbeyi, Pazarbaşı, Valide-i Atik, Murad Reis, Arakıyeci Hacı Cafer, Ahmed Çelebi, Mirahur, Ayazma, Salacak, Sinan Paşa, Kuzguncuk, Selamsız, İcadiye, Solak Sinan, Toygar Hamza, Durbali, Selami Ali, Rum Mehmet Paşa, Gülfem Hatun, Hamza Fakih, Gerede, Altunizade Ismail Efendi, Kısıklı, Bulgurlu, Süleyman Ağa, Tembel Hacı Mehmed, Evliya Hoca, Bulgurlu Mescid, Davud Paşa, Çakırcı Hüseyin Paşa, Aşçıbaşı, Ihsaniye, Selimiye, Kazasker Ahmed Efendi, Arakıyeci Hacı Mehmed, Dağ Hamamı'nı ve mahallelerini kapsamaktadır.
10. Daire-i Belediye	**Kadıköy**	Ibrahim Ağa Zaviyesi, Tuğlacıbaşı Hacı Mustafa, Cafer Ağa, Osman Ağa, Sahray-yı Cedid, Merdiven Nam-ı Diğer Merdiven Karyesi, Eren Karyesi'ni ve mahallelerini kapsamaktadır.

Tablo 3.5 Belediye Dairelerine göre Mahallelerin Sayıları ve Kapsamı (1885)

Daire Numarası	**Daire İsmi**	**Toplam Mahalle Sayısı**	**Sınırları**
1. Daire-i Belediyye	**Beyazıt**	150	Divoğlu Yokuşu, Bal Kapanı, Uzunçarşı, Sultan Süleyman Cami, Süleymaniye, Hattabkapı, Dikilitaş, Mahmudpaşa, Kapalı fırın, Tarakçılar, Bahçekapısı, Gedikpaşa, Peykhane, Fazlı Paşa, Sedefçiler, Tavuk Pazarı, Irgat Pazarı, Kadırga Limanı, Ayasofya-yı Sagir Camii, Ayasofya, Ahırkapı, Sultanahmet, Acıhamam, Temurkapu, Hocapaşa, Acımusluk, Bab-ı Ali, Vefa Meydanı, Zeyrek, Tezgâhçılar, Kırkçeşme, Kapan-ı Dakik, Koğacılar Caddesi, Sultan Bayezid Camii, Sultan Bayezid Okçularbaşı, Kumkapı, Tavşantaşı, Langa-i Kebir, Şehzadebaşı, Saraçhanebaşı, Aksaray, Çukurçeşme, Aksaray Alaca Mescid, Musalla, Langa-ı Kebir, Langa, Aksaray Yokuşu, Horhor, Ağa Yokuşu, Laleli, Horhor Ekşi Karadut, Çırçır, Otakçı Yokuşu, Balat, Kadıçeşme

Tablo 3.5 (devamı)

2. Daire-i Belediyye	**Fatih**	88	Balat, Cibali, Çarşamba Pazarı, Salma Tomruk, Dırağman, Edirnekapı, Fatih Camii, Yenibağçe, Fatih Zincirlikuyu, Salihpaşa, Karagümrük, Eğrikapı, Eyüp Sofular, Eyüp, Sultan Selim Camii ve çevresi, Ayvansaray, Eyüp Çömlekçiler, Taşlıburun, Eyüp Otakçılar, Fener, Sarıgüzel, Şehremini, Hüsrevpaşa, Topkapı
3. Daire-i Belediyye	**Cerrahpaşa**	90	Yenibağçe, Sarıgüzel, Edirnekapı, Yenibağçe Keçeciler, Aksaray Yusufpaşa, Taşkasab, Molla Gürani, Haseki, Avrat Pazarı, Hırka-yı Saadet Civarında Cumartesi Pazarı Topkapı, Altı Mermer, Kıztaşı, Fatih Camii, Mevlevihane Yenikapı, Macuncu, Davudpaşa, Kocamustafapaşa, Yedikule, Silivrikapı, Samatya
4. Daire-i Belediyye	**Beşiktaş**	30	Beşiktaş, Nisantaşı, Ortaköy, Arnavutköy, İstinye Karyesi, Mirgün Karyesi, Yeniköy, Boyacıköy, Rumelihisarı
5. Daire-i Belediyye	**Yeniköy**	6	Rumelihisarı
6. Daire-i Belediyye	**Beyoğlu**	86	Kasımpaşa, Galata, Tophane, Hasköy, Beyoğlu, Pangaltı
7. Daire-i Belediyye	**Büyükdere**	6	Tarabya Karyesi, Rumelikavağı, Sarıyer, Büyükdere Karyesi
8. Daire-i Belediyye	**Kanlıca**	12	Kuleli, Küçüksu, Göksu, Kanlıca, Beykoz, Anadolukavağı
9. Daire-i Belediyye	**Üsküdar**	43	Üsküdar, Açık Türbe, Doğancılar, Salacak, Paşalimanı, İcadiye, Şemsipaşa, Büyükçamlıca, Doğancılar Karacaahmed
10. Daire-i Belediyye	**Kadıköy**	7	Kadıköy, Kızıltoprak

3.1.6. Daire Sisteminin Nihayete Erdirilmesi

Osmanlı belediye sisteminin İstanbul merkezli kurulmaya başlanması yanında pek çok zorluğu getirse de 1880 yılına gelindiğinde istikrarlı bir sistemin ilk izleri gözlenmiştir. 1908 yılına kadar devam eden sistem, II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yeni bir forma bürünmüştür. Şehremaneti, 1877 tarihli *Dersaâdet Belediye Kanunu*'nun tekrar yürürlüğe sokmuş ve İstanbul'da daha önce uygulanmayan yirmi daire-i belediye modeli 1908 tarihi itibariyle hayata geçirilmiştir. Bu kanunun dört sene boyunca uygulanmış, İstanbul belediye teşkilatının Osmanlı yönetimindeki son değişimi 1912 yılında yaşanmıştır. Bu yıl itibariyle *Dersaâdet Teşkilat-ı Belediyesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat* gereğince İstanbul dokuz belediye dairesine ayrılması uygun görülmüştür. (bkz. Tablo 3. 6 ve Harita 3.2) Bununla birlikte, İstanbul diğer vilayetlerle eşit statüde kabul edilerek şehirde valilik sistemi kurulmuştur. [241]

Tablo 3.6 1912 tarihli Daire-i Belediye Düzeni

Daire Numarası	Daire İsmi
1. Daire-i Belediyye	Beyazıt
2. Daire-i Belediyye	Fatih
3. Daire-i Belediyye	Pera
4. Daire-i Belediyye	Yeniköy
5. Daire-i Belediyye	Anadoluhisarı
6. Daire-i Belediyye	Üsküdar
7. Daire-i Belediyye	Kadıköy
8. Daire-i Belediyye	Adalar
9. Daire-i Belediyye	Makriköy

Tarkan Oktay, *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi: İstanbul Şehremaneti* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011): 144.

Hiç şüphesiz belediyeciliğin kurumsallaşması Tanzimat'ın yarattığı modern yönetim kurumlarını oluşması fikrinin bir getirisi olduğu kadar, günden güne büyüyen şehrin ihtiyaçlarının da karşılanmasına yöneliktir. Nitekim başkent İstanbul'da kurulmaya çalışan mahalli idari sistemi Osmanlı şehirlerine de uygulanmaya çalışılmıştır. Elbette ki belediyecilik sisteminin tüm coğrafyaya nasıl yayıldığı hakkında bilgilerden bahsetmek

[241] Abdülhamit Kırmızı "Şehremanetinden Günümüze İstanbul'un Yönetimi," *Kültürler Başkenti İstanbul* içinde (İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 2010), 526.

ayrı bir çalışmanın konusudur. Ancak, şehrin yönetiminin XIX. yüzyılda döşümü fikri klasik Osmanlı şehri yapısının değişilmesinin neden olmuştur. Öngörülen belediye dairesi modelinin sınırlarında ve sayılarındaki değişim, İstanbul'un XIX. yüzyılda sınırlarının devlet nezdinde farklılaştığı olarak yorumlanabilir. Bununla birlikte, değişen siyasi konjonktür, ekonomideki dalgalanmalar, Avrupalı ziyaretçilerin şehirdeki etkilerinin artması şehrin yapısını değiştirmiştir. Böylece, yüz yıllardır süren İstanbul'un Dersaâdet ve Bilâd-ı Selâse ekseriyetinde yönetilmesi algısı yaşanan bu gelişmelerle birlikte değişmeye başlamıştır.

Harita 3.2 1912 tarihli Daire-i Belediye Düzeni (1912)

BOA. DH.UMVM 75/17 (1334)

3.1.7. Koldan Daireye: İstanbul'un XIX. yüzyılda değişe[meye]n Bölümlenişi

Çalışmamızın bu başlığına kadar XIX. yüzyılda Şehremaneti'nin kuruluşuyla birlikte şehrin idari yönetiminin değişim sürecini analiz edilmiştir. Her ne kadar idari yapı daire-yi belediye düzenine göre oluşturulmaya çalışılsa da, Osmanlı'nın bu devirde yaşadığı gerek mali gerekse askeri sıkıntılar, tüm şehrin modern belediye dairesi modeline geçişini ancak 1880 yıllına tecrübe etmesine neden olmuştur. Şehrin yüzyıllardır sürdürdüğü idari düzen ilk kez Altıncı Daire-yi belediyenin kurulmasıyla beledi hizmetlerle tanışmış, Galata ve Pera belediye faaliyetleri ile birlikte hızla gelişen bir bölgeye dönüşmüştür. Bu minvale, şehrin yerleşim topografyası kuzeye doğru genişlemeye ve kalabalıklaşmaya başlarken, aynı zamanda İstanbul'un ticari merkezi de bu bölgelere doğru gelişim göstermiştir. Altıncı Daire-yi Belediye'nin ardından kurulan Tarabya, Yeniköy ve Adalar daireleri devletin öngördüğü modellerden önce şehirde bölge halkının isteğiyle belediyecilik tecrübesine dâhil olmuştur, Şehremaneti'nin öngördüğü modelde kurulabilen daireler yalnızca Beykoz ve Kadıköy'le sınırlı kalmıştır. Bu sebeple, Şehremaneti'nin tüm çabalarına rağmen şehrin belediye dairesi düzenine tamamen kavuşması hayli zaman almıştır. Bu süre içinde şehrin geri kalanı idari anlamda nasıl yönetilmiştir? Var olan daireler idari sisteme nasıl dâhil edilmiştir?

Klasik şehir düzenin yüzyıllardır devam ettiği İstanbul'un modern yerel hizmetler ve belediyecilik teşkilatıyla tanışma süreci gerek şehrin yönetimini, gerekse idari bölümlenişini değiştirmiştir. XIX. yüzyıl İstanbul mahallelerinin envanterini oluştururken kullanılan 1829, 1830, 1845 ve 1877 tarihli dört kaynakta İstanbul'un idari bölümlenişinin kollara göre dağıldığı görülmüştür. Bu kolların şehirde neyi temsil ettiği ve Şehremaneti'nin öngördüğü daire-i belediyye modelinin hayata yer yer geçirildiği 1877 yılında bile belgelere hangi sebeple yansıdığı, aydınlatılması gereken bir husus olarak karşımıza çıkmıştır.

İstanbul'un yönetimi batısında Theodosius Surları, doğusunda İstanbul Boğazı, güneyinde Marmara Denizi, kuzeyinde ise Haliç'le çevrelenmiş bölgeyi kapsayan Dersaâdet ve Bilâd-

ı Selâse (Eyüp, Üsküdar, Galata) bölgelerine ayrılmıştır.[242] Bu sebeple, XIX. yüzyıla kadar kaynaklara yansıyan idari sınırlar Dersaâdet ve Bilâd-ı Selâse'den oluşmuştur. Klasik dönem Osmanlı şehirlerinde merkezi belediye teşkilatının olmayışı toplum katılımlı beledi işleyişin doğmasına sebep olduğu kadar şehrin asayiş ve ekonomisinin de farklı memurlar tarafından denetlenmesini zaruri kılmıştır. Bu noktada, şehrin ekonomik faaliyetlerini düzenlenmesini ve denetlenmesini muhtesip adı verilen memurlar üstlenmiştir. [243] Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla birlikte ortaya çıkan ihtisab ağası ya da emini klasik dönemin en önemli beledî aktörü olagelmiştir.[244] Eşrefoğlu, beledi işlerin denetlenmesi ve yönetiminde önemli görevleri bulunan İhtisab ağalarının, aynı zamanda kol oğlanları tarafından toplanan ihtisab rüsumunun denetlenmesinden sorumlu olduğunu söylemektedir.[245] Yine klasik dönem Osmanlı şehirlerinde sadrazamın esnafın denetlenmesi için kadılarla birlikte kol gezdiği de bilinmektedir.[246] Görülüyor ki "Kol gezmek veya kola çıkmak" olarak bilinen bu denetleme görevi şehrin vergilendirmeye göre bölünüşüne yansımıştır. Bu minvalde, belgelerde rastlanılan kol sınırlarının suriçi bölgesindeki ihtisab kollarını temsil ettiği düşünülmektedir. Ancak 1845 yılından itibaren bu sisteme sur dışında yer alan altı kol daha eklenmesi XIX. yüzyıl belgelerinde görülen bu kolların idari sınırları mı, yoksa vergi bölümlenmesini olduğu sorusunu akıllara getirmektedir. Bu sorunun cevaplandırılması için öncelikle 1829, 18230, 1845 ve 1877 tarihli belgelerde geçen kol bilgilerine değinmek isteriz.

Envanterimizin verilerini oluşturduğumuz 1829 tarihli belgede *Nefs-i İstanbul*'da Balat, Cibali, Kumkapı, Topkapı, Yedikule ve Evvelki Çarşı olmak üzere altı kolun ismi geçmektedir. (bkz. Harita 3. 3) Bu altı kol dahilinde toplamda 285 mahalle yer almakta olup çalışmamızın dördüncü bölümünde de detayları paylaşılacağı üzere niceliksel olarak en fazla mahalleye sahip kol Balat'tır. (bkz. Tablo 3.7)

---

[242] Gül, *a.g.e*, 24.
[243] İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi* (Ankara: Cedit Neşriyat, 2017), 300.
[244] Ziya Kazıcı, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakıf: 1998): "Hisbe" maddesi.
[245] Eşref Eşrefoğlu, "İstanbul'da İhtisâb Mevzuât1 Ve 1682-1684 Senelerinde İhtisâb Mukataası İle İlgili Bir Belge." *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 4/5 (Ağustos, 1973-1974), 196
[246] Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Devleti'nde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2005), 74.

Tablo 3.7 Kollara göre Mahalle Dağılımları (1829)

Kol	Mahalle
Balat	63
Cibali	55
Çarşı	31
Kumkapı	58
Topkapı	47
Yedikule	31
Toplam	285

Harita 3.3 Nefs-i istanbul Kolları (1829)

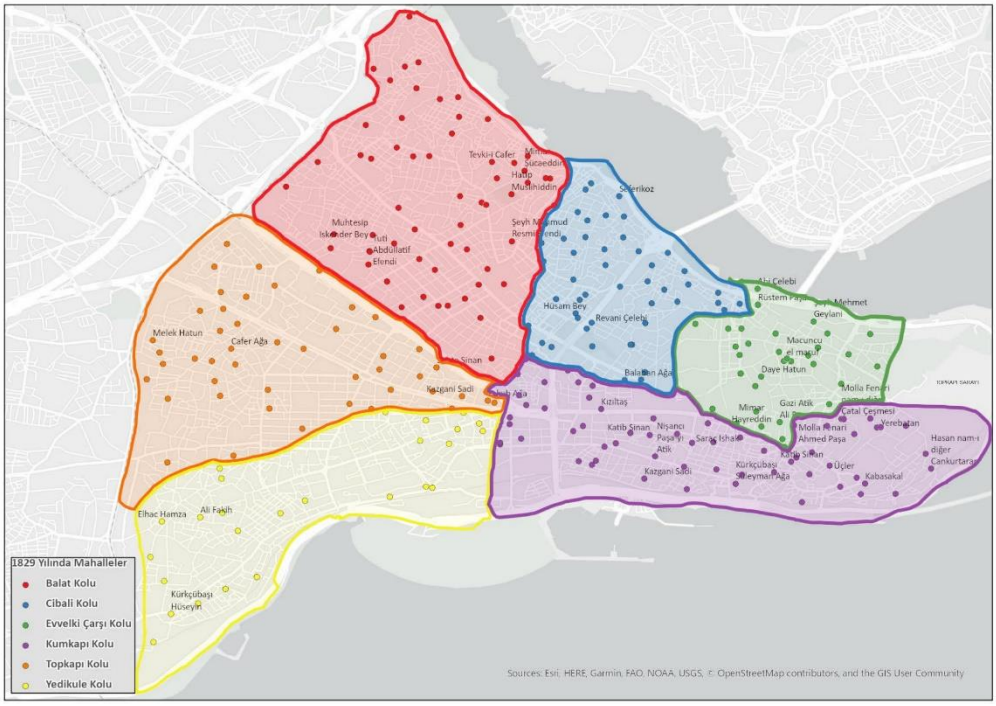

Bu tarihten yalnızca bir sene sonra kaydedilen belgede şehrin yine altı kola ayrıldığı tespit edilmiştir. (bkz. Harita 3.4) Ancak bu dağılım içerisinde Kumkapı Kolu yerine Laleli Kolu bulunmakla birlikte Evvelki Çarşı Kolu, Çarşı Kolu olarak isimlendirilmektedir. Her iki belge arasında toplamda 69 mahalle farkı bulunsa da, bu farklılık sadece mahallelerin isimlerine yansımış olup kol sınırlarında bir değişim olmadığı gözlenmiştir.

Harita 3.4 Nefs-i İstanbul Kolları (1830)

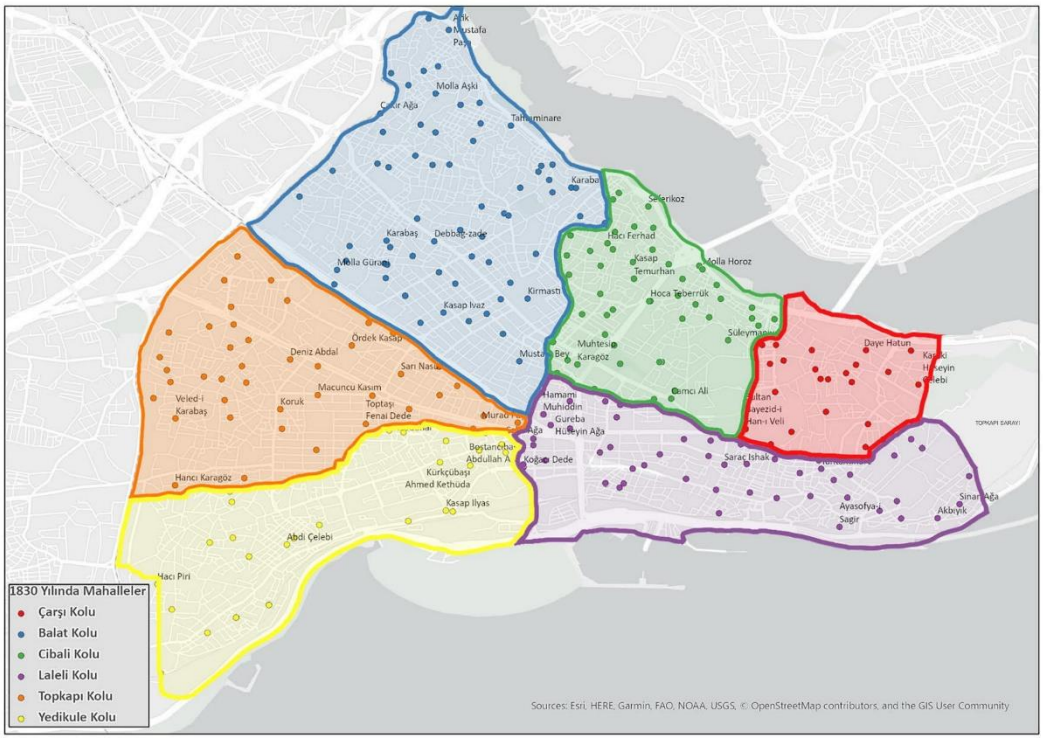

Tablo 3.8' e göre Nefs-i İstanbul'un en fazla mahalleye sahip kolunun hala Balat'ta bulunmakla birlikte, 1829 yılına nazaran bazı kollarda mahalle sayılarının düştüğü yorumu yapılabilir.

Tablo 3.8 Kollara göre Mahalle Dağılımları (1830)

Kol	**Mahalle**
Balat	65
Cibali	55
Çarşı	28
Kumkapı	51
Topkapı	47
Yedikule	33
Toplam	279

Çalışmamızın gerek mahalle sayılarındaki değişim, gerekse şehirdeki yerleşimlerin daha geniş sınırlarla idari bir merkez altında toplandığın göstergesi olması sebebiyle hayli önemli olan 1845 tarihli belge, şehrin suriçinden oluşan kol dağılımının sur dışın da dâhil edildiği göstermiştir. (bkz. Harita 3.5)

Harita 3.5 İstanbul'un Kollara göre Bölümlenişi Pafta I (1845)

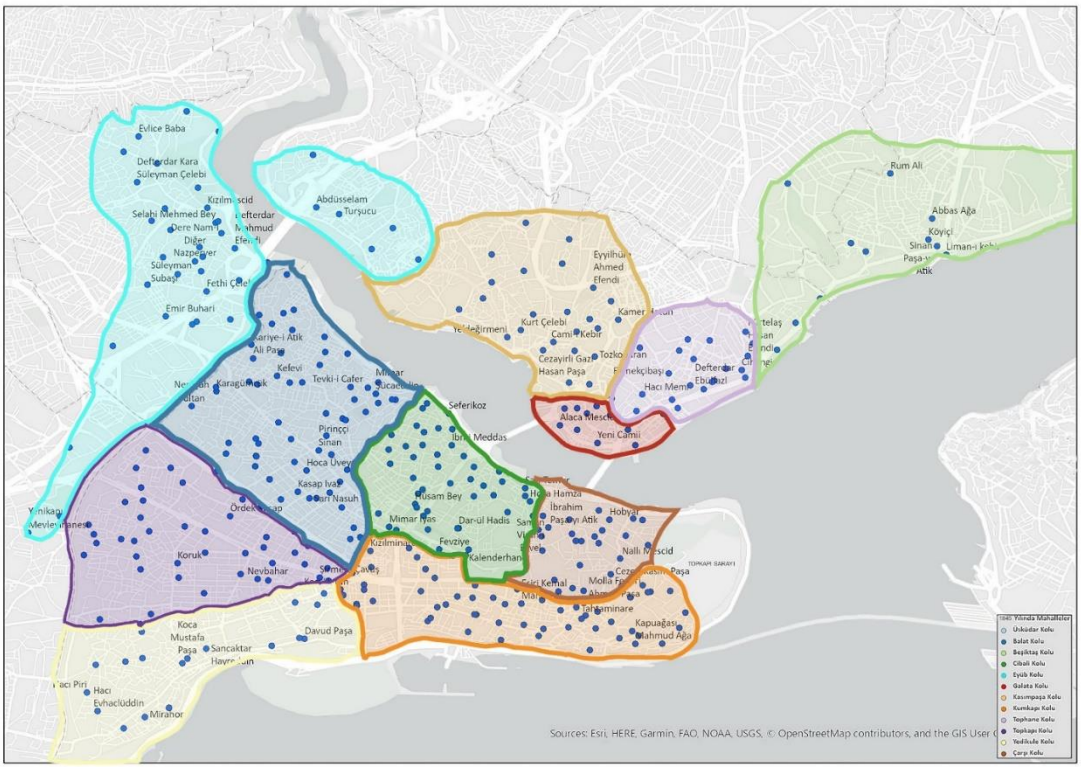

Envanterimizin 1829 ve 1830 tarihli iki kaynağında Nefs-i İstanbul mahallelerinin yer alması şehirdeki mahalle sayısının sadece ile sınırlı olduğunu göstermektedir. Ancak kol sayısının 1845 yılı itibariyle Beşiktaş, Üsküdar, Eyüp, Tophane, Kasımpaşa ve Galata olmak üzere sur dışının da dâhil edilerek 12'ye çıkartılması mahalle sayılarının doğrudan artmasına sebep olmuştur. (bkz. Tablo 3.9)

Tablo 3.9 İstanbul Mahallelerinin Kollara göre Dağılımı (1845)

Kol	**Mahalle**
Balat	64
Beşiktaş	32
Cibali	57
Çarşı	34
Eyüp	42
Galata	12
Kasımpaşa	27
Kumkapı	52
Tophane	33
Topkapı	46
Üsküdar	56
Yedikule	31
Toplam	486

Bununla birlikte, bu dönemde Boğaz'ın Rumeli ve Anadolu yakaları Beşiktaş ve Üsküdar kolu olmak üzere iki idareye bölünmüş, bu kollara tabi olan yerleşim yerleri ve mahalleler coğrafi olarak kollarla yakınlık göstermese de idari anlamda bir merkeze bağlanmıştır. (bkz. Harita 3.6) Bu husus devrin merkeziyetçi idare yapısı göz önünde bulundurulduğunda kolların şehirdeki yerleşimlerinin tek bir merkezde toplanarak denetlendiğini düşündürmektedir.

Harita 3.6 Üsküdar ve Beşiktaş Kolları Pafta II (1845-1877)

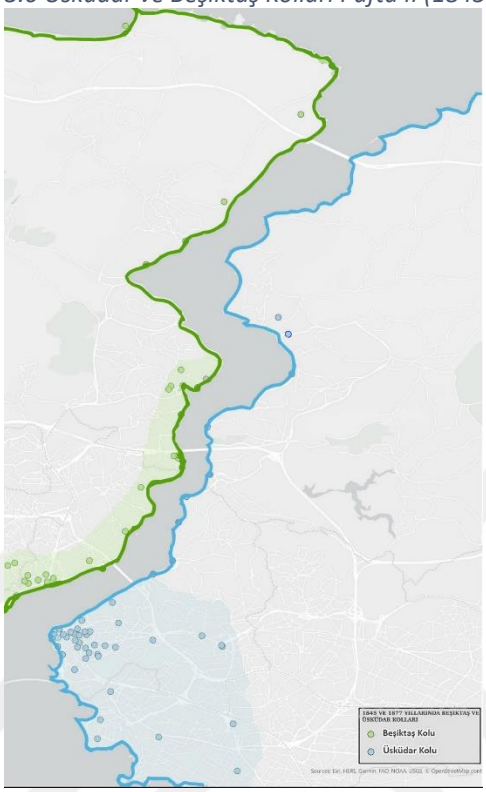

Yukarıda bahsedilen 1829, 1830 ve 1845 tarihli üç haritada klasik dönem bölümlenişinin XIX. yüzyılda hâlâ geçerliğini koruduğu göstermektedir. (bkz. Harita 3.3, Harita 3.4 ve Harita 3.5) Bu husus, kolların vergilendirme ünitesi olarak kullanılmaya devam edildiğini düşündürebilir. Ancak belgeler göz önünde bulundurulduğunda kol tanımın şehrin bölümlenişi için de kullanılan idari bir kavrama dönüştüğü kuvvetle muhtemeldir. Bu tarihe kadar her belge Şehremaneti'nin kuruluşundan önceki tarihlere rastlamaktadır. Ancak çalışmamızın 1877 tarihli kaynağında da mahallelerin kollara göre bölündüğünün görülmesi hayli ilginçtir. (bkz. Harita 3.7)

Harita 3.7 İstanbul'un Kollara göre Bölümlenişi Pafta I (1877)

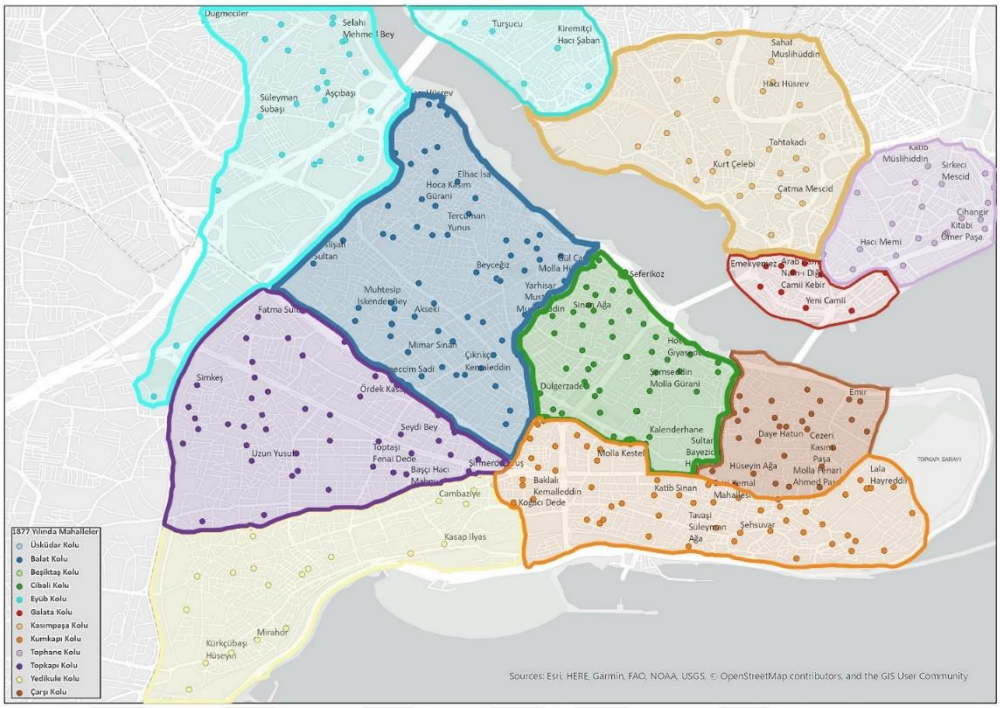

Zira şehrin idari bölünüşü devam ederken, anı zamanda çalışmamızın dördüncü bölümünde de tartışılacağı üzere özellikle suriçinde mahallelerin yapısı büyük değişimler yaşamadığı gibi ve sayıları kol dağılmaları da 1845'le aynı kalmıştır. Bununla birlikte, kollara tabi olan mahalle sayıları da benzer özelliktedir. (Tablo 3.10) Görülüyor ki XIX. yüzyıl İstanbul mahallelerinin değişiminde niceliksel ifadelerden ziyade niteliksel analiz yapılıp şehrin değişimi anlamlandırılmalıdır. Zira idari sisteme göre tablolara ve haritalara bakıldığında değişimin olmadığı yönünde değerlendirmeler yapılsa da çalışmamızın dördüncü bölümünde detaylıca değinileceği üzere bu dönemde özellikle sur dışında mahalle ölçeğinde önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Tablo 3.10 İstanbul Mahallelerinin Kollara göre Dağılımı (1877)

Kol	**Mahalle**
Balat	61
Beşiktaş	35
Cibali	56
Çarşı	31
Eyüp	41
Galata	11

Tablo 3.10 (devamı)

Kasımpaşa	27
Kumkapı	53
Tophane	30
Topkapı	44
Üsküdar	50
Yedikule	33
Toplam	472

Kol taksimatının istikrarı Şehremaneti'nin daire-yi belediye modelinin yaşadığı değişimle kıyaslandığında hayli önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira şehrin idari taksimatında yerleşmiş bir düzenin varlığı beraberinde istikrarı getirmesi kol sisteminin hala geçerli olmasının bir nedeni olarak değerlendirebilir. Bu dönemde yeni ve modern bir teşkilatı hayatta geçirilmesinde karşılaşılan zorluklara karşın eski sistemin devam ettirimesi devlet nezdinde bir denetim kolaylığını oluşturduğu düşünülebilir.

Çalışmamızın bir önceki başlığında Altıncı Daire-i Belediyye'nin pilot bölge olarak belirlenerek daire-yi belediye sisteminin oluşturulmaya çalıştığına dağinmiş, ancak tam anlamıyla bu bölgenin neden seçildiğine dair net bir cevap bulamamıştık. Belki de İstanbul kısmında sağlam bir kol sistemi ve idari de denilebilecek bir bölümleme söz konusu idi ve *İntizam-ı Şehir Komisyonu*'nun önerisi henüz kol sisteminin olmadığı ve aslında yeni ve hızlı kentleşmeye sahip Beyoğlu'nda uygulandı. Böylece sonraki süreçte İstanbul kısmına geçilmesi ve klasik kol sisteminin yerine belediyenin inşa edilmesi söz konusu olabilecekti. Zira, 1877 tarihinde Beyoğlu, Beykoz, Adalar, Tarabya, Yeniköy ve Kadıköy dairelerin kurulmuştu. Yine 1877 yılı Devlet Salnamesi'nde yayımlanan mahalle cetveline göre Çarşı, Balat, Beşiktaş, Cibali, Eyüp, Galata, Kasımpaşa, Kumkapı, Tophane, Topkapı, Üsküdar ve Yedikule kollarının, 1845 tarihli kol dağılımıyla aynı olması yaptığımız yorumları doğrular niteliktedir. Bu da gösteriyor ki şehirde kol sisteminin olmadığı yerlerde belediye; olduğu yerlerde ise kol sistemi devam ettirilmiştir. Birleşme Üsküdar, Kadıköy ve Beykoz' da yavaş yavaş sağlanmış, ancak henüz kol ve belediyenin tek bir ünite haline gelmesi mümkün olmamıştır. Kanaatimizce 1908 yılında daire bölümlenişinde yaşanan yeniden düzenleme ile artık kollar kalkmış ve daire-yi belediye sistemi

oturmuştur. Görülüyor ki, klasik ve yeni idari bölümleniş arasında bir tansiyon oluşmuş ve bunun giderilmesi tedrici gelişmiştir.

Burada sistemin XIX. yüzyılın konjonktürüne ve klasik/geleneksel ile modern bürokratik sistemlerin adaptasyon süreçlerine göre değiştirilmeye çalışıldığını, , ancak devletin iç ve dış faktörler sebebiyle planlanandan daha geç bir zamanda gerçekleştirebildiğini hatırlatmak gerekir. Bu minvalde, daire-i belediyye sisteminin kuruluşundan sonra mahallelerin ait oldukları belediye dairesine göre kaydedilmesi buna en somut örnektir. Sonuç olarak, XIX. yüzyılda İstanbul'un idari sınırlarının pratikte modern belediye dairesine dönüştürülmeye çalışıldığı ancak bunun tedrici, yani aşama aşama olduğu, gerçekte ise belediye dairesi sistemi kurulana kadar klasik taksimat olan kollara göre mahallelerin dağılımın yapıldığı tespit edilmiştir.

3.1.8. Modern İdari Yönetimin Mahalle Ölçeğindeki Etkisi: Muhtarlık Teşkilatı

Osmanlı mahallelerin yönetimi XIX. yüzyıla kadar imamların idaresinde sürdürülmüş, böylece imamlar hem dini hem de idari otorite olarak kabul edilmiştir. İmamlar yönetimsel olarak kadının mahallelerdeki temsilcisi olurken aynı zamanda mahalleyi de devlet nezdinde temsil etmektedir. Mahalle yönetimi bu yüzyıla kadar imamların hâkimiyetinde devam etse de, II. Mahmud döneminden itibaren idari yapının merkezileşmesi imamların idari rolünün değişmesine sebebiyet vermiştir. Ortaylı, bu dönemdeki reformlar ile kadıların şehirlerdeki idari ve beledi gücünün etkilendiğini ve dolayısıyla şehirdeki kadı-imam hiyerarşisinin sarsıldığını söylemektedir.[247] Böylece kadının şehir yönetimindeki gücü kırılırken, imamların mahalle yönetimindeki otoritesi muhtarlık teşkilatının kurulmasıyla değişmiştir.

Akyıldız'a göre Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması şehrin asayişinde sıkıntılar yaşanmasına sebebiyet vermiş, mahalle ve semtlere gelen kişilerin kontrol edilememesinden ötürü gündelik hayatta bozulmalar yaşanmıştır Bu sebeple, şehirdeki sorunların çözülmesi ve

[247] Ortaylı, *a.g.e*; 2018, 109

asayişin sağlanması ihtiyacıyla ortaya çıkan muhtarlık kurumu, mülki bir birim olarak mahalle hayatına dâhil olmuştur.[248] Bununla birlikte, muhtarlık teşkilatının kurulmasındaki etkenlerden biri toplumsal hareketliliği kontrol altında tutmak ve Yeniçeri Ocağı'na bağlı askerlerin yeniden güçlenmesini önlemek amacıyla yürürlüğe giren *Men-i Mürur Tezkiresi*'dir.[249] Tezkirenin yürürlüğe girmesinden önceleri yol hükmü veya izin belgesi olarak bilinen mürur tezkiresi, şehrin asayişi ve güvenliği için mahalle yöneticilerine kolaylık sağlamakta, bununla birlikte tezkire sahibinin seyahat ettiği yerlerdeki herhangi bir zorlamaya karşı güvence vermektedir.[250] Mahalleden ayrılmak veya şehirlerarası geçiş yapmak isteyenler ilk olarak mahalle imamlarından pul alarak kadıya onaylatmakta, kimlik bilgilerinin ve nereye gideceğinin bilgisi bulunan bu evrak olmadan seyahat yapılamamaktadır. [251]

Vak'anüvis Ahmet Lütfi Efendi'nin (1817-1907) XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin tarihini anlattığı eserinde[252] şehirlerdeki asayişin bozulması ve nüfusun artmasını engellemek amacıyla yeniden düzenlenen Mürur Tezkiresi sisteminin imamlar tarafından denetlenemediğinden bahsedilmiştir. Bu sebeple, uygulamada görülen yolsuzluk ve aksaklıklar sebebiyle her mahalleye evvel ve sânî olmak üzere iki muhtar atandığını aktarılmıştır.[253] Gayrimüslimler da dâhil olmak üzere İstanbul'daki muhtarlar kayıt altında tutulmuş, böylece şehirdeki tüm mahalle muhtarlarının isimlerinin, fiziki görünümünün ve yaş gibi bilgilerin bulunduğu defterler oluşturulmuştur. [254]

[248] Ali Akyıldız, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006): "Muhtar" maddesi.
[249] Hüseyin Akdeniz, *Mühür Yerel Yönetimlerde Köy ve Mahalle Yönetimi* (Ankara: İtalik Kitap, 2018), 43.
[250] Mübahat Kütükoğlu*, TDV İslâm Ansiklopedisi cilt 32* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016): "Mürur Tezkiresi" maddesi.
[251] Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997), 69-70; Kütükoğlu, *a.g.m*: 61.
[252] 15 cilt olarak hazırlandığı bilinen bu eserin sadece ilk yedi cildi yazar tarafından yayınlanmış, diğer ciltler ise Abdurrahman Şeref ve Munir Aktepe tarafından neşredilmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: Münir Aktepe, *TDV İslâm Ansiklopedisi* cilt 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989. 97-98.
[253] Ahmet Lütfi'den aktaran; Ortaylı, *a.g.e;* 2018, 109.
[254] "(İstanbul) Asitane ile Eyüp, Galata, Üsküdar kazalarında mevcut müslüman mahalle muhtarları ile gayr-i müslim millet temsilcilerinin nüfus defteri." BOA, NFS.d, 360/98. H-29-12-1261(9 Ocak 1845)

Kurulan bu yeni düzenin devlet otoritesiyle denetlenmesi hususunda çıkan sıkıntılar 1829 yılı itibariyle mahalle ve köy yönetiminde ilk kez bir muhtarlık teşkilatının kurulmasının önünü açmıştır.[255] Mahallenin yönetiminde muhtarların etkin olmasıyla imamın rolünün tamamen yok olmadığını burada hatırlatmak gerekir. Örneğin muhtarlık teşkilatının kurulmasıyla birlikte mahalledeki kefalet sistemi muhtarın denetimine alınmış, mahalle imamı ise muhtarın kefilliğini üstlenmiştir. Böylece, yüzyıllar boyunca mahallenin dini lideri ve yöneticisi olan imamların görevleri, mahalle muhtarlarına devredilmiştir.

Muhtarlar ilk dönemlerde İhtisab Ağası'na bağlı olarak bulundukları mahallelerdeki halkı saymak ve kıyafet nizamnamelerin uygulamasını denetlemekle görevlendirilmiştir.[256] Daha sonra görev tanımları içinde mahalledeki asayişi denetlemek de eklenmiştir. Bu sebeple, muhtarlık teşkilatının kurulmasında mahallenin asayişinin kontrolü etkili olduğu savunulabilir. Muhtarlık sisteminin gayrimüslim mahallelerindeki yansıması kocabaşılar ve kâhyalar aracılığı ile sağlanmıştır.[257] Osmanlı mahallerinde var olan kocabaşılar XIX. yüzyıl itibariyle gayrimüslim mahallelerinin yönetimine dâhil olmuşlardır.

Öte yandan, muhtarlar mahalleye yerleşecek kimselerin durumunu kontrol etmek, bu kişilerin isimlerini mahalle defterine kaydetmek ve Defter Nazırlığı'na bildirmek, bulunduğu mahalleden başka bir yere gitmek isteyenlere "mühürlü pusula"[258] vermek, mahallenin giderleri hakkında imamla birlikte hesap defteri tutmak, mahallenin asayişini etkileyecek konularda mahalleli adına bürokratik işlemleri gerçekleştirmek gibi görevleri icra ederlerdi. [259] Bununla birlikte, muhtarlar mahallenin doğum, ölüm, evlilik ve boşanma kayıtlarını tutmak ve vergileri toplamak görevini imamlar gibi sürdürmüşlerdir.

[255] Musa Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatı'nın Kurulması Üzerine Bir İnceleme." *Belleten*, cilt: XXXIV, 135 (Temmuz, 1970): 19.
[256] Shaw ve Kural Shaw, *a.g.e*, 77.
[257] Güneş, *a.g.e*: 27.
[258] Musa Çadırcı bu pusulada kişilerin gitmek istedikleri yerleri ve bunun nedenin yazıldığı gibi gittikleri yerde ne kadar kalacakları da yazılı olduğunu aktarmıştır. Ayrıca bkz. Musa Çadırcı, *Osmanlı Türkiyesi Yönetiminde Yenilikler (1826-1856)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, 1979): 20.
[259] Çadırcı, *a.g.e*: 19-20; Yılmaz&Mecek, a.g.m: 776.

Görüldüğü gibi Osmanlı mahallelerinin yönetimi devletin geçirdiği dönüşümlerden etkilenmiş ve bu sayede şehirlerde daha düzenli bir sistem kurulmaya çalışılmıştır. Shaw'a göre İhtisab Ağası ve mahalledeki yardımcıları Osmanlı Devleti'nin şehirlerdeki başlıca belediye memurları olmuş, kurulan bu yapı sayesinde modern belediye teşkilatının temelini oluşturulmuştur.[260] Devletin yaşadığı dönüşümler mahalle yönetiminin devlet kontrolünde merkezileşmesine neden olmuş, böylece geleneksel düzeni yüzyıllardır sürdüren mahalle birimleri var olduğu dönemin şartlarına göre şekillenmiştir.

3.2. XIX. YÜZYILDA İSTANBUL'UN KENTSEL DÖNÜŞÜMÜ

XIX. yüzyıl İstanbul topografyası yüzyıllardır yaşanılan sınırların ötesinde, yeni yerleşim yerlerinin, iş alanlarının ve kentsel dönüşümün yaşandığı bir gelişim göstermiştir. Cezar'a göre bu yüzyılda imparatorluğun sınırları küçülürken bunun aksine nüfusu yaşlaştık bir milyona dayanan başkent giderek büyümüştür.[261] Dersaâdet Bu yüzyılın başlarında, Takkeci mahallesinde yer alan birkaç sokak haricinde kara surlarının dışında henüz yer yer iskân edilmiştir.[262] Suriçinde ise Yedikule'den Davud Paşa'ya iskân edilmemiş alanlar, Topkapı'ya kadar çoğunlukla bostanlardan oluşmaktadır.[263] Ancak şehrin bu yüzyıldaki boş hali çok geçmeden yerleşim yerlerinin giderek değiştiği ve geliştiği bir yapıya bürünmüştür. Eldem'e göre bu gelişimin sonucunda kentin tarih boyunca var olan merkezi dışarıya doğru yayılmış ve böylece iktidarın topografyası değişmiştir.[264] Bu yayılımın başlangıcının XVIII. yüzyıl itibariyle yaşandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ortaylı'ya göre İstanbul bu yüzyıla kadar eski Akdeniz dünyasında görülen geleneksel şehir yapısını korumuştur.[265] (bkz. Görsel 3.1) Tarihi yarımadada liman ticaretinin merkezi Sirkeci'den başlayarak Haliç ve iç kısımlarına doğrudur. Şehre gelen gıda

[260] Shaw ve Kural Shaw, a.g.e, 77.
[261] Mustafa Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul* (İstanbul: EKAV Eğitim Kültür ve Araştırma Vakfı, 2009): 294.
[262] Doğan Kuban, "İstanbul'un Tarihî Yapısı." Mimarlık Dergisi 8/5 (1970): 41.
[263] Kuban, *a.g.m*, 42.
[264] Edhem Elhem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente" *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul* içinde çev., Servet Yalçın (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012): 242.
[265] İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar* (İstanbul: Turkuvaz Kitap, 2011): 277.

maddelerinin kontrolü Unkapanı, Yağkapanı, Odunpazarı İskelesi'nde; depolanması ise Tahtakale ve çevresinde merkezlenmiştir. Şehrin konut bölgeleri merkez içinde Müslüman, dış çekirdekte ise genellikle gayrimüslim ve azınlıklar tarafından ikamet yerleri olarak kullanılmaktadır. Müslüman nüfusun en yoğun yerleşim aldığı yerler çoğunlukla Şehzadebaşı, Süleymaniye, Vefa, Zeyrek, Çarşamba, Atik Ali ve Fatih'te var olan mahallelere göre dağılım gerçekleştirmiştir.[266] Ortaylı'ya göre sur dışı İstanbul'unun oluşumu iki temel unsur üzerine şekillenmiştir. Bunlardan ilki şehrin temizliğini ve sağlık koşullarını olumsuz yönde etkileyecek mesleklerin faaliyet alanlarının sur dışına çıkartılması, ikincisi ise günlük ve iktisadi yaşamla doğrudan etkisi bulunmayan grupların yerleşimlerinin sur dışına yerleştirilmesidir.[267] Bununla birlikte, şehrin topografik dağılımında Kazlıçeşme-Yedikule arasında mesleki örgütlenmelerin iş kolları dağılmıştır. Sur dışında Eyüp, hemen karşı çaprazında ise Kasımpaşa şehrin hızla nüfusu artan bölgeleri haline dönüşmüştür. Karakuyu'ya göre, bu dönemde şehrin büyümesi kara yönünde sınırlı kalırken, kıyı kesimlerinde gelişerek ikili bir karakter göstermektedir.[268] İstanbul yaşamında yeşil alanların sayfiye bölgeleri olarak kullanılmaya başlamasıyla şehirde yeni yerleşim yerlerinin oluşması hız kazanmıştır. Örneğin mesire ve sayfiye yerlerinin önde gelen bölgelerinden olan Kâğıthane Köyü envanterimizde ilk kez 1845 yılında bir "yerleşim yeri" olarak zikredilmiştir.[269]

[266] Ortaylı, *a.g.e*; 2011, 279.
[267] Ortaylı, *a.g.e*; 2011, 290.
[268] Mehmet Karakuyu, Saadet Tuğçe Tezer ve Hatice Balık, "İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası ve Literatür Değerlendirmesi." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi İstanbul Tarihi* 8/16 içinde (İstanbul: Elma Basım, 2010), 38.
[269] 1845 tarihli belgemizde Sadabâd Karyesi olarak geçmektedir.

Görsel 3.1 XV. ve XVII. yüzyıllarda İstanbul

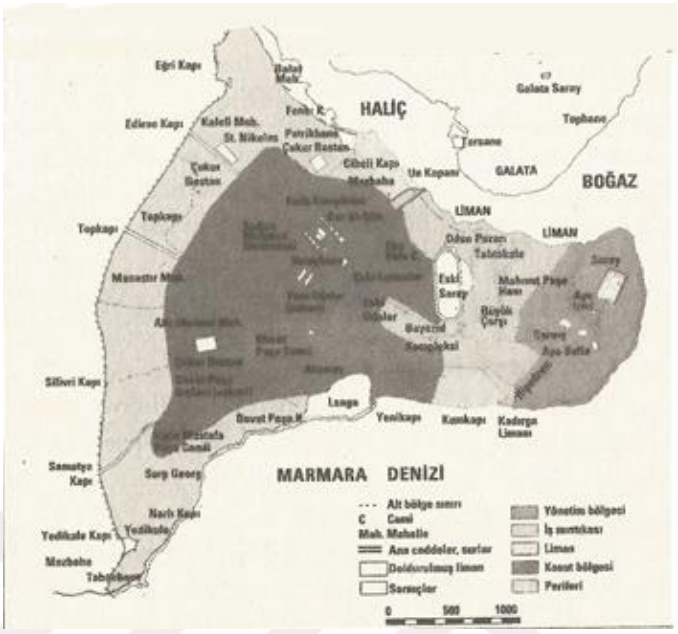

İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar* (İstanbul: İnkilap Kitabevi, 2017), 275.

Bununla birlikte sur dışına doğru taşan yerleşim düzeni Osmanlı hanedanı mensuplarının Boğaziçi'nin Rumeli ve Asya yakalarını sıklıkla tercih etmesiyle gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, Hamadeh, yüksek rütbeli bürokratların Boğaz kıyıları boyunca; Tophane, Fındıklı ve Beşiktaş bölgelerinde ise merkezi yönetimin daha düşük rütbeli görevlileri tarafından iskân edilmeye başlandığını vurgulamaktadır.[270] Bu yoğunluk İstinye hariç tutulduğunda Osmanlı soylularının orta büyüklükteki konutlarını barındıran Kuruçeşme ve Tarabya arasında fazlalaşmaktadır. 1821 tarihli Franz Fried haritasında Dolmabahçe, Beşiktaş, Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy ve Bebek'ten oluşan sahil şeridinde bu gelişimin devam ettiği görülmektedir.[271] Bununla birlikte, Beşiktaş ve çevresini büyük bir köy olarak tanımlayan Çelik, sahil sarayın yapımıyla birlikte bu bölgelerin hızla gelişerek yerleşim yerlerine dönüştüğünü aktarmaktadır.[272]

[270] Shirine Hamadeh "The City's Pleasures: Architectural Sensibility m Eighteenth-Century Istanbul" (Doktora tezi, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü, 1998), 80.
[271] F. Fried. Wien "Plan de Constantinople, du Bosphore & du Canal de la Mer Noire" (1821) Ayrıca Bkz: https://www.oldmapsonline.org/map/harvard/10821880
[272] Çelik, *a.g.e*, 43.

Eldem'e göre Osmanlıların dört yüz yıl boyunca suriçi İstanbul'una yöneldikten sonra iktidarın zirvesini Boğazın Avrupa kıyısına doğru taşıması kentsel dönüşüm için hayli önemli bir dönüm noktasıdır.[273] XIX. yüzyılda çıkan yangınlar sebebiyle zarar görmüş şehri "eski İstanbul" olarak tanımlayan Karakuyu, kent topoğrafyasının bu yüzyıldan itibaren eski yapısını kaybederek değişime uğradığını söylemektedir. [274] Bu yüzyılda suriçinin gelişim kent reformları ekseriyetinde şekillenirken, bölgenin sahip olduğu yerleşim yoğunluğu ve ticari merkezi başta Galata ve Pera olmak üzere kentin kuzeyine doğru yayılmaya başlamıştır. Bu sebeple, ticaretin yeni çekim merkezine dönüştüğü Galata'nın nüfusu, İstanbul yarımadası kadar yoğun bir yapıya bürünmüştür. [275] Eldem'e göre Galata'nın kazandığı bu özellik, Eminönü ve Bayezid'in yerine geçerek şehrin iktisadini kalbini oluşturmuştur.[276] Böylece, tüccarlar ve Osmanlı bürokratları Aksaray, Fatih, Çemberlitaş gibi bölgelere yerleşmek yerine Harbiye, Şişli, Maçka gibi yeni çekim merkezlerini tercih etmeye başlamıştır.[277] Bu minvalde, ticari çekim hattı Galata'dan başlayarak Beyoğlu'na yoğunlaşmış, şehrin finans, ticaret, konaklama, eğlence ve depolama alanları bu hatta taşınmıştır. [278] Ortaylı'ya göre bölgelerin iktisadi olarak gelişimi iki merkezli metropolün doğmasına neden olmuştur.[279] Bu minvalde, günümüzde Bankalar Caddesi olarak bilinen hatta doğru yeni bir iktisadi arter oluşmaya başlamış, bu bölgeler gayrimüslim ve yabancı bankerlerin ticari faaliyetleriyle canlanmıştır.[280] (bkz. Görsel 3.2)

[273] Eldem, *a.g.m*, 243.
[274] Karakuyu, Tezer ve Balık, *a.g.m*, 38.
[275] Çelik, *a.g.e,* 8.
[276] Eldem, *a.g.m*, 244.
[277] Eldem, *a.g.m*: 243.
[278] Gözde Çelik, "Tanzimat ve Tarihi Yarımada'nın Yeni Mimari Çehresi" *Geç Osmanlı Döneminde Sanat Mimarlık Ve Kültür Karşılaşmaları* içinde (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 36.
[279] Ortaylı, a.g.e; 2011, 291
[280] Önder Kaya, *Cihan Payitahtı İstanbul 2500 Yıllık Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 246.

Görsel 3.2 XIX. yüzyılda İstanbul Yerleşimi

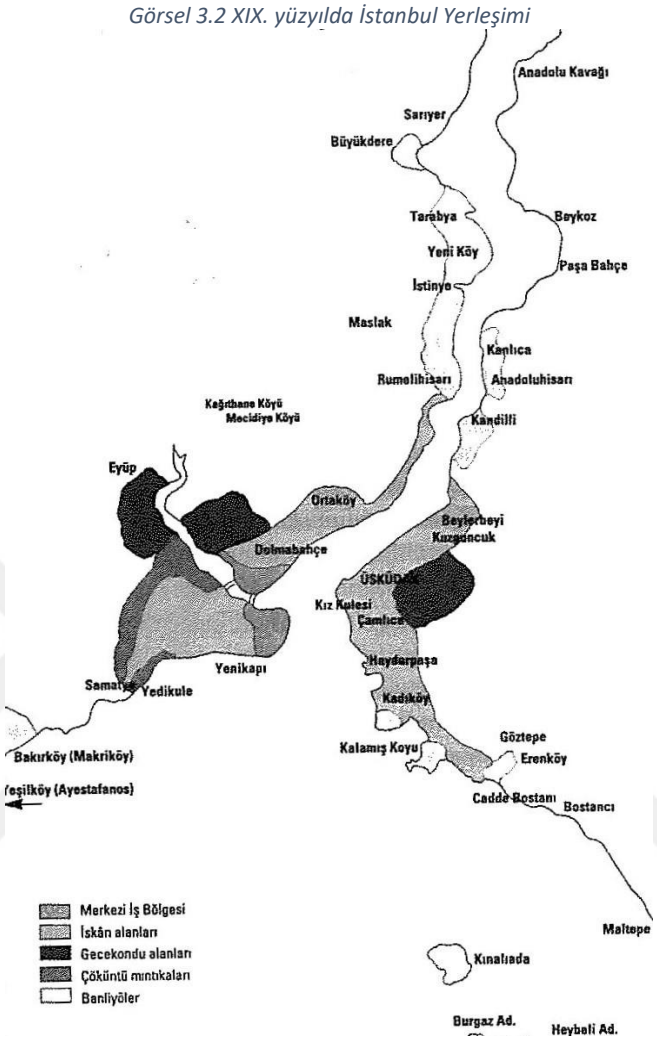

İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar* (İstanbul: İnkilap Kitabevi, 2017), 289.

Envanterimizde Galata, Beyoğlu, Tophane, Kasımpaşa bölgelerinde 1829 yılında sadece 5 mahallenin kaydı yer alırken, 1845'de 69 ve 1885'de ise 103 mahalleye çıktığı görülmüştür. Bu minvalde, yaşanan bu gelişimin yalnızca yerleşim topografyasının değişimine değil, mahallelere de doğrudan etkisinin olduğu savunulabilir. Artık şehrin yüzyıllardır var olan iç çekirdeğini dışa doğru gelişmeye başlamış, böylece sur dışı İstanbul'u hızla gelişmeye başlamıştır. Bu gelişimin Anadolu yakasındaki etkisi başta Üsküdar ve Kadıköy olmak üzere, bu yakada var olan yerleşimlerin kentle bütünleşmeye başlamasıyla sağlanmıştır. Bu bütünleşmenin en somut örneği envanterimizde Beykoz, Üsküdar, Kadıköy arasında 1845 yılında var olan 57 mahallenin 1885 yılında 81 mahalleye çıkmasıyla verilebilir.

> 19. yüzyıl İstanbul'u, özellikle yüzyılın ikinci yarısında sürekli büyüyen ve büyümeyi de, çok geniş çaplı biçimde etrafa yayılma da arayan bir şehir portresi çizer. Sur dışın- da yapılan Baruthane, Halkalı'daki tarım okulu (Ziraat Mektebi), Rami Kışlası gibi tesisler tarihî yarımada bölgesinde; Levent Çiftliği Kışlası, Zincirlikuyu ve Maslak köşk ve kasırları Beyoğlu yakasında, Dolmabahçe, Çırağan, Beylerbeyi sarayları, Bebek, Göksu, Beykoz kasırları ve Kuleli Kışlası Boğaziçi bölgesinde; Selimiye Kışlası, Çamlıca, Bağlarbaşı, Kısıklı, Göztepe gibi yerlerde inşa edilen hanedana ait köşkler ve Göztepe-Selâmiçeşme modern asma fidanlığı gibi tesisler, İstanbul'un yakın bir gelecekte Anadolu yakasında nerelere doğru genişleyebileceğini gösteren, işaret taşları yerine geçer.[281]

XIX. yüzyıl kent topografisinde oluşan bu değişimin etkileri şehrin mahallelerine bakılarak çok net bir şekilde görülmektedir. "Yeni İstanbul" modern kent reformlarının ve nazım planlarının uygulanmaya çalışıldığı, alt yapı faaliyetlerinin geliştirildiği, geleneksel dokusunun değiştiği, idari yönetiminin modern belediye örgütüyle tanıştığı bir forma dönüşmüştür. Bu minvalde, şehrin ticaret merkezi yeni alanlara doğru gelişmiş, Boğaz'ın Anadolu ve Rumeli yakası şehrin merkeziyle bütünleşmiştir.

Öte yandan, XIX. yüzyıl, şehrin modernleşmesine yönelik nizamnamelerin ve projelerin en yoğun şekilde tasarlandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Seyitdanlıoğlu'na göre şehrin yeniden düzenlendiği Tanzimat devrinde Osmanlı şehirleri idari, mimari ve yapısal olarak değişimler yaşanırken, aynı zamanda bun uygun yönetmelikler hazırlanmıştır.[282] Nitekim Tanzimat aydınları İstanbul'un Avrupalı şehirler gibi gelişmesi ve şehrin tarihsel önemine yakışır forma dönüşmesini hedeflemiştir. Öngörülen yeni şehir düzeninde geniş caddelerin açılması, çıkmaz sokakların olmaması ve mevcut kent görüntüsünün modernleşmesi düşünülmektedir. Yurtdışına yapılan ziyaretler ve edinilen tecrübeler İstanbul'un kentsel dönüşümü fikrinin ilk izlerini oluşturmaktadır. Mustafa Reşit Paşa'nın 1836 yılında Londra'ya yaptığı ziyaret sonrasında, Osmanlı şehirlerinin Avrupa'dakiler gibi tasarlanması gerektiğini belirtmiştir.[283] Bununla birlikte, şehir planlamasının bilimsel bakış açısı ve geometrik düzene riayet edilerek tasarlanması

[281] Cezar, *a.g.e*, 301.
[282] Seyitdanlıoğlu, *a.g.e*, 13.
[283] Emel Ardaman, "Perspective and Istanbul, the Capital of the Ottoman Empire," *Journal of Design History* 20/2 (2007): 110; Zeynep Çelik, *a.g.e,* 64.

önerilmektedir. Reşit Paşa, yanmış alanlarda yapılacak yeni kâgir evlerin ve dükkânların, Avrupa'nın mimari tarzında inşa edilmesini ve aynı zamanda sokakların yeterince geniş olması gerektiğini vurgulamıştır.[284] Ancak Yerasimos'a göre Osmanlı'nın uyguladığı reformların hedefi Batı'nın üstlüğüne karşı Batılı kazanımlarından faydalanarak ve toplumu modernleştirerek mücadele etmektir.[285] Bununla birlikte Mansel'e göre kentsel dönüşümde yapılan düzenlemelerin şehirde gün geçtikçe artan dış müdahaleyi önlemek için de planlanmıştır.[286] Tanzimat devrinden II. Meşrutiyet' kadar Avrupa'dan getirilen mimar ve mühendisler şehrin yeniden imarına yönelik çeşitli projeler sunmuşlardır. Aksoylu'ya göre planların tarihi anıtlara, düzenli yollara ve büyük meydanlara giden düz, geniş sokakları ile Avrupalı şehir görüntüsünü önerilmektedir.[287] Ancak Osmanlı şehirlerinin dokusu dar ve çıkmaz sokaklardan oluşmaktadır. Aksoylu'ya göre bu dokuya Haussman yaklaşımını uygulamak, birçok tarihi bina ve anıtın yıkılmasına ve içe dönük yaşam tarzının yaratılmasına neden olmuştur. Görülüyor ki bu yüzyılda şehrin fiziksel değişiminin gerekçeleri doğal afetler olduğu kadar Osmanlı aydınlarının şehrin tanzimine yönelik düşüncelidir. Bu noktada özellikle suriçi İstanbul'unun dönüşümünde etkili olan yangınlardan bashetmek ve mahalle ölçeğindeki etkisini tartışmak gerekir.

İstanbul'un belası olarak tarif edilen yangınlar, XIX. yüzyıl boyunca şehrin imarını gerekçelendiren önemli bir etken olmuştur.[288] İstanbullular için kışın evlerin ısınmasına, yazınsa sıcaklardan korunmayı kolaylaştıran ahşap, uzun yıllar boyunca evlerin yapımında kullanılan ana materyaldir.[289] "Osman Nuri Ergin konutların ahşap olarak yapılmasını

[284] Ceylan İrem Gençer ve Işıl Çokuğraş "Regulation of Urban Space in the Ottoman State: The Case of Istanbul (1820–1900)," *Megaron* 11/1 (2016), 13-14.
[285] Stefanos Yerasimos, "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine." *Tanzimat - Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içinde ed., Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 508.
[286] Phılıp Mansel, *Konstantiniyye- Dünyanın Arzuladığı Şehir 1453-1924* çev., Şerif Erol (İstanbul: Everest Yayınları, 2007), 356.
[287] Sevin Aksoylu "Transformatıon of The Urban Patterns of Istanbul Under The Effects Of The Modernızatıon Durıng The Ottoman Perıod," *WIT Transactions on State of the Art in Science and Engineering,* Vol 97 (2017), 300.
[288] Osman Nuri Ergin, *Mecelle-I Umur-I Belediyye* cilt 2 (İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), 1077
[289] Ortaylı, *a.g.e*; 2011, 39.

depreme dayanıklılığına, Münif Bey ise kâgir binalara göre daha sağlıklı olmasına dayandırmaktadır. Oysa esas nedeni, ahşap binaların daha hızlı yapılması ve o zamanın yapı malzemelerinin taşıma biçimi göz önünde tutulursa kâgir yapıya göre daha ucuza çıkması ile açıklamak daha doğru olur."[290] Bu sebeplerden dolayı ahşap yapılar şehrin büyük bir bölümünde sıklıkla görülmektedir. Ancak şehirdeki yerleşim yerlerinin çıkmaz, dar ve dolambaçlı sokaklara göre şekillenmesi, çıkan yangınlara müdahaleyi zorlaştırmakla birlikte yangının tahribat gücünü arttırmaktadır.[291]

Çelik'e göre 1633 yılında çıkan Cibali yangını, İstanbul'un tahribatına neden olan yangınların ilkidir. Bu tarih ve arasında İstanbul ve Galata'da büyük çaplı yüz dokuz yangın kaydedilmiştir.[292] Bununla birlikte Tekeli, Cibali ve Hocapaşa 'nın sekizer kez büyük yangın geçirdiğini, 1833'deki sekizinci Cibali yangınında 3.000 konut, 36 han, 260 hamam ve diğer binalar yandığını söylemektedir. Çalışmada kullanılan ana kaynaklar içinde Cibali yangınının yaşandığı zamana en yakın belge 1845 tarihlidir. Belgede Divan-ı Ali, Gül Cami, Molla Hüsrev, Muhiddin Kocevi, Pazaristan, Seferikoz ve Üskübi mahallelerinin ismi yer almaktadır. Bu mahallelerden Divan-ı Ali ve Pazaristan'ın sadece 1845 tarihli belgede ismi geçmekte olup ,1885 yılına kadar olan hiçbir belgede kaydı bulunamamıştır. Bu minvalde, yangınlara rağmen bahsi geçen diğer 5 mahallenin 1885 yılına kadar varlığını devam ettirebilmiş olduğu yorumu yapılabilir.

Yukarıda bahsi geçen tüm nedenlerden ötürü şehirde yaşanan tahribatların önüne geçilmek için çeşitli önlemlerin alınması ve düzenlemelerin yapılması istenmiştir. Bu önlemlerin XIX. yüzyıldaki ilk örneklerinden biri 1818 yılı itibariyle yangın mahallerinde bulunan hanelerin arasına kâgirden bir duvar inşa edilmesidir.[293] Yine, 1828 yılında Hocapaşa'da başlayıp Kapalıçarşı ve Suriçi'nde yayılan yangın sonrası, yangına sebep olacak maddelerin satışını yapan dükkânlar bu bölgelerden uzaklaştırılmıştır. 1848 tarihli

[290]Tekeli, *a.g.e*; 2013, 47.
[291] Gül, *a.g.e*, 31.
[292] Çelik, *a.g.e*, 42.
[293] Ergin, *M.U.B* cilt 2, 1091.

Ebniye Nizamnamesi'ne göre bina ve dükkân inşaatlarında yangın duvarının eklenmesi zorunlu tutulmuştur.

XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle nazım planlarının şehrin ihtiyaçlarına yönelik tasarlandığı söylenebilir. Bu minvalde 1858 yılında çıkan yangından sonra Aksaray'ın yeniden imarı için görevlendirilen Luigi Storari, organik sokak yapısını koruyarak yangın mahallerini yeniden imar etmişidir.[294] Öte yandan, 1865 yılında Hocapaşa'da başlayan yangın, kısa süre içerisinde sur içinin çok geniş bir bölümünün yanmasına neden olmuştur. Bu yangından sonra Kumkapı ve Kadırga'da iki yangın daha çıkmış, tüm yangınların toplamında Haliç'ten Marmara'ya, Ayasofya'dan Beyazıt'a kadar 3.551 binalık bölge tahrip olmuştur.[295] Bu sebeple, Hocapaşa yangını "Harik-i Kebir" olarak bilinmektedir. İlginçtir ki 1829-1885 tarihleri arasında Hocapaşa ve civarında kaydedilen 10 mahalleden Daye Hatun, Elvan, Emir Hobyar, Karaki Hüseyin Çelebi, Lala Hayreddin, Nallı Mescid ve Sahaf Süleyman'nın bu tarihler arasındaki tüm belgelerde isimleri geçmektedir.

Bu yangının tahribatından sonra alınacak tedbirlerin kapsamının ve etkisinin geliştirilmesi için 1866 yılında *Islahat-ı Turuk Komisyonu* kurulmuştur. Çelik, komisyonun ana hedefinin İstanbul'un güzelliğinin arttırılması olduğunu söylemiş ve imar planlarının sonucunda yangın yerlerinin yeni bir çehreye kavuştuğunu aktarmıştır.[296] Bununla birlikte, komisyon şehrin alt yapı faaliyetlerinin geliştirilmesine, kâgir binaların inşaatı için çalışmalar yapılmasına katkıda bulunmuş, planlanan düzene uymayarak fiziki görüntüye etki ettiği düşünülen yapılar yıkılmış ve şehrin ana arterlerindeki yollar genişletmiştir. Bu çalışmalar esnasında yolların ortasında kalan hazireler taşımıştır.[297]

[294] Koray Özcan, "Tanzimat'ın Kent Reformları: Türk İmar Sisteminin Kuruluş Sürecinde Erken Planlama Deneyimleri (1839–1908)," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 7/2 (2006), 159-162; Çelik, *a.g.e*, 69.
[295] Tekeli; *a.g.e*, 2013, 75.
[296] Çelik, *a.g.e*, 78.
[297] Ergin, *M.U.B* cilt 2, 937-962.

Yine 1870 yılında Beyoğlu'nda çıkan yangın da İstanbul'un kentsel görünümünü değiştiren önemli doğal afetlerden biri olarak kaydedilmiştir. Amic, yangının Hristiyanların yoğunlukta olduğu Pera'daki küçük bir evde başladığını ve kısa bir içinde bölgenin üçte ikisini yakabilecek büyüklüğe ulaştığını aktarmıştır.[298] Cezar bu yangını Beyoğlu tarihinin en büyük doğal afeti olarak değerlendirirken, yangının altı kola yayıldığını söylemektedir.[299] Bu sebeple, Kasımpaşa, Bülbülderesi, Tarlabaşı, Taksim, Cadde-i Kebir ve Galatasaray bölgesini etkileyen yangın sonrasında yeni bir belediye komisyonu kurulmuştur.[300] Çelik, yeni şehir anlamına gelen "Novelle ville" iddiasıyla kurulmuş bu komisyonun projelerinin şehrin topografyasının göz ardı edilerek tasarlandığını söylemektedir.[301] Nitekim komisyonun faaliyetleri sadece yangın yerlerinin imarıyla sınırlı kalmıştır.[302]

Görüldüğü gibi yangın tahribatlarının önüne geçilmesi ve şehrin imarının yapılması fikri bu yüzyılda karşılaşılan önemli girişimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hususun mahalle ölçeğindeki etkisi için Osman Nuri Ergin'nin 1854-1919 (H. 1270-1337) yılları arasında vermiş olduğu İstanbul yangınları listesi çalışma kapsamındaki tarih aralığında incelenmiştir.[303] Listede yer alan Fener Kiremit mahallesinin 1861 ve 1876 tarihli iki yangında isminin geçmesine karşın çalışma boyunca bu mahalleye dair herhangi bir kayda rastlanmadığı görülmüştür.[304] Bu sebeple Kiremit mahallesinin yangınlardan etkilenerek yok olduğu kuvvetle muhtemeldir.

[298] Amic eserinde yangından dört sene sonra İstanbul'u ziyaret ettiğini, bu sebeple yangını bölge halkından dinleyerek aktardığından bahsetmiştir. Amic, *a.g.e*, 250.
[299] Mustafa Cezar, *a.g.e*, 432.
[300] Rosenthal, *a.g.m*; 1980a, 186; Cezar, *a.g.e*, 432.
[301] Çelik, *a.g.e*, 83.
[302] Rosenthal, *a.g.e;* 1980*a*, 187.
[303] Ergin, *M.U.B*, cilt 3, 1228-1238.
[304] Ergin, *M.U.B* cilt 3, 1228 ve 1230.

Bunun dışında ilgili listede mahalle olarak yer alan tüm isimler bu çalışmada kullanılan belgelerde mevcuttur.[305] Bu açıdan bakıldığında yangınlarda yaşanan tahribatların mahallelerin yok olmasına sebep olan unsurlardan biri olarak değerlendirmemizi güçleştirmektedir. Bu sebeple, yangınların tahribatı ve sonrasında yapılan düzenlemelerin mahallelerin fiziki görüntüsüne ve sosyal yaşamını daha çok etkili olduğu yorumu yapılabilir.

3.2.1. Kentsel Reformlar

İstanbul'un kentsel dönüşümü Tanzimat'ın ilanıyla hız kazanmış, yangınların tahribatının önlenmesi, kent içindeki yeni imar, bayındırlık ve ulaşım imkânları için şehrin fiziki görüntüsünün uygun hale getirilmesi ve düzenli yerleşim yerlerinin kurulması hedeflenmiştir. [306] Tanzimat'ın ilanından kısa bir süre sonra İstanbul ilk imar planının yaptırıldığı bilinmektedir. Ancak, bu planın kim tarafından yaptırıldığı konusunda literatürde çeşitli bilgiler bulunmaktadır.[307] Bu görüşlerden kaynaklara en fazla değinileni planın sahibinin 1837 yılında şehrin haritasını yapan Helmuth von Moltke'nin olduğudur. Çeşitli nedenlerden ötürü gerçekleştirilmeyen planının nerede olduğunun bilinmemesine karşın Ergin bu planının 1839 yılında bir ilmühaber olarak yayımlandığını aktarmaktadır.[308] Ergin, Mühendis Mektebi Kütüphanesi'nde belediyeye getirilen haritayı bizzat görmediğini, ancak Mühendis Necmi Bey'den aldığı bilgiye göre 1839 tarihli ilm-ü haberde bahsedilen haritanın bu olduğunu tespit ettiğini söylemektedir.[309] Planda vurgulanan önemli detaylar şehrin geometrik olarak düzenlenmesi ve kâgir binaların yapının teşvik edilmesidir.[310] Bununla birlikte, caddelerin genişliklerine göre şekillenmesi, yaya yollarının tasarlanması, ahşap binaların yasaklanması ve şehirdeki

[305] 1875 yılında çıkan yangında Eğrikapı haricindeki Kırımi Mahallesi'nin yandığı kaydedilmişidir. Ancak Osmanlıcadan çeviri yazıya aktarılan eserde yanlış okunan mahallenin asıl ismi Kirmasti olup, 1829-1885 yılları arasında her belge isminin var olduğu tespit edilmiştir.
[306] Yerasimos, *a.g.m*, 507
[307] Murat Gül, bu kaynağın imar yönetmeliği olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayarak, yaptığı detaylı araştırma sonrasında eserin kim tarafından yapıldığına şüpheli yaklaşmanın daha uygun olacağını savunmaktadır. Ayrıca bkz. Gül, *a.g.e*, 51-52.
[308] Osman Nuri Ergin'den aktaran: Tekeli, *a.g.e*: 2013, 58.
[309] Ergin, *M.U.B* cilt 3, 1244.
[310] Ayrıca Bkz. Ergin, *M.U.B* cilt 3, 1240-1243.

inşaat işlerinin nizami görünüme uygun olarak sürdürülmesi kararlaştırılmıştır.[311] Tasarlanan tüm tanzim planının denetiminin *Ebniye-i Hâssa Müdürlüğü* tarafından yapılması uygun görülmüştür. Ayrıca, İstanbul'da açılması istenen yol güzergâhları ve kademeleri de bu ilmühaberde belirlenmiştir.[312] Ancak Yerasimos'a göre bu öngörü ütopiktir.[313] Zira Yerasimos bu dönemde Divanyolu'nun 6 metreden 7.60 metreye genişletilmesi mümkün olmadığını söyleyerek, öngörülen tanzim planının Haliç ayağının bile ancak 1985-1987 gibi geç bir tarihte gerçekleştirilebildiği vurgulamıştır.

Şehrin kentsel dönüşümü için tasarlanan planlamalara dair bir diğer öngörü sadece İstanbul'da geçerli olan 1848 tarihli Ebniye Nizamnamesi'dir.[314] Bu nizamnamede yolların ve inşaatların sıklıkla denetlenmesi, yalnızca belirlenen usullere göre inşa edilen yapılara ruhsat verilmesi, sokak ve yolların genişletilmesine dair kararlar alınmıştır.[315] Nizamnamenin bina yüksekliğine dair koyduğu kurallar hayli ilginçtir. Zira geleneksel Osmanlı şehir düzeninde gayrimüslimlerin oturduğu konutların Müslümanlarınkilerden kat ve yükseklik olarak daha alçak olması gereklidir. Ancak Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın Osmanlı toplumuna sunduğu eşitlikçi yaklaşım ilk kez konut standartlarına da yansımıştır. 1839 tarihli ilmühaberin aksine 1848 tarihli bu nizamnamede mahallelerde yapılacak binaların yüksekliği için etnik ve din farklılığın belirleyici rolü geçerliliğini kaybetmiştir. Bu tarihten itibaren yapılacak tüm inşaatlarda sokak düzeni ölçüt olarak kabul edilmiştir.[316] Bununla birlikte, sokak düzenini bozacak hiçbir yapıya ruhsat verilmemiş ve yanmış binaların dâhil bu düzene uymadıkça tamirine müsaade edilmemiştir.[317] Öte yandan, mahallelerde yapılacak cami, türbe, mektep ve çeşmelerin

[311] Murat Gül ve Richard Lamb, "Mapping, Regularizing and Modernizing Ottoman Istanbul: Aspects of the Genesis of the 1839 Development Policy." *Urban History*, 31/3 (2004), 426.
[312] İlhan Tekeli, "19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü," *Tanzimat - Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içinde ed., Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 531.
[313] Yerasimos, *a.g.e*, 508.
[314] Osman Nuri Ergin bu nizamnameden *Atik Ebniye Nizam ve Kanunları* olarak bahsetmektedir. Ayrıca Bkz. *M.U.B* cilt 2, 1031.
[315] İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm," *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* cilt 4 içinde (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 885.
[316] Özcan, *a.g.m*, 159.
[317] Ergin, *M.U.B* cilt 2, 1032-1034.

ahşaptan yapılması durumunda mutlaka kâgirden bir yangın duvarı yapılması zorunlu hale getirilmiş, mahalle aralarındaki çıkmaz sokakların yeniden düzenleneceğinin vurgusu yapılmıştır. Bu açılar değerlendirildiğinde, 1839 ilmühaberi ve 1848 Ebniye Nizamnamesi'ndeki maddelerin şehri yangınların tahribatlarından korumaya yönelik olduğunun yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. Yine 1849 tarihinde benzer kurallar getiren ve şehrin fiziki görünümünü yenileme önerisini sunan bir nizamname daha yayınlanmıştır. [318]

Başkent İstanbul çeşitli nizamnameler çerçevesinde şekillenirken, ulaşım ve haberleşme imkânları da artmaya başlamıştır. 1840 yılında Postahane-i Amire binasının faaliyete girmesi ve 1855 yılında İstanbul merkezli telgraf hattının açılmasıyla başkentin yeni bir iletişim merkezine dönüştüğü yorumu yapılabilir. Öte yandan, Kentsel dönüşümün tüm imparatorluk sınırlarında yayılması 1864 tarihli *Turuk ve Ebniye Nizamnamesi* ile gerçekleşmiştir. Yangınlara karşı tedbirlerin yenilendiği bu nizamnamede ahşap bina yapılması yasaklandığı gibi, dükkân ve han inşaatlarında tamamen kâgir yapıya dönülmesi kuralı getirilmiştir.[319] Ayrıca sokak ve meydanlara tabelalar asılması ve istikamet levhaların konulması planlanmıştır.[320] Nizamnamede yeni imar kurallarının denetlenmesi için sıkı tedbirler alınacağının vurgusu yapılmıştır. Ergin, İstanbul'da inşaat yapmak isteyenlerin öncelikle olarak projelerinin haritasını Ticaret Nezareti aracılığı ile Bâb-ı Âli'ye sunması gerektiğini, izin alındığı takdirde inşaatın yapılmasına ruhsat verilebileceğini aktarmıştır.[321] Özellikle bu nizamnamenin İstanbul'da yangın yerlerinin düzenlenmesi için uygulandığı görülmektedir.[322]

Şehrin XIX. yüzyıldaki gelişimi sadece nizamnameler aracılığı ile sürdürülmemiştir. Bir önceki bölümde de anlatıldığı üzere Altıncı Daire-i Belediyye merkezli bölgesel gelişim

[318] Ceylan İrem Gencer ve Işıl Çokuğraş, *a.g.m*, 8-9; Çelik, *a.g.e*, 66.
[319] Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-u Belediyye* cilt: 4 (İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), 1679; Çelik, *a.g.e*, 67.
[320] Ergin, *M.U.B* cilt 4, 1681.
[321] Ergin, *M.U.B* cilt 4, 1682.
[322] Ayrıca bkz, Sibel Gürses Söğüt, "19. Yüzyıl İstanbul'unda Modern İmar Uygulamaları: Yangın Yeri Düzenlemeleri," *Toplumsal Tarih*, 271. (2016).

Galata, Beyoğlu'na büyük yenilikler getirmiştir. Bölgede yapılan kentsel dönüşüm planlı ve Avrupa modeli örnekleri üzerinden devam etse de, merkezdeki dönüşümün seyrini çoğunluklu olarak yangınlar belirlemektedir. Örneğin olarak İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'nin tali ve ana yollar olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Bun minvalde, Ana yollar dâhilinde olan Pera, Beşiktaş, Dolmabahçe, Ortaköy ve Nişantaşı'nda ahşap bina yapımı tamamen yasaklanmıştır. Tali yolları oluşturan Tatavla, Kasımpaşa, Kadıköy, Prens Adaları ve Boğaziçi'nde ise yangın duvarı yapılmak şartıyla ahşap binaların inşasına müsaade edilmiştir. [323]

XIX. yüzyılın sonlarına doğru nizamnamelerin hayata geçirilmesi hususunda köklü kanun tasarısının hazırlandığı görülmüştür. Bu noktada 1882 tarihli Ebniye Kanunu, önceki düzenlemelerin yürürlükten kaldırmasını sağlarken Osmanlı Devleti'nin de ilk imar kanunu olmuştur. Bu kanunun bir diğer özelliği mülk sahiplerinin arazilerdeki yapılaşma izinin sultanın iradesine bağlanmasıdır. "Bu izinlerin kapsamı, mülk sahiplerinin yapılaşma hakkına karşılık "bedelsiz" olarak karakol ve okul alanları terk etmesi ve "şerefiye" adı altında yapılaşmadan kaynaklana nacak kentsel hizmetlerin altyapı maliyetlerine katılmasını içermektedir."[324] Ancak diğer bir açıdan değerlendirildiğinde ilgili maddenin 1858 yılında kabul edilen *Arazi Kanunnamesi* gereğince toprak mülkiyet hakkının değişmesinin karşısında bir kontrol mekanizmasının geliştirildiğinin izlenimini vermektedir. Zira bu kanunname ile birlikte geleneksel toprak sistemindeki mutlak hâkimiyet olgusu padişahtan halka geçmiş olup, özel mülkiyet hakkının doğmasına sebebiyet vermiştir. Devrin şartları göz önünde bulundurulduğunda bu yorumun doğrulanması kuvvetle muhtemeldir.

Bununla birlikte, şehirdeki tramvay, demiryolu, atlı fayton ve vapur gibi ulaşım imkânlarının gelişmesi İstanbul'un değişiminde belirleyiciyi unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. 1825 yılına kadar sadece padişahlar tarafından kullanılabilen faytonlar artık

[323]Çelik, *a.g.e*, 67; Ceylan ve Geçer, *a.g.m*, 10-11.
[324] Özcan, *a.g.m,* 171.

İstanbul zenginleri için de bir ulaşım aracına dönüşmüştür.[325] Öte yandan, yüzyıllar boyunca kayıkçı ve manavcıların tekelinde bulunan deniz ulaşımı bu yüzyıl itibariyle yerini buharlı gemilerin gücüne bırakmıştır.[326] 1851 yılında Şirket-i Hayriye'nin kurulmasıyla deniz yolu ulaşımı daha da gelişmiş ve şehrin kıyıları birbirine bağlanmıştır. Nitekim nizam planlarında bahsi geçen yolların genişletilmesi fikri, değişen ulaşım alışkanlıklarına karşı alt yapıyı kurmak olduğu düşünülebilir.

Şehir içindeki ulaşım imkânlarının gelişmesinin bir diğer etkisi İstanbul'un atlı tramvay ile tanışmasıyla gerçekleşmiştir. 1861-1869 yılları arasında atlı tramvay sisteminin şehirde kullanılması için pek çok yabancının imtiyaz hakkı edinmeye çalıştığı bilinmektedir. Bu girişimlerin nihayete ermesi 1869 yılında Krepona Efendi'ye verilen imtiyaz sonrasında "İstanbul Tramvay Şirketi"nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir.[327] Böylece, Eminönü-Aksaray, Yedikule-Aksaray ve Aksaray-Topkapı arasında tramvay hattı oluşturmuş, şehir Karaköy ve *Grande Rue de Pera*'yı birbirine bağlayan İstanbul Tüneli'nin açılmasıyla yer altı treni deneyimini ilk kez yaşamıştır.[328]

Demiryolu sisteminin şehri birbirine bağlamasının diğer bir önemli ayağı 1874 yılında İstanbul-Sofya arasında yapılan hattın faaliyete geçmesiyle yaşanmıştır. Sirkeci, Kumkapı, Yedikule, Makriköy, Ayastefanos, Küçükçekmece, daha sonra eklenen Samatya ve Yenikapı duraklarıyla hat, İstanbul'un iki yakasını birbirine bağlamıştır. Tüm bu gelişmeler sayesinde Boğazın Anadolu ve Rumeli yakası sayfiye yerleşiminden daimi yaşam muhitine dönüşmüştür.[329]

[325] İlhan Tekeli, *İstanbul ve Ankara için Kent İçi Ulaşım Tarihi Yazıları* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 22.
[326] Ortaylı, a.g.e: 2017, 216.
[327]Çelik, *a.g.e*, 121.
[328] Ebru Boyar ve Kate Fleet, *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 344.
[329] Çelik, *a.g.e*, 111.

3.3. DEĞERLENDİRME

Çalışmamızın bu bölümünde XIX. yüzyılda İstanbul'un yaşadığı idari, bürokratik ve kentsel dönüşümler incelenmiş olunup, bu değişimlerin mahalle ölçeğindeki yerine değinilmeye çalışılmıştır. Bu minvalde, klasik idari bölümlenme olan nahiye ve kol sistemi ile yeni belediye sistemi arasında tedrici bir yer değiştirme ve tek bir idari sisteme yavaş yavaş geçildiği görülmüştür. Zira Altıncı Daire-yi Belediye ve sonraki dairelerin kol sistemi dışında oluşmuş olması bu hususu destekler niteliktedir.

Bu yüzyılda yaşanan idari değişiminin diğer bir etkisi mahallelerin yönetiminin imamlardan muhtarlara geçmesiyle yaşanmıştır. Böylece, mahalle yönetiminde dini liderlerin rolü azalırken imamların yüzyıllar sürdürdüğü görevler merkezi bir teşkilat bünyesinde toplanmıştır. Bu sayede, devlet mahalle ölçeğinde şehrin asayişini ve idaresini kolayca denetleme imkânı bulmuştur.

Öte yandan, İkentsel değişiminin hızla yaşandığı bir dönem olan XIX. yüzyıl İstanbul'u gerek Tanzimat devrinin fikriyatının şehre yansıması gerekse var olan problemlerin çözümü için nizamnamelerin ve imar planlarının oluşturulduğu bir eşik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümün son başlığında detaylıca anlatıldığı üzere İstanbul'un kentsel dönüşümü için uygulanmak istenen düzen başta yangınların şehirde oluşturduğu büyük tahribatın önlenmesi için tasarlanırken, şehrin alt yapı ve fiziksel görünümünün modernleşmesini de amaçlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında, XIX. yüzyılda çıkan yangınlar şehri yeniden inşa etmek için bir fırsat olarak yorumlanabilir. İstanbul'un yüzyıllardır sahip olduğu geleneksel görünüm, bu yüzyılda gerçekleştirilecek nizam ve alt yapı projelerinin etkisiyle hızla değişmeye başlamıştır. İstanbul'da özellikle belediye dairesi modelinin uygulandığı bölgelerde belirgin bir ayrışma yaşanırken, kentin yerleşim topografyası bu değişimin yaşandığı semtlere doğru genişlemeye başlamıştır. Bu hususa ulaşım ve haberleşme imkanlarında yaşanan gelişim de eklendiğinde artık Osmanlı İstanbul'unun tüm yerleşim yerlerinin kolayca ulaşılabildiği, yeni yerleşimlerin kentin

Anadolu ve Rumeli yakalarına doğru genişlediği, sayfiye bölgesi olarak bilinen yerlerin daimi yaşam muhitine döndüğünü göstermektedir.

Bu sebeple, şehrin yaşadığı idari sınır değişimi belgelere dahil edilmeyen yerleşimlerin kaynaklara yansımasına sebebiyet verirken, mahalle sayılarının da doğrudan artışına sebep olmuştur. Çalışmamızın dördüncü bölümünden itibaren İstanbul'un kentsel, bürokratik, idari değişimi XIX. yüzyıl İstanbul mahalleleri envanterinde yer alan veriler üzerinden değerlendirilip bahsi geçen açılar odağa alındığında şehrin yaşadığı değişim analiz edilmeye çalışılacaktır.

4. XIX. YÜZYIL İSTANBUL MAHALLELERİNİN TOPOGRAFİK ANALİZİ

İstanbul mahalleleri, şehrin Osmanlı hâkimiyetine girdiği ilk tarihten itibaren gerek İslam ve devlet kimliğini barındırmış, gerekse Osmanlılardan önce var olan medeniyetlerin mirasını yapısına katmıştır. Çalışmamızın odağı olan XIX. yüzyıl mahallelerini anlamadan önce fetihten itibaren başkentte mahalle sayılarının üzerine kısa bir giriş yapmak isteriz.

Konstantinopolis'in fethiyle birlikte şehrin yeniden inşası, iaşesinin sağlanması ve iskân edilmesi gibi pek çok yönde önemli gelişmeler yaşanmış, böylece şehir "şenlendirilmiştir".[330] Nitekim 1459 yılında II. Mehmed'in emriyle devlet erkânı şehrin çeşitli bölgelerine külliyeler inşa etmiş, fetihten sonraki yetmiş yıl içinde on üç nahiye oluşmuştur.[331] (bkz. Görsel 4.1) Canatar, İstanbul'daki nahiyeler ve mahallelerin gelişiminde II. Mehmed'in uyguladığı politikaların etkili olduğunu söylemektedir. [332] İnalcık'a göre bu nahiyelerden ilk kurulanlarının Ayasofya, Mahmudpaşa, Ebu'l vefa, Sultan Mehmed, Muradpaşa ve Topkapı olduğu tahmin edilmektedir.[333] Bu nahiyelere Sultan II. Bayezid devrinde (1481-1512) altısı daha eklenmiş olup, son olarak Yavuz Sultan Selim nahiyesinin oluşumundan sonra külliye merkezli nahiyeler meydana gelmemiştir.[334] Bunun sonucunda şehirdeki yerleşim alanı Fatih'ten Aksaray'a doğru genişlemiştir.[335]

---

[330] Yunus Uğur "Şehirler ve Şehirleşme," *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çevre ve Şehir* içinde ed., Fehmi Yılmaz (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi ve T.C. ve Çevre Şehircilik Bakanlığı, 2015), 294.

[331] Halil İnalcık, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları 2001), "İstanbul" maddesi, 225; Mehmet Canatar "İstanbul'un Nahiye ve Mahalleleri (1453-1923)," *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Siyaset ve Yönetim cilt: 2* içinde ed.,Feridun Emecen ve Coşkun Yılmaz (İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları,2015), 219.

Sırasıyla nahiyeler: 1. Ayasofya, 2. Mahmud Paşa, 3. Atik Ali Paşa, 4. İbrâhim Paşa, 5. Sultan Bayezid, 6. Ebülvefâ, 7. Sultan Mehmed, 8. Sultan Selim, 9. Murad Paşa 10. Dâvud Paşa 11. Koca Mustafa Paşa, 12. Topkapı ve 13. Atik Ali Paşa'dır.

[332] Mehmet Canatar"1009/1600 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'ne Göre Nefs-i İstanbul'da Bulunan Mahalleler ve Özelliklerine Dair Gözlemler," *Osmanlı İstanbulu I: I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu*, İstanbul, 2013, 283.

[333] İnalcık, *a.g.e*; 2001, 222.

[334] İnalcık, *a.g.e*; 2001, 226; Canatar, *a.g.e*; 2015, 219.

[335] İnalcık, *a.g.e*; 2001, 226.

Görsel 4.1 İstanbul'un Nahiye Bölümlenişi

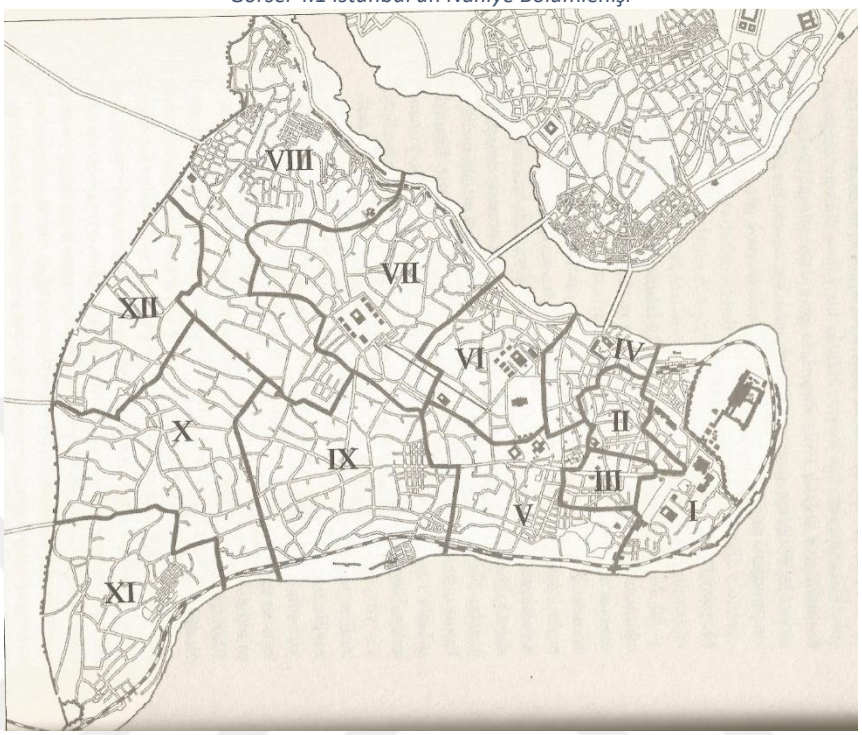

Zeynep Çelik*, 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul* çev., Selim Deringil (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016): 28.

Kafesçioğlu, II. Mehmed devrine (1451-1481) ait 1474 tarihli vakfiyede 55 mahallenin, 1479-1480 tarihli vakfiyede ise 60 mahallenin isminin geçtiğini söyleyerek, her iki vakfiyede ismi bulunan mahallelerin sayısının 31 olduğunu aktarmaktadır. Ayverdi, II. Mehmed devri sonunda Nefs-i İstanbul'da 181, Eyüp'de 8, Kasımpaşa'da 2, Galata'da 61, Boğaziçi'nde 7 ve Üsküdar'da 2 mahallenin olduğu söylenmiştir.[336] Görülüyor ki Osmanlı başkentinin mahallelerinin oluşmasında devletin yönlendirmeleri etkisi önemli bir unsur olarka karşımıza çıkmaktadır.

XVI. yüzyılda nüfusun artmasıyla birlikte mahallelerdeki yerleşim yoğunlaşama başlamıştır. Bu sebeple, Galata, Tophane, Haliç ve surlara doğru iskân edilmemiş

[336] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu* (Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1958), 57-69.

bölgelerde yeni mahalleler kurulmaya başlamıştır. [337] Nitekim İnalcık, 1546 yılının sonunda şehirde 219 Müslüman mahallenin olduğu tespit etmişir.[338] Buna ek olarak Kafesçioğlu, İnalcık'ın sayımına göre, başkentin % 30'unun II. Mehmed (1451-1481), % 50'sinin II. Bayezid (1481-1512) geri kalanının I. Selim (1512-1520) ve Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı (1520-1566) sırasında kurulduğundan bahseder.[339] Canatar, 1546-1600 tarihleri arasında Mahmudpaşa, Atik Ali Paşa, İbrahimpaşa ve Ayasofya nahiyelerinde yeni mahallelerin kurulmadığını söyleylemekle birlikte, bu dönemde yalnızca sekiz mahallenin kurulduğunu aktarmaktadır.[340] Böylece, XVII. yüzyılın başında Nefs-i İstanbul'da 226 mahallenin var olduğu kaydedilmişidir.[341] Bu verilere bakıldığında XV-XVII. yüzyılları arasında şehirdeki yerleşim yerlerinin genellikle sur içi bölgesinde yoğunlaştığı yorumu yapılabilir.

Öte yandan, İstanbul mahallelerinin sayılarına yönelik XVIII. yüzyılda kesin verilere literatürde ulaşılamamıştır. Çalışmamızda bu yüzyıla ait mahallelerin varlığı hakkında fikir oluşturulabilmek için Ayvansarayi'nin *Hadîkatü'l-cevâmi'* isimli eserinin 1. cildine bakılmıştır. Eserde camii ve mescitlerde "mahallesi vardır" ibaresi olan bilgilere göre Nefsi-i İstanbul'da bu ibareye sahip 315 mahallenin olduğu sayılmıştır. [342] Ancak kanaatimizce bu verilerin tek başına XVIII. yüzyıl başkentinde var olan mahallerin sayısını kesin olarak gösterdiğinin ifade edilmesi mümkün değildir. Bu yüzyılın çalışmamız için önemi özellikle XIX. yüzyılda daimi ikamet bölgesi olarak göreceğimiz Boğaziçi köylerinin

[337] İnalcık, *a.g.e*; 2001, 227.
[338] XVI. yüzyılda mahallelerin nahiyelere göre dağılımı: Ayasofya Nahiyesi: 17, Mahmud Paşa Nahiyesi: 9, Atik Ali Paşa: 5, İbrâhim Paşa Nahiyesi: 10, Sultan Bayezid Nahiyesi: 23, Ebülvefâ Nahiyesi: 12, Sultan Mehmed Nahiyesi: 41 Sultan Selim Nahiyesi: 7,Murad Paşa Nahiyesi: 23, Dâvud Paşa Nahiyesi: 13, Koca Mustafa Paşa Nahiyesi: 30, Topkapı Nahiyesi:7, Atik Ali Paşa Nahiyesi: 22 mahalle olmakla toplam 219'dur. İnalcık, *a.g.e*: 2001, 225.
[339] Çiğdem Kafesçioğlu ""The Ottoman Capital in the Making: The Reconstruction of Constantinople in the Fifteenth Century" (Doktora Tezi, Harvard Üniversitesi,1996): 283.
[340] Canatar, *a.g.e*:2015, 234.
[341] Ayasofya:17, Mahmud Paşa:9, Ali Paşa Camii: 5, İbrâhim Paşa Camii:10, Sultan Bayezid Han Camii:24, Ebülvefâ Camii:13, Sultan Mehmed Han Camii:42, Sultan Selim Han Camii: 8, Murad Paşa Camii:24, Dâvud Paşa:14 Mustafa Paşa Camii:28, Bâb-ı Top:8, Ali Paşa Camii:24 mahalleyi içermektedir. Canatar, *a.g.e*: 2015, 299-310.
[342] Ayvansarayi Hüseyin Efendi. *Hadikatü'l-Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar* haz., Ahmet Nezih Galitekin (İstanbul: İşaret Yayınları, 2001), 39-299.

sayfiye yeri olarak gelişimidir. Bununla birlikte, XVIII. yüzyılda Anadolu yakasına doğru sayfiye yerleşimininin genişlediği bilinmektedir. Hamadeh'e göre özellikle gayrimüslim ve Osmanlı bürokratlarının Boğaziçi'ni yaşam alanı olarak tercih etmesiyle birlikte şehrin Rumeli yakasında da yeni mahallelerinin kurulduğu görülmüşüdür.[343] Nitekim XIX. yüzyıla gelindiğinde bu bölgelerin yaşadığı büyük değişim sebebiyle İstanbul'un en hızlı gelişen ve büyüyen yerleşim yerlerinden birine dönüşmüştür.

Kanaatimizce, XIX. yüzyıl "yeni İstanbul'un" doğuşu için önemli bir dönemi ifade etmektedir. Zira bu dönemin anlamlandırılması için mahalle ölçeğinde araştırmaların önemini çalışmamızda yapmış olduğumuz tespitlerle görebilmekteyiz. Envanterimizde 1830 yılına kadar yalnızca sur içinde görebildiğimiz mahalleler, 1845 yılına geldiğinde şehir Haliç, Boğaziçi'nin Rumeli ve Anadolu yakasının bir bütün olarak ifade edildiği, idari sınırların da bu bütünlüğü sağlamak adına oluşturduğu yapıda karşımıza çıkmıştır. Çalışmamızda bu dönüşümü anlamlandırmak adına ilk olarak XIX. yüzyıl mahalleleri tespit edilmiştir. Klasik ve modern idari taksimatın ara kesintinde "İstanbul" mahalleleri 1885 yılına geldiğinde on daireye bölünerek 518 sayısına ulaşmıştır. Bahsi geçen bütün bu veriler çalışmamızın bu bölümünde detaylı olarak analiz edilmiştir.

Son olarak, Osmanlı hâkimiyetindeki İstanbul'un son yıllarındaki mahalle sayılarına değinmek isteriz. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yeniden yürürlüğe giren 1877 tarihli *Dersaâdet Belediye Kanunu*'na göre şehrin idari taksimatı on dairedeen yirmi daireye çıkartılmıştır. Daha sonra bu taksimatın devlete getirmiş olduğu idari ve mali yükler sebebiyle teşkilat yapısı 1912 yılında düzenlenerek şehir dokuz daireye bölünmüştür.[344] Bu dairelerden Fatih ve Bayezid'de toplam 356 mahalle, Beyoğlu dairesinde 111, Adalar Dairesi'nde 11, Yeniköy ve Anadoluhisarı dairelerinde toplam 54, Üsküdar Dairesi'nde 37, Makriköy ve Kadıköy dairesinde 8'er mahalle olmak üzere toplam 578 mahalle tespit

[343] Shirine Hamadeh "The City's Pleasures: Architectural Sensibility m Eighteenth-Century Istanbul" (Doktora tezi, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü, 1998), 79
[344] Osman Nur Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihî İnkişafı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1936), 130.

edilmiştir.[345] Görüldüğü gibi İstanbul mahallelerinin XIX. ve XX. yüzyıldaki gelişiminde Makriköy ve Adalar'ın daha dâhil olduğu idari sınırlara ulaşmıştır.

Şekil 1 Mahalle Sayılarının Yüzyıllara göre Dağılımı

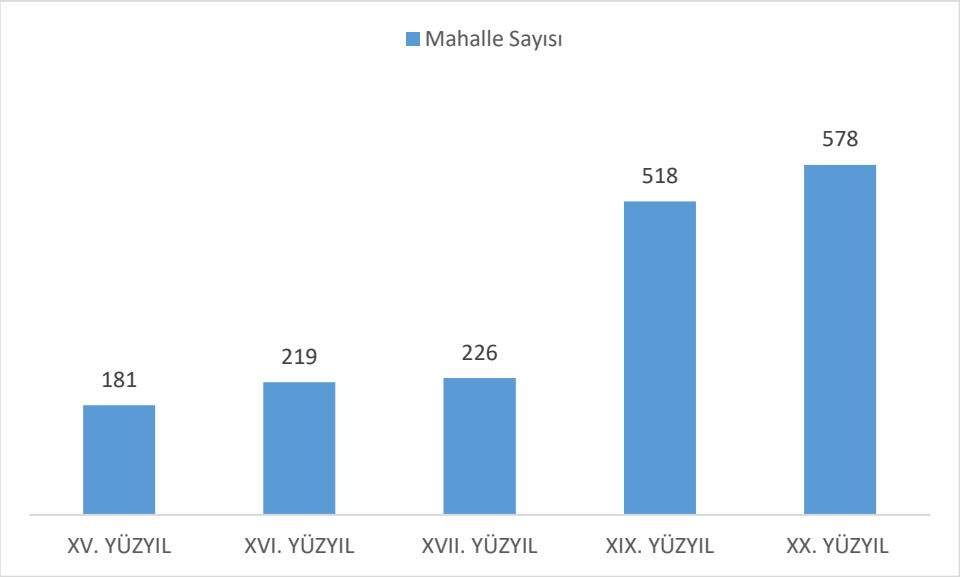

Halil İnalcık, *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları 2001; Mehmet Canatar "İstanbul'un Nahiye ve Mahalleleri (1453-1923)." A*ntik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Siyaset ve Yönetim*.. Ed. Feridun Emecen ve Coşkun Yılmaz. İstanbul: İBB Kültür A.Ş Yayınları, 2015. 218-245; Ekrem Hakkı Ayverdi. *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin Iskânı ve Nüfusu*. İstanbul: Doğuş Matbaası, 1958. İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi. "Esami-I Mahallat" t.y. [Bel_Osm_B.00081/02]; *İstanbul Nufus İstatistik Cetveli*. İstanbul: Nezâret-i Umur-ı Dahiliye Sicil-i Nüfus İdare-i Umumiyesi, 1302.

Şekil 1'e göre Osmanlı başkentinin fetihle başlayan mahalle sayılarındaki artış 1912 yılına gelindiğinde yaklaşık üç katına çıkmıştır. Bununla birlikte, XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar mahalle sayılarının büyük artışlar yaşanmadığı görülmektedir. Bunun en önemli sebebi Şekil 1'de yer verilen verilerin Nefs-i İstanbul'da bulunun mahalleleri göstermedir. Ancak XIX. yüzyılda İstanbul, gerek yerleşim topografyasının değişmesi, gerekse idari sınırların kapsamının genişlemesiyle birlikte artmıştır. Artık "yeni İstanbul"un mahalleleri Haliç'ten Boğaziçi'nin Rumeli ve Anadolu yakasını içine alan geniş bir coğrafyada bulunmaktadır. Üstelik şehrin coğrafi olarak birbirinden uzak bölgeleri bile gelişen ulaşım imkânlarıyla birlikte deyim yerindeyse birbirine bağlanmış, böylece Osmanlı İstanbul'u

[345] Ayrıca Bkz. Halil İnalcık, *İstanbul Tarihi Araştırmaları*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

tek bir resimde görülmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, şehirdeki yerleşim yerleri ve mahalleler idari anlamda bir bütünü temsil edip merkezileşmiştir. Çalışmamızın bu bölümünden itibaren XIX. yüzyılda yenilenen idari taksimarın mahalle üzerindeki değişimini envanterimizde yer alan veriler ve hazırladığımız haritalar üzerinden inceleyeceğiz.

4.1. 1829 yılında Nefs-i İstanbul Mahalleleri

Envanterimizdeki verileri oluşturan belgelerin ilkinde mahalleler Evvelki Çarşı, Kumkapı, Balat, Cibali, Yedikule ve Topkapı olmak üzere altı kol idaresinde belirtilmiştir.[346] Bu belgenin oluşumunda 1829 yılında yaşanan kıtlık etkili olmuş, şehirde hane başına düşen ekmek ihtiyacı hesaplanmıştır. Bu sebeple, belgede mahallelerin hane sayılarına yönelik bilgiler de bulunmaktadır.

Klasik Osmanlı sisteminde vergilerin hesaplanması sebebiyle yapılan nüfus sayımlarında çift hanesi veya avarız hanesi kavramları kullanılırken, XIX. yüzyılda yapılan sayımlarındaki "hane" ibaresi aileleri temsil etmektedir.[347] Duben ve Behar, Osmanlı İstanbul'unun genellikle çekirdek ailelerden oluştuğunu söyleyerek, nüfus istatistiklerine göre şehrin %46'sının üç veya daha az kişiden meydana gelen haneler olduğunu aktarmaktadır.[348] Bu açıdan bakıldığında belgedeki veriler mahallelerin hane sayılarına göre tahmini nüfuslarını yorumlamamıza imkân kılmaktadır. Ancak çalışmamızda mahallelerin genel nüfus yönelik bir analiz yapılmamıştır. Bunun yerine kollara hanelerin hangi mahallelerde yoğunlaştığına ve bunun tahmini ihtimallerine yönelik bazı yorumlamalara yer verilmiştir.

---

[346] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi*, (A.{DVN.MHM.d), 972/2.

[347] Yunus Koç "Osmanlı Dönemi İstanbul Nüfus Tarihi," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8/16 (2010), 173.

[348] Alen Duben ve Cem Behar*, İstanbul Haneleri: Evlilik Aile ve Doğurganlık 1880 - 1940* çev., Nuray Mert. (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014), 63.

Envanterimizde 1829 tarihli 285 mahallenin ismi yer almaktadır. Bu mahalleleri toplamda 92.185 hane sayılmıştır.[349] (bkz. Tablo 4.1 ve Harita 4.1) Kaynağımızdaki verilere göre mahallelerin tümünün sur içinde geçtiği tespit edilmiştir. Bu sebeple, belgenin *Nefs-i İstanbul* mahallelerini gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Tablo 4.1.'de yer alan bilgilere göre en fazla haneye sahip olan kolların Balat ve Cibali olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, Harita 4.2'ye göre Kumkapı Kolu'nda belirgin bir hane sayısı yoğunluğu görülmektedir. Bu yorumlar 1829 yılında Nefs-i İstanbul'da bulunan nüfusun Cibali, Balat ve Kumkapı kollarına göre yoğunluk göstermiş olabileceğinin ihtimalini doğurmaktadır.

Tablo 4.1 Toplam Hane Sayılarının Kollara göre Dağılımı (1829)

Kol	**Hane Sayısı**
Evvelki Çarşı	7583
Yedikule	11428
Topkapı	11738
Kumkapı	18584
Balat	21403
Cibali	21449
TOPLAM	92185

Öte yandan, Tablo 4.2'ye göre 1829 yılında en fazla hane sayısına sahip mahallelerden Davudpaşa ve Ayasofya-yı Sagir mahalleleri külliye merkezli olup bulundukları konuma ismini vermişlerdir. Bu açıdan bakıldığında XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde külliye çevresinde oluşan mahallelerin daha fazla yerleşim potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Bu husus, Kumkapı Kolu'na tabii olan Süleymaniye, Sultan Bayezid ve Nuruosmaniye Külliyelerinin çevresinde bulunan mahallelerin hane sayılarındaki yoğunluk bu hususu destekler niteliktedir. (bkz. Harita 4.2)

[349] Çoban Çavuş, Emin Sinan, Elhaç İbrahim Çavuş, Gureba Hüseyin Ağa, Koğacı Sinan Ağa ve Ördek Kasap mahallelerinin hane sayılarını içermemektedir.
Bu başlık altındaki tüm tablolarda mahalle isimleri belgede geçen şekliyle verilmiştir.

Harita 4.1 Nefs-i İstanbul Mahalleleri (1829)

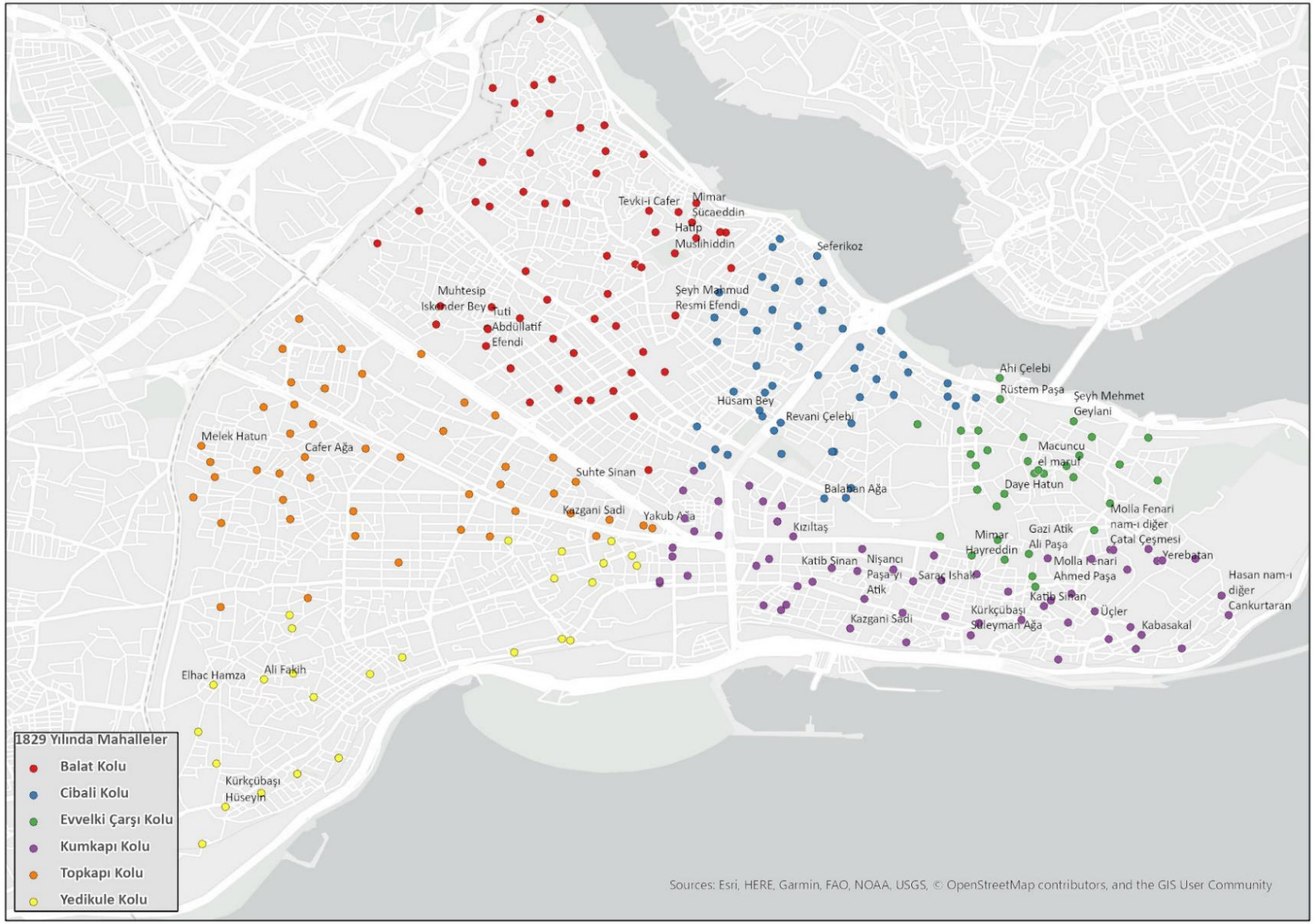

Harita 4.2 Nefs-İstanbul Mahallelerinin Hane Sayılarına göre Dağılımı (1829)

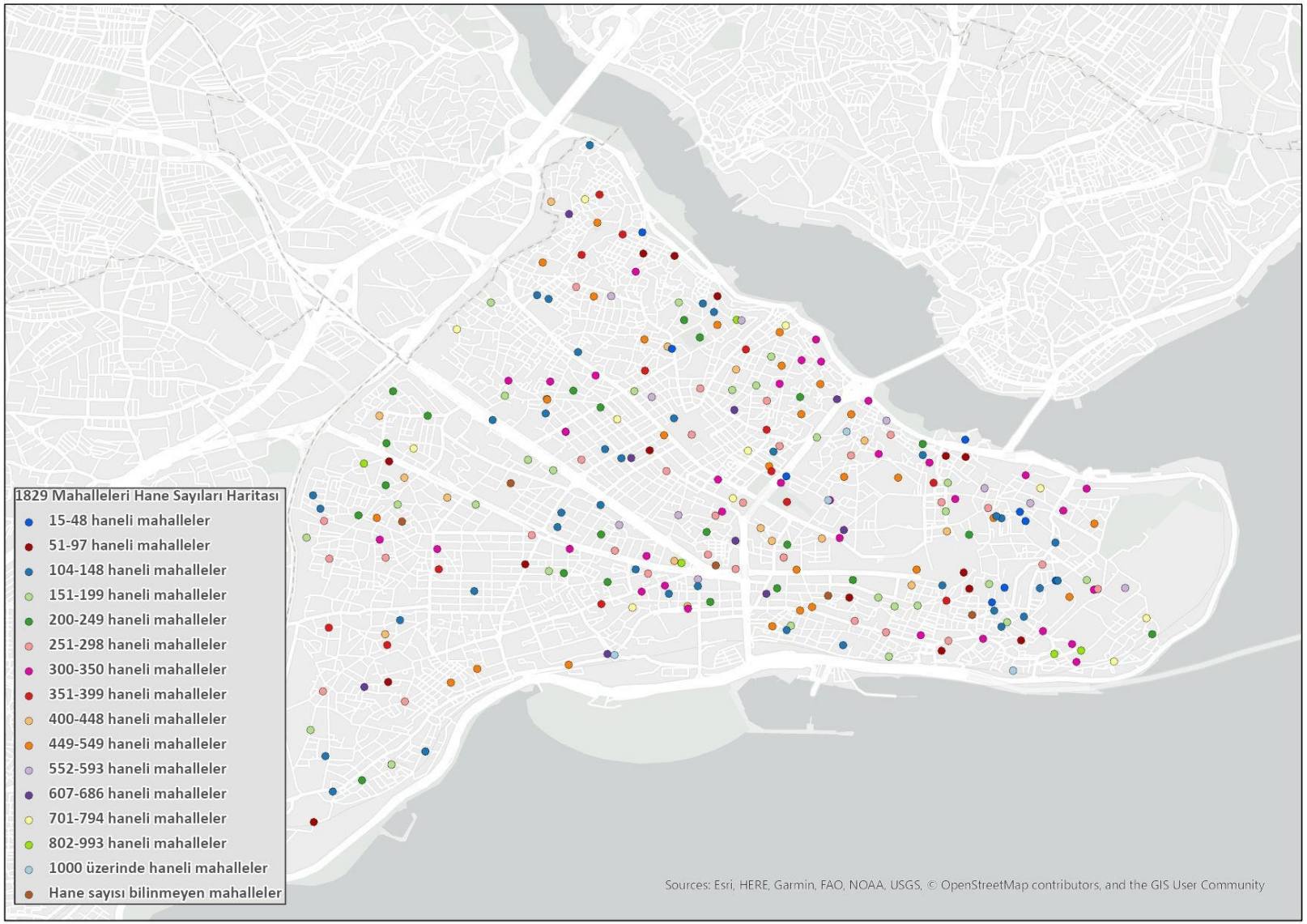

Tablo 4.2 Nefs-i İstanbul'da En Fazla Hane Sayısına Sahip Mahalleler (1829)

No	İsmi	Konumu	Hane	Kol
1	Hızır Bey	Kapan-ı Dakik	1011	Cibali Kolu
2	Molla Hüsrev	Vefa	1039	Cibali Kolu
3	Davudpaşa	Davudpaşa	1318	Yedikule Kolu
4	Ayasofya-yı Sagir	Ayasofya-yı Sagir	1342	Kumkapı Kolu

Bu başlık altında envanterimizin ilk verilerinin 1829 yılına ait olması sebebiyle, Nefs-i İstanbul'da yer alan mahallelerin bölgesel dağılımları yorumlamaya çalışılmıştır. Kanaatimizce husus XIX. yüzyıl mahallelerin ve değişimini anlamlandırmak için hayli önemlidir. İlk olarak, sur içinde niceliksel olarak en çok mahalle sayısına sahip Balat Kolu'ndan başlamak isteriz. 1829 yılında Balat'a 63 mahallenin ismi geçmektedir. (bkz. Tablo 4.3)

Tablo 4.3 Balat Kolu'ana Tabi Mahalleler (1829)

No	İsmi	Konumu	Hane	Kol
1	Sofular	Aksaray	553	Balat Kolu
2	Hızır Çavuş	Balat	97	Balat Kolu
3	El-hac Isa	Balat	395	Balat Kolu
4	Karabaş	Balat	48	Balat Kolu
5	Beyceğiz	Çarşamba Pazarı	456	Balat Kolu
6	Koğacı Dede	Çarşamba Pazarı	341	Balat Kolu
7	Tevki-i Cafer	Çarşamba Pazarı	157	Balat Kolu
8	Karabaş Nam-ı diğer Çukur	Cibali Yenikapı	345	Balat Kolu
9	Hoca Üveys	Cumartesi Pazarı	707	Balat Kolu
10	Mesih Paşa	Cumartesi Pazarı	225	Balat Kolu
11	Molla Ahveyn	Cumartesi Pazarı	246	Balat Kolu
12	Tercüman Yunus	Dırağman	590	Balat Kolu
13	Atik Ali Paşa	Ebu Ensaripapısı	134	Balat Kolu
14	Toklu Dede	Ebu Ensarikapısı	147	Balat Kolu
15	Neslişah Sultan	Edirnekapı	718	Balat Kolu
16	Kasım Ağa	Edirnekapı	131	Balat Kolu
17	Cafer Ağa	Edirnekapı	181	Balat Kolu
18	El-hac Muhyiddin	Edirnekapı	179	Balat Kolu
19	Hatice Sultan	Edirnekapı	640	Balat Kolu

Tablo 4.3 (devamı)

20	Molla Aşki	Eğrikapı	461	Balat Kolu
21	Hoca Ali	Eğrikapı	359	Balat Kolu
22	El-hac İlyas	Eğrikapı	794	Balat Kolu
23	Avcı Bey	Eğrikapı	416	Balat Kolu
24	Tahtaminare	Fener	115	Balat Kolu
25	Abdi Subaşı	Fener	88	Balat Kolu
26	Cafer Subaşı	Fenerkapısı dâhili	115	Balat Kolu
27	Katib Muslihüddin	Fethiye	634	Balat Kolu
28	Akseki	Hırka-yı Şerif	244	Balat Kolu
29	Kazasker Mehmed Efendi	Hüsrevpaşa	256	Balat Kolu
30	Kasab İvaz	Hüsrevpaşa	118	Balat Kolu
31	Müftü Ali	Kadıçeşmesi	364	Balat Kolu
32	Muhtesip İskender	Karagümrük	300	Balat Kolu
33	Atik Paşa Mahallesi	Karagümrük	861	Balat Kolu
34	Debbağ-zade El-hac Hasan	Karagümrük	349	Balat Kolu
35	Hoca Hayreddin	Karaman	555	Balat Kolu
36	Hoca Kasım Günani	Kesmekaya	378	Balat Kolu
37	Hamami Muhiddin	Kesmekaya	278	Balat Kolu
38	Mustafa Bey	Kıztaşı	180	Balat Kolu
39	Derviş Ali	Mehmed Ağa Camii	537	Balat Kolu
40	Kefevi	Salmatomruk	263	Balat Kolu
41	Kariye-yi Atik Ali Paşa	Salmatomruk	488	Balat Kolu
42	Kemankeş Karamustafapaşa	Salmatomruk	116	Balat Kolu
43	Hasan Halife	Sarıgez	96	Balat Kolu
44	Sarı Nasuh	Sarıgez	108	Balat Kolu
45	Mimar Şecaeddin	Sultanselim	113	Balat Kolu
46	Çerağı Hamza	Sultanselim	470	Balat Kolu
47	Cebecibaşı	Sultanselim	208	Balat Kolu
48	Debbağ Yunus	Sultanselim	582	Balat Kolu
49	Hatip Muslihiddin	Sultanselim	227	Balat Kolu
50	Pirinççi Sinan	Sultanmehmed	189	Balat Kolu
51	Şeyh Resmi	Sultanmehmed	257	Balat Kolu
52	Mimar Sinan	Sultanmehmed	837	Balat Kolu
53	Kirmastı	Sultanmehmed	284	Balat Kolu
54	İskender Paşa	Sultanmehmed	251	Balat Kolu
55	Çıknkçı Kemaleddin	Sultanmehmed	622	Balat Kolu
56	Efdalzade	Sultanmehmed	129	Balat Kolu

Tablo 4.3 (devamı)

57	Tuti Abdüllatif Efendi	Yenibağçe	104	Balat Kolu
58	Hürrem Çavuş	Yenibağçe	151	Balat Kolu
59	Akşemseddin	Yenibağçe	334	Balat Kolu
60	Keçeci Piri	Yenibağçe	536	Balat Kolu
61	Hoca Hayreddin	Yenibağçe	89	Balat Kolu
62	Mimar Sinan	Yenibağçe	360	Balat Kolu
63	Karabaş Hüseyin Ağa	Yenibağçe	897	Balat Kolu

Tablo 4.3'e bakıldığında mahallelerin genellikle 100-400 haneye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mahallelerin Yenibağçe' den (günümüzde Fatih SGK ve Tapu Müdürlüğü çevresi) başlayarak Sultan Selim, Âşıkpaşa ve Karagümrük arasındaki yerleşim hattında yoğunlaştığı söylenebilir. Harita 4.2'ye göre Balat'ta bulunan mahallelerin renklendirme ölçeklerine bakıldığında bu yorum desteklenmektedir. Bununla birlikte, 100 haneden az olan mahallelerin yalnızca Karabaş, Abdi Subaşı, Hoca Hayreddin, (Yenibağçe) Hasan Halife ve Hızır Çavuş olduğu tespit edilmiştir. Belgede geçen hane sayılarına göre Balat Kolu'nun en yoğun yerleşime sahip üç mahalle sırasıyla Mimar Sinan, (Fatih Sultan Mehmet) Atik Paşa (Karagümrük) ve Karabaş Hüseyin Ağa'dır. (bkz. Tablo 4.3)

İkinci olarak, Balat Kolu'ndan sonra en çok mahalleyi barından Kumkapı Kolu, Yenikapı'dan başlayarak, Kumkapı, Çatladıkapı ve Sultanahmet sahil şeridinde yoğunlaşmıştır. (bkz. Harita 4.2) Bölgede mahalle sayısının niceliksel fazlalığına rağmen Kumkapı Kolu'nun hane sayılarına bakıldığında Balat ve Cibali kollarından daha az olduğu görülmektedir. (bkz. Tablo 4.4) Bu noktada belgede hane sayısı eksik olan Emin Sinan, Çoban Çavuş, Gureba Hüseyin Ağa ve Sinan Ağa mahallelerinin bu kola tabii olduğu göz önünde bulundurulursa, Cibali-Balat ve Kumkapı kollarının hane sayılarının birbirine yakın olabileceği ihtimali doğmaktadır. Harita 4.2'ye bakıldığında Kumkapı Kolu'na bağlı mahallelerinin hane sayılarının 200-700 arasında yoğunlaştığı yorumu yapılabilir. Kol sınırları kapsamındaki en az hane sayısına sahip mahalleler, Molla Fenari Ahmed Paşa ve Molla Fenari nam-ı diğer Çatalçeşmesi mahalleleridir. Kol dâhilinde yer alan mahalleler

Aksaray ve Laleli'yi içine alarak Ayasofya Camii'ne doğru devamlılık göstermektedir. (bkz Harita 4.2)

Tablo 4.4 Kumkapı Kolu'na Tabi Mahalleler (1829)

No	İsmi	Konumu	Hane	Kol
1	Ayasofya-Yı Kebir El-Maruf	Ayasofya-yı Kebir	552	Kumkapı Kolu
2	Molla Fenari Nam-I Diğer Çatalçeşme	Ayasofya-yı Kebir	42	Kumkapı Kolu
3	Üskübi	Ayasofya-yı Kebir	159	Kumkapı Kolu
4	Yerebatan	Ayasofya-yı Kebir	333	Kumkapı Kolu
5	Şahsuvar Bey	Kadırga Limanı	296	Kumkapı Kolu
6	Katib Sinan	Kadırga Limanı	51	Kumkapı Kolu
7	Bostan	Kadırga Limanı	301	Kumkapı Kolu
8	Kuyumcu Bah	Laleli	237	Kumkapı Kolu
9	Molla Kestel	Laleli	278	Kumkapı Kolu
10	Kızıltaş	Laleli	535	Kumkapı Kolu
11	Mesih Paşa-Yı Atik	Laleli	535	Kumkapı Kolu
12	Kemal Paşa	Laleli	442	Kumkapı Kolu
13	Kapıağası Mahmud Ağa	Ahurkapı	350	Kumkapı Kolu
14	Akbıyık	Ahurkapı	756	Kumkapı Kolu
15	Seyyid Hasan Nam-I Diğer Cankurtaran	Ahurkapı	220	Kumkapı Kolu
16	İshak Paşa	Ahurkapı	789	Kumkapı Kolu
17	Oruçgazi	Aksaray	648	Kumkapı Kolu
18	Âlem Bey	Aksaray	294	Kumkapı Kolu
19	Koğacı Dede	Aksaray	434	Kumkapı Kolu
20	Yakub Ağa	Aksaray	247	Kumkapı Kolu
21	Gureba Hüseyin Ağa	Aksaray	0	Kumkapı Kolu
22	Baklalı Kemaleddin	Aksaray	235	Kumkapı Kolu
23	Kızılminare	Aksaray	224	Kumkapı Kolu
24	Baba Hasan Âlemi	Aksaray	270	Kumkapı Kolu
25	Küçük Ayasofya	Küçük Ayasofya	1342	Kumkapı Kolu
26	Molla Fenari Ahmed Paşa	Dikilitaş	32	Kumkapı Kolu
27	Sarrac İshak	Darphane-yi Atik	188	Kumkapı Kolu
28	Yakub Ağa	Darphane-yi Atik	448	Kumkapı Kolu
29	Soğanağa	Darphane-yi Atik	74	Kumkapı Kolu
30	Esiri Kemal	Gedikpaşa	190	Kumkapı Kolu
31	Divane Ali	Gedikpaşa	389	Kumkapı Kolu
32	Emin Sinan	Kadırga Limanı	0	Kumkapı Kolu
33	Çoban Çavuş	Koska	0	Kumkapı Kolu
34	Mimar Kemaleddin	Koska	456	Kumkapı Kolu
35	Tavaşi Süleyman Ağa	Kumkapı	173	Kumkapı Kolu
36	Cerahi İshak Bey Nam-ı Diğer Kazgani Sadi	Kumkapı	145	Kumkapı Kolu

Tablo 4.4 (devamı)

37	Dülbendçi Hüsameddin	Kumkapı	106	Kumkapı Kolu
38	Muhsine Hatun Nam-ı diğer İbrahimpaşa	Kumkapı	273	Kumkapı Kolu
39	Nişancı Paşa-yı Atik	Kumkapı	271	Kumkapı Kolu
40	Kürkçükbaşı Süleyman Ağa	Kumkapı	58	Kumkapı Kolu
41	Çadırcı Ahmed Çelebi nam-ı diğer Balipaşa	Kumkapı	304	Kumkapı Kolu
42	Çakır Ağa Nam-ı Diğer Mercimek	Langa Yenikapı	686	Kumkapı Kolu
43	İne bey	Langa Yenikapı	106	Kumkapı Kolu
44	Katib Kasım	Langa Yenikapı	188	Kumkapı Kolu
45	Şeyh Ferhad	Langa Yenikapı	545	Kumkapı Kolu
46	Emin Bey	Okçularbaşı	412	Kumkapı Kolu
47	Uzun Şücaedddin	Peykhane	127	Kumkapı Kolu
48	Dizdariye	Peykhane	195	Kumkapı Kolu
49	Tahtaminare Nam-ı diğer Hamza Bey	Peykhane	80	Kumkapı Kolu
50	Hoşkadem	Şehzadebaşı	408	Kumkapı Kolu
51	Sinan nam-ı diğer Kabasakal	Sultanahmed	993	Kumkapı Kolu
52	Helvacıbaşı İskender Ağa	Sultanahmed	92	Kumkapı Kolu
53	Güngörmez	Sultanahmed	320	Kumkapı Kolu
54	Üçler	Sultanahmed	320	Kumkapı Kolu
55	Firuz Ağa	Sultanahmed	488	Kumkapı Kolu
56	Nahilbend Hacı Hasan Ağa	Sultanahmed	802	Kumkapı Kolu
57	Katib Sinan	Tavşantaşı	114	Kumkapı Kolu
58	Sinan Ağa	Uzun Şücaedddin Mülhak kule bostanı	31	Kumkapı Kolu

Bu minvalde, Kumkapı Kolu'nda ver alan mahallelerin çoğunlukla sahil şeridi ve Aksaray-Yenikapı arasında yoğunlaştığı söylenebilir. (bkz. Harita 4.2) Bölgedeki en çok haneye sahip olan Nahilbend, Kabasakal ve Küçük Ayasofya mahallelerinin Sultanahmet çevresinde yer alması, Kumkapı Kolu'nda nüfusun en yoğun yerlerinin Sultanahmet olabileceği düşüncesini oluşturmaktadır. Toplamda 58 mahallenin yer aldığı Kumkapı Kolu, Topkapı Sarayı yakınlarında yer alan Ayasofya, İshakpaşa ve Hasan Nam-ı diğer Cankurtaran mahallelerinde sonlanmaktadır. (bkz. Harita 4.2 ve Tablo 4.4)

Öte yandan, *Nefs-i İstanbul'da* Balat, Kumkapı ve Evvelki Çarşı koluna komşu olan Cibali kolunda toplamda 55 mahalle yer almaktadır. (bkz.Tablo 4.5) Bu mahallelerin Unkapanı, Cibalikapı ve Gül Cami arasında yoğunlaştığı görülmektedir. (bkz. Harita 4.2) Mahallelerin bu bölge aralığında yoğunlaşmasının nedeni şehirde yer alan iş kollarının bu kapsamda olmasına bağlanabilir. Yukarıda da belirtildiği üzere Tablo 4.1'de yer verilen bilgilere göre en fazla hane sayısına sahip kol durumunda olan Cibali, toplamda 21.449 haneye sahiptir. 1829 yılında en fazla hane sayısına Hızır Bey ve Molla Hüsrev Mahallesi Cibali konulunda yer alması, en yoğun nüfusun bu iki mahallede var olduğu izlenimini vermektedir. [350]

Tablo 4.5 Cibali Kolu'na Tabi Mahalleler (1829)

No	İsmi	Konumu	Hane	Kol
1	Katib Şemseddin	Süleymaniye	324	Cibali Kolu
2	Manisalı Mehmed Paşa	Atpazarı	701	Cibali Kolu
3	Hoca Hayreddin	Ayazmakapı	729	Cibali Kolu
4	Elvan-zade	Azablar	608	Cibali Kolu
5	Üskübi	Cibali	329	Cibali Kolu
6	Seferikoz	Cibali	309	Cibali Kolu
7	Hacı Hasan	Çırçır	384	Cibali Kolu
8	Haydar Paşa	Çırçır	384	Cibali Kolu
9	Kepenekçi Sinan	Divoğlu Yokuşu	123	Cibali Kolu
10	Hacı Ferhad	Haydar	322	Cibali Kolu
11	Katib Hüsrev	Kadıçeşmesi	163	Cibali Kolu
12	Altıboğaça	Kadıçeşmesi	414	Cibali Kolu
13	İmaret-İ Atik	Kadıçeşmesi	259	Cibali Kolu
14	Sinan Ağa	Kadıçeşmesi	159	Cibali Kolu
15	Yarhisar Mustafa Muslihüddin	Kadıçeşmesi	189	Cibali Kolu
16	Haraççı Kara Mehmed	Kapan-ı Dakik	499	Cibali Kolu
17	Yavuzer Sinan Bey	Kapan-ı Dakik	318	Cibali Kolu
18	Papasoğlu	Kapan-ı Dakik	42	Cibali Kolu
19	Hızır Bey	Kapan-ı Dakik	1011	Cibali Kolu
20	Bıçakçı Alaeddin	Kapan-ı Dakik	247	Cibali Kolu
21	Hacı Halil Attar	Kapan-ı Dakik	527	Cibali Kolu
22	Suhte Hatib	Kıbleçeşmesi	152	Cibali Kolu
23	Firuz Ağa	Kırkçeşme	308	Cibali Kolu

[350] Hızır Bey Mahallesi: 1011
Molla Hüsrev Mahallesi, 1039.

Tablo 4.5 (devamı)

24	İbrahim Ağa	Kırkçeşme	370	Cibali Kolu
25	Revaniciler	Koğacılar	48	Cibali Kolu
26	Hoca Gıyaseddin	Küçükbayezid	426	Cibali Kolu
27	Molla Hüsrev	Küçükmustafapaşa	540	Cibali Kolu
28	Gül Camii	Küçükmustafapaşa	712	Cibali Kolu
29	Âşık Paşa	Müftühamamı	521	Cibali Kolu
30	Sarıtemurci	Odunkapı	236	Cibali Kolu
31	Hoca Hamza	Odunkapı	329	Cibali Kolu
32	Şeyh Muhyiddin Koçevi	Salihpaşa	301	Cibali Kolu
33	İbn-i Meddas	Salihpaşa	501	Cibali Kolu
34	Mimar Abbas	Saraçhane	736	Cibali Kolu
35	Dülger-Zade	Saraçhane	344	Cibali Kolu
36	Haydarhan	Saraçhane	309	Cibali Kolu
37	Kalenderhane	Şehzadebaşı	607	Cibali Kolu
38	Emin Nureddin	Şehzadebaşı	363	Cibali Kolu
39	Balaban Ağa	Şehzadebaşı	403	Cibali Kolu
40	Muhtesip Karagöz	Şehzadebaşı	292	Cibali Kolu
41	Dar-Ül Hadis	Şeyh Eb'ul Vefa	321	Cibali Kolu
42	Baba Haki Nam-I Diğer Yahyagüzel	Şeyh Eb'ul Vefa	264	Cibali Kolu
43	Voynuk Şücaeddin	Şeyh Eb'ul Vefa	186	Cibali Kolu
44	Molla Hüsrev	Şeyh Ebulvefa	1039	Cibali Kolu
45	Şemseddin Molla Gürani	Süleymaniye	449	Cibali Kolu
46	Süleymaniye	Süleymaniye	593	Cibali Kolu
47	Sarı Bayezid	Süleymaniye	272	Cibali Kolu
48	Haraccı Muhyiddin	Sultanmehmed	648	Cibali Kolu
49	Timurtaş	Tahtakale	79	Cibali Kolu
50	Ferhad Ağa	Tezgâhçılar	145	Cibali Kolu
51	Hüsam Bey	Tezgâhçılar	456	Cibali Kolu
52	Camcı Ali	Vezneciler	334	Cibali Kolu
53	Şah Çoban	Zeyrek	268	Cibali Kolu
54	Kasab Timur Han	Zeyrek	456	Cibali Kolu
55	Molla Zeyrek El-Maruf	Zeyrek	400	Cibali Kolu

Yine Harita 4.2'ye bakıldığında Cibali Kolu'nda bulunan mahallelerin hane sayılarının 200-600 arasında yoğunlaştığı görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında Cibali kolu sur için en fazla nüfusa sahip bölgeleri içinde olduğunun yorumlanabilir.

Dördüncü olarak, sınırlarının sur dibi ile belirlendiği Topkapı Kolu, 47 mahalleden oluşmaktadır. (bkz. Tablo 4.6) Bu mahallelerin yirmi ikisi Silivrikapı'dan başlayarak, Ağaçsaray (Günümüzde Melek Hatun İlkokulu çevresi) Mevlevihanekapı ve Topkapı hattında yer almakta ve kola tabii olan mahalleler Aksaray'da sonlanmaktadır (Bkz. Harita 4.1) Öte yandan, hane sayıları göz önünde bulundurulduğunda Harita 4.3'e göre bahsi geçen bu bölgenin Topkapı Kolu'nun orta nüfusa sahip yerleri olarak tasvir edilebileceğini göstermektedir. Bu husus kol genelinde değerlendirildiğinde bölgenin genellikle 100-400 haneye sahip olduğunu ortaya çıkartmıştır. Topkapı Kolu'nun en fazla mahalleye sahip iki mahallesi Muradpaşa ve Çivi-zade'dir.

Tablo 4.6 Topkapı Kolu'na tabi Mahalleler (1829)

No	İsmi	Konumu	Hane	Kol
1	Murad Paşa	Aksaray	807	Topkapı Kolu
2	Toptaşı	Fenayidede	96	Topkapı Kolu
3	Defterdar Ahmed Çelebi	Lütfipaşa	451	Topkapı Kolu
4	Macuncu El-Maruf	Macuncu	146	Topkapı Kolu
5	Seydi Halife	Macuncu	209	Topkapı Kolu
6	Sarı Nasuh	Macuncu	113	Topkapı Kolu
7	Koruk Mahmud	Macuncu	318	Topkapı Kolu
8	El-Hac Evliya	Mevlevihanekapı	277	Topkapı Kolu
9	Katib Murad	Mevlevihanekapı	131	Topkapı Kolu
10	Tarsusi	Mevlevihanekapı	164	Topkapı Kolu
11	Mimar Acem	Mevlevihanekapı	206	Topkapı Kolu
12	Seydi Ömer	Mollagürani	389	Topkapı Kolu
13	Nevbahar	Mollagürani	192	Topkapı Kolu
14	Molla Gürani El-Maruf	Mollagürani	322	Topkapı Kolu
15	Seydi Bey	Mollagürani	127	Topkapı Kolu
16	El-hac Timur	Mollagürani	138	Topkapı Kolu
17	Nuridede	Mollagürani	271	Topkapı Kolu
18	Kazgani Sadi	Muratpaşa	326	Topkapı Kolu
19	Öksüzce Mehmed Hatib	Sarıgez	129	Topkapı Kolu
20	Deniz Abdal	Şehremini	448	Topkapı Kolu

Tablo 4.6 (devamı)

21	Cafer Ağa	Şehremini	359	Topkapı Kolu
22	Erikli	Şehremini	415	Topkapı Kolu
23	El-Hac Sinan Ağa	Şehremini	110	Topkapı Kolu
24	Sarraç Doğan	Şehzade	151	Topkapı Kolu
25	Veled-i Karabaş Paşa	Silivrikapısı	298	Topkapı Kolu
26	Uzun Yusuf	Silivrikapısı	271	Topkapı Kolu
27	Hancı Karagöz	Silivrikapısı	399	Topkapı Kolu
28	Suhte Sinan	Sülüklüçeşme	283	Topkapı Kolu
29	Sarı Musa	Taşkasap	206	Topkapı Kolu
30	Şirmerd Çavuş	Taşkasap	124	Topkapı Kolu
31	Selçuk Sultan	Taşkasap	268	Topkapı Kolu
32	Çivi-zade	Topkapı	920	Topkapı Kolu
33	Fatma Sultan	Topkapı	240	Topkapı Kolu
34	İskender Ağa	Topkapı	211	Topkapı Kolu
35	Mustafa Çavuş	Topkapı	85	Topkapı Kolu
36	Melek Hatun	Topkapı	142	Topkapı Kolu
37	Bayezid Ağa	Topkapı	439	Topkapı Kolu
38	El-hac Ibrahim Çavuş	Yayla	0	Topkapı Kolu
39	Aydın Kethüda	Yeni Mevlevihanekapı	335	Topkapı Kolu
40	Molla Şeref	Yenibağçe	106	Topkapı Kolu
41	Ördek Kasap	Yenibağçe	0	Topkapı Kolu
42	Kapudan Sinan Paşa	Yenibağçe	177	Topkapı Kolu
43	Molla Ali ül- Fenari	Yenibağçe	148	Topkapı Kolu
44	Katib Muslihüddin	Yenibağçe	143	Topkapı Kolu
45	Müneccim Sadi	Yenibağçe	199	Topkapı Kolu
46	Emin Cev	Yenibağçe	249	Topkapı Kolu
47	Kürkçübaşı Ahmed Şemseddin	Yenibağçe	200	Topkapı Kolu

Yine, Topkapı Kolu'nun güney yönünde var olan Yedikule Kolu 31 mahalleyi içermektedir. Tablo 4.2'de yer alan bilgilere göre 1318 hane ile 1829 yılında en yoğun nüfusa sahip mahallelerden ikincisinin Davudpaşa olduğu tespit edilmektedir.

Tablo 4.7 Yedikule Kolu'na Tabi Mahalleler

No	**İsmi**	**Konumu**	**Hane**	**Kol**
1	Katib Muslihüddin	Aksaray	329	Yedikule Kolu
2	Çakır Ağa	Aksaray	556	Yedikule Kolu
3	Katib Muslihüddin	Altımermer	323	Yedikule Kolu
4	Ahmed Kethüda	Avratpazarı	301	Yedikule Kolu

Tablo 4.7 (devamı)

5	Cambaziye	Avratpazarı	447	Yedikule Kolu
6	Kürkçüpaşa	Avratpazarı	782	Yedikule Kolu
7	Hobyar	Avratpazarı	713	Yedikule Kolu
8	Bayezid-i Cedid	Davudpaşa	490	Yedikule Kolu
9	Davud Paşa el Maruf	Davudpaşa	1318	Yedikule Kolu
10	Kasab Ilyas	Davudpaşa İskelesi	611	Yedikule Kolu
11	Başçı El-hac Mahmud	Haseki	210	Yedikule Kolu
12	Kici Hatun	Haseki	212	Yedikule Kolu
13	Kocamustafapaşa	Kocamustafapaşa	512	Yedikule Kolu
14	Arabacı Bayezid	Kocamustafapaşa	382	Yedikule Kolu
15	El-hac Hüsrev	Kocamustafapaşa	144	Yedikule Kolu
16	Yeldeğirmeni Nam-ı Diğer Ali Fakih	Kocamustafapaşa	661	Yedikule Kolu
17	Duhaniye	Kocamustafapaşa	77	Yedikule Kolu
18	El-hac Hamza	Kocamustafapaşa	276	Yedikule Kolu
19	Canbaziyye	Kocamustafapaşa	351	Yedikule Kolu
20	Bostancıbaşı Abdullah Ağa	Langa	443	Yedikule Kolu
21	Sancaktar Hayreddin	Samatya	549	Yedikule Kolu
22	Hace Hatun	Samatya	281	Yedikule Kolu
23	Çerağı Hasan	Samatya	225	Yedikule Kolu
24	Hacı Hüseyin	Samatya	229	Yedikule Kolu
25	Mirahor	Samatya	169	Yedikule Kolu
26	İlyas Çelebi	Yedikule	92	Yedikule Kolu
27	Emine Hatun	Yedikule	56	Yedikule Kolu
28	Hacı Vahdeddin	Yedikule	134	Yedikule Kolu
29	Kürkçübaşı Hüseyin Ağa	Yedikule	125	Yedikule Kolu
30	El-hac Piri	Yedikule	176	Yedikule Kolu
31	Hacı Bayram Haftani	Yusufpaşa	254	Yedikule Kolu

Harita 4.2'ye bakıldığında Yedikule Kolu'nda yer alan hanelerin 100-300 arasında yoğunlaştığı tespit edilmekle birlikte, kol sınırları içinde yoğun yerleşime sahip olan mahallelerin Kocamustafapaşa ve Davudpaşa çevresinde olduğu görülmektedir. Öte yandan, Yedikule Kolu'na tabii olan mahalleler sahil şeridi ve tarihi surlara doğru yoğunlaşırken, Cambaziye ve Arabacı Bayezid mahallelerinden Kocamustafapaşa hattına doğru var olan Başçı El-hac Mahmud, Kürkçübaşı Hüseyin Ağa ve Cambaziye (Kocamustafapaşa) mahallelerine kadar yerleşim gözükmemektedir. (bkz. Harita 4.1)

Bununla birlikte, sahil şeridinde Emine Hatun'dan (Bucakbağı) başlayan mahalleler, Davudpaşa mahallesinde sonlanmaktadır.

Envanterimizde 1829 yılana ait verilerden son değinilecek kol Süleymaniye Külliyesi'nden başlayarak, Topkapı Sarayı'na kadar devam eden ve külliyeler etrafında yoğunlaşan mahallelerden oluşan Evvelki Çarşı koludur. Evvelki Çarşı Kolu'nun 31 mahallesi Süleymaniye, Sultan Bayezid, Nuruosmaniye camileri arasında yoğunlaşmaktadır. (bkz. Tablo 4.8) Bu kolun batı yönündeki ilk mahallesi Süleymaniye'dir. Bu mahalleye en yakın olan Balaban Ağa mahallesiyle Süleymaniye arasında Eski Saray bulunmaktadır. Bu sebeple, bölge ve etrafında mahalle bulunmadığı gözlemlenmiştir. (bkz. Harita 4.2)

Tablo 4.8 Evvelki Çarşı Kolu'na Tabi Mahalleler (1829)

No	İsmi	Konumu	Hane	Kol
1	Lala Hayreddin	Babıali	285	Evvelki Çarşı Kolu
2	Hoca Rüstem	Acıhamam	133	Evvelki Çarşı Kolu
3	Çelebioğlu Alaeddin	Alacahamam	593	Evvelki Çarşı Kolu
4	Mercan Ağa	Bayezid	437	Evvelki Çarşı Kolu
5	Şeyh Mehmet Geylani	Bahçekapısı	332	Evvelki Çarşı Kolu
6	Sultan Bayezid-i Veli Han	Bayezid	470	Evvelki Çarşı Kolu
7	Ahi Çelebi	Bayezid	33	Evvelki Çarşı Kolu
8	Cezeri Kasım Paşa	Cağalzade Meydanı	276	Evvelki Çarşı Kolu
9	Mahmud Paşa	Çarşı-yı Kebir	320	Evvelki Çarşı Kolu
10	Daye Hatun	Temurkapı	325	Evvelki Çarşı Kolu
11	Hoca Ferhad Nam-ı Diğer Asmalı Mescid	Fazılpaşa	14	Evvelki Çarşı Kolu
12	Hobyar	Hocapaşa	562	Evvelki Çarşı Kolu
13	Karaki Hüseyin Çelebi	Hocapaşa	452	Evvelki Çarşı Kolu
14	Elvan-zade	Hocapaşa	461	Evvelki Çarşı Kolu
15	Hocapaşa	Hocapaşa	306	Evvelki Çarşı Kolu
16	Sahhaf Süleyman	Hocapaşa	15	Evvelki Çarşı Kolu
17	Nallı Mescid nam-ı diğer İmam Ali	Hocapaşa	116	Evvelki Çarşı Kolu
18	Kaliçeci Hasan Ağa	Irgat Pazarı	119	Evvelki Çarşı Kolu
19	Molla Hayreddin	Irgat Pazarı	61	Evvelki Çarşı Kolu
20	Rüstem Paşa	Kapan-ı Asel	60	Evvelki Çarşı Kolu
21	Hacı Küçük	Mahmudpaşa	260	Evvelki Çarşı Kolu
22	Daye Hatun	Mahmudpaşa	142	Evvelki Çarşı Kolu
23	Hoca Kasım Ağa	Mahmudpaşa	46	Evvelki Çarşı Kolu
24	Gazi Atik Ali Paşa	Sedefçiler	187	Evvelki Çarşı Kolu

Tablo 4.8 (devamı)

25	Daye Hatun	Tarakçılar civarında Mahmudpaşa	211	Evvelki Çarşı Kolu
26	Hüseyin Ağa	Tavukpazarı	87	Evvelki Çarşı Kolu
27	İbrahim Paşa-yı Atik	Uzunçarşı	332	Evvelki Çarşı Kolu
28	Bazzaz-ı cedid	Uzunçarşı	261	Evvelki Çarşı Kolu
29	Saman Viran-ı Evvel	Uzunçarşı	371	Evvelki Çarşı Kolu
30	Saman Viran-ı Sani	Uzunçarşı	161	Evvelki Çarşı Kolu
31	Yavaşça Şahin	Uzunçarşı	155	Evvelki Çarşı Kolu

1829 yılında tespit edilen mahallelerden Cafer Ağa, Elhac Sinan, Hasan Nam-ı Diğer Cankurtaran, Kürkçüpaşa, Molla Fenari nam-ı diğer Çatal çeşmesi ve Macuncu el maruf envanterimizdeki diğer tarihlerde geçmemektedir. Bu mahallerden Molla Fenari nam-ı diğer Çatal çeşmesi ve Macuncu El-Maruf'un bölgesel olarak diğer mahallelerle birleştiği yorumu yapılabilir. Özellikle Kumkapı Kolu'na bağlı mahallelerden en az hanenin bulunduğu Molla Fenari nam-ı diğer Çatal çeşmesi'nde bulunması yorumumuzu kuvvetlendiren unsurlardandır. Geri kalan dört mahallenin ise çeşitli sebeplerden ötürü yok olmuş olabilir. Bununlar birlikte, 1829 yılı ve 1830 yılları arasında geçmeyen 38 mahallenin olduğu görülmüştür. (bkz. Tablo 4.9) Ancak bu mahallelerden yukarıda zikredilenler dışında Tablo 4.9'da mahallelerin envanterde kaydı görülmekte olup bu farklılığın belgelerin niteliğinden kaynaklı olduğu düşünülebilir.

Tablo 4.9 1829 Yılında Kaydı Olup 1830'da Olmayan Mahalleler

No	**İsmi**	**Konumu**	**Kol**
1	Tevki-i Cafer	Çarşambapazarı	Balat Kolu
2	Cafer Ağa	Edirnekapı	Balat Kolu
3	Atik Ali Paşa	Ebu Ensarikapısı	Balat Kolu
4	Sofular	Aksaray	Balat Kolu
5	Sarı Nasuh	Sarıgüzel	Balat Kolu
6	Hüsam Bey	Tezgâhçılar	Cibali Kolu
7	Revaniciler	Koğacılar	Cibali Kolu
8	Suhte Hatib	Kıbleçeşmesi	Cibali Kolu
9	Şemseddin Molla Gürani	Süleymaniye	Cibali Kolu
10	Ahi Çelebi	Baba Cafer	Evvelki Çarşı Kolu

Tablo 4.9 (devamı)

11	Şeyh Mehmet Geylani	Bahçekapı	Evvelki Çarşı Kolu
12	Rüstem Paşa	Balkapanı	Evvelki Çarşı Kolu
13	Nallı Mescid Nam-ı Diğer İmam Ali	Hocapaşa	Evvelki Çarşı Kolu
14	Molla Hayreddin	Irgat Pazarı	Evvelki Çarşı Kolu
15	Gazi Atik Ali Paşa	Sedefçiler	Evvelki Çarşı Kolu
16	Daye Hatun	Mahmudpaşa	Evvelki Çarşı Kolu
17	Saman Viran-ı Sani	Uzunçarşı	Evvelki Çarşı Kolu
18	Seyyid Hasan Nam-ı Diğer Cankurtaran	Ahırkapı	Kumkapı Kolu
19	Yakub Ağa	Darphane-yi Atik	Kumkapı Kolu
20	Yerebatan	Ayasofya-yı Kebir	Kumkapı Kolu
21	Ayasofya-yı Kebir	Ayasofya-yı Kebir	Kumkapı Kolu
22	Molla Fenari Nam-ı Diğer Çatalçeşmesi	Ayasofya-yı Kebir	Kumkapı Kolu
23	Molla Fenari Ahmed Paşa	Dikilitaş	Kumkapı Kolu
24	Katib Sinan	Kadırga Limanı	Kumkapı Kolu
25	Cerahi İshak Bey Nam-ı Diğer Kazgani Sadi	Kumkapı	Kumkapı Kolu
26	Kürkçübaşı Süleyman Ağa	Kumkapı	Kumkapı Kolu
27	Kızıltaş	Laleli	Kumkapı Kolu
28	Sinan Ağa	Peykhane	Kumkapı Kolu
29	Sinan Nam-ı Diğer Kabasakal	Sultanahmed	Kumkapı Kolu
30	Üçler	Sultanahmed	Kumkapı Kolu
31	Katib Sinan	Tavşantaşı	Kumkapı Kolu
32	Macuncu el-maruf	Macuncu	Topkapı Kolu
33	Seydi Bey	Mollagürani	Topkapı Kolu
34	El-hac Sinan Ağa	Şehremini	Topkapı Kolu
35	Selçuk Sultan	Taşkasap	Topkapı Kolu
36	Kürkçüpaşa	Avratpazarı	Yedikule Kolu
37	El-hac Hamza Mahallesi	Kocamustafapaşa	Yedikule Kolu
38	Kürkçübaşı Hüseyin Ağa	Yedikule	Yedikule Kolu

4.2. 1830 yılında Nefs-i İstanbul Mahalleleri

Envanterimizde 1830 tarihli veriler her ne kadar bir önceki başlıkta yer verilen analizlere benzer bir formda olsa da, niceliksel olarak XIX. yüzyıl İstanbul'una yeni mahallelerin kurulmuş olabileceğinin göstermesi açısından hayli önemlidir. (bkz. Harita 4.3) Bu sebeple, başlık altında mahallelerin 1829 yılına kıyasla niceliksel değişimine yer verilmiştir. İlginçtir ki belgenin son kısmında toplam mahalle sayısı 277 olarak yazılmıştır. (bkz. Tablo 4.10) Ancak var olan mahallelerin toplamında 1830 yılında Nefs-i İstanbul 279 mahalleye sahip olup, idari olarak altı kola bölünmüştür. Bununla birlikte, 1829 yılından farklı olarak Evvelki Çarşı/ Çarşı Kolu, Kumkapı ise Laleli Kolu olarak kaydedilmiştir [351]

Tablo 4.10 Nefs-i İstanbul Mahalleleri (1830)

No	**İsmi**	**Konumu**	Kol
1	Abdisubaşı	Fener	Balat Kolu
2	Akseki	Ali Paşa	Balat Kolu
3	Akşemseddin	Yenbağçe	Balat Kolu
4	Ali Paşa-yı Atik	Karagümrük	Balat Kolu
5	Avcı Bey	Eğrikapı	Balat Kolu
6	Beyceğiz	Çarşamba Pazarı	Balat Kolu
7	Cafer Subaşı	Fener	Balat Kolu
8	Çakır Ağa	Edirnekapı	Balat Kolu
8	Camcı Çeşmesi	Balat	Balat Kolu
10	Cebecibaşı	Sultanselim	Balat Kolu
11	Çerâgi Hamza	Sultanselim	Balat Kolu
12	Çıkrıkcı Kemal	Sarıgez	Balat Kolu
13	Çukur	Sultanselim	Balat Kolu
14	Debbağ Yunus	Sultanselim	Balat Kolu
15	Debbag-zâde	Altay Çeşmesi	Balat Kolu
16	Derviş Ali	Karagümrük	Balat Kolu
17	Efdalzâde	Keskin Dede	Balat Kolu
18	El-hac ilyas	Eğrikapı	Balat Kolu
19	El-hac İsa	Balat	Balat Kolu
20	El-hac Muhiddin	Edirnekapı	Balat Kolu
21	Hamami Muhiddin	Balat	Balat Kolu
22	Hasan Halife	Yenbağçe	Balat Kolu
23	Hatice Sultan	Edirnekapı	Balat Kolu
24	Hızır Çavuş	Balat	Balat Kolu
25	Hoca Ali	Eğrikapı	Balat Kolu

[351] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümâyun (HAT), 360/19270.

Harita 4.3 Nefs-i İstanbul Mahalleleri (1830)

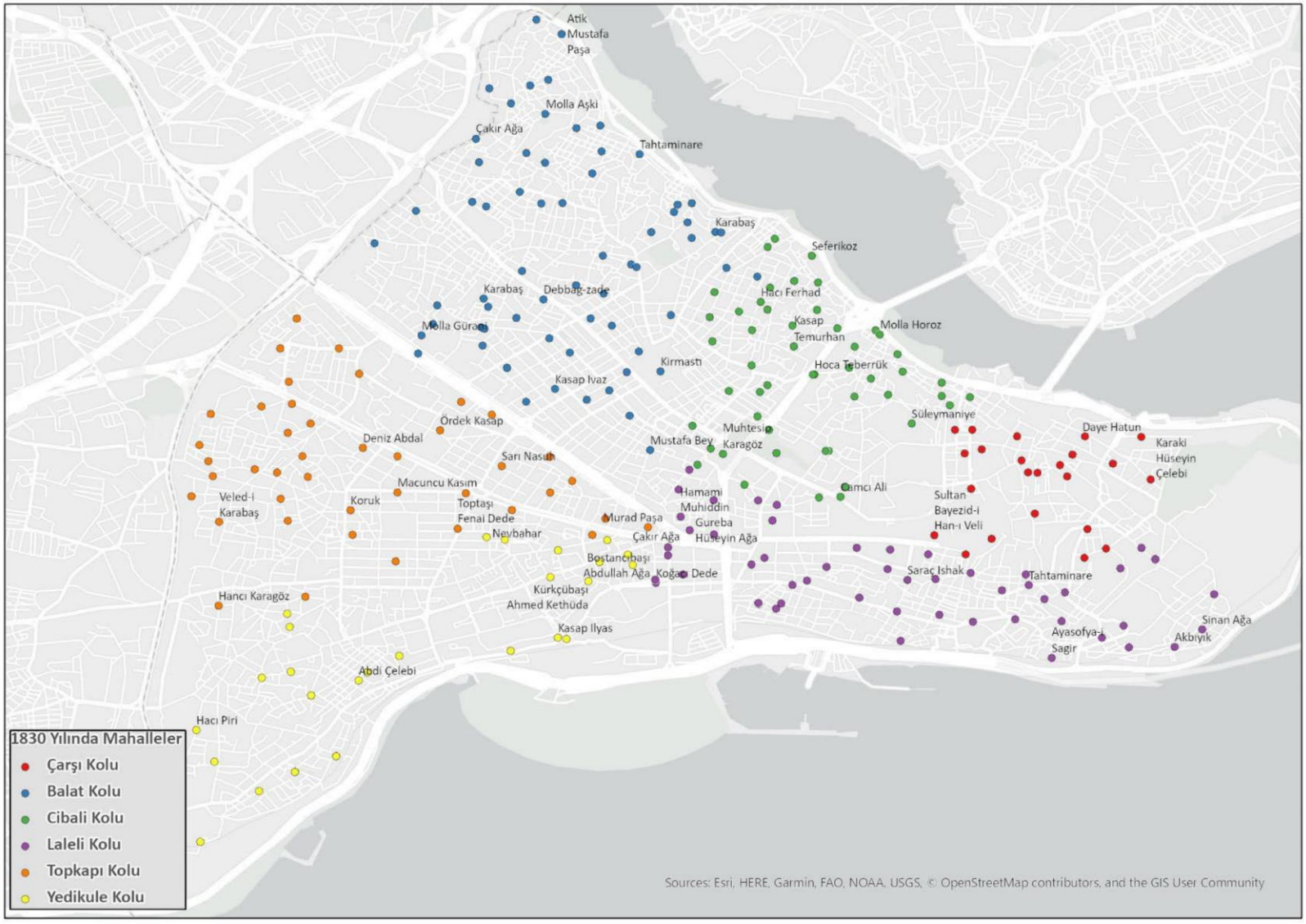

Tablo 4.10 (devamı)

26	Hoca Hayreddin	Karaman	Balat Kolu
27	Hoca Hayreddin	Yenbağçe	Balat Kolu
28	Hoca Kasım Günani	Balat	Balat Kolu
29	Hoca üveys	Ali Paşa	Balat Kolu
30	Hürrem Çavuş	Yenbağçe	Balat Kolu
31	İskender Paşa	Sultanahmed	Balat Kolu
32	Karabaş	Kocamustafapaşa	Balat Kolu
33	Karabaş Hüseyin Ağa	Yenbağçe	Balat Kolu
34	Kariye-yi Ali Paşa-yi Atik	Edirnekapı	Balat Kolu
35	Kasım Ağa	Edirnekapı	Balat Kolu
36	Katib Hüsrev	Müftü Hamamı	Balat Kolu
37	Katib Muslihiddin-i âhir	Dırağman	Balat Kolu
38	Kazasker Mehmed Efendi	Hüsrevpaşa	Balat Kolu
39	Keçeci Piri	Yenbağçe	Balat Kolu
40	Kefevi	Balat	Balat Kolu
41	Kemankeş Kara Mustafa Paşa	Salmatomruk	Balat Kolu
42	Kirmasti	Kadıçeşmesi	Balat Kolu
43	Koğacı dede	Sultanselim	Balat Kolu
44	Mahalle-i Kasab İvaz	Hüsrevpaşa	Balat Kolu
45	Mesih Paşa	Cumartesi Pazarı	Balat Kolu
46	Mimar Sinan	Sultanahmed	Balat Kolu
47	Mimar Sinan	Yenbağçe	Balat Kolu
48	Mimar Şüca	Sultanselim	Balat Kolu
49	Mirimiran Hasan Paşa	Cumartesi Pazarı	Balat Kolu
50	Molla Ahaveyn	Cumartesi Pazarı	Balat Kolu
51	Molla Aşki	Eğrikapı	Balat Kolu
52	Müftü Ali	Kadıçeşmesi	Balat Kolu
53	Muhtesib İskender	Karagümrük	Balat Kolu
54	Mustafa Bey	Sarıgez	Balat Kolu
55	Mustafa Paşa	Ayvansaray	Balat Kolu
56	Neslişah Sultan	Edirnekapı	Balat Kolu
57	Nişancı Paşa-yı cedid	Sultanselim	Balat Kolu
58	Pirincci Sinan	Sultanselim	Balat Kolu
59	Pirinçci Sinan	Sultanmehmed	Balat Kolu
60	Şeyh Resmi	Kadıçeşmesi	Balat Kolu
61	Sofyalı	Aksaray	Balat Kolu
62	Tahta Minare	Fener	Balat Kolu
63	Tercüman Yunus	Dırağman	Balat Kolu
64	Toklu Dede	Ayvansaray	Balat Kolu

Tablo 4.10 (devamı)

65	Tuti Abdüllatif	Yenbağçe	Balat Kolu
66	Ali Paşa-yı Atik		Çarşı Kolu
67	Bezzaz-ı cedid	Çarşı	Çarşı Kolu
68	Çelebioğlu Alaaddin	Alaca Hamam	Çarşı Kolu
69	Cezeri Kasımpaşa	Mahmudpaşa	Çarşı Kolu
70	Dâye Hatun	Nallı Mescid	Çarşı Kolu
71	Dâye Hatun	Temurkapı	Çarşı Kolu
72	El-hac Küçük	Mahmudpaşa	Çarşı Kolu
73	Hobyar	Hocapaşa	Çarşı Kolu
74	Hoca Ferhad nam-ı diger Asmalımescid	Asmalımescid	Çarşı Kolu
75	Hoca Kasım	Mahmudpaşa	Çarşı Kolu
76	Hoca Paşa	Hocapaşa	Çarşı Kolu
77	Hoca Rüstem	Asmalı Mescid	Çarşı Kolu
78	Hüseyin Aga	Sultanselim	Çarşı Kolu
79	İbrahim Paşa	Uzunçarşı	Çarşı Kolu
80	İmam Ali	Nallı Mescid	Çarşı Kolu
81	Kaliçeci Hasan	Gedikpaşa	Çarşı Kolu
82	Karaki	Hocapaşa	Çarşı Kolu
83	Lala Hayreddin	Bâb-ı Asafi	Çarşı Kolu
84	Lala Hüseyin Paşa	Çarşı kolu dâhilinde	Çarşı Kolu
85	Mahalle-i Elvan	Hocapaşa	Çarşı Kolu
86	Mahmud Paşa	Mahmudpaşa	Çarşı Kolu
87	Mercan ağa	Saray-ı Atik	Çarşı Kolu
88	Molla Gürani	Saray-ı Atik	Çarşı Kolu
89	Molla Hüsrev	Bezazistan-ı Atik	Çarşı Kolu
90	Sahhaf Süleyman	Hocapaşa	Çarşı Kolu
91	Saman-ı Viran	Uzunçarşı	Çarşı Kolu
92	Sultan Bayezid	Sultanbayezid	Çarşı Kolu
93	Yavaşca Şahin	Uzunçarşı	Çarşı Kolu
94	Altıpoğaça	Kadıçeşmesi	Cibali Kolu
95	Âşık Paşa	Aşıkpaşa	Cibali Kolu
96	Baba Hâki	Zeyrek	Cibali Kolu
97	Balaban Aga	Şehzade	Cibali Kolu
98	Bıçakcı Alaeddin	Kapan-ı Dakik	Cibali Kolu
99	Camcı Ali	Şehzade	Cibali Kolu
100	Cami-i Gül	Kocamustafapaşa	Cibali Kolu
101	Dar-ül Hadis	Şeyh Ebu'l Vefa	Cibali Kolu
102	Deyn-u Şüca	Şeyh Ebu'l Vefa	Cibali Kolu

Tablo 4.10 (devamı)

103	Dülgerzade	Saraçhane	Cibali Kolu
104	Elhac Ferhad	Aşıkpaşa	Cibali Kolu
105	El-hac Ferhad	Haydarpaşa	Cibali Kolu
106	Elhac Hasan	Çırçır	Cibali Kolu
107	Elvan-zâde	Elvanzâde	Cibali Kolu
108	Emin Nureddin	Şehzade	Cibali Kolu
109	Ferhad Aga	Tezgâhçılar	Cibali Kolu
110	Firuz Ağa	Kırkçeşme	Cibali Kolu
111	Haraççı kara Mehmed	Kapan-ı Dakik	Cibali Kolu
112	Haraccı Muhiddin	Sultanahmed	Cibali Kolu
113	Haydahane	Sarachane	Cibali Kolu
114	Haydar Paşa	Çırçır	Cibali Kolu
115	Hızır Bey	Kapan-ı Dakik	Cibali Kolu
116	Hoca Gıyaseddin	Süleymaniye	Cibali Kolu
117	Hoca Halil Attar	Kapan-ı Dakik	Cibali Kolu
118	Hoca Hamza	Odunkapı	Cibali Kolu
119	Hoca Hayreddin	Odunkapı	Cibali Kolu
120	Hoca Teberrük	Şeyh Ebu'l Vefa	Cibali Kolu
121	Hoşkadem	Şehzade	Cibali Kolu
122	İbn-i Meddas	Salihpaşa	Cibali Kolu
123	İmaret-i Atik	Kadıçeşmesi	Cibali Kolu
124	Kalenderhane	Şehzade	Cibali Kolu
125	Kasab Temurjan	Zeyrek	Cibali Kolu
126	Katib Şemseddin	Süleymaniye	Cibali Kolu
127	Kepenekçi Sinan	Divoğlu	Cibali Kolu
128	Manisalı Çelebi	Atğazarı	Cibali Kolu
129	Mimar İyas	Sarachane	Cibali Kolu
130	Molla Horoz	Şeyh Ebu'l- Vefa	Cibali Kolu
131	Molla Hüsrev	Cami-i Gül	Cibali Kolu
132	Muhiddin	Ayazmakapı	Cibali Kolu
133	Muhtesib Karagöz	Şehzade	Cibali Kolu
134	Papazzade	Kapan-ı Dakik	Cibali Kolu
135	Şahuban	Tezgâhçılar	Cibali Kolu
136	San Bayezid	Şeyh Ebu'l- Vefa	Cibali Kolu
137	Sarıtemurci	Odunkapı	Cibali Kolu
138	Seferikoz	Cibali	Cibali Kolu
139	Sekbanbaşı	Kırkçeşme	Cibali Kolu
140	Şeyh Muhiddin	Salih Paşa	Cibali Kolu
141	Sinan Aga	Kadıçeşmesi	Cibali Kolu

Tablo 4.10 (devamı)

142	Suhte Hatib	Süleymaniye	Cibali Kolu
143	Süleymaniye	Süleymaniye	Cibali Kolu
144	Timurtaş	Divoğlu	Cibali Kolu
145	Üskübi	Cibali	Cibali Kolu
146	Yarhisar Mustafa Muslihiddin	Kadıçeşmesi	Cibali Kolu
147	Yavuzârzâde	Kapan-ı Dakik	Cibali Kolu
148	Zeyrek	Zeyrek	Cibali Kolu
149	Akbıyık	Ahırkapı	Laleli Kolu
150	Alembey	Aksaray	Laleli Kolu
151	Ayasofya-yı Sagir	Ayasofya-yı Sagir	Laleli Kolu
152	Baba Hasan Âlemi	Şehzade	Laleli Kolu
153	Baklalı Kemal	Aksaray	Laleli Kolu
154	Bostani Ali	Kadırga Limanı	Laleli Kolu
155	Çadırcı Ahmed	Kumkapı	Laleli Kolu
156	Çakır Ağa	Mesihpaşa	Laleli Kolu
157	Çoban çavuş	Laleli	Laleli Kolu
158	Divân-ı Ali	Gedik Paşa	Laleli Kolu
159	Dizdariye	Peykhane	Laleli Kolu
160	Dülbendci Hüsamettin	Kumkapı	Laleli Kolu
161	Emin Bey	Gedikpaşa	Laleli Kolu
162	Emin Sinan	Gedikpaşa	Laleli Kolu
163	Esiri Kemal	Gedik Paşa	Laleli Kolu
164	Firuz Ağa	Atmeydanı	Laleli Kolu
165	Güngörmez	Sultanahmed	Laleli Kolu
166	Gurebâ Hüseyin	Aksaray	Laleli Kolu
167	Helvacıbaşı	Sultanahmed	Laleli Kolu
168	Hocayeri	Parmakkapı	Laleli Kolu
169	İbrahim Paşa	Kumkapı	Laleli Kolu
170	İnebey	Aksaray	Laleli Kolu
171	İshak Ağa	Ahırkapı	Laleli Kolu
172	Kapuağası Mahmud Ağa	Sultanahmed	Laleli Kolu
173	Karındaş	Laleli	Laleli Kolu
174	Katib Kasım	Langa	Laleli Kolu
175	Katib Şaban	Nişancı	Laleli Kolu
176	Kemal Paşa	Şehzade	Laleli Kolu
177	Kiremitçi yeri	Horhor	Laleli Kolu
178	Kızılminare	Aksaray	Laleli Kolu
179	Koğacı Dede	Aksaray	Laleli Kolu
180	Kuyumcu Bahşâyiş	Laleli	Laleli Kolu

Tablo 4.10 (devamı)

181	Mesih Paşa	Laleli	Laleli Kolu
182	Mimar Kemal	Darbhane-yi Atik	Laleli Kolu
183	Molla Fenari	Sultanahmed	Laleli Kolu
184	Molla Kestel	Laleli	Laleli Kolu
185	Nahilbend	Sultanahmed	Laleli Kolu
186	Nişancı Paşa-yı Atik	Koska	Laleli Kolu
187	Ocak	Sultanahmed	Laleli Kolu
188	Oruç Gazi	Aksaray	Laleli Kolu
189	Sarraç Ishak	Kadırga limanı	Laleli Kolu
190	Şehsuvar	Kadırga Limanı	Laleli Kolu
191	Sekbanbaşı	Darbhane-yi atik	Laleli Kolu
192	Şeyh Ferhad	Musallâ	Laleli Kolu
193	Sinan Ağa	Sultanahmed	Laleli Kolu
194	Soğan Ağa	Darbhane-yi Atik	Laleli Kolu
195	Tahtaminare	Gedikpaşa	Laleli Kolu
196	Tavaşi Süleyman Ağa	Kumkapı	Laleli Kolu
197	Üskübi	Ayasofya-yı Kebir	Laleli Kolu
198	Uzun Şücâ	Peykhane	Laleli Kolu
199	Yakub Aga	Ekşikaradut	Laleli Kolu
200	Aydın Kethüda	Yenikapı	Topkapı Kolu
201	Bayezid Ağa	Topkapı	Topkapı Kolu
202	Cafer Ağa	Şehremini	Topkapı Kolu
203	Çerizade	Topkapı	Topkapı Kolu
204	Defterdar Ahmed Çelebi	Yenbağçe	Topkapı Kolu
205	Deniz Abdal	Şehremini	Topkapı Kolu
206	Ekmekçi Ali	Mollagürani	Topkapı Kolu
207	Elhac Evliya	Yenikapı	Topkapı Kolu
208	Elhac Timur	Mollagürani	Topkapı Kolu
209	Emin-i Cev	Yenbağçe	Topkapı Kolu
210	Ereğli	Şehremini	Topkapı Kolu
211	Fatma Sultan	Topkapı	Topkapı Kolu
212	Fenayi Dede	Mollagürani	Topkapı Kolu
213	Hancı Karagöz	Silivrikapı	Topkapı Kolu
214	Ibrahim Çavuş	Yayla	Topkapı Kolu
215	İskender Ağa	Topkapı	Topkapı Kolu
216	Kaptan Sinan	Yenbağçe	Topkapı Kolu
217	Karabaş Veli	Silivrikapı	Topkapı Kolu
218	Karesi	Sarıgez	Topkapı Kolu
219	Katib Murad	Yenikapı	Topkapı Kolu

Tablo 4.10 (devamı)

220	Katib Müslihiddin-i âhir	Yenbağçe	Topkapı Kolu
221	Kazancı Sadi	Aksaray	Topkapı Kolu
222	Koruk Mahmud	Macuncu	Topkapı Kolu
223	Kürükçübaşı	Topkapı	Topkapı Kolu
224	Macuncu Kasım	Macuncukasım	Topkapı Kolu
225	Mimar Acem	Mevlevihanekapı	Topkapı Kolu
226	Molla Ali-ül Fenari	Topkapı	Topkapı Kolu
227	Molla Gürani	Yenbağçe	Topkapı Kolu
228	Molla Şeref	Yenbağçe	Topkapı Kolu
229	Mülk Hatun	Mollagürani	Topkapı Kolu
230	Müneccim Sadi	Şehremini	Topkapı Kolu
231	Murad Paşa	Aksaray	Topkapı Kolu
232	Mustafa Çavuş	Topkapı	Topkapı Kolu
233	Nuri Dede	Mollagürani	Topkapı Kolu
234	Öksüzce Hatib	Çatalçeme	Topkapı Kolu
235	Ördek Kasab	Yenbağçe	Topkapı Kolu
236	Sarı Musa	Mollagürani	Topkapı Kolu
237	Sarı Nasuh	Macurıcu	Topkapı Kolu
238	Sarraç Doğan	Şehremini	Topkapı Kolu
239	Sermed Çavuş	Mollagürani	Topkapı Kolu
240	Seydi Halife	Macuncu	Topkapı Kolu
241	Seydi Ömer	Mollagürani	Topkapı Kolu
242	Simkeş	Şehremini	Topkapı Kolu
243	Suhte Sinan	Yenbağçe	Topkapı Kolu
244	Tarsus	Yenikapı	Topkapı Kolu
245	Toptaşı	Macuncu Kasım	Topkapı Kolu
246	Uzun Yusuf	Macuncu	Topkapı Kolu
247	Abdi Çelebi	Sulu Manastır	Yedikule Kolu
248	Ahmed Kethüda	Avratpazarı	Yedikule Kolu
249	Ali Fakih	Kocamustafapaşa	Yedikule Kolu
250	Arabacı Bayezid	Kocamustafapaşa	Yedikule Kolu
251	Başcı El-hac Mahmud	Haseki Sultan	Yedikule Kolu
252	Bel Dikeni	Kocamustafapaşa	Yedikule Kolu
253	Bezirgân elhac Hüsrev	Kocamustafapaşa	Yedikule Kolu
254	Bostancı Abdullah Ağa	Langa	Yedikule Kolu
255	Çakır	Aksaray	Yedikule Kolu
256	Cambaziye	Kocamustafapaşa	Yedikule Kolu
257	Cambaziye	Avratpazarı	Yedikule Kolu
258	Çerağı Hasan	Yedikule	Yedikule Kolu

Tablo 4.10 (devamı)

259	Davudpaşa	Davudpaşa	Yedikule Kolu
260	Duhaniyye	Kocamustafapaşa	Yedikule Kolu
261	El-hac Evhad	Yedikule	Yedikule Kolu
262	El-hac Hüseyin	Samatya	Yedikule Kolu
263	Emine Hatun Nam-ı Diğer Bucakbağı	Yedikule	Yedikule Kolu
264	Hace Hatun	Samatya	Yedikule Kolu
265	Hacı Bayram Haftani	Cerrahaşa	Yedikule Kolu
266	Hacı Piri	Yedikule	Yedikule Kolu
267	Hobyar-ı Aher	Avratpazarı	Yedikule Kolu
268	İlyas Çelebi	Yedikule	Yedikule Kolu
269	Kasab İlyas	Davudpaşa	Yedikule Kolu
270	Katib Muslihiddin	Altımermer	Yedikule Kolu
271	Katib Muslihiddin	Aksaray	Yedikule Kolu
272	Keçi Hatun	Avratpazarı	Yedikule Kolu
273	Kocamustafapaşa	Kocamustafapaşa	Yedikule Kolu
274	Kürükçübaşı	Avratpazarı	Yedikule Kolu
275	Mirahor	Yedikule	Yedikule Kolu
276	Nevbahar	Haseki Sultan	Yedikule Kolu
277	Sancakdar Hayreddin	Kocamustafapaşa	Yedikule Kolu
278	Sultan Bayezid-i Cedid	Davudpaşa	Yedikule Kolu
279	Veled-i Karabaş	Silivrikapı	Yedikule Kolu

Tablo 4.10'da alan mahallelerden Baba Haki, Çakır Ağa (Mesihpaşa) Hoca Ali, Mesihpaşa ve Veled-i Karabaş yalnızca 1829 ve 1830 tarihlerinde görülmüştür. Bu noktada bahsi geçen beş mahallenin XIX. yüzyılda varlığında süreklilik göstermeyen mahalleler olarak tasvir etmemiz yanlış olmayacaktır. Ancak 1829 tarihli verilere bakıldığında hane sayıları yüksek olan bu mahallelerin hangi şartlar altında sürekliliğini kaybettiğine yönelik bilgilere ulaşılamamıştır. (bkz. Tablo 4.11)

Tablo 4.11 1829 Yılına göre Hane Sayıları

No	**İsim**	**Konumu**	**Hane**	**Kol**
1	Baba Haki	Şeyh Ebulvefa	264	Cibali Kolu
2	Mesihpaşa	Cumartesi Pazarı	225	Kumkapı Kolu (Laleli)
3	Hoca Ali	Eğrikapı	359	Balat Kolu
4	Veledi Karabaş Paşa	Silivri kapısı	298	Topkapı Kolu
5	Çakır Ağa	Langa Yenikapı	686	Kumkapı Kolu

Öte yandan, envanterimizde 1829 yılına ait mahalle verilerinden farklı olarak 30 yeni mahallenin ismi geçmektedir. (bkz. Tablo 4.12) Bu mahallelerden 18'inin envanterimizde yer alan diğer tarihli belgelerde görülmemektedir. (bkz. Tablo 4.13) Belgede ilk kez ismi geçen Abdi Çelebi, Atik Mustafa Paşa, Hoca Teberrük, Çakır Ağa (Edirnekapı) Karabaş, Mustafa Paşa, Macuncu Kasım, ,Mirî miran Hasan Paşa, Molla Fenari, (Sultanahmed) Mustafa Bey ve Simkeş mahalleleri 1830 yılından başlayarak 1885 yılına kadarki belgelerde, Hacı Ferhad mahallesi ile bu tarihten farklı olarak yalnızca 1877'de zikredilmiştir. Bu minvalde, ismi geçen on iki mahallenin 1830 tarihinden sonrasından kurulmuş olabileceği yorumu yapılabilir. (bkz. Tablo 4.14)

Tablo 4.12 1830 Yılında İsmi İlk Kez Geçen Mahalleler

No	İsmi	Konumu	Kol
1	Camcı Çeşmesi	Balat	Balat Kolu
2	Çakır Ağa	Edirnekapı	Balat Kolu
3	Mirîmiran Hasan Paşa	Cumartesi Pazarı	Balat Kolu
4	Mustafa Bey	Sarıgez	Balat Kolu
5	Mustafa Paşa	Ayvansaray	Balat Kolu
6	Nişancı Paşa-yı cedid	Sultanselim	Balat Kolu
7	Pirincci Sinan	Sultanselim	Balat Kolu
8	Sofyalı	Aksaray	Balat Kolu
9	Karabaş	Kocamustafapaşa	Balat Kolu
10	Ali Paşa-yı Atik	bilinmiyor	Çarşı Kolu
11	Lala Hüseyin Paşa	Çarşı kolu dâhilinde	Çarşı Kolu
12	Elhac Ferhad	Aşıkpaşa	Cibali Kolu
13	Hoca Teberrük	Şeyh ebu'l- vefa	Cibali Kolu
14	Molla Horoz	Şeyh ebu'l- vefa	Cibali Kolu
15	Muhiddin	Ayazmakapı	Cibali Kolu
16	Hocayeri	Parmakkapı	Laleli Kolu
17	Karındaş	Laleli	Laleli Kolu
18	Katib Şaban	Nişancı	Laleli Kolu
19	Kiremitçi yeri	Horhor	Laleli Kolu
20	Molla Fenari	Sultanahmed	Laleli Kolu
21	Ocak	Sultanahmed	Laleli Kolu
22	Sekbanbaşı	Darbhane-yi atik	Laleli Kolu

Tablo 4.12 (devamı)

23	Sinan Ağa	Sultanahmed	Laleli Kolu
24	Ekmekçi Ali	Molla Gürani	Topkapı Kolu
25	Macuncu Kasım	Macuncukasım	Topkapı Kolu
26	Molla Gürani	Yenbağçe	Topkapı Kolu
27	Simkeş	Şehremini	Topkapı Kolu
28	Toptaşı	Macuncu	Topkapı Kolu
29	Bel Dikeni	Kocamustafapaşa	Yedikule Kolu
30	Abdi Çelebi	Sulu Manastır	Yedikule Kolu

Tablo 4.13 Yalnızca 1830 Yılında İsmi Geçen Mahalleler

No	**İsmi**	**Konumu**	**Kol**
1	Camcı Çeşmesi	Balat	Balat Kolu
2	Sofyalı	Aksaray	Balat Kolu
3	Pirinçci Sinan	Sultanselim	Balat Kolu
4	Molla Horoz	Şeyh ebu'l- vefa	Cibali Kolu
5	Lala Hüseyin Paşa[352]		Çarşı Kolu
6	Atik Ali Paşa[353]		Çarşı Kolu
7	Hocayeri	Parmakkapı	Laleli Kolu
8	Karındaş	Laleli	Laleli Kolu
9	Katib Şaban	Nişancı	Laleli Kolu
10	Nişancı Paşa-yı Atik	Koska	Laleli Kolu
11	Ocak	Sultanahmed	Laleli Kolu
12	Sekbanbaşı	Darbhane-yi atik	Laleli Kolu
13	Kiremitçi yeri	Horhor	Laleli Kolu
14	Ekmekçi Ali	Molla Gürani	Topkapı Kolu
15	Karesi	Sarıgez	Topkapı Kolu
16	Toptaşı	Macuncu	Topkapı
17	Molla Gürani	Yenbağçe	Topkapı Kolu
18	Bel Dikeni	Kocamustafapaşa	Yedikule Kolu

Tablo 4.14 1830 Yılından İtibaren Süreklilik Gösteren Mahalleler

No	**İsmi**	**Konumu**	**Kol**
1	Çakır Ağa	Edirnekapı	Balat Kolu
2	Mirimiran Hasan Paşa	Cumartesi Pazarı	Balat Kolu
3	Mustafa Bey	Sarıgez	Balat Kolu
4	Mustafa Paşa	Ayvansaray	Balat Kolu
5	Karabaş	Kocamustafapaşa	Balat Kolu

[352] Belgede mahallenin konumuna yönelik bilgi bulunmamaktadır.
[353] Belgede mahallenin konumuna yönelik bilgi bulunmamaktadır.

Tablo 4.14 (devamı)

6	Mustafa Paşa	Ayvansaray	Balat Kolu
7	Hoca Teberrük	Şeyh ebu'l- vefa	Cibali Kolu
8	Elhac Ferhad	Aşıkpaşa	Cibali Kolu
9	Molla Fenari	Sultanahmed	Laleli Kolu
10	Macuncu Kasım	Macuncukasım	Topkapı Kolu
11	Simkeş	Şehremini	Topkapı Kolu
12	Abdi Çelebi	Sulu Manastır	Yedikule Kolu

Tablo 4.12'de verilen bilgilere göre 1830 yılından itibaren belgelerde yansımış olan mahallelerin çoğunluğunun Balat kolunda olduğu görülmektedir. Kol sınırların sur içinde Bu minvalde sur içi bölgesindeki yerleşim yoğunluğunun Balat Kolu'nun sınırlarına doğru gelişmeye devam ettiği gerek 1829 ve 1830 tarihinde envanterimize yansıya niceliksel verilere gerekse Harita 4.3'e yansımıştır. Özellikle gayrimüslimlerin şehirdeki ikamet bölgelerini içine kapsayan Balat'ta yaşanan bu gelişim kıyı şeridinde bulunan iskelelerle ticaretin yapılmasına olanak sağlamıştır. Akın'a göre Balat'ta bulunan iskeleler sayesinde şehrin ticaret bölgelerine bağlantı kurulmuş, Eyüp ve Galata arasında gıda geçişi için önemli bir hattı oluşturmaktadır.[354] Her ne kadar, envanterimizde gayrimüslim mahallelerine yönelik veriler ancak 1885 yılında kaydedilmiş olsa da sur içinde bulunan gayrimüslim mahalleleri de dâhil edildiğinde Balat'ın görünenden daha büyük bir yerleşim yeri olduğu tahayyül edilebilir.

4.3. 1845 yılında İstanbul Mahalleleri

1845 yılı Osmanlı başkentinin idari sınırları sadece sur içi bölgesi ile sınırlı kalmamış, sur dışında Eyüp'ten Hasköy'e, Kasımpaşa'dan Galata ve Tophane'ye uzanan yerleşim yerleri de kentle bütünleşmiştir. İdari sınırların kapsamının gelişmesiyle birlikte şehrin Boğaziçi'ndeki Anadolu ve Rumeli yakasındaki mahalleler ve karyelerin de kaynaklara yansıdığı görülmüştür.

[354] Nur Akın, *Dünden Bugüne İstanbul Ansikolopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994): "Balat" maddesi.

Bu minvalde envanterimizde şehri geniş bir ölçekte görebildiğimiz 1845 yılında ikişer kez isimleri geçen mahalleler çıkatıldığında toplamda 486 mahallenin ismi geçmektedir.[355] 1829 ve 1830 tarihleriyle karşılaştırıldığında mahalle sayılarında yaşanan bu değişimin temel nedeni, Balat, Çarşı, Cibali, Kumkapı (Laleli), Topkapı, Yedikule'den oluşan altı kola sur dışı da dahil edilip şehrin Eyüp, Kasımpaşa, Galata, Tophane, Beşiktaş ve Üsküdar olmak üzere on iki kola bölünmesidir. Şehrin idari sınırlarının sur dışının da dâhil edilerek genişlemesi, artık XIX. yüzyılda Nefs-i İstanbul, Dersaâdet ve Bilâd-ı Selâse olarak bilinen başkentin bütünü temsil eden "İstanbul" olarak adlandırılmasını sağlamış, mahalle sayıları yeni bölgelerin de dahil edilmesi sebebiyle doğrudan artış yaşamıştır. Böylece, XIX. yüzyılda Osmanlı başkenti denildiği zaman sınırları sadece sur içinde kalmayan, kentin yerleşim yerlerinin bir bütün olarak kabul edildiği kent topografyası oluşmuştur. Kanaatimizce bu oluşum "Yeni İstanbul"un ilk izlerini temsil etmektedir.

Öte yandan şehrin bir bütün olarak tasvir edilmesinin sebebinin bir diğer nedeninin de devrin siyasi konjentörüyle oluşan kent algısı olduğu yorumu da yapılabilir. Zira çalışmamızın üçüncü bölümünde de değinildiği üzere özellikle Tanzimat devri itibariyle merkezileşme fikri İstanbul'un idari tarihi için hayli önemlidir. Bu minvalde, mahalle sayılarındaki idari sınırların değişimi kaynaklı artışının nedenini kentin yerleşim bölgelerinin merkeze bağlama isteği olarak yorumlanabilir. Çalışmamızın bu başlığı altında öncelikle mahallelerin sur içindeki değişimine değinilecek olup, envanterimizde sur dışında ilk kez görülen kollara odaklanarak 1845 yılında İstanbul mahalle ölçeğinde analiz edilecektir.

Bu tarihte envanterimizde suriçi bölgesinde 284 mahallenin ismi geçmektedir. (bkz. Tablo 4.15) Mahalle sayılarında kollara göre 1829 ve 1830 tarihli verilere nazaran büyük farklıklar görülmemektedir. (bkz Harita 4.4) Ancak niteliksel olarak envanterimizdeki her üç tarihte belirgin değişimler oluşmuştur.

[355] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Nüfus Defteri, (NFS.d), 569.

Tablo 4.15 Suriçi Kollarına Tabi Mahalleler (1845)

No	İsim	Konumu	Kol
1	Abdi Subaşı	Fener	Balat Kolu
2	Aksaray	Hırka-yı Şerif	Balat Kolu
3	Akşemseddin	Yenibağçe	Balat Kolu
4	Ali Paşa-yı Atik	Karagümrük	Balat Kolu
5	Atik Ali Paşa	Zincirlikuyu	Balat Kolu
6	Avcı Bey	Eğrikapı	Balat Kolu
7	Beyceğiz	Çarşamba Pazarı	Balat Kolu
8	Cafer subaşı	Sultanselim	Balat Kolu
9	Çakır Ağa	Edirnekapı	Balat Kolu
10	Cebecibaşı	Çarşamba Pazarı	Balat Kolu
11	Çerağı Hamza	Sultanselim	Balat Kolu
12	Çıkrıkçı Kemalleddin	Sarıgüzel	Balat Kolu
13	Debbağ Yunus	Sultanselim	Balat Kolu
14	Debbağzade	Karagümrük	Balat Kolu
15	Derviş Ali	Karagümrük	Balat Kolu
16	Eftal-zade	Zincirlikuyu	Balat Kolu
17	Hacı Abbas	Eğrikapı	Balat Kolu
18	Hacı İlyas	Eğrikapı	Balat Kolu
19	Hacı Muhiddin	Bab-ı Edirne	Balat Kolu
20	Hasan Halife	Sarıgüzel	Balat Kolu
21	Hatice Sultan	Odunkapı	Balat Kolu
22	Hatip Muslihiddin	Sultanselim	Balat Kolu
23	Hızır Çavuş	Balat	Balat Kolu
24	Hoca Ali	Balat	Balat Kolu
25	Hoca Hayreddin	Karaman	Balat Kolu
26	Hoca Kasım Günani	Balat	Balat Kolu
27	Hoca Üveys	Cumartesi Pazarı	Balat Kolu
28	Hürrem Çavuş	Yenibağçe	Balat Kolu
29	İskender Paşa	Sarıgez	Balat Kolu
30	Karabaş	Keçeciler	Balat Kolu
31	Karabaş Ali	Balat	Balat Kolu
32	Kariye-yi Ali Paşa-i Atik	Edirnekapı	Balat Kolu
33	Kasab İvaz	Hüsrevpaşa	Balat Kolu
34	Kasım Ağa	Edirnekapı	Balat Kolu
35	Katib Müslihiddin	Balat	Balat Kolu
36	Kazasker Mehmed Efendi	Hüsrevpaşa	Balat Kolu
37	Keçeci Piri	Yenibağçe	Balat Kolu
38	Kefevi	Salmatomruk	Balat Kolu
39	Kemankeş Mustafa Paşa	Salmatomruk	Balat Kolu
40	Karagümrük	Kesmekaya	Balat Kolu

Tablo 4.15 (devamı)

41	Kirmastı	Fatih	Balat Kolu
42	Kızıl Mescid	Balat	Balat Kolu
43	Koğacı Dede	Çarşamba Pazarı	Balat Kolu
44	Mimar Sinan	Yenibağçe	Balat Kolu
45	Mimar Sinan Kızıl Mecid	Sultanmehmed	Balat Kolu
46	Mimar Şücaeddin	Sultanselim	Balat Kolu
47	Mirmiran Hasan Paşa	Cumartesi Pazarı	Balat Kolu
48	Molla Ahaveyn	Cumartesi Pazarı	Balat Kolu
49	Molla Aşki	Eğrikapı	Balat Kolu
50	Müfti Ali	Kadıçeşmesi	Balat Kolu
51	Mustafa Bey	Kıztaşı	Balat Kolu
52	Mustafa Müslihiddin	Balat	Balat Kolu
53	Mustafa Paşa-i Atik	Ebu Ensari	Balat Kolu
54	Mustesib İskender Bey	Kara Gümrük	Balat Kolu
55	Neslişah Sultan	Bab-ı Edirne	Balat Kolu
56	Pirinçci Sinan	Fatih	Balat Kolu
57	Sarı Nasuh	Sarıgez	Balat Kolu
58	Şeyh Resmi Mahmud Efendi	Kadıçeşmesi	Balat Kolu
59	Sofular	Horhor	Balat Kolu
60	Tahta Minare	Balat	Balat Kolu
61	Tercüman Yunus	Dırağman	Balat Kolu
62	Tevki'i Cafer	Çarşamba Pazarı	Balat Kolu
63	Toklu Ibrahim Dede	Ayvansaray	Balat Kolu
64	Tuti Abdüllatif	Yenibağçe	Balat Kolu
65	Acı Hamam	Hocarüstem	Çarşı Kolu
66	Ahi Çelebi	Bab-ı Sagir	Çarşı Kolu
67	Bezzaz-ı Cedid	Uzunçarşı	Çarşı Kolu
68	Çelebioğlu Alaeddin	Alaca Hamam	Çarşı Kolu
69	Cezeri Kasım Paşa	Kapan-ı Dakik	Çarşı Kolu
70	Daye Hatun	Hocapaşa	Çarşı Kolu
71	Daye Hatun	Mahmutpaşa	Çarşı Kolu
72	Elvan	Temurkapı	Çarşı Kolu
73	Emir	Temurkapı	Çarşı Kolu
74	Gazi Atik Ali Paşa	Sandıkçılar	Çarşı Kolu
75	Hacı Küçük Ahmed Çelebi	Mahmudpaşa	Çarşı Kolu
76	Hobyar	Hocapaşa	Çarşı Kolu
77	Hoca Ferhad	Fazlıpaşa	Çarşı Kolu
78	Hoca Kasım Günani	Mahmudpaşa	Çarşı Kolu

Tablo 4.15 (devamı)

79	Hocapaşa	Hocapaşa	Çarşı Kolu
80	Hüseyin Ağa	Tavukpazarı	Çarşı Kolu
81	İbrahim Paşa-i Atik	Uzunçarşı	Çarşı Kolu
82	Kaliçeçi Hasan Ağa	Irgatpazarı	Çarşı Kolu
83	Karaki Hüseyin Çelebi	Temurkapu	Çarşı Kolu
84	Lala Hayreddin	Bab-ı Ali	Çarşı Kolu
85	Mahmud Paşa-yı Veli	Mahmudpaşa	Çarşı Kolu
86	Mercan Ağa	Uzunçarşı	Çarşı Kolu
87	Mimar Hayreddin	Irgatpazarı	Çarşı Kolu
88	Molla Fenari	Dikilitaş	Çarşı Kolu
89	Nallı Mescid	Hocapaşa	Çarşı Kolu
90	Pazar-ı Cedid	Uzunçarşu	Çarşı Kolu
91	Rüstem Paşa	Balkapanı	Çarşı Kolu
92	Sahaf Süleyman Ağa	Acımusluk	Çarşı Kolu
93	Saman Viran-ı Evvel	Uzunçarşı	Çarşı Kolu
94	Saman Viran-ı Sani	Uzunçarşı	Çarşı Kolu
95	Sedefçiler	Atik Ali Paşa	Çarşı Kolu
96	Şeyh Mahmud Geylani	Bahçekapısı	Çarşı Kolu
97	Sultan Bayezid- Kara	Çarşı	Çarşı Kolu
98	Yavaşça Şahin	Uzunçarşı	Çarşı Kolu
99	Altı Poğaça	Kadıçeşmesi	Cibali Kolu
100	Aşıkpaşa	Kadıçeşmesi	Cibali Kolu
101	Balaban Ağa	Çukurçeşme	Cibali Kolu
102	Bıçakçı Alaaddin	Kadıçeşmesi	Cibali Kolu
103	Camcı Ali	Vezneciler	Cibali Kolu
104	Çoban Şah	Zeyrek	Cibali Kolu
105	Dar-ül Hadis	Vefa	Cibali Kolu
106	Divan-ı Ali	Cibali	Cibali Kolu
107	Dülgerzade	Saraçhane	Cibali Kolu
108	Elvan-zade	Azablar	Cibali Kolu
109	Emin Nureddin	Şehzade	Cibali Kolu
110	Ferhad Ağa	Tezgâhçılar	Cibali Kolu
111	Fevziye	Şehzadebaşı	Cibali Kolu
112	Firuz Ağa	Saraçhane	Cibali Kolu
113	Gül Cami-i Şerif	Cibali	Cibali Kolu
114	Hacı Hasan	Çırçır	Cibali Kolu
115	Haraççı Muhiddin	Sultanahmed	Cibali Kolu
116	Harraççı Kara Mehmed	Kapan-ı Dakik	Cibali Kolu
117	Haydarhane	Çırçır	Cibali Kolu

Tablo 4.15 (devamı)

118	Haydarpaşa	Saraçhane	Cibali Kolu
119	Hoca Ferhad	Haydarpaşa	Cibali Kolu
120	Hoca Gıyaseddin	Süleymaniye	Cibali Kolu
121	Hoca Halil Attar	Kapan-ı Dakik	Cibali Kolu
122	Hoca Hamza	Bab-ı Hattab	Cibali Kolu
123	Hoca hayreddin	Yenibağçe Keçeciler	Cibali Kolu
124	Hoca Teberrük	Kırkçeşme	Cibali Kolu
125	Hüsam Bey	Tezgâhçılar	Cibali Kolu
126	İbn-i Meddas	Salih Paşa	Cibali Kolu
127	İmaret-i Atik	Kadıçeşmesi	Cibali Kolu
128	Kalenderhane	Şehzade	Cibali Kolu
129	Kapan-ı Dakik	Hızırbey	Cibali Kolu
130	Kasab Temurhan	Zeyrek	Cibali Kolu
131	Katib Hüsrev	Müftü Hamam	Cibali Kolu
132	Katib Şemsettin	Süleymaniye	Cibali Kolu
133	Kepenkçi Sinan	Divoğlu Yokuşu	Cibali Kolu
134	Kocevi Muhiddin	Muhiddin Kocevi	Cibali Kolu
135	Manisalı Mehmed Paşa	Atpazarı	Cibali Kolu
136	Mimar Ayas	Saraçhane	Cibali Kolu
137	Mimar Paşa	Saraçhane	Cibali Kolu
138	Molla Hüsrev	Cibali	Cibali Kolu
139	Molla Zeyrek	Zeyrek	Cibali Kolu
140	Muhtesib Karagöz	Şehzadebaşı	Cibali Kolu
141	Papazzade	Cibali	Cibali Kolu
142	Pazaristan	Cibali	Cibali Kolu
143	Revani Çelebi	Cibali	Cibali Kolu
144	Sarı Bayezid	Süleymaniye	Cibali Kolu
145	Sarı Temur	Bab-ı Hattab	Cibali Kolu
146	Seferikoz	Cibali	Cibali Kolu
147	Sekbanbaşı	Kırkçeşme	Cibali Kolu
148	Şemseddin Molla Gürani	Süleymaniye	Cibali Kolu
149	Sinan Ağa	Kadı Çeşmesi	Cibali Kolu
150	Suhte Hatib	Süleymaniye	Cibali Kolu
151	Süleymaniye	Süleymaniye	Cibali Kolu

Tablo 4.15 (devamı)

152	Timurtaş	Divoğlu Yokuşu	Cibali Kolu
153	Üskübi	Ayasofya-yı Kebir	Cibali Kolu
154	Voynik Şücaeddin	Vefa	Cibali Kolu
155	Yarhisar Mustafa Muslihiddin	Kadıçeşmesi	Cibali Kolu
156	Akbıyık	Ahurkapı	Kumkapı Kolu
157	Ayasofya-yı Sagir	Ayasofya-yı Sagir	Kumkapı Kolu
158	Ayasofya-yı Kebir	Ayasofya-yı Kebir	Kumkapı Kolu
159	Baklalı Kemalleddin	Aksaray	Kumkapı Kolu
160	Bostan-ı Ali	Kadırga Limanı	Kumkapı Kolu
161	Çadırcı Ahmed Çelebi	Kumkapı	Kumkapı Kolu
162	Çoban Çavuş	Koska	Kumkapı Kolu
163	Derun-u İmaret	Sultanahmed	Kumkapı Kolu
164	Divan-ı Ali	Gedikpaşa	Kumkapı Kolu
165	Divan-ı Âşık	Kumkapı	Kumkapı Kolu
166	Dizdariyye	Kumkapı	Kumkapı Kolu
167	Dülbendci Hüsameddin	Kumkapı	Kumkapı Kolu
168	El-hac Sarraç İshak	Kumkapı	Kumkapı Kolu
169	Emin Bey	Okçularbaşı	Kumkapı Kolu
170	Emin Sinan	Gedikpaşa	Kumkapı Kolu
171	Esir-i Kemal	Gedikpaşa	Kumkapı Kolu
172	Firuz Ağa	Sultanahmed	Kumkapı Kolu
173	Güngörmez	Sultanahmed	Kumkapı Kolu
174	Helvacıbaşı İskender Ağa	Sultanahmed	Kumkapı Kolu
175	Hocapaşa İskender Ağa	Topkapı	Kumkapı Kolu
176	Hoşkadem	Şehzade	Kumkapı Kolu
177	İnebey	Langa	Kumkapı Kolu
178	İshak Paşa	AhIrkapı	Kumkapı Kolu
179	Kabasakal	Sultanahmed	Kumkapı Kolu
180	Kapuağası Mahmud Ağa	Sultanahmed	Kumkapı Kolu
181	Kapuağası Sinan Ağa	Peykhane	Kumkapı Kolu
182	Katib Kasım	Langa-yı Kebir	Kumkapı Kolu
183	Katib Sinan	Tavşantaşı	Kumkapı Kolu
184	Katib Sinan	Kadırga Limanı	Kumkapı Kolu
185	Kazgani Sadi	Kumkapı	Kumkapı Kolu
186	Kemal Paşa	Ağayokuşu	Kumkapı Kolu
187	Kızılminare	Kumkapı	Kumkapı Kolu
188	Kızıltaş	Laleli	Kumkapı Kolu
189	Koğaca Dede	Kumkapı	Kumkapı Kolu
190	Kürkçübaşı Süleyman Ağa	Kumkapı	Kumkapı Kolu
191	Mimar Kemalleddin	Koska	Kumkapı Kolu

Tablo 4.15 (devamı)

192	Molla Fenari	Kumkapı	Kumkapı Kolu
193	Molla Kestel	Kumkapı	Kumkapı Kolu
194	Muhsine Hatun	Kumkapı Tavşantaşı	Kumkapı Kolu
195	Nahilbend	Sultanahmed	Kumkapı Kolu
196	Nişancı Paşa-ı Atik	Kumkapı	Kumkapı Kolu
197	Şehsuvar Bey	Kumkapı	Kumkapı Kolu
198	Şeyh Ferhad	Musalla	Kumkapı Kolu
199	Seyid Hasan	Kumkapı	Kumkapı Kolu
200	Soğanağa	Kumkapı	Kumkapı Kolu
201	Tahta Minare	Kumkapı	Kumkapı Kolu
202	Tavaşi Süleyman Ağa	Kumkapı	Kumkapı Kolu
203	Üçler	Sultanahmed	Kumkapı Kolu
204	Üskübi	Ayasofya-yı Kebir	Kumkapı Kolu
205	Uzun Şücaeddin	Peykhane	Kumkapı Kolu
206	Yakub Ağa	Darphane-yi Atik	Kumkapı Kolu
207	Yerebatan	Ayasofya-yı Kebir	Kumkapı Kolu
208	Aydın Kethuda	Topkapapı	Topkapı Kolu
209	Bayezid Ağa	Topkapı	Topkapı Kolu
210	Cafer Ağa	Şehremini	Topkapı Kolu
211	Çivizade	Topkapı	Topkapı Kolu
212	Defterdar Ahmed Çelebi	Yenibağçe	Topkapı Kolu
213	El-hac Evliya	Mevlevihane Yenikapı	Topkapı Kolu
214	Emin-i Cev	Yenibağçe	Topkapı Kolu
215	Ereğli	Şehremini	Topkapı Kolu
216	Fatma Sultan	Topkapı	Topkapı Kolu
217	Hacı Karagöz	Silivrikapısı	Topkapı Kolu
218	Hacı Timur	Mollagürani	Topkapı Kolu
219	İbrahim Çavuş	Balat	Topkapı Kolu
220	İskender Ağa	Topkapı	Topkapı Kolu
221	Kaptan Sinan Paşa	Topkapı	Topkapı Kolu
222	Karabaş	Bab-ı Silivri	Topkapı Kolu
223	Katib Murad	Topkapı	Topkapı Kolu
224	Katib Müslihiddin	Altımermer	Topkapı Kolu
225	Kazgani Sadi	Aksaray	Topkapı Kolu
226	Kemankeş Hacı Sinan	Topkapı	Topkapı Kolu
227	Koruk	Macuncukasım	Topkapı Kolu
228	Kürkçübaşı Ahmed Şemseddin Ağa	Topkapı	Topkapı Kolu
229	Macuncu Kasım	Davudpaşa	Topkapı Kolu
230	Melek Hatun	Mevlevihane Yenikapı	Topkapı Kolu
231	Deniz Abdal	Şehremini	Topkapı Kolu

Tablo 4.15 (devamı)

232	Mimar Acem	Topkapı	Topkapı Kolu
233	Molla Ali-ül Fenari	Topkapı	Topkapı Kolu
234	Molla Şeref	Topkapı	Topkapı Kolu
235	Müneccim Sadi	Topkapı	Topkapı Kolu
236	Murad Paşa	Topkapı	Topkapı Kolu
237	Mustafa Çavuş	Topkapı	Topkapı Kolu
238	Nefs-i Molla Gürani	Topkapı	Topkapı Kolu
239	Nuri Dede	Topkapı	Topkapı Kolu
240	Öksüzce Hatib	Altımermer	Topkapı Kolu
241	Ördek Kasab	Topkapı	Topkapı Kolu
242	Sarı Musa	Taşkasap	Topkapı Kolu
243	Sarı Nasuh	Macuncu	Topkapı Kolu
244	Sarraç Doğan	Topkapı	Topkapı Kolu
245	Selçuk Hanım	Taşkasap	Topkapı Kolu
246	Sermed Çavuş	Taşkasap	Topkapı Kolu
247	Seydi Bey	Mollagürani	Topkapı Kolu
248	Seydi Halife	Macuncu	Topkapı Kolu
249	Seydi Ömer	Mollagürani	Topkapı Kolu
250	Suhte Sinan	Yenibağçe	Topkapı Kolu
251	Tarsusi	Mevlevihane Yenikapı	Topkapı Kolu
252	Toptaşı Fenani	Macuncu	Topkapı Kolu
253	Uzun Yusuf	Macuncu	Topkapı Kolu
254	Abdi Çelebi	Samatya	Yedikule Kolu
255	Ahmed Kethüda	Avrat Pazarı	Yedikule Kolu
256	Ali Fakih	Kocamustafapaşa	Yedikule Kolu
257	Arabacı Bayezid	Kocamustafapaşa	Yedikule Kolu
258	Başçı Hacı Mahmud	Haseki	Yedikule Kolu
259	Bayezid-ı Cedid	Davudpaşa	Yedikule Kolu
260	Bostancıbaşı Ağa	Langa	Yedikule Kolu
261	Çakır Ağa	Aksaray	Yedikule Kolu
262	Cambaziyye	Kocamustafapaşa	Yedikule Kolu
263	Cambaziyye	Avrat Pazarı	Yedikule Kolu
264	Cerağı Hasan	Yedikule	Yedikule Kolu
265	Davudpaşa	Davudpaşa	Yedikule Kolu
266	Duhaniyye	Kocamustafapaşa	Yedikule Kolu
267	Elhaç Hamza	Kocamustafapaşa	Yedikule Kolu
268	Elhaç Hüsrev	Yedikule	Yedikule Kolu
269	Evhaclüddin	Yedikule	Yedikule Kolu
270	Hacı Bayram Haftani	Cerrahpaşa	Yedikule Kolu
271	Hacı Hüseyin	Samatya	Yedikule Kolu

Tablo 4.15 (devamı)

272	Hacı İlyas	Yedikule	Yedikule Kolu
273	Hacı Piri	Yedikule	Yedikule Kolu
274	Hatice Hatun	Samatya	Yedikule Kolu
275	Hobyar	Avrat Pazarı	Yedikule Kolu
276	Kasab İlyas	Davudpaşa İskelesi	Yedikule Kolu
277	Katib Müslihiddin	Yedikule	Yedikule Kolu
278	Keçi Katun	Avrat Pazarı	Yedikule Kolu
279	Kocamustafapaşa	Kocamustafapaşa	Yedikule Kolu
280	Kürkçübaşı	Avrat Pazarı	Yedikule Kolu
281	Kürkçübaşı Hacı Hüseyin	Samatya	Yedikule Kolu
282	Mirahor	Yedikule	Yedikule Kolu
283	Nevbahar	Yedikule	Yedikule Kolu
284	Sancaktar Hayreddin	Samatya	Yedikule Kolu

Sur içi kollarında 1830 ve 1829 yıllarına göre mahalle sayılarında yaşanan farklılıkları iki neden dâhilinde sıralayabiliriz. Bunlardan ilki envanterimizde 1829 yılında kaydedilen bazı mahallelerin 1830 yılında görülmemesidir. Bu husus göz önünde bulundurulduğunda 1845 yılında kollara göre bazı mahallelerin isminin yeni geçtiği düşünülebilmekle birlikte, mahalleler hakkındaki niceliksel ve mekânsal tahlilin yanlış olmasına sebebiyet verebilir. Örneğin 1830 yılında Balat Kolu'nda görülen 65 mahalle, 1845 yılına gelindiğinde 64 mahalleye düşmüştür. Her iki tarih arasındaki fark Camcı Çeşmesi mahallesidir. Zira Camcı Çeşmemahallesi yalnızca 1830 tarihli belgede görülmüş olup, 1845 olmaması Balat'ta mahallelerin niteliksel bir değişim yaşadığının göstergesi değildir.

Yine, Çarşı Kolu'nda Saman Viran-ı Sani, Şeyh Mahmud Geylani, Ahi Çelebi, Mimar Hayreddin, Cibali Kolu'nda Şemseddin Molla Gürani, Yavuzerzade ve Revani Çelebi gibi mahallerin 1830 yılında geçmediği için 1845 yılında veriler değerlendirildiğinde yeni mahalleler gibi görülebilir. Bu husus, özellikle mahalle ölçeğinde yapılacak analizlerde niceliksel ifadelerin karşılaştırmalı olarak çalışması gerekliliğinin bir kez daha öneminin göstergesi olmuştur. Öte yandan, Harita 4.4'e bakıldığında mahallelerin kollara göre mekânsal dağılışında belirgin farklılıklar görülmemektedir. Sur içi İstanbul'unda en yoğun mahallelerin önceki tarihlerde olduğu gibi sırasıyla Balat, Cibali ve Kumkapı kolları

olmuştur. Zira her üçü de niceliksel olarak da en çok mahalle sayısına sahip kollardır. (bkz. Tablo 4.16) Görülüyor ki XIX. yüzyıl mahalle çalışmalarında niceliksel verilerin önemi olduğu kadar bu mahallelerin değişimini anlamlandırmak için karşılaştırmalı olarak analizine ihtiyaç duyulmaktadır.

Harita 4.4 İstanbul Mahalleleri Pafta I (1845)

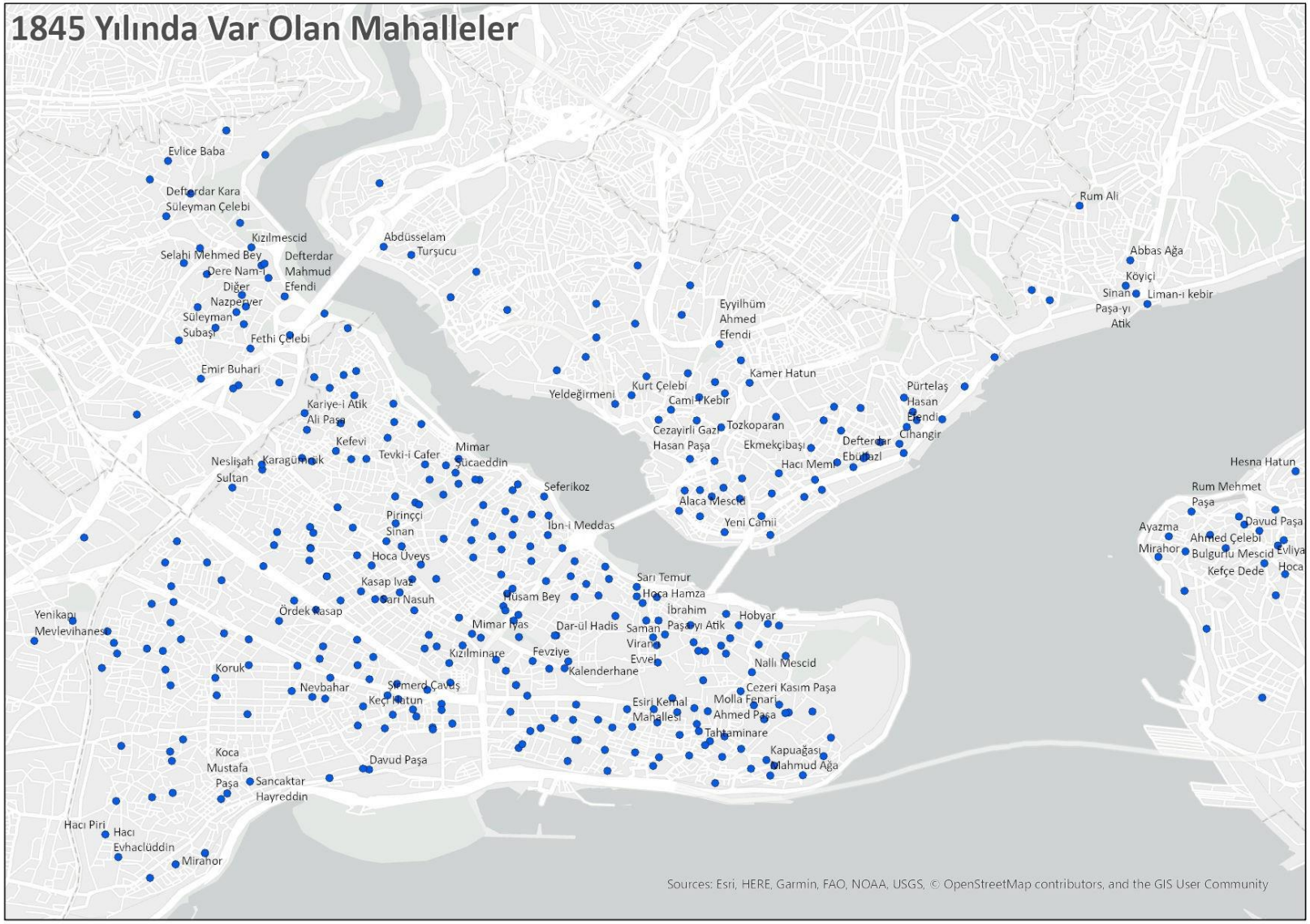

Tablo 4.16 Sur içi Kollarına göre Mahalle Sayılarının Dağılımı (1845)

Kol	Mahalle
Balat	64
Çarşı	34
Cibali	57
Kumkapı	52
Topkapı	46
Yedikule	31
TOPLAM	284

Sur içi mahalle sayılarına yaşanan niceliksel farklılıkların ikinci nedeni 1845 yılında ismi ilk kez yer alan mahallelerdir. Envanterimizde sur içi İstanbul'unda ilk kez 18 mahallenin isminin geçtiği tespit edilmiştir. (bkz. Tablo 4.17)

Tablo 4.17 Sur içi bölgesinde ismi ilk kez geçen mahalleler (1845)

No	**İsmi**	**Konumu**	**Kol**
1	Hacı Ali	Balat	Balat Kolu
2	İbrahim Çavuş	Balat	Balat Kolu
3	Hacı Abbas	Eğrikapı	Balat Kolu
4	Aksaray	Hırka-yı Şerif	Balat Kolu
5	Divan- Ali	Cibali	Cibali Kolu
6	Pazaristan	Cibali	Cibali Kolu
7	Fevziye	Şehzadebaşı	Cibali Kolu
8	Sultan Bayezid-ı Kara	Çarşı Kolu	Çarşı Kolu
9	Emir	Temurkapu	Çarşı Kolu
10	Acı Hamam	Hocarüstem	Çarşı Kolu
11	Nişancı Paşa-yı Atik	Kumkapı	Kumkapı Kolu
12	Divan-ı Aşık	Kumkapı	Kumkapı Kolu
13	Kızılminare	Kumkapı	Kumkapı Kolu
14	Derun-u İmaret	Sultanahmet	Kumkapı Kolu
15	Seyid Hasan	Kumkapı	Kumkapı Kolu
16	Kemankeş Hacı Sİnan	Topkapı	Topkapı Kolu
17	Hatice Hatun	Samatya	Yedikule Kolu
18	El-hac Hüsrev	Yedikule	Yedikule Kolu

Envanterimizde Tablo 4.17'de yer alan mahallelerden yalnızca 1845 yılı verilerinde geçen mahalle sayısı 12'dir. (bkz. Tablo 4.18) Bununla birlikte, sur içinde 1885 yılına kadar süreklilik göstermesi sebebiyle yeni oluşmuş olabilecek mahallerin sayısı 6'dır. (bkz. Tablo 4.19)

Tablo 4.18 Sur içinde yalnızca 1845 yılında ismi geçen mahalleler

No	İsmi	Konumu	Kol
1	İbrahim Çavuş	Balat	Balat Kolu
2	Aksaray	Hırka-i Şerif	Balat Kolu
3	Divan- Ali	Cibali	Cibali Kolu
4	Pazaristan	Cibali	Cibali Kolu
5	Sultan Bayezid-ı Kara	Çarşı Kolu	Çarşı Kolu
6	Acı Hamam	Hocarüstem	Çarşı Kolu
7	Nişancı Paşa-yı Atik	Kumkapı	Kumkapı Kolu
8	Divan-ı Aşık	Kumkapı	Kumkapı Kolu
9	Kızılminare	Kumkapı	Kumkapı Kolu
10	Kemankeş Hacı Sİnan	Topkapı	Topkapı Kolu
11	Hatice Hatun	Samatya	Yedikule Kolu
12	Elhac Hüsrev	Yedikule	Yedikule Kolu

Tablo 4.19'da yer alan mahallere göre 1845 yılı itibariyle Balat ve Kumkapı kollarında ikişer, Cibali ve Çarşı kollarında ise birer mahallenin isminin çalışmamızdaki kaynaklarda yer aldığı görülmüştür. Envanterimizde Derun-u İmaret ve Fevziye 1885 yılına kadar her belgede, Hacı Ali, Hacı Abbas, Emir ve Seyid Hasan mahalleleri ise tarihlere göre değişiklik göstermekle birlikte 1885 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Bu bilgilere göre bahsi geçen 6 mahallenin sur içinde yeni oluştuğu düşünülebilir.

Tablo 4.19 Sur içinde 1845 yılından itibaren görünen mahalleler

No	İsmi	Konumu	Kol
1	Hacı Ali	Balat	Balat Kolu
2	Hacı Abbas	Eğrikapı	Balat Kolu
3	Emir	Temurkapu	Çarşı Kolu
4	Fevziye	Şehzadebaşı	Cibali Kolu
5	Seyid Hasan	Kumkapı	Kumkapı Kolu
6	Derun-u İmaret	Sultanahmed	Kumkapı Kolu

Yukarıda yer alan tablolara göre sur içi mahallelerinin 1845 yılında şehrin diğer bölgelerine göre belirgin bir değişimin yaşamadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sebeple, 1829 ve 1830 tarihine benzer bir yerleşim düzeninin hala varlığının korunduğu düşünülebilir. (bkz. Harita 4.4)

Öte yandan, 1845 yılında sur dışına yakın bölgelerde yeni mahallelerin isminin geçtiği görülmüştür. Bu mahalleler Merkez Efendi ve Takkeci'dir.[356] Öte yandan, bahsi geçen mahallelerin yakında Yenikapı Mevlevihanesi'nin görünmesi hayli ilginçtir. Baha Tanman'a göre Mevleviliğin merkezi konumda olması sebebiyle "Âsitâne" sayılan Yenikapı Mevlevihanesi, şehirdeki en büyük yapılanmadır.[357] 1845 yılında mevlevihanenin isminin yer almasına yönelik görüş Tanman'ının aktarımı doğrultusunda şekillenebilir. Ancak envanterimizde yer alan 1869 yılına ait verilerde Yenikapı'ya ek olarak, Beşiktaş, Üsküdar, Kasımpaşa ve Galata Mevlevihanelerinin de ismi geçmektedir. Çalışmamız sırasında Mevlevihanelerin nüfuslarına yönelik verilerde 1845 yılına ait kayda rastlanmamıştır. [358]

Coğrafi konum olarak sur içi İstanbul'una en yakın kol Eyüp olarak belirlenmiştir. Eyüp'ün hemen karşısında yer alan Hasköy'deki Hacı Şaban, Hoca Ali, Keçeci, Kiremitçi Ahmed Çelebi, Sütlüce Turşucu ve Abdüsselam mahalleleri de Eyüp koluna dâhil edilmiştir. Toplamda 42 mahalleye sahip Eyüp Kolu'nun iş sahaları olarak kabul edilen Otakçılar, Dökmeciler ve Çömlekçiler'de sırasıyla Fethi Çelebi, Aşçıbaşı, Bıçakçı Ferhad, Selahi Mehmed Bey ve Takkeci mahallelerinin var olduğu görülmüştür. (bkz. Tablo 4.20)

Tablo 4.20 Eyüp Kolu'na tabi mahalleler (1845)

1	Yenikapı Mevlevihanesi	Yenikapı	Eyüp Kolu
2	Abdüsselaın	Hasköy	Eyüp Kolu
3	Ali Paşa-yı Cedid	Eyüp	Eyüp Kolu
4	Alibey Karyesi	Eyüp	Eyüp Kolu
5	Aşçıbaşı	Eyüp	Eyüp Kolu
6	Baba Haydar	Eyüp	Eyüp Kolu

Tablo 4.20 (devamı)

[356] Envanterimizde 1845 yılına ait iki Takkeci mahallesinin ismi geçmektedir. Bu mahallelerden biri Eyüp Çömlekçiler'de, diğeri ise Topkapı haricindedir.
[357] Baha Tanman, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994): "Yenikapı Mevlevihanesi" maddesi.
[358] XIX. yüzyıl İstanbul tekkelerinin mekansallaştırılmasına yönelik önemli bir tez hazırlamış olan Serpil Özcan'nın verdiği bilgilere göre 1845 yılı ve civarında Mevlevihanelerin nüfuslarına yönelik veriler görülmemiştir. Ayrıca Bkz. Serpil Özcan ""XIX. Yüzyıl İstanbul Tekkeleri ve Mekânsal Konumlanışları" Basılmamış Yüksek lisans tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi. 2020.

7	Bıçakçı Ferhad Düğmeciler Elhak Ahmed Dede ve Musa Çavuş	Eyüp	Eyüp Kolu
8	Cami-i Kebir	Eyüp	Eyüp Kolu
9	Cami-i Şaban	Hasköy	Eyüp Kolu
10	Cebecibaşı	Eyüp	Eyüp Kolu
11	Cezeri Kasım Paşa	Eyüp	Eyüp Kolu
12	Davud Ağa	Eyüp	Eyüp Kolu
13	Defterdar Kara Süleyman Çelebşi	Eyüp	Eyüp Kolu
14	Defterdar Mahmud Efendi	Eyüp	Eyüp Kolu
15	Emir Çavuş	Eyüp	Eyüp Kolu
16	Evlice Bbaba	Eyüp	Eyüp Kolu
17	Fethi Çelebi	Eyüp	Eyüp Kolu
18	Fırıncı Mehmed Çelebi	Eyüp	Eyüp Kolu
19	Hacı Hüsrev	Eyüp	Eyüp Kolu
20	İlyas	Eyüp	Eyüp Kolu
21	İslam Bey	Eyüp	Eyüp Kolu
22	Kasım Çavuş	Eyüp	Eyüp Kolu
23	Keçeciler	Hasköy	Eyüp Kolu
24	Kiremitçi Ahmed Çelebi	Hasköy	Eyüp Kolu
25	Kızıl Mescid	Eyüp	Eyüp Kolu
26	Merkez Efendi	Haric-i Eyüp	Eyüp Kolu
27	Nazperver Nam-ı Diğer Dede	Eyüp	Eyüp Kolu
28	Nişancı Mustafa Paşa	Eyüp	Eyüp Kolu
29	Otakçılar	Eyüp	Eyüp Kolu
30	Saadabat Karyesi	Eyüp	Eyüp Kolu
31	Şah Sultan	Eyüp	Eyüp Kolu
32	Selahi Mehmed Bey	Eyüp	Eyüp Kolu
33	Servi	Kurb-ı Izzet Paşa Tekkesi	Eyüp Kolu
34	Sivasi Refika Nam-ı diğer Hatice Sultan	Tabii Abdulvedud	Eyüp Kolu
35	Sofular	Eyüp	Eyüp Kolu
36	Süleyman Subaşı	Eyüp	Eyüp Kolu
37	Sütlüce ve Elhak Mahmud Ağa	Eyüp	Eyüp Kolu
38	Takyeci	Eyüp	Eyüp Kolu
39	Topçular	Eyüp	Eyüp Kolu
40	Turşucu	Hasköy	Eyüp Kolu
41	Zal Mahmud Paşa	Eyüp	Eyüp Kolu
42	Zeyneb Hatun	Eyüp	Eyüp Kolu

Şehrin Haliç kıyılarından Boğaziçi'ne kadar Kasımpaşa, Galata ve Tophane olmak üzere üç kolda mahallelerin dağıldığı görülmüştür. (bkz. Harita 4.4) Haliç'in kuzeydoğu yönünde

olan Kasımpaşa bu tarihte 27 mahalleye sahiptir. (bkz. Tablo 4.21) Bu mahalleler Tershane-i Amire'nin çevresinde oluşan mahallelerden başlayarak Beyoğlu'ndaki Kamer Hatun ve Katib Mustafa Çelebi kapsamaktadır. (bkz. Harita 4.4)

Tablo 4.21 Kasımpaşa Kolu'na Tabi Mahalleler (1845)

No	İsmi	Konumu	Kol
1	Başhasan Efendi	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
2	Bedrettin Paşa	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
3	Cami-i Kebir	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
4	Çatma Mescid	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
5	El-hac Ahmed Efendi	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
6	El-hac Cezayirli Hasan Paşa	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
7	El-hac Ferhad	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
8	El-hac Hüsrev	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
9	El-hac Şaban Kaptan	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
10	Hacı Mehmed Efendi	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
11	İbrahim Ahmed Efendi	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
12	Kamer Hatun	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
13	Kulaksız Ahmed Paşa	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
14	Kurt Çelebi	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
15	Müslihiddin	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
16	Piyale Paşa-yı Kebir	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
17	Piyale Paşa-yı Sagir	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
18	Seferikoz	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
19	Seyid Ali Çelebi	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
20	Sinan Paşa	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
21	Sirkeci Müslihiddin	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
22	Sururi Mehmed Efendi	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
23	Tahtakadı	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
24	Talimhane	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
25	Tozkoparan	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
26	Yahya Kethüda	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
27	Yeldeğirmeni	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu

Bununla birlikte, envanterimizde 1845 yılından itibaren dâhil olan Galata mahalleleri, 1885 yılına kadar sayılarda büyük değişimler yaşamamıştır. Elbette ki, XIX. yüzyılda ticaret merkezinin Galata'ya kaymasının mahallelere doğrudan etki sağlayıp sağlamadığının tahlili için daha geniş çaplı araştırmalar yapmak gerekir. Ancak 1845 yılında 12 mahalleye

sahip Galata, 1885 yılına gelindiğinde sadece bir mahalle artış göstermiş[359] ve kırk senelik zaman diliminde hiçbir mahalle kaybolmamıştır. (bkz. Tablo 4.22 ve Harita 4.4) Bu minvalde, Galata'da var olan mahallelerin sürekliliğini koruyarak varlığını sürdürdüğü yorumu yapılabilir.

Tablo 4.22 Galata Kolu'na tabi olan mahalleler (1845)

No	İsmi	Konumu	Kol
1	Alaca Mescid	Galata	Galata Kolu
2	Bereketzade	Galata	Galata Kolu
3	Camii Cedid	Galata	Galata Kolu
4	Cami-i Cedid	Galata	Galata Kolu
5	Cami-i Kebir (Galata)	Galata	Galata Kolu
6	Emekyemez	Galata	Galata Kolu
7	Hacı Ammi	Galata	Galata Kolu
8	Kemankeş Karamustafapaşa	Galata	Galata Kolu
9	Okçu Musa	Galata	Galata Kolu
10	Şehsuvar	Galata	Galata Kolu
11	Sultan Bayezid	Galata	Galata Kolu
12	Yüncüzade	Galata	Galata Kolu

Öte yandan, Boğaziçi'nin güneyindeki Tophane Kolu, şehrin başlıca iskelelerinden biri olması sebebiyle sur dışının en önemli yerleşim yerlerinden biridir. (bkz. Harita 4.4) Gülersoy'a göre Boğaziçi'nin başlangıcı sayılabilecek Tophane, 1894 yılında Galata İskelesi yapılmadan önce Beyoğlu'na iniş çıkış için kullanılan başlıca kıyıdır.[360] Bu sebeple, Tophane kıyılarının yük taşımacılığı ve gümrük ambarlarına sahip olması sebebiyle yerleşime elverişli bir alan olarak tercih edilmiş olabilmesi muhtemeldir. Zira bu bölgelerde özellikle Rum mahallelerinin olduğu bilinmektedir.[361] Ancak XIX. yüzyılda Tophane yerleşiminin gelişimi için yaşanan iki önemli etken bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1838 yılında Unkapanı'nda yapılan yaya köprüsü, ikincisi ise 1845 yılında yapılan Karaköy köprüsüdür. Doğan Kuban'a göre yaşanan bu gelişimler şehrin birbirine

[359] Sarı Lütfü Mahallesi.
[360] Çelik Gülersoy, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994): "Tophane" maddesi.
[361] Doğan Kuban, *Dünden Bugüne İstanbul* Ansiklopedisi İstanbul: İletişim Yayınları, 1994): "Kentin Gelişmesi" maddesi.

bağlanışını temsil etmiş, böylece Galata ile ticaret faaliyetleri gelişirken bölge kuzeye doğru büyüme göstermiştir. [362] Nitekim 1845 yılında 33 mahalleye sahip olan Tophane kolu, Kasımpaşa ve Galata kollarına kıyasla en çok mahalleyi barındıran kol olarak envanterimizde görülmesi bu hususu destekler niteliktedir. (bkz. Tablo 4.23)

Tablo 4.23 Tophane Kolu'na tabi mahalleler (1845)

No	**İsmi**	**Konumu**	**Kol**
1	Abbbas Paşa	Tophane	Tophane Kolu
2	Avni Efendi	Tophane	Tophane Kolu
3	Çavuşbaşı	Tophane	Tophane Kolu
4	Çeşmi Hüseyin Efendi	Tophane	Tophane Kolu
5	Cihangir	Tophane	Tophane Kolu
6	Defterdar Ebu FazI	Tophane	Tophane Kolu
7	Ekmekçibaşı	Tophane	Tophane Kolu
8	Firuz Ağa	Tophane	Tophane Kolu
9	Hacı Memi	Tophane	Tophane Kolu
10	Hacı Recep	Tophane	Tophane Kolu
11	Hanım Fatma El-hak Avni Efendi	Tophane	Tophane Kolu
12	Hoca Ali Efendi	Tophane	Tophane Kolu
13	Hüseyin Ağa	Tophane	Tophane Kolu
14	İlyas Çelebi	Tophane	Tophane Kolu
15	Karabaş Mustafa Ağa	Tophane	Tophane Kolu
16	Katib Mustafa Çelebi	Tophane	Tophane Kolu
17	Kazgancıbaşı	Tophane	Tophane Kolu
18	Kılıç Ali Paşa	Tophane	Tophane Kolu
19	Kitabı Ömer Paaşa	Tophane	Tophane Kolu
20	Koloğlu	Tophane	Tophane Kolu
21	Molla Çelebi	Tophane	Tophane Kolu
22	Müeyyezzade	Tophane	Tophane Kolu
23	Muhiddin Fenari	Tophane	Tophane Kolu
24	Perizad Hatun	Tophane	Tophane Kolu
25	Pürtelaş Hasan Ağa	Tophane	Tophane Kolu
26	Şahkulu	Tophane	Tophane Kolu
27	Sakabaşı	Tophane	Tophane Kolu
28	Sefer Kethüda	Tophane	Tophane Kolu
29	Selime Hatun	Tophane	Tophane Kolu
30	Sirkeci Müslihiddin	Tophane	Tophane Kolu
31	Süheyl Bey	Tophane	Tophane Kolu
32	Tomtom	Tophane	Tophane Kolu
33	Yahya Çelebi	Tophane	Tophane Kolu

[362] Kuban, *a.g.m*, 543.

Öte yandan, 1845 yılında şehrin yerleşim yerlerinin Boğaziçi kıyıların doğru genişlemesi, artık İstanbul'un kuzey yönündeki en son yerleşiminin idari kapsamının Kısırkaya'ya kadar ulaşmasını sağlamıştır. (bkz. Harita 4.6) Somçağ'a göre Beşiktaş'ın XIX. yüzyılda özellikle pek çok bürokratın ve Osmanlı hanedanı mensuplarının ikamet yeri olarak tercih edilmesi, bölgenin temizlik ve inşa konularında öncelikli bir semte dönüşmesine sebebiyet vermiştir.[363] Henüz Dolmabahçe Sarayı'nın inşa edilmemişken kendi sınırları içinde 16 mahalleye sahip olan Beşiktaş, idari sınırlarına İstinye, Yeniköy, Tarabya, Rumelifeneri, , Rumelihisarı, Mirgün (Emirgan), Kilyos ve Büyükdere'nin dâhil edilmesiyle toplamda 32 mahalleyi kapsayan geniş bir kola dönüşmüştür. (bkz. Tablo 4.24) Kanaatimizce Beşiktaş Kolu'nun sınırlarına köylerin de dâhil edilmesi, yerleşim yerlerinin coğrafi konum olarak merkeze uzak olsa bile idari bir bölgeye bağlanmak istenmiştir. Özellikle Kısırkaya'nın envanterimizde kullanılan belgelerde Haric-i Beşiktaş olarak geçmesi, şehirde var olan yerleşim yerinin idari bir merkeze bağlanarak yönetilmesi fikrinin somut bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Tablo 4.24 Beşiktaş Kolu'na tabi mahalleler (1845)

1	Arnavudköy	Arnavudköy	Beşiktaş Kolu
2	Abbas Ağa	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
3	Bebek	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
4	Çakır Ağa	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
5	Köyiçi	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
6	Kuruçeşme	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
7	Liman-ı Kebir	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
8	Maçka	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
9	Mahmud Çavuş	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
10	Molla Fenari	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
11	Rum Ali	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
12	Sarıyer	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
13	Sinan Paşa-yı Atik	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
14	Sinan Paşa-yı Cedid	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
15	Süleymaniye	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
16	Tekerlek Mustafa Çelebi	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
17	Vişnazade	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
18	Büyükdere	Büyükdere	Beşiktaş Kolu

[363] Selim Somçağ, *Dünden Bugüne İstanbul* Ansiklopedisi (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994): "Beşiktaş" maddesi.

Tablo 4. 24 (devamı)

19	Kilyos	Haric-i Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
20	Kısırkaya	Haric-i Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
21	Kürkçübaşı	İstinye	Beşiktaş Kolu
22	Neslişah	İstinye	Beşiktaş Kolu
23	Mirgün	Mirgün Karyesi	Beşiktaş Kolu
24	Rumelifeneri	Rumelifeneri	Beşiktaş Kolu
25	Ali Pertek	Rumelihisarı	Beşiktaş Kolu
26	Ali Torlak	Rumelihisarı	Beşiktaş Kolu
27	Arpa Emini	Rumelihisarı	Beşiktaş Kolu
28	El-hac Kemalleddin	Rumelihisarı	Beşiktaş Kolu
29	Rumelihisarı	Rumelihisarı	Beşiktaş Kolu
30	Güzelce Ali Paşa	Yeniköy	Beşiktaş Kolu
31	Hacı Osman Reis	Yeniköy	Beşiktaş Kolu
32	Molla Çelebi	Yeniköy	Beşiktaş Kolu

Öte yandan, şehrin Anadolu yakasında en yoğun yerleşim yeri ve merkez konumuna sahip olan Üsküdar, klasik dönem Osmanlı İstanbul'unda Bilâd-ı Selâse'nin bir parçası olarak varlığı sürdürmüştür. Ancak XIX. yüzyıla gelindiğinde idari bir kol olarak sistemin içine dâhil olmuş sınırları, Erenköy'ünden başlayarak Anadolu Feneri'ne kadar genişlemiştir. (bkz. Harita 4.5 ve Harita 4.6) Bahsi geçen on iki kolun en kalabalık yerleşim yeri olan Üsküdar; Kadıköy ve Beykoz'da var olan mahalleleri ve karyeleri kapsamaktadır. Bu minvalde, toplam 56 mahalleye sahip Üsküdar Kolu'nda Kadıköy'de 4 ve Beykoz'da 8 olmak üzere mahalle ve karyenin ismi geçmektedir. (Tablo 4. 11) Harita 4.6'e bakıldığında Üsküdar Kolu'na bağlı mahallelerin çoğunluğunun merkezde toplandığı görülmektedir. Bununla birlikte, Üsküdar'ın doğusunda Süleyman Ağa, Kısıklı ve Bulgurlu mahalleleri bulunmaktadır. (bkz. Harita 4.6) Yine, kola tabi sahil şeridinde var olan mahaller Beylerbeyi'nden başlayarak Beykoz'a kadar uzanmaktadır. (bkz. Harita 4.5)

Tablo 4.25 Üsküdar Kolu'na Tabi Mahalleler (1845)

No	İsmi	Konumu	Kol
1	Akbaba	Beykoz	Üsküdar Kolu
2	Anadolufeneri	Beykoz	Üsküdar Kolu
3	Anadoluhisarı	Beykoz	Üsküdar Kolu
4	Anadolukavağı	Beykoz	Üsküdar Kolu
5	Dereseki	Beykoz	Üsküdar Kolu
6	İncirköy	Beykoz	Üsküdar Kolu
7	Kandilli	Beykoz	Üsküdar Kolu
8	Yalı	Beykoz	Üsküdar Kolu
9	Cafer Ağa	Kadıköy	Üsküdar Kolu
10	Osman Ağa	Kadıköy	Üsküdar Kolu
11	Bayezid Kethüda	Kadıköy	Üsküdar Kolu
12	Eren	Kadıköy	Üsküdar Kolu
13	Ahmed Çelebi	Üsküdar	Üsküdar Kolu
14	Arakiyeci Cafer Ağa	Üsküdar	Üsküdar Kolu
15	Arakiyeci El-hac Mehmed Ağa	Üsküdar	Üsküdar Kolu
16	Aşçıbaşı	Üsküdar	Üsküdar Kolu
17	Atik Valide Sultan	Üsküdar	Üsküdar Kolu
18	Ayazma	Üsküdar	Üsküdar Kolu
19	Beykoz	Üsküdar	Üsküdar Kolu
20	Beylerbeyi	Üsküdar	Üsküdar Kolu
21	Bulgurlu	Üsküdar	Üsküdar Kolu
22	Bulgurlumescid	Üsküdar	Üsküdar Kolu
23	Çengelköy	Üsküdar	Üsküdar Kolu
24	Dağ	Üsküdar	Üsküdar Kolu
25	Davudpaşa	Üsküdar	Üsküdar Kolu
26	Debbağlar	Üsküdar	Üsküdar Kolu
27	Durbali	Üsküdar	Üsküdar Kolu
28	Evliya Hoca	Üsküdar	Üsküdar Kolu
29	Gerede	Üsküdar	Üsküdar Kolu
30	Gülfem Hatun	Üsküdar	Üsküdar Kolu
31	Hacı Hüsna Hatun	Üsküdar	Üsküdar Kolu
32	Hamza Fakih	Üsküdar	Üsküdar Kolu
33	Hayreddin Çavuş	Üsküdar	Üsküdar Kolu
34	İhsan	Üsküdar	Üsküdar Kolu
35	Istavroz	Üsküdar	Üsküdar Kolu
36	Kanlıca	Üsküdar	Üsküdar Kolu
37	Kazasker Ahmed Efendi	Üsküdar	Üsküdar Kolu
38	Kefçe Dede	Üsküdar	Üsküdar Kolu

Tablo 4.25 (devamı)

39	Kısıklı	Üsküdar	Üsküdar Kolu
40	Macar Kalesi	Üsküdar	Üsküdar Kolu
41	Merduban	Üsküdar	Üsküdar Kolu
42	Mirahor	Üsküdar	Üsküdar Kolu
43	Murad Reis	Üsküdar	Üsküdar Kolu
44	Pazarbaşı	Üsküdar	Üsküdar Kolu
45	Poyraz Limanı	Üsküdar	Üsküdar Kolu
46	Revancık kalesi	Üsküdar	Üsküdar Kolu
47	Rum Mehmed Paşa	Üsküdar	Üsküdar Kolu
48	Salacak	Üsküdar	Üsküdar Kolu
49	Selami Ali Efendi	Üsküdar	Üsküdar Kolu
50	Selimiye	Üsküdar	Üsküdar Kolu
51	Sinan Paşa	Üsküdar	Üsküdar Kolu
52	Solak Sinan	Üsküdar	Üsküdar Kolu
53	Süleyman Ağa	Üsküdar	Üsküdar Kolu
54	Tavaşi Hasan Ağa	Üsküdar	Üsküdar Kolu
55	Tembel Hacı Mehmed	Üsküdar	Üsküdar Kolu
56	Toygar Hamza	Üsküdar	Üsküdar Kolu

Şehirin sur içi mahallelerinde bazı kollarda niceliksel farklıklar yaşansa da, envanterimizde 1829 ve 1830 tarihli verilere kıyasla yeni mahallelerin oluşumunda büyük değişiklikler gözlenmemiştir. Bununla birlikte, sur dışı İstanbul'unun altı kol dâhilinde görülmesi envanterimizde 1869, 1877 ve 1885 tarihlerinde bölgedeki değişimleri analiz etmemizi sağlayacak ön resmi oluşmaktadır.

Tablo 4.26 Mahallelerin sur dışı kollara göre dağılımı (1845)

Kol Adı	**Mahalle Sayısı**
Beşiktaş	32
Eyüp	42
Galata	12
Kasımpaşa	27
Tophane	33
Üsküdar	56
TOPLAM	202

Tablo 4.26'da verilen bilgilere göre niceliksel olarak en fazla mahalleye sahip kolun Üsküdar olduğu görülmektedir. Ancak kolların kapsamındaki bölgelerin genişliği göz önünde bulundurulduğunda mahalle sayılarının fazlalığı makul bir durumdur. Görülüyor ki XIX. yüzyıl İstanbul'unu mahalle ölçeğinde değerlendirirken niceliksel verilere göre yapılan yorumlar idari sınırların sahip olduğu mahalle sayısını göstermektedir. Bu sebeple, kollara ait sayılardan ziyade mahallelerin mekânsal dağılımlarına yönelik analizler yapmak daha anlamlı olacaktır.

Harita 4.5 İstanbul Mahalleleri Pafta III (1845)

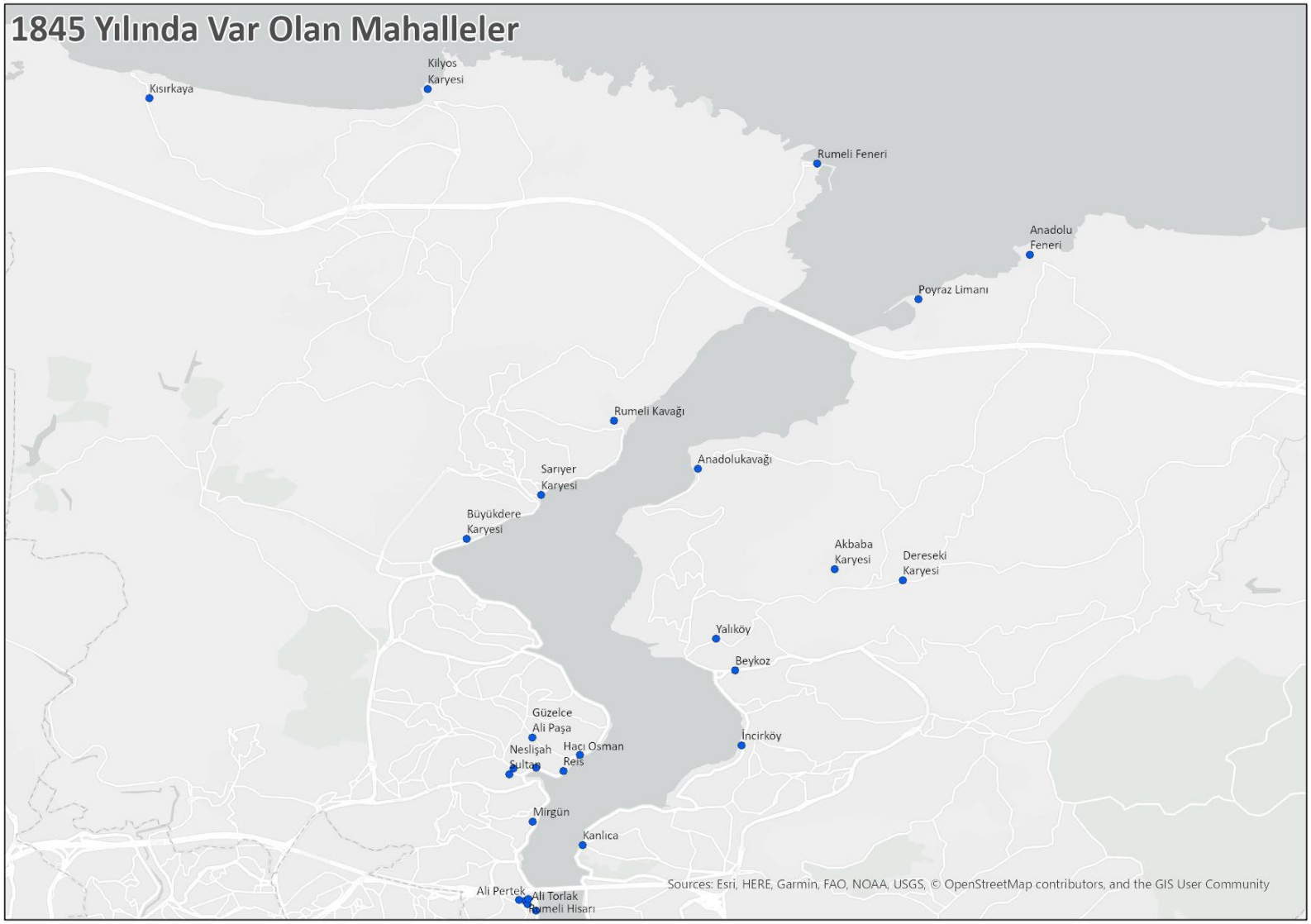

Harita 4.6 İstanbul Mahalleleri Pafta II (1845)

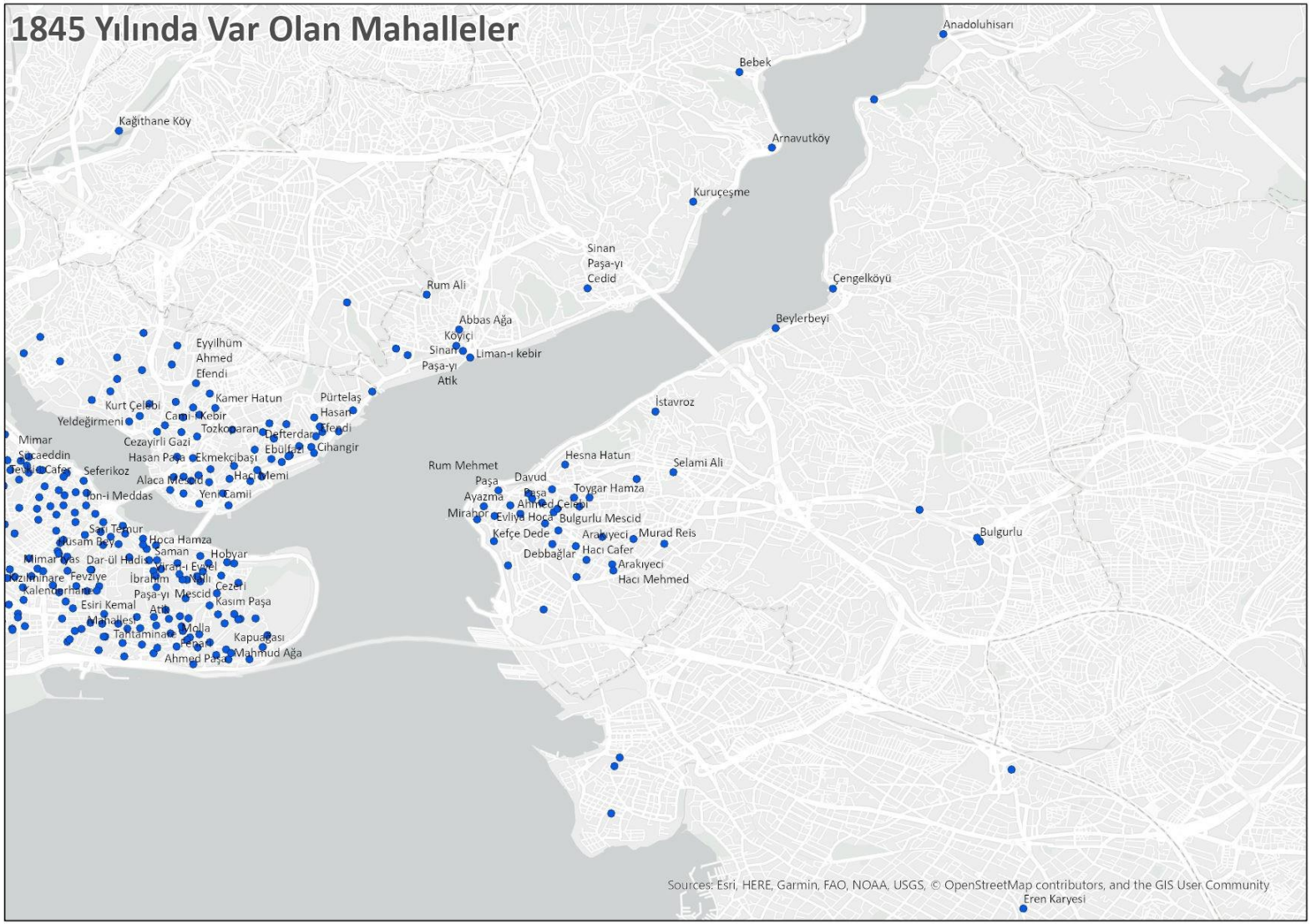

Harita 4.4'e bakıldığında sur dışı bölgesinde yoğun yerleşime sahip bölgenin Tophane olduğu anlaşılmaktadır. Yine benzer bir yoğunluk sur dışında kalan Takkeci, Merkez Efendi ve Hasköy mahalleleri dâhil edilmezse kendi sınırları içinde Eyüp için de düşünülebilir. (bkz. Harita 4.4 ve Harita 4.6) İdari sınırların bu dönemde hayli geniş olması mahalle sayıları üzerinde çoğunluk oluştursa da Beşiktaş ve Üsküdar kollarına mahalle dağılımlarının merkeze doğru yoğunlaştığını göstermiştir. (bkz. Harita 4.5 ve Harita 4.6) Envanterimizde sur dışında yalnızca 1845 yılına ait verilerde geçen 12 mahalle bulunmaktadır. (bkz. Tablo 4.27) Bu mahallelerin çoğunluğunun Eyüp kolunda olduğu görülmektedir. Yine Tablo 4.27'ye bakıldığında Bıçakçı Ferhad ve Sivasi Refika Nam-ı diğer Hatice Sultan mahallelerinin komşu mahallelerle birleşmiş olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Yine Liman-ı Kebir, Talimhane ve Macar Kalesi'nin envanterimizde yenilenmemesinin sebebi bir yerleşim yeri olarak idari sınırlara dâhil edilmemesi olabilir. Bu mahallelerden yok olduğuna yönelik en somut bilgi ise Tekerlek Mustafa Çelebi Mahallesi için söylenebilir. Zira Osmanlı Devleti yönetim merkezini Dolmabahçe Sarayı'na taşırken Beşiktaş'ta önemli planlama çalışmaları yapılmıştır. Bunlardan mahalle ölçeğinde en ilginç husus Sultan Abdülaziz'in bölgede çıkabilecek yangın ihtimaline karşı Tekerlek Mustafa Çelebi mahallesini tamamen yıktırmasıdır. [364]

Tablo 4.27 Sur dışında yalnızca 1845 yılında ismi geçen mahalleler

No	İsmi	Konumu	Kol
1	Çakır Ağa	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
2	Liman-ı Kebir	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
3	Tekerlek Mustafa Çelebi	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
4	Bıçakçı Ferhad El-hak Ahmed Dede ve Musa Çavuş	Düğmeciler	Eyüp Kolu
5	Fırıncı Mehmed Çelebi	Eyüp	Eyüp Kolu
6	İlyas	Eyüp	Eyüp Kolu
7	Sivasi Refika Nam-ı diğer Hatice Sultan	Tabii Abdulvedud	Eyüp Kolu
8	İbrahim Ahmed Efendi	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
9	Talimhane	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
10	Hüseyin Ağa	Tophane	Tophane Kolu
11	Bayezid Kethüda	Kadıköy	Üsküdar Kolu
12	Macar Kalesi	Üsküdar	Üsküdar

[364] Tekeli, *a.g.e*; 2013. 83.

Yukarıda ki haritalar ve tablolara bakıldığında henüz XIX. yüzyılın ortasına gelmeden "yeni İstanbul'un" oluşumunun ilk izleri görülmektedir. Bu minvalde Şehrin coğrafi konum olarak en uzak yerleşimin dâhil merkezle bütünleştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu husus, bir önceki bölümde değindiğimiz şehrin kollara göre dağılışı bahsinin vergilendirme ünitesi olmaktan çok idari bir kavram olarak değerlendirmemizdeki görüşü desteklemektedir. Böylece Tanzimat'ın etkisiyle oluşan merkezileşme fikrinin belediyecilik teşkilatıyla nihayete erdirilmesinden önce şehirin bu sisteme hazırlandığı düşüncesi oluşturmaktadır.

4.4. 1869 yılında İstanbul Mahalleleri

Envanterimizde 1869 yılına ait belgelerden oluşturduğumuz mahalle verilerinin toplam sayısı 398'dir.[365] Bu mahallelerden 226'si sur içinde, 172'i sur dışında yer almaktadır. (bkz. Tablo 4.28) Belgenin son iki sayfasında Kasımpaşa, Galata, Eyüp, Balat ve Cibali olmak üzere beş kol zikredilmesine rağmen, mahallelerin önceki belgelerde olduğu gibi kol dağılımında verilmediği görülmüştür. Bahsi geçen kol bilgileri de, bu kollarda var olan mahallerin tam sayısını içermemektedir Bu sebeple Tablo 4.4.1'de yer alan mahallelerde kol bilgisi paylaşılmamıştır. Öte yandan, bu tarihteki mahalle sayılarının envanterimizdeki 1845 ve 1877 yıllarına nazaran daha az olmasının nedeninin belgenin içeriğinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Zira sur dışının da dâhili olduğu verilerde sayının on dört sene içinde yaklaşık yüz mahalle düşmesi kanaatimizce mümkün değildir.

Tablo 4.28 İstanbul Mahalleleri (1869)

No	İsmi	Konumu	Suriçi/Surdışı
1	Akbıyık	Ahurkapı	SURİÇİ
2	Seyid Hasan	Ahurkapı	SURİÇİ
3	İshak Paşa	Ahurkapı	SURİÇİ
4	Baklalı Kemalleddin	Aksaray	SURİÇİ
5	Katib Muslihüddin	Aksaray	SURİÇİ
6	Koğacı Dede	Aksaray	SURİÇİ
7	Yakub Ağa	Aksaray	SURİÇİ
8	Baba Hasan Âlemi	Aksaray Horhor	SURİÇİ

[365] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maliye Ceride Defterleri, (ML. CRD. d), 1900.

Tablo 4.28 (devamı)

9	Kızılminare	Aksaray Horhor	SURİÇİ
10	Kazgani Sadi	Aksaray Yusufpaşa	SURİÇİ
11	Çelebioğlu Alaeddin	Alacahamam	SURİÇİ
12	Katib Muslihüddin	Altımermer	SURİÇİ
13	Manisalı Mehmed Paşa	Atpazarı	SURİÇİ
14	Ahmed Kethüda	Avratpazarı	SURİÇİ
15	Cambaziye	Avratpazarı	SURİÇİ
16	Hobyar	Avratpazarı	SURİÇİ
17	Keçi Hatun	Avratpazarı	SURİÇİ
18	Yerebatan	Ayasofya-yı Kebir	SURİÇİ
19	Korucu Mehmed Çelebi	Ayvansaray	SURİÇİ
20	Atik Mustafa Paşa	Ayvansaray	SURİÇİ
21	Elvan-zade	Azablar	SURİÇİ
22	Ahi Çelebi	Baba Cafer	SURİÇİ
23	Sarı Temur	Bab-ı Hattab	SURİÇİ
24	Şeyh Mehmet Geylani	Bahçekapı	SURİÇİ
25	Rüstem Paşa	Bal Kapanı	SURİÇİ
26	Hamami Muhiddin	Balat	SURİÇİ
27	Abbas Ağa	Beşiktaş	SURDIŞI
28	Bebek	Beşiktaş	SURDIŞI
29	Beşiktaş Mevlevihanesi	Beşiktaş	SURDIŞI
30	Maçka	Beşiktaş	SURDIŞI
31	Rum Ali	Beşiktaş	SURDIŞI
32	Sinan Paşa-yı Atik	Beşiktaş	SURDIŞI
33	Sinan Paşa-yı Cedid	Beşiktaş	SURDIŞI
34	Vişnezade	Beşiktaş	SURDIŞI
35	Rumeli Feneri	Beşiktaş	SURDIŞI
36	Teşvikiye	Beşiktaş	SURDIŞI
37	Akbaba Karyesi	Beykoz	SURDIŞI
38	Anadolu Feneri	Beykoz	SURDIŞI
39	Anadolukavağı	Beykoz	SURDIŞI
40	Beykoz	Beykoz	SURDIŞI
41	Dereseki Karyesi	Beykoz	SURDIŞI
42	Yalıköy	Beykoz	SURDIŞI
43	Hüseyin Nam-ı Diğer Ağa Camii	Beyoğlu	SURDIŞI
44	Kamer Hatun	Beyoğlu	SURDIŞI
45	Katib Mustafa Çelebi	Beyoğlu	SURDIŞI
46	Büyükdere Karyesi	Büyükdere Karyesi	SURDIŞI
47	Beyceğiz	Çarşamba Pazarı	SURİÇİ
48	Cebecibaşı	Çarşamba Pazarı	SURİÇİ
49	Katib Muslihüddin	Çarşamba Pazarı	SURİÇİ
50	Koğacı Dede	Çarşamba Pazarı	SURİÇİ
51	Tevki-i Cafer	Çarşamba Pazarı	SURİÇİ
52	Üskübi	Cibali	SURİÇİ
53	Gül Camii	Cibali	SURİÇİ

Tablo 4.28 (devamı)

54	Muhiddin Kocevi	Cibali	SURİÇİ
55	Seferikoz	Cibali	SURİÇİ
56	Molla Hüsrev	Cibali Cami-i Gül	SURİÇİ
57	Hacı Hasan	Çırçır	SURİÇİ
58	Haydar Paşa	Çırçır	SURİÇİ
59	Balaban Ağa	Çukurçeşme	SURİÇİ
60	Kemal Paşa	Çukurçeşme	SURİÇİ
61	Molla Kestel	Çukurçeşme	SURİÇİ
62	Emin Nureddin	Çukurçeşme	SURİÇİ
63	Akseki	Cumartesi Pazarı	SURİÇİ
64	Hoca Üveys	Cumartesi Pazarı	SURİÇİ
65	Molla Ahveyn	Cumartesi Pazarı	SURİÇİ
66	Davud Paşa	Davudpaşa	SURİÇİ
67	Macuncu Kasım	Davudpaşa	SURİÇİ
68	Molla Fenari Ahmed Paşa	Dikilitaş	SURİÇİ
69	Kepenekçi Sinan	Divoğlu Yokuşu	SURİÇİ
70	Timurtaş	Divoğlu Yokuşu	SURİÇİ
71	Çakır Baba	Dolmabahçe	SURDIŞI
72	Çakır Ağa	Edirnekapı	SURİÇİ
73	Hacı Muhiddin	Edirnekapı	SURİÇİ
74	Hatice Sultan	Edirnekapı	SURİÇİ
75	Neslişah Sultan	Edirnekapı	SURİÇİ
76	Tercüman Yunus	Edirnekapı Dırağman	SURİÇİ
77	Avni Efendi	Eğrikapı	SURİÇİ
78	Hacı Hüsrev	Eyüp	SURDIŞI
79	Evlice Baba	Eyüp	SURDIŞI
80	Kasım Çavuş	Eyüp	SURDIŞI
81	Ali Paşa-yı Cedid	Eyüp	SURDIŞI
82	Fethi Çelebi	Eyüp	SURDIŞI
83	İslambey	Eyüp	SURDIŞI
84	Sofular	Eyüp	SURDIŞI
85	Süleyman Subaşı	Eyüp	SURDIŞI
86	Şah Sultan	Eyüp	SURDIŞI
87	Abdülvedud	Eyüp	SURDIŞI
88	Alibeyköy	Eyüp	SURDIŞI
89	Baba Haydar	Eyüp	SURDIŞI
90	Cezeri Kasım Paşa	Eyüp	SURDIŞI
91	Davud Ağa	Eyüp	SURDIŞI
92	Defterdar Kara Süleyman Çelebi	Eyüp	SURDIŞI
93	Defterdar Mahmud Efendi	Eyüp	SURDIŞI
94	Dere Nam-ı Diğer Nazperver	Eyüp	SURDIŞI
95	Emir Buhari	Eyüp	SURDIŞI
96	Kızılmescid	Eyüp	SURDIŞI

Tablo 4.28 (devamı)

97	Nişancı Mustafa Paşa-yı Atik	Eyüp	SURDIŞI
98	Selahi Mehmed Bey	Eyüp	SURDIŞI
99	Servi	Eyüp	SURDIŞI
100	Topçular Karyesi	Eyüp	SURDIŞI
101	Zal Mahmud Paşa	Eyüp	SURDIŞI
102	Düğmeciler	Eyüp	SURDIŞI
103	Mehmed Bey	Eyüp	SURDIŞI
104	Takkeci	Eyüp	SURDIŞI
105	Otakçıbaşı	Eyüp	SURDIŞI
106	Haraççı Muhiddin	Fatih	SURİÇİ
107	Kirmastı	Fatih	SURİÇİ
108	Mimar Sinan Kumrulu Mescid	Fatih	SURİÇİ
109	Hoca Hayreddin	Fatih Karaman	SURİÇİ
110	Pirinççi Sinan	Fatih Karaman	SURİÇİ
111	Eftalzade	Fatih Zincirlikuyu	SURİÇİ
112	Hoca Ferhad Nam-ı Diğer Asmalı Mescid	Fazlı Paşa	SURİÇİ
113	Abdi Subaşı	Fener	SURİÇİ
114	Alaca Mescid	Galata	SURDIŞI
115	Arab Camii Nam-ı Diğer Camii Kebir	Galata	SURDIŞI
116	Bereket-zade	Galata	SURDIŞI
117	Çavuşbaşı	Galata	SURDIŞI
118	Emekyemez	Galata	SURDIŞI
119	Galata Mevlevihanesi	Galata	SURDIŞI
120	Hacı Ammi	Galata	SURDIŞI
121	Okçu Musa	Galata	SURDIŞI
122	Sultan Bayezid	Galata	SURDIŞI
123	Şehsuvar	Galata	SURDIŞI
124	Yeni Camii	Galata	SURDIŞI
125	Yolcuzade	Galata	SURDIŞI
126	Divan-ı Ali	Gedikpaşa	SURİÇİ
127	Emin Sinan	Gedikpaşa	SURİÇİ
128	Esiri Kemal Mahallesi	Gedikpaşa	SURİÇİ
129	Tahtaminare	Gedikpaşa	SURİÇİ
130	Anadoluhisarı	Göksu Civarı	SURDIŞI
131	Kısırkaya	Haric-i Beşiktaş	SURDIŞI
132	Başçı Hacı Mahmud	Haseki	SURİÇİ
133	Nevbahar	Haseki	SURİÇİ
134	Abdüsselam	Hasköy	SURDIŞI
135	Hacı Şaban	Hasköy	SURDIŞI
136	Hoca Ali	Hasköy	SURDIŞI

Tablo 4.28 (devamı)

137	Kiremitçi Ahmed Çelebi	Hasköy	SURDIŞI
138	Piri Mehmed Paşa	Hasköy	SURDIŞI
139	Sütlüce	Hasköy	SURDIŞI
140	Turşucu	Hasköy	SURDIŞI
141	Bıçakçı Alaeddin	Haydar	SURİÇİ
142	Lala Hayreddin	Hocapaşa	SURİÇİ
143	Sofular	Horhor	SURİÇİ
144	Kasap Ivaz	Hüsrevpaşa	SURİÇİ
145	Kaliçeci Hasan Ağa	Irgat Pazarı	SURİÇİ
146	Mimar Hayreddin	Irgat Pazarı	SURİÇİ
147	Mahmud Çavuş	İstinye Karyesi	SURDIŞI
148	Kürkçübaşı	İstinye Karyesi	SURDIŞI
149	Neslişah Sultan	İstinye Karyesi	SURDIŞI
150	Altıpoğaça	Kadıçeşmesi	SURİÇİ
151	Âşık Paşa	Kadıçeşmesi	SURİÇİ
152	İmaret-i Atik	Kadıçeşmesi	SURİÇİ
153	Müftü Ali	Kadıçeşmesi	SURİÇİ
154	Sinan Ağa	Kadıçeşmesi	SURİÇİ
155	Şeyh Mahmud Resmi Efendi	Kadıçeşmesi	SURİÇİ
156	Yarhisar Mustafa Muslihüddin	Kadıçeşmesi	SURİÇİ
157	Cafer Ağa	Kadıköy	SURDIŞI
158	Osman Ağa	Kadıköy	SURDIŞI
159	Eren Karyesi	Kadıköy Kızıltoprak	SURDIŞI
160	Merdiven Nam-ı Diğer Merdiven Karyesi	Kadıköy Kızıltoprak	SURDIŞI
161	Şehid Mehmed Paşa	Kadırga	SURİÇİ
162	Bostan-ı Ali	Kadırga Limanı	SURİÇİ
163	Katib Sinan	Kadırga Limanı	SURİÇİ
164	Kâğıthane Köy	Kâğıthane	SURDIŞI
165	Kanlıca	Kanlıca	SURDIŞI
166	Haraççı Kara Mehmed	Kapan-ı Dakik	SURİÇİ
167	Hızır Bey	Kapan-ı Dakik	SURİÇİ
168	Hoca Halil Attar	Kapan-ı Dakik	SURİÇİ
169	Papaszade	Kapan-ı Dakik	SURİÇİ
170	Yavuzer Sinan	Kapan-ı Dakik	SURİÇİ
171	Debbag-zade	Karagümrük	SURİÇİ
172	Atik Ali Paşa	Karagümrük	SURİÇİ
173	Derviş Ali	Karagümrük	SURİÇİ
174	Muhtesip Iskender Bey	Karagümrük	SURİÇİ
175	Baş Hasan Efendi	Kasımpaşa	SURDIŞI
176	Bedreddin	Kasımpaşa	SURDIŞI

Tablo 4.28 (devamı)

177	Cami-i Kebir	Kasımpaşa	SURDIŞI
178	Cezayirli Gazi Hasan Paşa	Kasımpaşa	SURDIŞI
179	Çatma Mescid	Kasımpaşa	SURDIŞI
180	Eyyilhüm Ahmed Efendi	Kasımpaşa	SURDIŞI
181	Hacı Ferhad	Kasımpaşa	SURDIŞI
182	Hacı Şaban	Kasımpaşa	SURDIŞI
183	Kadı Mehmed Efendi	Kasımpaşa	SURDIŞI
184	Kulaksız Ahmed Kaptan	Kasımpaşa	SURDIŞI
185	Kurt Çelebi	Kasımpaşa	SURDIŞI
186	Nalcı Hacı Hasan	Kasımpaşa	SURDIŞI
187	Piyale Paşa-yı Kebir	Kasımpaşa	SURDIŞI
188	Piyale Paşa-yı Sagir	Kasımpaşa	SURDIŞI
189	Sahaf Muhiddin	Kasımpaşa	SURDIŞI
190	Sahaf Muslihüddin	Kasımpaşa	SURDIŞI
191	Seferikoz	Kasımpaşa	SURDIŞI
192	Seyid Ali Çelebi	Kasımpaşa	SURDIŞI
193	Sinan Paşa	Kasımpaşa	SURDIŞI
194	Sururi Mehmed Efendi	Kasımpaşa	SURDIŞI
195	Şaban Kapdan	Kasımpaşa	SURDIŞI
196	Tahtakadı	Kasımpaşa	SURDIŞI
197	Tozkoparan	Kasımpaşa	SURDIŞI
198	Yahya Kethüda	Kasımpaşa	SURDIŞI
199	Kasımpaşa Mevlevihanesi	Kasımpaşa	SURDIŞI
200	Kilyos Karyesi	Kilyos	SURDIŞI
201	Hoca Teberrük	Kırkçeşme	SURİÇİ
202	Sekbanbaşı Ibrahim Ağa	Kırkçeşme	SURİÇİ
203	Ali Fakih	Kocamustafapaşa	SURİÇİ
204	Arabacı Bayezid	Kocamustafapaşa	SURİÇİ
205	Cambaziye	Kocamustafapaşa	SURİÇİ
206	Duhaniye	Kocamustafapaşa	SURİÇİ
207	Elhac Hamza	Kocamustafapaşa	SURİÇİ
208	Hacı Hüsrev	Kocamustafapaşa	SURİÇİ
209	Koca Mustafa Paşa	Kocamustafapaşa	SURİÇİ
210	Revani Çelebi	Koğacılar Caddesi	SURİÇİ
211	Mimar Kemaleddin	Koska	SURİÇİ
212	Sevban Çavuş	Koska	SURDIŞI
213	Şeyh Ferhad	Koska Civarında Musalla	SURİÇİ
214	Kandilli	Küçüksu Civarı	SURDIŞI
215	Çengelköyü	Kuleli	SURDIŞI
216	Çadırcı Ahmed Çelebi	Kumkapı	SURİÇİ

Tablo 4.28 (devamı)

217	Dülbendçi Hüsameddin	Kumkapı	SURİÇİ
218	Âmine Hatun	Kumkapı	SURİÇİ
219	Saraç Ishak	Kumkapı	SURİÇİ
220	Tavaşi Süleyman Ağa	Kumkapı	SURİÇİ
221	Muhsine Hatun	Kumkapı Tavşantaşı	SURİÇİ
222	Mesih Paşa	Laleli	SURİÇİ
223	Kızıltaş	Laleli	SURİÇİ
224	Kuyumcu Bahşayiş	Laleli Ağa Yokuşu	SURİÇİ
225	Emin Bey	Langa	SURİÇİ
226	Katib Kasım	Langa-ı Kebir	SURİÇİ
227	Uzun Yusuf	Macuncu	SURİÇİ
228	Seyid Halife	Macuncu	SURİÇİ
229	Toptaşı Fenai Dede	Macuncu	SURİÇİ
230	Koruk	Macuncu Kasım	SURİÇİ
231	Sarı Nasuh	Macuncu Kasım	SURİÇİ
232	Daye Hatun	Mahmutpaşa	SURİÇİ
233	Aydın Kethüda	Mevlevihane Yenikapı	SURİÇİ
234	Hacı Evliya	Mevlevihane Yenikapı	SURİÇİ
235	Katib Murad	Mevlevihane Yenikapı	SURİÇİ
236	Melek Hatun	Mevlevihane Yenikapı	SURİÇİ
237	Merkez Efendi	Mevlevihane Yenikapı	SURİÇİ
238	Mimar Acem	Mevlevihane Yenikapı	SURİÇİ
239	Tarsus	Mevlevihane Yenikapı	SURİÇİ
240	Mirgün	Mirgün Karyesi	SURDIŞI
241	Sarı Musa	Mollagürani	SURİÇİ
242	Seydi Ömer	Mollagürani	SURİÇİ
243	Katib Hüsrev	Müftü Hamam	SURİÇİ
244	Kuruçeşme	Ortaköy	SURDIŞI
245	Dizdariye	Peykhane	SURİÇİ
246	Uzun Şücaedddin	Peykhane	SURİÇİ
247	Poyraz Limanı	Poyrazköy	SURDIŞI
248	İbn-i Meddas	Salihpaşa	SURİÇİ
249	Kefevi	Salmatomruk	SURİÇİ
250	Kemankeş Kara Mustafa Paşa	Salmatomruk	SURİÇİ
251	Abdi Çelebi	Samatya	SURİÇİ
252	Hoca Kadın	Samatya	SURİÇİ
253	Mirmiran Hasan Paşa	Samatya	SURİÇİ
254	Sancaktar Hayreddin	Samatya	SURİÇİ
255	Dülgerzade	Saraçhane	SURİÇİ
256	Firuz Ağa	Saraçhane	SURİÇİ

Tablo 4.28 (devamı)

257	Haydarhane	Saraçhane	SURİÇİ
258	Mimar İyas	Saraçhane	SURİÇİ
259	Çıkrıkçı Kemaleddin	Sarıgez	SURİÇİ
260	Hasan Halife	Sarıgez	SURİÇİ
261	Sarı Nasuh	Sarıgez	SURİÇİ
262	İskender Paşa	Sarıgüzel	SURİÇİ
263	Kazasker Mehmed Efendi	Sarıgüzel	SURİÇİ
264	Öksüzce Hatip	Sarıgüzel	SURİÇİ
265	Hacı Temur	Sarıtemur	SURİÇİ
266	Garipçe Kalesi	Sarıyer	SURDIŞI
267	Sarıyer Karyesi	Sarıyer	SURDIŞI
268	Gazi Atik Ali Paşa	Sedefçiler	SURİÇİ
269	Cafer Ağa	Şehremini	SURİÇİ
270	Deniz Abdal	Şehremini	SURİÇİ
271	Ereğli	Şehremini	SURİÇİ
272	Saraç Doğan	Şehremini	SURİÇİ
273	Simkeş	Şehremini	SURİÇİ
274	Müneccim Sadi	Şehremini	SURİÇİ
275	Kalenderhane	Şehzadebaşı	SURİÇİ
276	Muhtesip Karagöz	Şehzadebaşı	SURİÇİ
277	Fevziye	Şehzadebaşı	SURİÇİ
278	Hancı Karagöz	Silivrikapı	SURİÇİ
279	Katib Şemseddin	Süleymaniye	SURİÇİ
280	Sarı Bayezid	Süleymaniye	SURİÇİ
281	Süleymaniye	Süleymaniye	SURİÇİ
282	Sinan Ağa	Sultanahmed	SURİÇİ
283	Güngörmez	Sultanahmed	SURİÇİ
284	Helvacıbaşı İskender Ağa	Sultanahmed	SURİÇİ
285	Kapuağası Mahmud Ağa	Sultanahmed	SURİÇİ
286	Nahilbend	Sultanahmed	SURİÇİ
287	Derun-u İmaret	Sultanahmed	SURİÇİ
288	Üçler	Sultanahmed	SURİÇİ
289	Sultan Bayezid-i Han-ı Veli	Sultanbayezid	SURİÇİ
290	Emin Bey	Sultanbayezid	SURİÇİ
291	Sultan Çiftliği	Sultançifliği	SURDIŞI
292	Cafer Subaşı	Sultanselim	SURİÇİ
293	Debbag Yunus	Sultanselim	SURİÇİ
294	Mimar Şücaeddin	Sultanselim	SURİÇİ
295	Çerağı Hamza	Sultanselim	SURİÇİ
296	Hatip Muslihiddin	Sultanselim	SURİÇİ

Tablo 4.28 (devamı)

297	Karabaş	Sultanselim	SURİÇİ
298	Hacı Osman Reis	Tarabya	SURDIŞI
299	Tarabya Karyesi	Tarabya	SURDIŞI
300	Selçuk Hanım	Taşkasap	SURİÇİ
301	Şirmerd Çavuş	Taşkasap	SURİÇİ
302	Katib Sinan	Tavşantaşı	SURİÇİ
303	Hüseyin Ağa	Tavukpazarı	SURİÇİ
304	Daye Hatun	Temurkapu	SURİÇİ
305	Elvan	Temurkapu	SURİÇİ
306	Emir	Temurkapu	SURİÇİ
307	Karaki Hüseyin Çelebi	Temurkapu	SURİÇİ
308	Ferhad Ağa	Tezgâhçılar	SURİÇİ
309	Hüsam Bey	Tezgâhçılar	SURİÇİ
310	Ayaspaşa	Tophane	SURDIŞI
311	Cihangir	Tophane	SURDIŞI
312	Çeşmi Hüseyin Efendi	Tophane	SURDIŞI
313	Defterdar Ebülfazl	Tophane	SURDIŞI
314	Ekmekçibaşı	Tophane	SURDIŞI
315	Firuz Ağa	Tophane	SURDIŞI
316	Hacı Memi	Tophane	SURDIŞI
317	Hacı Recep	Tophane	SURDIŞI
318	İlyas Çelebi	Tophane	SURDIŞI
319	Karabaş Mustafa Ağa	Tophane	SURDIŞI
320	Kazgancıbaşı	Tophane	SURDIŞI
321	Kılıç Ali Paşa	Tophane	SURDIŞI
322	Kitabi Ömer Paşa	Tophane	SURDIŞI
323	Kuloğlu	Tophane	SURDIŞI
324	Muhiddin Fenari	Tophane	SURDIŞI
325	Müeyyed-zade	Tophane	SURDIŞI
326	Perizad Hatun	Tophane	SURDIŞI
327	Pürtelaş Hasan Efendi	Tophane	SURDIŞI
328	Sakabaşı	Tophane	SURDIŞI
329	Sefer Kethüda	Tophane	SURDIŞI
330	Selime Hatun	Tophane	SURDIŞI
331	Sirkeci Mescid	Tophane	SURDIŞI
332	Süheyl Bey	Tophane	SURDIŞI
333	Şahkulu	Tophane	SURDIŞI
334	Yahya Çelebi	Tophane	SURDIŞI
335	Yeldeğirmeni	Tophane	SURDIŞI
336	Bayezid Ağa	Topkapı	SURİÇİ

Tablo 4.28 (devamı)

337	Çivizade	Topkapı	SURİÇİ
338	Fatma Sultan	Topkapı	SURİÇİ
339	İskender Ağa	Topkapı	SURİÇİ
340	Kürkçübaşı Ahmed Şemseddin	Topkapı	SURİÇİ
341	Mustafa Çavuş	Topkapı	SURİÇİ
342	Ilyas-zade	Topkapı Harici	SURDIŞI
343	Takkeci	Topkapı Harici	SURDIŞI
344	Revancık Kalesi	Üsküdar	SURDIŞI
345	Üsküdar Mevlevihanesi	Üsküdar	SURDIŞI
346	Altunizade Ismail Efendi	Üsküdar	SURDIŞI
347	Arakıyeci Hacı Cafer	Üsküdar	SURDIŞI
348	Debbağlar	Üsküdar	SURDIŞI
349	Hayreddin Çavuş	Üsküdar	SURDIŞI
350	Hüsna/Hesna Hatun	Üsküdar	SURDIŞI
351	Kefçe Dede	Üsküdar	SURDIŞI
352	Pazarbaşı	Üsküdar	SURDIŞI
353	Tavaşi Hasan Ağa	Üsküdar	SURDIŞI
354	Valide-i Atik	Üsküdar	SURDIŞI
355	Ahmed Çelebi	Üsküdar	SURDIŞI
356	Durbali	Üsküdar	SURDIŞI
357	Selami Ali	Üsküdar	SURDIŞI
358	Solak Sinan	Üsküdar	SURDIŞI
359	Toygar Hamza	Üsküdar	SURDIŞI
360	Hamza Fakih	Üsküdar	SURDIŞI
361	Bulgurlu	Üsküdar	SURDIŞI
362	Bulgurlu Mescid	Üsküdar	SURDIŞI
363	Davud Paşa	Üsküdar	SURDIŞI
364	Evliya Hoca	Üsküdar	SURDIŞI
365	Kısıklı	Üsküdar	SURDIŞI
366	Tembel Hacı Mehmed	Üsküdar	SURDIŞI
367	Aşçıbaşı	Üsküdar	SURDIŞI
368	Selimiye	Üsküdar	SURDIŞI
369	Bezzaz-ı Cedid	Uzunçarşı	SURİÇİ
370	Mercan Ağa	Uzunçarşı	SURİÇİ
371	Saman Viran-ı Evvel	Uzunçarşı	SURİÇİ
372	Yavaşça Şahin	Uzunçarşı	SURİÇİ
373	Dar-ül Hadis	Vefa	SURİÇİ
374	Molla Hüsrev	Vefa	SURİÇİ
375	Voynik Şücaeddin	Vefa	SURİÇİ
376	Camcı Ali	Vezneciler	SURİÇİ

Tablo 4.28 (devamı)

377	Hacı Evhaclüddin	Yedikule	SURİÇİ
378	Hacı Piri	Yedikule	SURİÇİ
379	Mirahor	Yedikule	SURİÇİ
380	Fatih Sultan Mehmed	Yedikule	SURİÇİ
381	Bucakbağı	Yedikule	SURİÇİ
382	Mimar Sinan	Yenibağçe	SURİÇİ
383	Hürrem Çavuş	Yenibağçe	SURİÇİ
384	Akşemseddin	Yenibağçe	SURİÇİ
385	Emin-i Cev	Yenibağçe	SURİÇİ
386	Katib Muslihüddin	Yenibağçe	SURİÇİ
387	Keçeci Piri	Yenibağçe	SURİÇİ
388	Molla Şeref	Yenibağçe	SURİÇİ
389	Ördek Kasap	Yenibağçe	SURİÇİ
390	Molla Ali Fenari	Yenibağçe	SURİÇİ
391	Hoca Hayreddin	Yenibağçe Keçeciler	SURİÇİ
392	Karabaş	Yenibağçe Keçeciler	SURİÇİ
393	Yenikapı Mevlevihanesi	Yenikapı	SURDIŞI
394	Güzelce Ali Paşa	Yeniköy	SURDIŞI
395	Molla Çelebi	Yeniköy	SURDIŞI
396	Kasap Temurhan	Zeyrek	SURİÇİ
397	Şahuban	Zeyrek	SURİÇİ
398	Molla Zeyrek	Zeyrek	SURİÇİ

Tablo 4.28'deki bilgilere göre envanterimizde 1845 tarihli olan verilerinden 361 mahallenin isminin bu tarihte de yer aldığı görülmüştür. Harita 4.7'de sur içi bölgesinde özellikle Balat ve Yedikule çevresindeki mahallelerde Harita 4.4'e göre belirgin bir boşluk olduğu görülmektedir. Benzer bir durum Üsküdar ve çevresinde de mevcuttur. (bkz. Harita 4.6 ve Harita 4.8) Ancak 1869 yılında ismi ilk kez geçen mahallelere bakıldığında bu bölgelerde yeni yerlerin kurulmuş olabileceği izlemini vermektedir. (bkz. Tablo 4.29) Böylece bu iki hususun nedenin daha önce de değindiğimiz üzere belgenin içeriğinden kaynaklı bir durum olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Harita 4.7 İstanbul Mahalleleri Pafta I (1869)

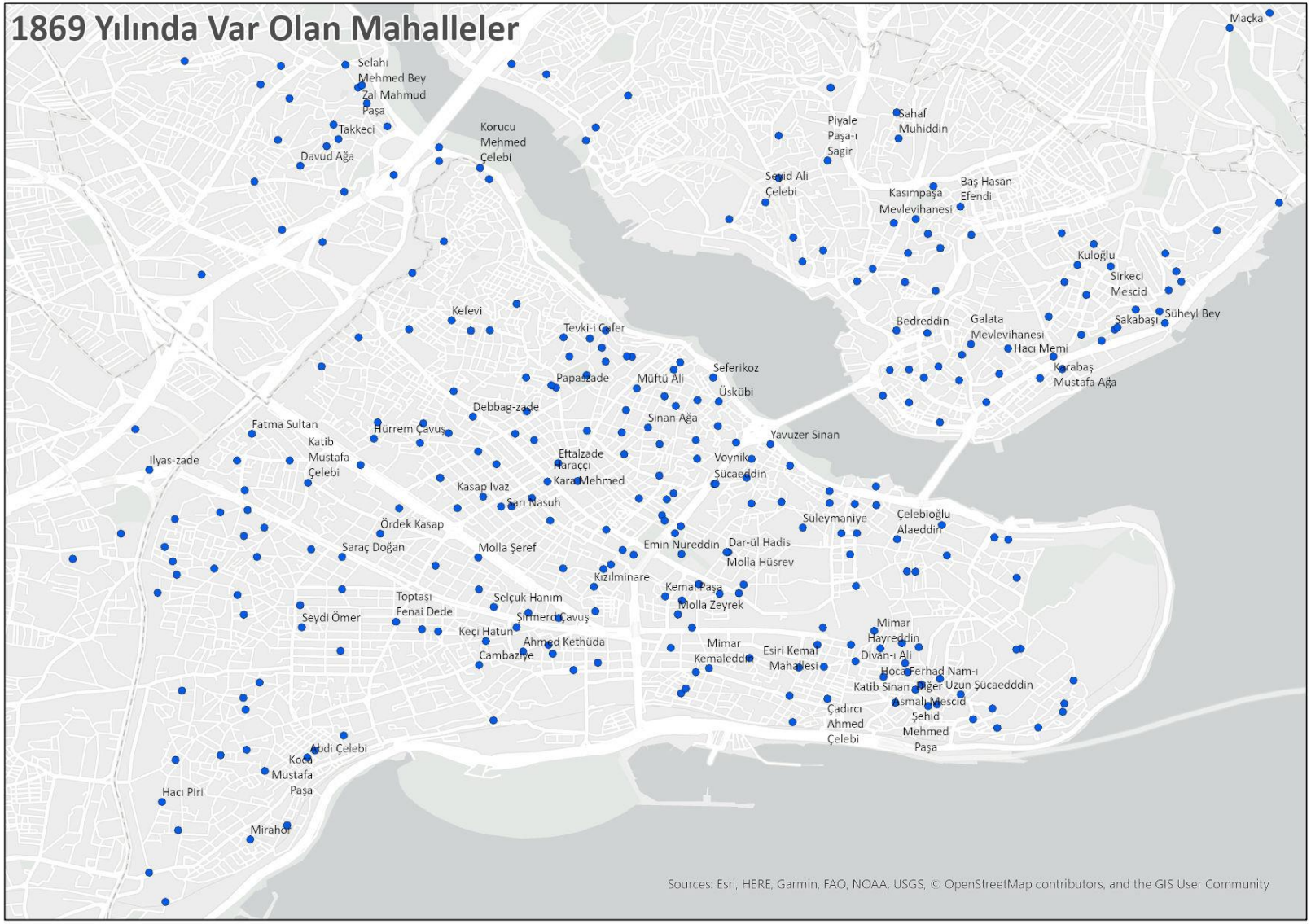

Harita 4.8 Harita İstanbul Mahalleleri Pafta II (1869)

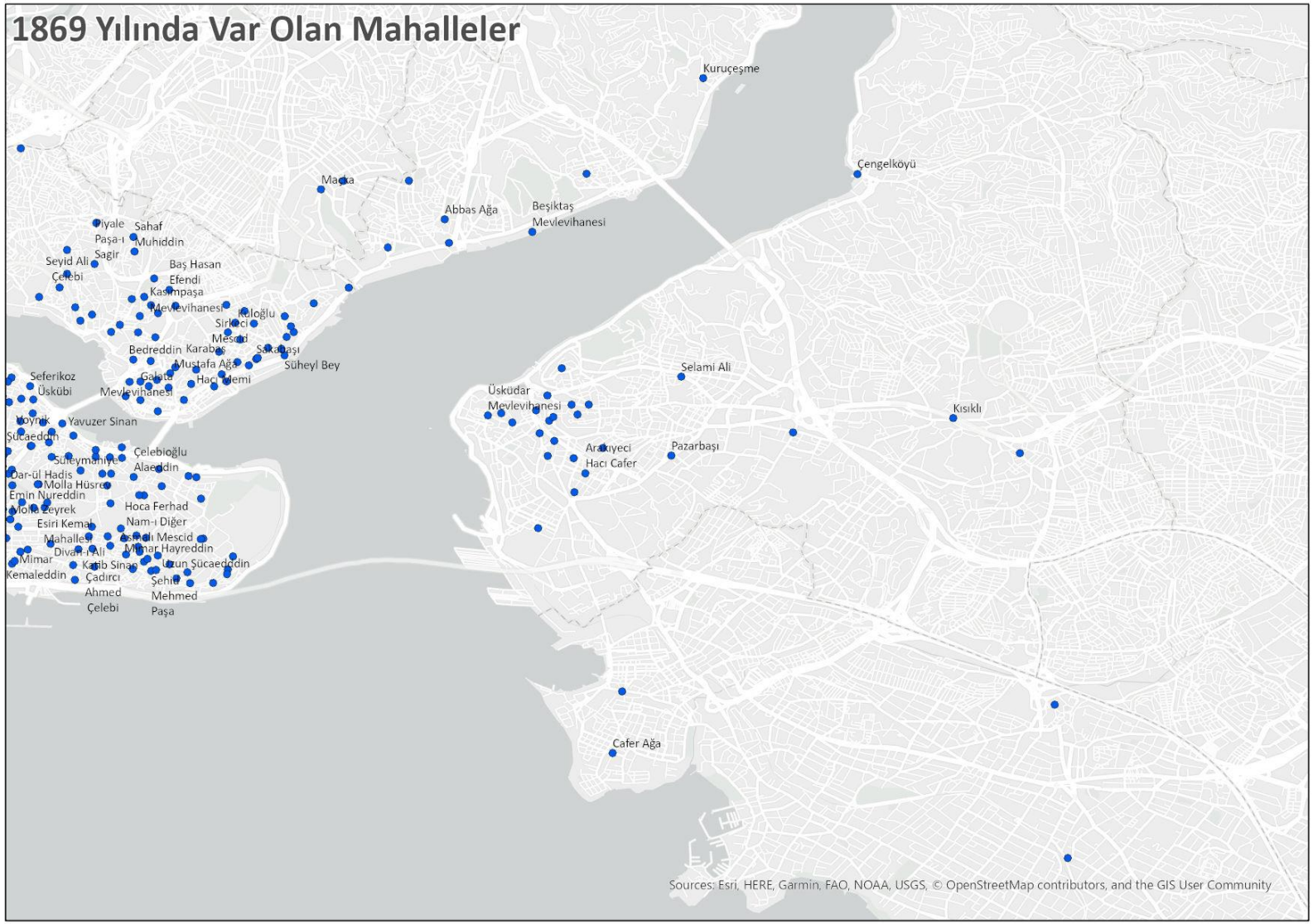

Harita 4.9 İstanbul Mahalleleri Pafta III (1869)

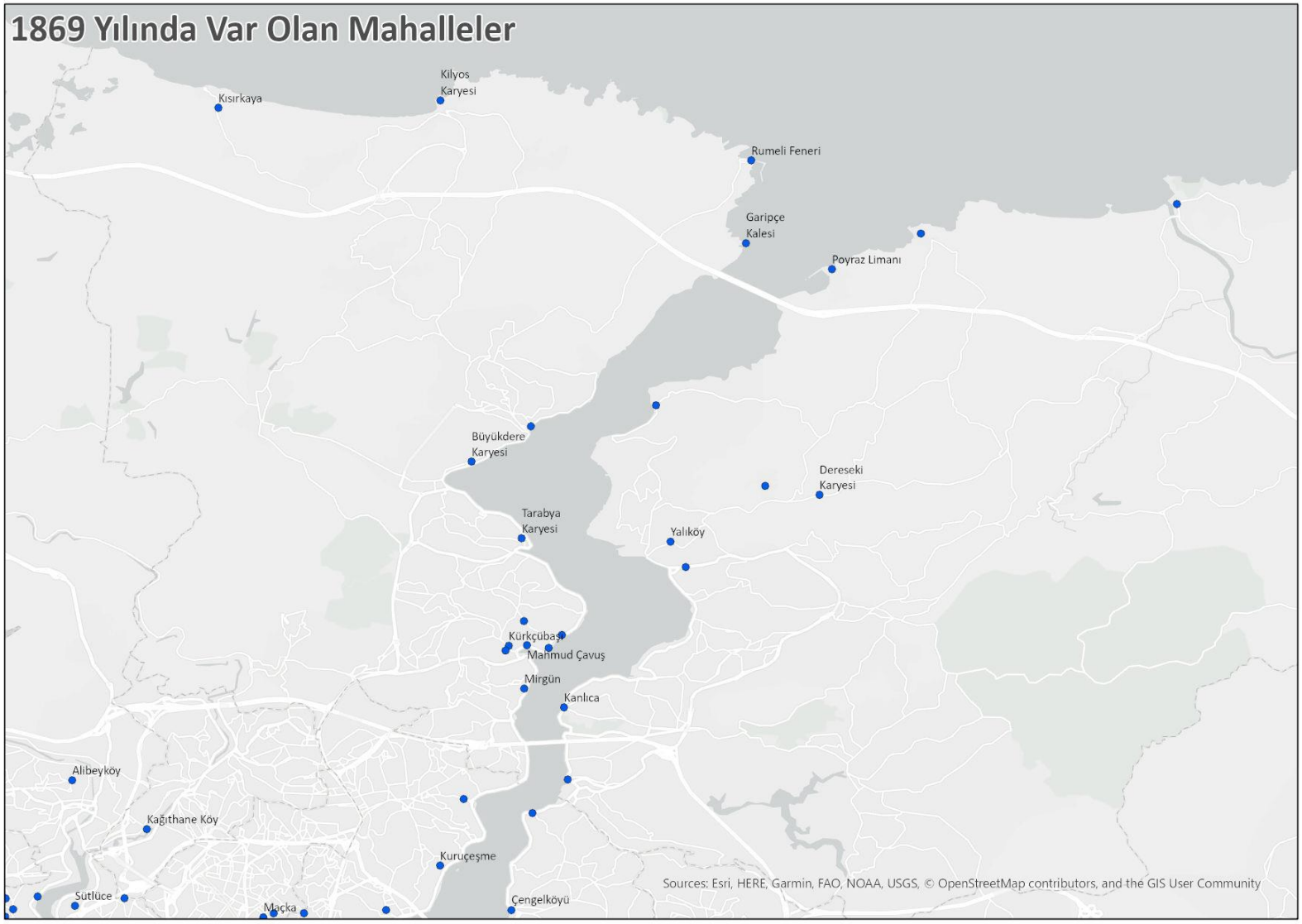

Tablo 4.29 1869 yılında ismi ilk kez geçen mahalleler

1	Korucu Mehmed Çelebi	Ayvansaray
2	Beşiktaş Mevlevihanesi	Beşiktaş
3	Teşvikiye	Beşiktaş
4	Hüseyin Nam-ı Diğer Ağa Camii	Beyoğlu
5	Çakır Baba	Dolmabahçe
6	Hacı Hüsrev	Eğrikapı
7	Abdülvedud	Eyüp
8	Düğmeciler	Eyüp
9	Çavuşbaşı	Galata
10	Galata Mevlevihanesi	Galata
11	Hoca Ali	Hasköy
12	Piri Mehmed Paşa	Hasköy
13	Şehid Mehmed Paşa	Kadırga
14	Kadı Mehmed Efendi	Kasımpaşa
15	Kasımpaşa Mevlevihanesi	Kasımpaşa
16	Nalcı Hacı Hasan	Kasımpaşa
17	Sahaf Muhiddin	Kasımpaşa
18	Sevban Çavuş	Koska
19	Âmine Hatun	Kumkapı
20	Emin Bey	Langa
21	Garipçe Kalesi	Sarıyer
22	Sultançiftliği	Sultançiftliği
23	Tarabya Karyesi	Tarabya Karyesi
24	Ayaspaşa	Tophane
25	Ilyas-zade	Topkapı Harici
26	Altunizade İsmail Efendi	Üsküdar
27	Üsküdar Mevlevihanesi	Üsküdar
28	Fatih Sultan Mehmed	Yedikule

Yukarıda yer alan Tablo 4.29'a göre 1869 yılında ismi ilk kez geçen 28 mahalle ve yerleşim yerinin olduğu görülmektedir. Envanterimizde daha önce 1845 yılında ismi geçen Yenikapı Mevlevihanesi'ne ek olarak şehirdeki dört mevlevihanenin isminin daha mahalle listelerinde olması hayli ilginçtir. XIX. yüzyıl İstanbul tekkeleri üzerine çalışan Serpil Özcan 1866 yılında Meclis-i Meşâyih[366] verilerine göre Beşiktaş'ta 71, Galata'da 85,

[366] XIX. yüzyılda tekkelerin denetlenmesi için kurulan kurum.

Kasımpaşa'da 48, Üsküdar'da 23 dervişin kayıtlı olduğundan bahsetmektedir.[367] Bununla birlikte Özcan, şehirde en kalabalık mevlevihanenin 148 dervişle Yenikapı Mevlevihanesi olduğunu aktarmaktadır. Özcan'nın verdiği bilgiler ışında ismi geçen mevlevihanelerin nüfuslarından dolayı mahalle listelerine dâhil olmuş olabileceğinin ihtimali kanaatimizce düşüktür. Ancak çalışmamızda bu isimlerin neden mahalle listelerine dâhil olduğunun tartışılmasına yönelik somut verilere ne yazık ki ulaşılamamıştır.

Öte yandan, Tablo 4.29'da yer alan mahalleler ve yerleşim yerlerinden Sevban Çavuş, Amine Hatun, Sultan Çiftliği ve Garipçe Kalesi'nin ismi 1869 tarihinden sonra görülmemektedir. Bu yerleşim yerlerinden Sultançiftliği'nin günümüzde Sultanbeyli sınırlarında kalan mahalle olmadığını zikretmek isteriz. Zira Sultançiftliği, Alemdağ ormanının içinde yer alan iki köyden biridir.[368] Ancak bu iki köyden bir diğeri olan Alemdağ'ın ismi belgede geçememiştir.[369] Bununla birlikte, envanterimizde Yenikapı dâhil olmak üzere mevlevihanelerin isminin bu tarihten sonra geçtiği veriler bulunmamaktadır. Envanterimizde Tablo 4.29'de yer alan mahallelerden on dokuzunun 1877 ve 1885 yıllarında da var olduğunun görülmesi, bu mahallelerin yeni oluşmuş olabileceğinin ihtimalini arttırmaktadır. (bkz. Tablo 4.30)

Tablo 4.30 1869 yılından itibaren süreklilik gösteren mahalleler

No	İsmi	Konumu	Suriçi/Surdışı
1	Teşvikiye	Beşiktaş	SURDIŞI
2	Hüseyin Nam-ı Diğer Ağa Camii	Beyoğlu	SURDIŞI
3	Hacı Hüsrev	Eyüp	SURDIŞI
4	Abdülvedud	Eyüp	SURDIŞI
5	Dökmeciler	Eyüp	SURDIŞI
6	Piri Mehmed Paşa	Hasköy	SURDIŞI
7	Hoca Ali	Hasköy	SURDIŞI
8	Çavuşbaşı	Galata	SURDIŞI
9	Kadı Mehmed Efendi	Kasımpaşa	SURDIŞI

[367] Serpi Özcan, ""XIX. Yüzyıl İstanbul Tekkeleri ve Mekânsal Konumlanışları" Basılmamış Yüksek lisans tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2020.
[368] Salih Şahin, *Bir Tatlı Huzur Beldesi Alemdağ* (İstanbul: Alemdağ Belediye, 2007): 62.
[369]Çalışmamızda Alemdağ ve çevresinin mahalle listleri içerisinde ilk kez 1908 yılında Ümraniye Mahallesi olarak kaydedildiğine rastlanmıştır. Ayrıca Bkz.

Tablo 4.30 (devamı)

10	Nalcı Hacı Hasan	Kasımpaşa	SURDIŞI
11	Sahaf Muhiddin	Kasımpaşa	SURDIŞI
12	Tarabya Karyesi	Tarabya Karyesi	SURDIŞI
13	Ayaspaşa	Tophane	SURDIŞI
14	Ilyaszade	Topkapı Harici	SURDIŞI
15	Altunizade Ismail Efendi	Üsküdar	SURDIŞI
16	Şehid Mehmed Paşa	Kadırga	SURİÇİ
17	Emin Bey	Langa	SURİÇİ
18	Fatih Sultan Mehmed	Yedikule	SURİÇİ
19	Korucu Mehmed Çelebi	Ayvansaray	SURİÇİ

Öte yandan, Tablo 4.30'da yer bilgilerden, yeni oluşmuş olabileceğini düşündüğümüz bazı mahallelere dair tespitlerimize yer vermek isteriz. Bunlardan ilki Teşvikiye mahallesidir. 1854 yılında Sultan Abdülmecid'in Teşvikiye Camii'ni inşa etmesiyle oluştuğu tahmin ettiğimiz Teşvikiye mahallesinin ismi "Eser-i Avatıf-ı Mecidiye Mahalle-i Cedide-i Teşvikiye" olarak bilinmektedir.[370] Yine aynı dönemde Sultan Abdülmecid tarafından muhacirlerin iskânı için bugünkü Mecidiyeköy sınırlarında verilen topraklar, yeni bir yerleşim alanının oluşmasına neden olmuştur.[371] Ancak envanterimizde yer alan belgelerde Mecidiyeköy'ün ismi bir yerleşim yeri veya mahalle olarak hiç geçmemektedir. Tablo 4.30'da yer alan veriler ışında XIX. yüzyılda yeni oluştuğu kuvvetle muhtemel olan mahallelerden bir diğeri Altunizade İsmail Efendi'dir. Günümüzde Altunizade semtine ismini veren İsmail Zühdü Paşa, 1866 yılında ismini taşıyan konağın karşına bir külliye yaptırmıştır. Günümüzde bu külliyenin yalnızca birkaç bölüm ve camii kalsa da, külliye Üsküdar sınırlarında yeni bir mahallenin kurulmasına etkisi olmuştur.[372] Teşvikiye ve Altunizade İsmail Efendi örneklerine bakıldığında mahallerin dini yapı ve kompleksler çevresinde gelişmesi özelliğinin XIX. yüzyılda da görülebildiği yorumu yapılabilir. Şehrin

[370] "Abdülmecid'in karşılıksız iyilikseverliğinin eseri olan Teşvikiye Mahallesi" Önder Kaya, *Cihan Payitahtı İstanbul 2500 Yıllık Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 248.
[371] *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994), "Mecidiyeköy" maddesi.
[372] Hamit Küçükbakır, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989) "Altunizade Külliyesi" maddesi.

Anadolu yakasında mahalle sayılarında niceliksel bir artış olsa da, bu dönemde bölgede harita üzerinde görülecek belirgin bir değişimin yaşanmadığı söylenebilir. (bkz. Harita 4.8) Bahsi geçen haritaya göre Boğaziçi'nin Rumeli yakasında Kısırkaya'ya, Anadolu yakasında ise Garipçe Kalesi'ne kadar uzandığı görülmüştür.

Bununla birlikte, çalışmamızın üçüncü bölümünde detaylarına değindiğimiz üzere Tarabya'da 1864 yılında bir belediye dairesi kurulmuştur. Bu husus göz önünde bulundurulduğunda Tarabya'nın da şehirlerle bütünleşmesinin belediye dairesinin kurulmasıyla gerçekleşmiş olduğu düşünülmektedir. Envanterimizde 1845 yılında Tarabya'da ilk kez ismi geçen Hacı Osman Reis mahallesine rağmen, Tarabya'nın bir yerleşim yeri olarak ilk kez 1869'da kaydedilmesi bu hususu destekler niteliktedir.
Yine Tablo 4.30'da yer alan mahallelerin üçünün Eyüp sınırları etrafında oluştuğu görülmüştür. Fahrünnisa Kara'ya göre II. Mahmud dönemi itibariyle Osmanlı hanedan mensuplarının ilgisinin Haliç'ten Boğaziçi'ne kayması bölgede zarar görmüş konakların yıktırtılarak yeni dokuma fabrikalara ve imalathanelere dönüştürülmesine neden olmuştur.[373] Bu husus, yeni mahallelerin oluşması için etkili bir gerekçe olarak kabul edilebilir. Benzer olarak Harita 4.8'de görülen Hüseyin Nam-ı Diğer Ağa Camii ve Sahaf Muhittin mahallelerinin günümüzde İstiklal Caddesi olarak bilinen konuma yakın olmasıyla örneklenebilir. Bölgenin XIX. yüzyılda kazandığı önemli ticari fonksiyon göz önünde bulundurulduğunda bu iki mahallenin yerleşime elverişli mahallelere dönüştüğü izlenimiz vermektedir. Zira XIX. yüzyılın son çeyreğinde Hüseyin Nam-ı Diğer Ağa Camii şehirdeki en kalabalık mahalleye dönüşecektir. Özetle, yukarıda yer verilen harita ve tablolara bakıldığında çalışmamızda 1869 yılı İstanbul mahallelerinin 1845 yılından gerek niceliksel, gerekse konumlanış bakımından benzer bir durumda olduğu yorumu yapılabilir.

[373] Fahrünnisa Ensari Kara, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994), "Eyüb" maddesi

4.5. 1877 yılında İstanbul Mahalleleri

1877 yılında İstanbul mahalleleri niceliksel olarak sur içi bölgesinde yoğunlaşırken, şehirde yaşanan kentsel reformlar, ulaşım imkânlarının artması mahalle ölçeğinde sur dışı yerleşimlerinin giderek gelişmesine sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte, şehir kendi dinamikleriyle yerleşim topografyasının değişimini tecrübe ederken, idari anlamda da modern belediye örgütünün tüm şehrin idaresine etkili olma sancıları çekmektedir. Bu iki unsurun şehirdeki yansıması mahalle ölçeğinde yaşanan değişimlerle görülebilmektedir. Bu dönemde sur içindeki İstanbul mahalleleri envanterimizde önceki tarihli verilerle karşılaştırıldığında büyük farklılıkların yaşanmadığı, mahalle sayılarında ve konumlarında benzerlikler görüldüğü tespit edilmiştir. (bkz. Harita 4.10) Bununla birlikte, 1877 yılında toplamda 472 mahallenin yer aldığı verilerin 278'sinin mahalle sur içindedir. (bkz. Tablo 4.31) Öte yandan, 1877 yılında şehrin idari taksimatı hala 12 kol şeklide sürdürülmektedir. Görülüyor ki şehrin idari sınırları geleneksel yapıyı korurken, bu yapıdaki kolların gerek sınırları gerekse isimleri değişiklik göstermemiştir. Öte yandan Sur içindeki mahalle dağılımın hala Balat, Kumkapı ve Cibali kolları arasında yoğunlaştığını görülmektedir. (bkz. Harita 4.10)

Tablo 4.31 Sur içi Mahalleleri (1877)

No	İsim	Konumu	Kol
1	Akbıyık	Ahurkapı	Balat Kolu
2	Baklalı Kemalleddin	Aksaray	Balat Kolu
3	Çakır Ağa	Aksaray	Balat Kolu
4	Çelebioğlu Alaaddin	Alacahamam	Balat Kolu
5	Çakır Ağa	Alacamescid	Balat Kolu
6	Ahmed Kethüda	Avrat Pazarı	Balat Kolu
7	Canbaziyye	Avrat Pazarı	Balat Kolu
8	Ayasofya-yı Kebir	Ayasofya-yı Kebir	Balat Kolu
9	Ayasofya-yı Sagir	Ayasofya-yı Sagir	Balat Kolu
10	Çadırcı Ahmed	Bali Paşa	Balat Kolu
11	Beyceğiz	Çarşamba	Balat Kolu
12	Cebecibaşı	Çarşamba	Balat Kolu
13	Bayezid-i Cedid	Davudpaşa	Balat Kolu

Tablo 4.31 (devamı)

14	Daye Hatun	Temurkapı	Balat Kolu
15	Çakır Ağa	Dırağman	Balat Kolu
16	Elhac [Muhy]iddin	Dırağman	Balat Kolu
17	Avcı Bey	Eğrikapı	Balat Kolu
18	Abdi Subaşı	Fener	Balat Kolu
19	Divan-ı Ali	Gedikpaşa	Balat Kolu
20	Başçı El-haç Mahmud	Hasköy	Balat Kolu
21	Bıçakçı Alaaddin	Haydar	Balat Kolu
22	Akseki	Hırka-yı Şerif	Balat Kolu
23	Baba Hasan Ali	Horhor	Balat Kolu
24	Altı Poğaça	Kadıçeşmesi	Balat Kolu
25	Aşıkpaşa	Kadıçeşmesi	Balat Kolu
26	Bostan-ı Ali	Kadırga Limanı	Balat Kolu
27	Cezeri Kasım	Kapalı Fırın	Balat Kolu
28	Debbağzade	Karagümrük	Balat Kolu
29	Derviş Ali	Karagümrük	Balat Kolu
30	Mimar	Kızılmescid	Balat Kolu
31	Âlem Bey	Kızılmusluk	Balat Kolu
32	Ali Fakih	Kocamustafapaşa	Balat Kolu
33	Arabacı Bayezid	Kocamustafapaşa	Balat Kolu
34	Duhanniyye	Kocamustafapaşa	Balat Kolu
35	Canbaziyye	Kocamustafapaşa	Balat Kolu
36	Çoban Çavuş	Koska	Balat Kolu
37	Dülbendci Hüsameddin	Kumkapı	Balat Kolu
38	Bostancıbaşı Abdullah	Langa	Balat Kolu
39	Daye Hatun	Mahmudpaşa	Balat Kolu
40	Abdi Çelebi	Samatya	Balat Kolu
41	Düzlgerzade Şemseddin	Saraçhane	Balat Kolu
42	Çıkrıkçı Kemal	Sarıgez	Balat Kolu
43	Derun-ı İmaret	Sultanahmed	Balat Kolu
44	Cafer Subaşı	Sultanselim	Balat Kolu
45	Cerağı Hamza	Sultanselim	Balat Kolu
46	Cafer Ağa	Şehremini	Balat Kolu
47	Deniz Abdal	Şehremini	Balat Kolu
48	Balaban Ağa	Şehzade	Balat Kolu
49	Dar'ul Hadis	Vefa	Balat Kolu
50	Daye Hatun	Tarakçılar	Balat Kolu
51	Bayezid Ağa	Topkapı	Balat Kolu
52	Bezar-ı Cedid	Uzunçarşı	Balat Kolu
53	Camcı Ali	Vezneciler	Balat Kolu

Tablo 4.31 (devamı)

54	Bucakbağı	Yedikule	Balat Kolu
55	Cerağı Hamza	Yedikule	Balat Kolu
56	Akşemseddin	Yenibağçe	Balat Kolu
57	Debbağ Yunus	Yenibağçe	Balat Kolu
58	Defterdar Ahmed Çelebi	Yenibağçe	Balat Kolu
59	Aydın Kethüda	Yenikapı	Balat Kolu
60	Eftalzde	Zincirlikuyu	Balat Kolu
61	Çelebi Mustafa Ağa	Zindankapısı	Balat Kolu
62	Gureba Hüseyin Ağa	Aksaray	Cibali Kolu
63	Hobyar	Avrat Pazarı	Cibali Kolu
64	Elvan	Azablar	Cibali Kolu
65	Elhaç İsa	Balat	Cibali Kolu
66	Hacı Ali	Balat	Cibali Kolu
67	Hızır Çavuş	Balat	Cibali Kolu
68	Hac Behram Haftani	Cerrahpaşa	Cibali Kolu
69	Gül Camii	Cibali	Cibali Kolu
70	Elhaç Hasan	Çırçır	Cibali Kolu
71	Haydarpaşa	Çırçır	Cibali Kolu
72	Emir	Temurkapı	Cibali Kolu
73	Ferhad Ağa	Tezgâhçılar	Cibali Kolu
74	Hadice Sultan	Dırağman	Cibali Kolu
75	Elhaç ilyas	Eğrikapı	Cibali Kolu
76	Haraççı Muhiddin	Fatih	Cibali Kolu
77	Hoca Ferhad	Fazlıpaşa	Cibali Kolu
78	Emin Sinan	Gedikpaşa	Cibali Kolu
79	Esir-i Kemal	Gedikpaşa	Cibali Kolu
80	Hacı Ferhad	Hattabkapı	Cibali Kolu
81	Hacı Ferhad	Haydarpaşa	Cibali Kolu
82	Elvan	Hocapaşa	Cibali Kolu
83	Hobyar	Hocapaşa	Cibali Kolu
84	Eski İmaret	Kadıçeşmesi	Cibali Kolu
85	Hoca Hayreddin	Karaman	Cibali Kolu
86	Hoca Hayreddin	Keçeciler	Cibali Kolu
87	Hamami Muhiddin	Kesmekaya	Cibali Kolu
88	Elhac Hamza	Kocamustafapaşa	Cibali Kolu
89	Hacı Hüsrev	Kocamustafapaşa	Cibali Kolu
90	Eski Nişancı Paşa	Kumkapı	Cibali Kolu
91	Firuz Ağa	Kumkapı	Cibali Kolu
92	Hoca Halil Attar	Mahmudpaşa	Cibali Kolu
93	Elhaç Evliya	Mevlevihane Yenikapı	Cibali Kolu

Tablo 4.31 (devamı)

94	Emin Bey	Okçularbaşı	Cibali Kolu
95	Hacı Hüseyin	Samatya	Cibali Kolu
96	Hacı Piri	Samatya	Cibali Kolu
97	Hoca Hatun	Samatya	Cibali Kolu
98	Firuz Ağa	Saraçhane	Cibali Kolu
99	Haydarhane	Saraçhane	Cibali Kolu
100	Hasan Halif	Sarıgez	Cibali Kolu
101	Elhaç Timur	Sarıtemur	Cibali Kolu
102	Gazi Ali Paşa	Sedefçiler	Cibali Kolu
103	Hancı Karagöz	Silivrikapı	Cibali Kolu
104	Güngörmez	Sultanahmed	Cibali Kolu
105	Hatib Muslihiddin	Sultanselim	Cibali Kolu
106	Helvacıbaşı İskender Ağa	Sultanahmed	Cibali Kolu
107	Hoca Gıyaseddin	Süleymaniye	Cibali Kolu
108	Erikli	Şehremini	Cibali Kolu
109	Emin Nureddin	Şehzade	Cibali Kolu
110	Fevziyye	Şehzade	Cibali Kolu
111	Fatma Sultan	Topkapı	Cibali Kolu
112	Haraççı Kara Mehmed	Unkapanı	Cibali Kolu
113	Hızır Bey	Unkapanı	Cibali Kolu
114	Hacı Ajmed	Yedikule	Cibali Kolu
115	Emin Cev	Yenibağçe	Cibali Kolu
116	Hoca Hayreddin	Zeyrek	Cibali Kolu
117	Eski Ali Paşa	Zincirlikuyu	Cibali Kolu
118	Hoca Rüstem	Acıhamam	Evvelki Çarşı Kolu
119	Hoca Kasım Günani	Balat	Evvelki Çarşı Kolu
120	Kasab İlyas	Davudpaşa	Evvelki Çarşı Kolu
121	Hüsam Bey	Tezgâhçılar	Evvelki Çarşı Kolu
122	Kariye Ali Paşa	Dırağman	Evvelki Çarşı Kolu
123	Kasım Ağa	Dırağman	Evvelki Çarşı Kolu
124	Kabasakal	Gedikpaşa	Evvelki Çarşı Kolu
125	Kasab İvaz	Hüsrevpaşa	Evvelki Çarşı Kolu
126	Kaliçe Hacı Hüseyin	Irgad Pazarı	Evvelki Çarşı Kolu
127	Hoca Küçük Ahmed	Kapan-ı Dakik	Evvelki Çarşı Kolu
128	Karabaş	Keçeciler	Evvelki Çarşı Kolu
129	Hoca Teberrük	Kırkçeşme	Evvelki Çarşı Kolu
130	İshak Paşa	Kızıl Musluk	Evvelki Çarşı Kolu
131	İnebey	Langa-ı Kebir	Evvelki Çarşı Kolu
132	Kasım Toptaş	Macuncu	Evvelki Çarşı Kolu
133	Hoca Kasım Günani	Mahmudpaşa	Evvelki Çarşı Kolu

Tablo 4.31 (devamı)

134	İbn-i Meddas	Salihpaşa	Evvelki Çarşı Kolu
135	İskender Paşa	Sarıgez	Evvelki Çarşı Kolu
136	Karabaş	Silivrikapu	Evvelki Çarşı Kolu
137	Hoşkadem	Şehzadebaşı	Evvelki Çarşı Kolu
138	Kalenderhane	Şehzadebaşı	Evvelki Çarşı Kolu
139	Hüseyin Ağa	Tavukpazarı	Evvelki Çarşı Kolu
140	Karaki Hüseyin Çelebi	Temurkapı	Evvelki Çarşı Kolu
141	İskender Ağa	Topkapı	Evvelki Çarşı Kolu
142	İbrahim Çavuş	Uzunçarşı	Evvelki Çarşı Kolu
143	İbrahim Çavuş	Yayla	Evvelki Çarşı Kolu
144	Hoca İlyas	Yedikule	Evvelki Çarşı Kolu
145	Hürrem Çavuş	Yenibağçe	Evvelki Çarşı Kolu
146	Kapsan Sinan	Yenibağçe	Evvelki Çarşı Kolu
147	Hubanşah	Zeyrek	Evvelki Çarşı Kolu
148	Kasab Demirhan	Zeyrek	Evvelki Çarşı Kolu
149	Mirmiran Hasan Paşa	Eğrikapı	Kumkapı Kolu
150	Mimar Sinan	Yenibağçe	Kumkapı Kolu
151	Kemal Paşa	Ağayokuşu	Kumkapı Kolu
152	Katib Müslihiddin	Aksaray	Kumkapı Kolu
153	Koğacı Dede	Aksaray	Kumkapı Kolu
154	Kâtip Müslihiddin	Altımermer	Kumkapı Kolu
155	Manisalı Mehmed Paşa	Atpazarı	Kumkapı Kolu
156	Keçi Hatun	Avrat Pazarı	Kumkapı Kolu
157	Kürkçübaşı	Avrat Pazarı	Kumkapı Kolu
158	Lala Hayreddin	Bab-ı Ali	Kumkapı Kolu
159	Molla Ahveyn	Cumartesi Pazarı	Kumkapı Kolu
160	Koğacı Dede	Çarşamba	Kumkapı Kolu
161	Macuncu Kasım	Davudpaşa	Kumkapı Kolu
162	Molla Fenari	Dikilitaş	Kumkapı Kolu
163	Kepenkçi Sinan	Divoğlu	Kumkapı Kolu
164	Molla Aşki	Eğrikapı	Kumkapı Kolu
165	Kâtip Müslihiddin	Fethiye	Kumkapı Kolu
166	Molla Hüsrev	Gül Camii	Kumkapı Kolu
167	Kızıl Minare	Horhor	Kumkapı Kolu
168	Kazasker Esbak Mehmed Efendi	Hüsrevpaşa	Kumkapı Kolu
169	Katib Sinan	Kadırga Limanı	Kumkapı Kolu
170	Mimar Kemalleddin	Koska	Kumkapı Kolu
171	Kazgani Sadi	Kumkapı	Kumkapı Kolu
172	Kürkçübaşı Süleyman Ağa	Kumkapı Harici	Kumkapı Kolu
173	Katib Kasım	Langa-yı Kebir	Kumkapı Kolu

Tablo 4.31 (devamı)

174	Kuyumcu Bahşayiş	Langa-yı Kebir	Kumkapı Kolu
175	Koruk	Macuncukasım	Kumkapı Kolu
176	Mahmudpaşa	Mahmudpaşa	Kumkapı Kolu
177	Melek Hatun	Mevlevihane Yenikapı	Kumkapı Kolu
178	Mercan Ağa	Mevlevihane Yenikapı	Kumkapı Kolu
179	Mimar Acem	Mevlevihane Yenikapı	Kumkapı Kolu
180	Molla Gürani	Mollagürani	Kumkapı Kolu
181	Katib Hüsrev	Müfti Hamamı	Kumkapı Kolu
182	Kolağası Sinan Ağa	Peykhane	Kumkapı Kolu
183	Kefevi	Salmatomruk	Kumkapı Kolu
184	Kemankeş Kara Mustafa Paşa	Salmatomruk	Kumkapı Kolu
185	Mirahor	Samatya	Kumkapı Kolu
186	Kirmasti	Sultanahmed	Kumkapı Kolu
187	Kolağası Mahmud Ağa	Sultanahmed	Kumkapı Kolu
188	Mimar İyas/Ayas	Sultanselim	Kumkapı Kolu
189	Mimar Şücaeddin	Sultanselim	Kumkapı Kolu
190	Kâtip Şemseddin	Süleymaniye	Kumkapı Kolu
191	Süleymaniye	Süleymaniye	Kumkapı Kolu
192	Molla Hüsrev	Vefa	Kumkapı Kolu
193	Kürkçübaşı Ahmed Şemseddin	Taşkasab	Kumkapı Kolu
194	Katib Sinan	Tavşantaşı	Kumkapı Kolu
195	Kazgani Sadi	Topkapı	Kumkapı Kolu
196	Mesih Paşa	Uzunçarşı	Kumkapı Kolu
197	Kürkçübaşı Hacı Hüseyin	Yedikule	Kumkapı Kolu
198	Katib Müslihiddin	Yenibağçe	Kumkapı Kolu
199	Keçeci Piri	Yenibağçe	Kumkapı Kolu
200	Molla Ali-ül Fenari	Yenibağçe	Kumkapı Kolu
201	Katib Murad	Yenikapı	Kumkapı Kolu
202	Sahaf Süleyman Ağa	Acımusluk	Topkapı Kolu
203	Murad Paşa	Aksaray	Topkapı Kolu
204	Mustafa Paşa	Ayvansaray	Topkapı Kolu
205	Sekbanbaşı Yakub Ağa	Bayezid	Topkapı Kolu
206	Muhiddin Koçevi	Cibali	Topkapı Kolu
207	Seferikoz	Cibali	Topkapı Kolu
208	Molla Kestel	Çukurçeşme	Topkapı Kolu
209	Nefs-i Davud Paşa	Davudpaşa	Topkapı Kolu
210	Neslişah	Dırağman	Topkapı Kolu
211	Oruç Gazi	Ekşikaradut	Topkapı Kolu
212	Nevbahar	Hasköy	Topkapı Kolu
213	Sarı Timur	Hattabkapı	Topkapı Kolu

Tablo 4.31 (devamı)

214	Nallı Mescid	Hocapaşa	Topkapı Kolu
215	Nefs-i Hocapaşa	Hocapaşa	Topkapı Kolu
216	Müfti Ali	Kadıçeşmesi	Topkapı Kolu
217	Muhtesib İskender Bey	Karagümrük	Topkapı Kolu
218	Sekbanbaşı İbrahim Ağa	Kırkçeşme	Topkapı Kolu
219	Mustafa Bey	Kıztaşı	Topkapı Kolu
220	Nefs-i Kocamustafapaşa	Kocamustafapaşa	Topkapı Kolu
221	Sarraç İshak	Kumkapı	Topkapı Kolu
222	Seyid Halife	Macuncu	Topkapı Kolu
223	Nuri Dede	Mollagürani	Topkapı Kolu
224	Sarı Musa	Mollagürani	Topkapı Kolu
225	Seydi Bey	Mollagürani	Topkapı Kolu
226	Seydi Ömer	Mollagürani	Topkapı Kolu
227	Sancakdar Hayreddin	Samatya	Topkapı Kolu
228	Öksüzce Hatib	Sarıgez	Topkapı Kolu
229	Sarı Nasuh	Sarıgez	Topkapı Kolu
230	Nahilbend	Sultanahmed	Topkapı Kolu
231	Pirinçi Sinan	Sultanmehmed	Topkapı Kolu
232	Sarraç Doğan	Şehremini	Topkapı Kolu
233	Müneccim Sadi	Şehremini	Topkapı Kolu
234	Muhtesib Karagöz	Şehzade	Topkapı Kolu
235	Revani Çelebi	Şehzade	Topkapı Kolu
236	Selçuk Sultan	Taşkasab	Topkapı Kolu
237	Sermed Çavuş	Taşkasab	Topkapı Kolu
238	Mustafa Çavuş	Topkapı	Topkapı Kolu
239	Papazzade	Unkapanı	Topkapı Kolu
240	Sarı Bayezid	Unkapanı	Topkapı Kolu
241	Saman Viran	Uzunçarşı	Topkapı Kolu
242	Sani-i Saman-ı Viran	Uzunçarşı	Topkapı Kolu
243	Molla Şeref	Yenibağçe	Topkapı Kolu
244	Ördek Kasab	Yenibağçe	Topkapı Kolu
245	Molla Zeyrek	Zeyrek	Topkapı Kolu
246	Şeyh Mehmed Geylani	Bahçekapısı	Yedikule Kolu
247	Yakub Ağa	Ağayokuşu	Yedikule Kolu
248	Üskübi	Ayasofya	Yedikule Kolu
249	Yerebatan	Ayasofya	Yedikule Kolu
250	Toklu İbrahim Dede	Ayvasaray	Yedikule Kolu
251	Soğan Ağa	Bayezid	Yedikule Kolu
252	Üskübi	Cibali	Yedikule Kolu
253	Uveys	Cumertesi Pazarı	Yedikule Kolu

Tablo 4.31 (devamı)

254	Tevki'i Cafer	Çarşamba	Yedikule Kolu
255	Timurtaş	Divoğlu	Yedikule Kolu
256	Tercüman Yunus	Dırağman	Yedikule Kolu
257	Tahta Minare	Fener	Yedikule Kolu
258	Sofular	Horhor	Yedikule Kolu
259	Sinan Ağa	Kadıçeşmesi	Yedikule Kolu
260	Yarhisar Mustafa Müslihiddin	Kadıçeşmesi	Yedikule Kolu
261	Şehsuvar	Kadırga Limanı	Yedikule Kolu
262	Tavaş Süleyman Ağa	Kumkapı	Yedikule Kolu
263	Uzun Yusuf	Macuncu	Yedikule Kolu
264	Tarsus	Mevlevihane Yenikapı	Yedikule Kolu
265	Şeyh Ferhad	Musalla	Yedikule Kolu
266	Şeyh Resmi	Otakçı Yokuşu	Yedikule Kolu
267	Tahta Minare	Peykhane	Yedikule Kolu
268	Uzun Şücaeddin	Peykhane	Yedikule Kolu
269	Üçler	Sultanahmed	Yedikule Kolu
270	Sultan Bayezid-i Veli Han	Sultanbayezid	Yedikule Kolu
271	Suhte Hatib	Süleymaniye	Yedikule Kolu
272	Şemseddin Mollagürani	Süleymaniye	Yedikule Kolu
273	Simkeş	Şehremini	Yedikule Kolu
274	Voynuk Şücaeeddin	Vefa	Yedikule Kolu
275	Yavuzer Sinan	Unkapanı	Yedikule Kolu
276	Yavaşça Şahin	Uzunçarşı	Yedikule Kolu
277	Suhte Sinan	Yenibağçe	Yedikule Kolu
278	Tuti Abdullatif	Yenibağçe	Yedikule Kolu

Envanterimizde 1877 yılında sur içinde ilk kez beş mahallenin ve yerleşim yerinin isminin geçmiştir. (bkz. Tablo 4.32) Bunlardan Nefs-i Davudpaşa ve Nefs-i Hocapaşa'nın bölgesel bir ifade olduğunu düşünülürse sur içinde yalnızca üç yeni mahallenin kaydedildiği gözlemlenmiştir. Bu mahallelerden üçü de yalnızca 1877 yılında geçmekte olup, Mimar dışındaki mahallelerin konumları bulunamadığında Harita 4.10'da yer almamaktadır.

Harita 4.10 Sur içi kollarına tabi mahalleler (1877)

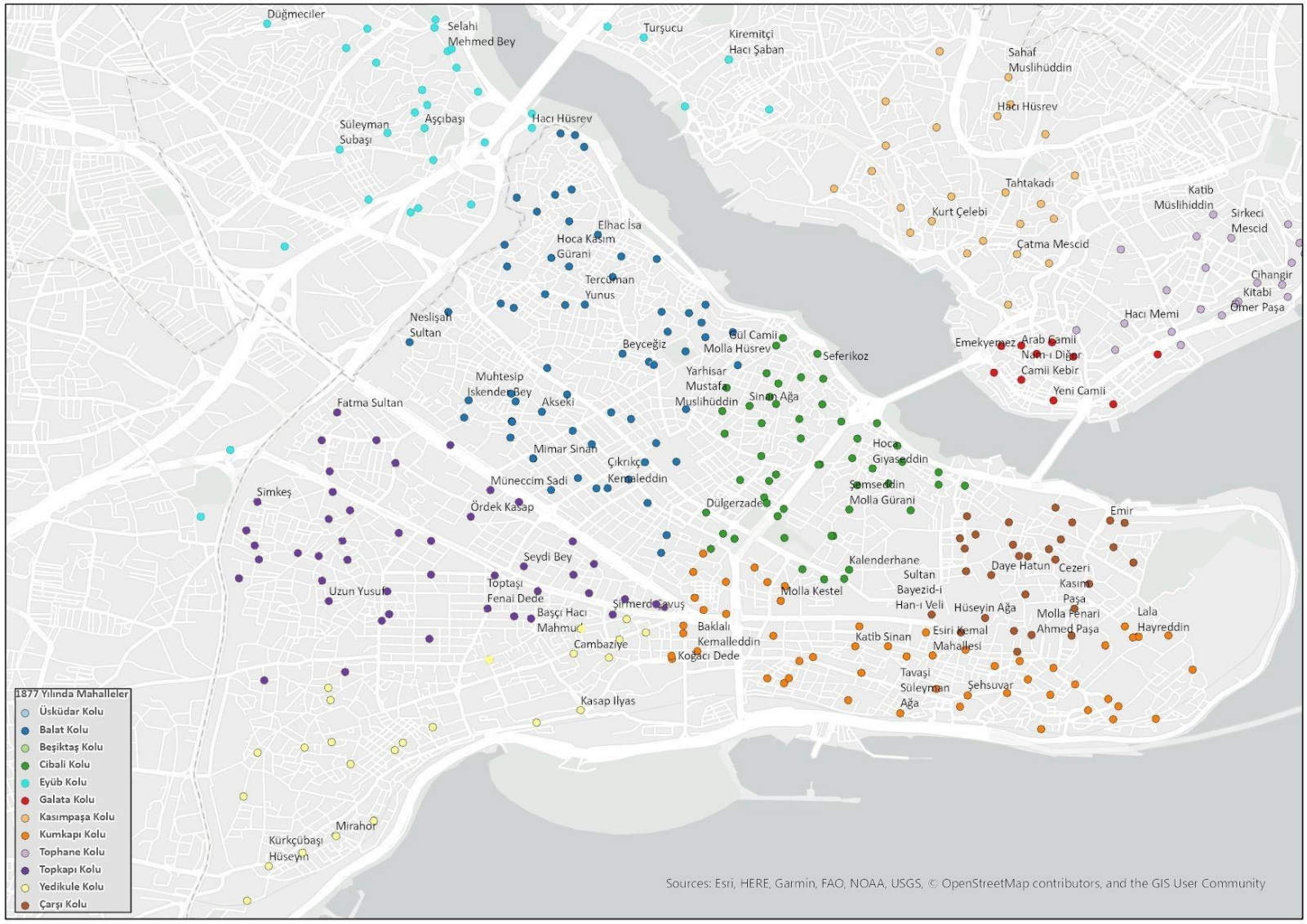

Tablo 4.32 Sur içinde ismi ilk kez geçen mahalleler (1877)

No	**İsmi**	**Konumu**	**Kol**
1	Nefs-i Davudpaşa	Davudpaşa	Yedikule Kolu
2	Nefs-i Hocapaşa	Hocapaşa	Evvelki Çarşı Kolu
3	Hacı Ahmed	Yedikule	Yedikule Kolu
4	Çelebi Mustafa Ağa	Zindankapı	Evvelki Çarşı Kolu
5	Mimar	Balat	Balat Kolu

Öte yandan, 1877 yılında mahalle ölçeğindeki gelişimlerin çoğunlukla Boğaziçi'nin geliştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar, envanterimizde bu tarihte yer alan 472 mahalleden 194'ü sur dışında yer alsa da, mahalle ölçeğindeki değişim gerek niceliksel gerekse mekânsal olarak sur dışında gerçekleşmiştir. (bkz. Tablo 4.33, Harita 4.11 ve Harita 4.12)

Tablo 4.33 Sur Dışı Kollarına Tabi Mahalleler (1877)

No	İsim	**Konumu**	**Kol**
1	Abbas Ağa	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
2	Ali Pürtek	Rumelihisarı	Beşiktaş Kolu
3	Ali Torlak	Rumelihisarı	Beşiktaş Kolu
4	Arpa Emini	Rumelihisarı	Beşiktaş Kolu
5	Atik Sinan Paşa	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
6	Bebek	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
7	Büyükdere	Büyükdere Karyesi	Beşiktaş Kolu
8	Cihannuma Nam-I Diğer Süleyman Ağa	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
9	Çakır Baba	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
10	Güzelce Ali Paşa	Yeniköy	Beşiktaş Kolu
11	Hacı Kemalledin	Rumeli Hisarı	Beşiktaş Kolu
12	Hacı Osman Reis	Tarabya	Beşiktaş Kolu
13	Kale Derunu	Rumelihisarı	Beşiktaş Kolu
14	Kapdan İbrahim Ağa	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
15	Garipçe Karyesi	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
16	Kısırkaya Karyesi	Haric-İ Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
17	Kilyos	Kilyos	Beşiktaş Kolu
18	Kuruçeşme	Ortaköy	Beşiktaş Kolu
19	Kürkçübaşı	Istinye Karyesi	Beşiktaş Kolu

Tablo 4.33 (devamı)

20	Maçka	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
21	Mahmud Çavuş	Istinye Karyesi	Beşiktaş Kolu
22	Mirgün	Mirgün Karyesi	Beşiktaş Kolu
23	Molla Çelebi	Yeniköy	Beşiktaş Kolu
24	Molla Fenari	Rumelihisarı	Beşiktaş Kolu
25	Neslişah Sultan	İstinye	Beşiktaş Kolu
26	Ortaköy	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
27	Rumelihisarı	Rumelihisarı	Beşiktaş Kolu
28	Rumeli Feneri	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
29	Rumeli Kavağı	Rumelikavağı	Beşiktaş Kolu
30	Sarıyer	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
31	Sinan Paşa-yı Cedid	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
32	Süleymaniye	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
33	Şenlik Dede	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
34	Teşvikiye	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
35	Vişnezade	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
36	Düğmeciler	Eyüb	Eyüp Kolu
37	Mehmed Bey	Eyüp	Eyüp Kolu
38	Deftedar Mahmud Efendi	Eyüp	Eyüp Kolu
39	El-hac Hüsrev	Eyüp	Eyüp Kolu
40	Baba Haydar	Eyüp	Eyüp Kolu
41	Mustafa Paşa	Eyüp	Eyüp Kolu
42	Sofular	Eyüp	Eyüp Kolu
43	Kızıl Mescid	Eyüp	Eyüp Kolu
44	Abdulvedud	Eyüp	Eyüp Kolu
45	İlyaszade	Eyüp	Eyüp Kolu
46	Evlice Baba	Eyüp	Eyüp Kolu
47	Cebecibaşı	Eyüp	Eyüp Kolu
48	İslam Bey	Eyüp	Eyüp Kolu
49	Selahi Mehmed Bey	Eyüp	Eyüp Kolu
50	Topçular	Eyüp	Eyüp Kolu
51	Zal Mahmud Paşa	Eyüp	Eyüp Kolu
52	Korucu Mehmed Çelebi	Eyüp	Eyüp Kolu
53	Kasım Çavuş	Eyüp	Eyüp Kolu
54	Kağıd Köyü	Eyüp	Eyüp Kolu
55	Davud Ağa	Eyüp	Eyüp Kolu
56	Camii Kebir	Eyüp	Eyüp Kolu
57	Süleyman Subaşı	Eyüp	Eyüp Kolu
58	Dere	Eyüp	Eyüp Kolu
59	Zeynep Hatun	Eyüp	Eyüp Kolu

Tablo 4.33 (devamı)

60	Cezeri Kasım Paşa	Eyüp	Eyüp Kolu
61	Emir Buhari	Eyüp	Eyüp Kolu
62	Fethi Çelebi	Eyüp	Eyüp Kolu
63	Aşçıbaşı	Eyüp	Eyüp Kolu
64	Şah Sultan	Eyüp	Eyüp Kolu
65	Merkez Efendi	Eyüp	Eyüp Kolu
66	Otakçıbaşı	Eyüp	Eyüp Kolu
67	Takyeci	Eyüp	Eyüp Kolu
68	Servi	Eyüp	Eyüp Kolu
69	Alibeyköy	Eyüp	Eyüp Kolu
70	Piri Mehmed Paşa	Hasköy	Eyüp Kolu
71	Yeni Ali Paşa	Hasköy	Eyüp Kolu
72	Abdusselam	Hasköy	Eyüp Kolu
73	Kiremitçi Hacı Şaban	Hasköy	Eyüp Kolu
74	Keçeci	Hasköy	Eyüp Kolu
75	Südlüce	Hasköy	Eyüp Kolu
76	Turşucu	Hasköy	Eyüp Kolu
77	Cami-i Kebir	Galata	Galata Kolu
78	Elhac Ammi	Galata	Galata Kolu
79	Sultan Bayezid	Galata	Galata Kolu
80	Alaca Mescid	Galata	Galata Kolu
81	Bereketzade	Galata	Galata Kolu
82	Yeni Camii	Galata	Galata Kolu
83	Yüncüzade	Galata	Galata Kolu
84	Şehsuvar	Galata	Galata Kolu
85	Emekyemek	Galata	Galata Kolu
86	Okçu Musa	Galata	Galata Kolu
87	Kemankeş Kara Mustafa Paşa	Galata	Galata Kolu
88	Baş Hasan Efendi	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
89	Bedrettin	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
90	Büyük Piyale Paşa	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
91	Camii Kebir	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
92	Çatma Mescid	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
93	El-hac Ahmed	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
94	El-hac Hasan Paşa	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
95	El-hac Hüsrev	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
96	El-hac Şaban	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
97	El-hac Şaban	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
98	El-hac Ferhad	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
99	Kadı Mehmed Efendi	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu

Tablo 4.33 (devamı)

100	Kulaksız	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
101	Kurt Çelebi	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
102	Küçük Piyale Paşa	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
103	Nalcı El-hac Hasan	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
104	Sahaf Muhiddin	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
105	Sahaf Müslihiddin	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
106	Seferikoz	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
107	Servi Mehmed Efendi	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
108	Seydi Ali Çelebi	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
109	Sinan Paşa	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
110	Sirkeci Müslihiddin	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
111	Tahta Kadı	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
112	Tozkoparan	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
113	Yahya Kethüda	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
114	Yeldeğirmeni	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
115	Firuz Ağa	Tophane	Tophane Kolu
116	Perizan Hatun	Tophane	Tophane Kolu
117	Karabaş Mustafa	Tophane	Tophane Kolu
118	Çavuşbaşı	Tophane	Tophane Kolu
119	Etmekçibaş	Tophane	Tophane Kolu
120	Hoca Ali	Tophane	Tophane Kolu
121	Molla Çelebi	Tophane	Tophane Kolu
122	Katib Mustafa Çelebi	Tophane	Tophane Kolu
123	Sirkeci Mescid	Tophane	Tophane Kolu
124	Kılıç Ali Paşa	Tophane	Tophane Kolu
125	Pürtelaş Hasan	Tophane	Tophane Kolu
126	Elhaç Memi	Tophane	Tophane Kolu
127	Muhiddin	Tophane	Tophane Kolu
128	İlyas Çelebi	Tophane	Tophane Kolu
129	Çeşmi Hüseyin Efendi	Tophane	Tophane Kolu
130	Şahkulu	Tophane	Tophane Kolu
131	Selime Hatun	Tophane	Tophane Kolu
132	Koloğlu	Tophane	Tophane Kolu
133	Avni Efendi	Tophane	Tophane Kolu
134	Süheyl Bey	Tophane	Tophane Kolu
135	Tomtom	Tophane	Tophane Kolu
136	Cihangir	Tophane	Tophane Kolu
137	Abbas Paşa	Tophane	Tophane Kolu
138	El-hac Receb	Tophane	Tophane Kolu
139	Kitabi Ömer Paşa	Tophane	Tophane Kolu

Tablo 4.33 (devamı)

140	Defterdar Ebu Fazl	Tophane	Tophane Kolu
141	Sakabaşı	Tophane	Tophane Kolu
142	Sefer Kethüda	Tophane	Tophane Kolu
143	Kazancıbaşı	Tophane	Tophane Kolu
144	Yahya Çelebi	Tophane	Tophane Kolu
145	Beykoz	Beykoz	Üsküdar Kolu
146	İncirköy	Beykoz	Üsküdar Kolu
147	Yalıköy	Beykoz	Üsküdar Kolu
148	Anadoluhisarı	Göksu	Üsküdar Kolu
149	Cafer Ağa Ve Yalı	Kadıköy	Üsküdar Kolu
150	Erenköy	Kadıköy	Üsküdar Kolu
151	Hacı Mustafa Efendi	Kadıköy	Üsküdar Kolu
152	İbrahim Ağa Zaviyesi	Kadıköy	Üsküdar Kolu
153	Merduban Köyü	Kadıköy	Üsküdar Kolu
154	Osman Ağa	Kadıköy	Üsküdar Kolu
155	Kandilli	Küçüksu	Üsküdar Kolu
156	Ahmed Çelebi	Üsküdar	Üsküdar Kolu
157	Altunizade İsmail Efendi	Üsküdar	Üsküdar Kolu
158	Arakiyeci Hacı Cafer	Üsküdar	Üsküdar Kolu
159	Arakiyeci Hacı Mehmed	Üsküdar	Üsküdar Kolu
160	Aşçıbaşı	Üsküdar	Üsküdar Kolu
161	Ayazma	Üsküdar	Üsküdar Kolu
162	Beylerbeyi	Üsküdar	Üsküdar Kolu
163	Bulgurlu	Üsküdar	Üsküdar Kolu
164	Çengelköy	Üsküdar	Üsküdar Kolu
165	Çıkrıkçı Hasan	Üsküdar	Üsküdar Kolu
166	Davud Paşa	Üsküdar	Üsküdar Kolu
167	Debbağlar	Üsküdar	Üsküdar Kolu
168	Durbali	Üsküdar	Üsküdar Kolu
169	Evliya Hoca	Üsküdar	Üsküdar Kolu
170	Gülfem Hatun	Üsküdar	Üsküdar Kolu
171	Hacı Hasne Hatun	Üsküdar	Üsküdar Kolu
172	Hamza Fakih	Üsküdar	Üsküdar Kolu
173	Hayreddin Çavuş	Üsküdar	Üsküdar Kolu
174	Istavros	Üsküdar	Üsküdar Kolu
175	İhsaniyye	Üsküdar	Üsküdar Kolu
176	Kanlıca	Üsküdar	Üsküdar Kolu
177	Kazasker	Üsküdar	Üsküdar Kolu
178	Kefçe Dede	Üsküdar	Üsküdar Kolu
179	Kısıklı	Üsküdar	Üsküdar Kolu

Tablo 4.33 (devamı)

180	Mirahor	Üsküdar	Üsküdar Kolu
181	Murad Reis	Üsküdar	Üsküdar Kolu
182	Pazarbaşı	Üsküdar	Üsküdar Kolu
183	Rum Mehmed Paşa	Üsküdar	Üsküdar Kolu
184	Salacak	Üsküdar	Üsküdar Kolu
185	Selami Ali Efendi	Üsküdar	Üsküdar Kolu
186	Selimiye	Üsküdar	Üsküdar Kolu
187	Sinan Paşa	Üsküdar	Üsküdar Kolu
188	Solak Sinan	Üsküdar	Üsküdar Kolu
189	Süleyman Ağa	Üsküdar	Üsküdar Kolu
190	Tavaşi Hasan Ağa	Üsküdar	Üsküdar Kolu
191	Tenbel Hacı Mehmed	Üsküdar	Üsküdar Kolu
192	Toygar Hamza	Üsküdar	Üsküdar Kolu
193	Valide Atik	Üsküdar	Üsküdar Kolu
194	Vaniköy	Üsküdar	Üsküdar Kolu

Harita 4.11 Sur dışı mahalleleri Pafta I (1877)

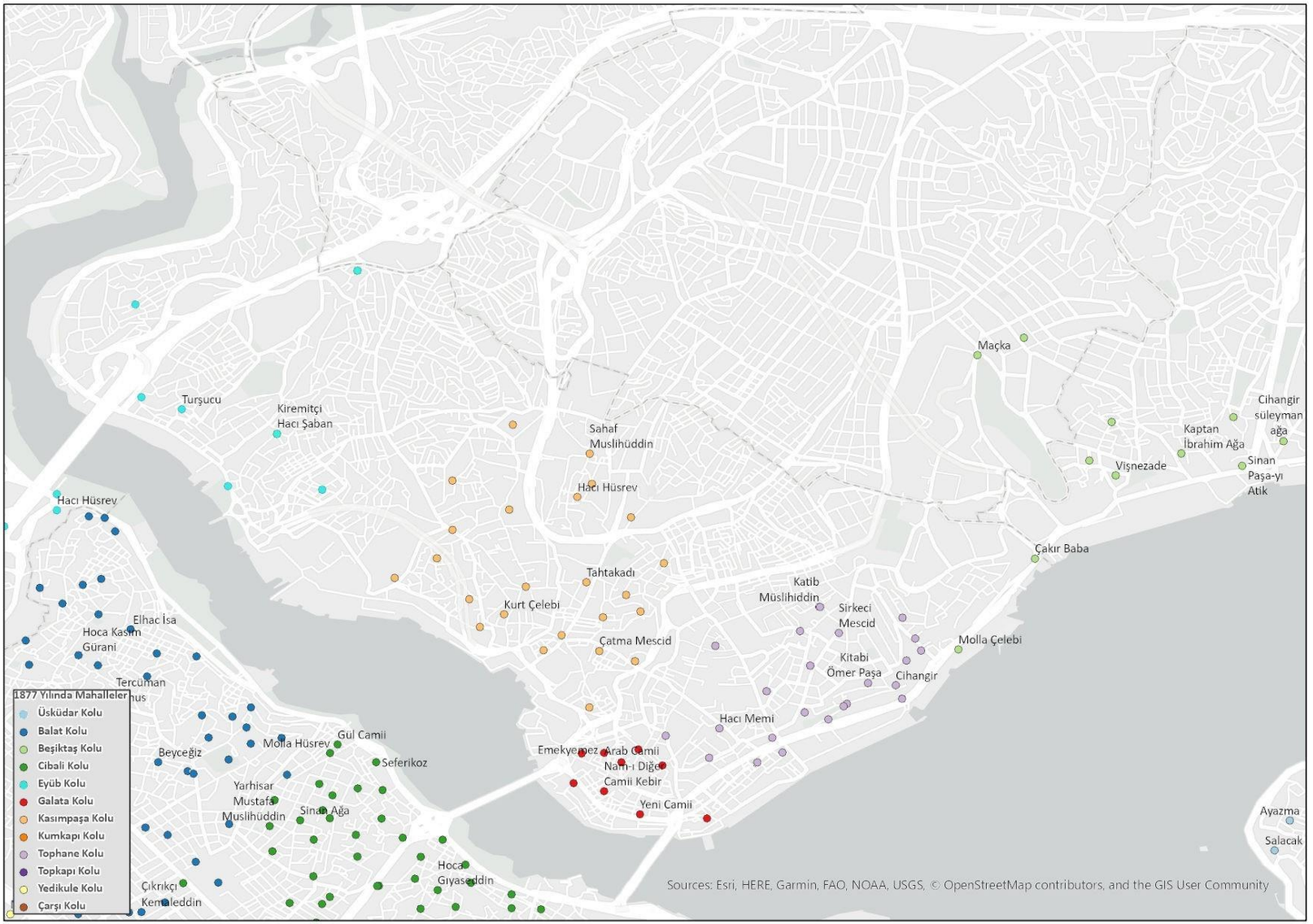

1877 yılında sur dışı Eyüp, Kasımpaşa, Galata, Tophane, Beşiktaş ve Üsküdar kolları varlığını sürdürmektedir. Bu kollardan sur içine en yakın olan Eyüp kolu, bölgesel olarak kendine yakın olmayan ancak sur dışında kalan mahalleleri kapsamayı sürdürmektedir. (bkz. Harita 4.10) Envanterimizde ilk kez 1845 yılında Eyüp Kolu'na tabi olduğunu gördüğümüz ancak 1869 yılı verilerinde ismi geçmeyen Aşçıbaşı, Cami-i Kebir Cebecibaşı, Mustafa Paşa ve Zeynep Hatun mahalleleri 1877 yılında yeniden kol sınırlarında görülmüştür. (bkz. Tablo 4.33 ve Harita 4.11)

İlginçtir ki, sur dışında hızla gelişen ve kentin diğer bölümlerinden belirgin bir şekilde ayrışan Galata'da mahalle ölçeğinde değişim yaşanmamıştır. Envanterimizde 1869 yılında Kemankeş Kara Mustafa'nın olmaması dışında Galata mahallelerinin tümünün varlığını koruduğu görülmüştür. Böylece Galata Kolu'ndaki mahalleler 1845 yılından 1877'ye kadar varlığını sürdürmüş, hiçbir mahalle eklenmemiş veya azalmamıştır. Yine de, yaşanan gelişimler göz önünde bulundurulduğunda bu hususun kol taksimatındaki Galata için mi, yoksa mahalle ölçeğinde bölgenin tamamında görülen bir durgunluğu mu işaret ettiğinin tespiti yönünde araştırmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada şehirde hâlihazırda belediye dairelerine sahip olan bölgelerin aynı zamanda kol taksimatının içinde neyi ifade ettiği, bu bölgelerde her iki durumda da mahalle ölçeğindeki benzerlik ve farklılıkları araştırılması gereken konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan, tarihi yarımadanın kuzeyindeki diğer kollar olan Kasımpaşa ve Tophane tabi olan mahallelerin de niceliksel ve mekânsal olarak önceki dönemlere benzediği yorumu yapılabilir. Envanterimizde Tophane Kolu'nda yeni bir mahallenin ismi geçmezken Kasımpaşa Kolu'nda ilk kez Hacı Ahmed mahallesinin ismi geçmektedir. Bu mahallenin 1885 yılında da var olduğu düşünülürse, Kasımpaşa'da yeni bir mahallenin oluştuğundan bahsedilebilir. Bütün bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda Galata, Eyüp, Tophane ve Kasımpaşa kollarında mahalle oluşumu açısından envanterimizde yer alan 1845 ve 1869 tarihli verilerle benzerliği koruduğu yorumu yapılabilir.

Kanaatimizce 1877 verilere göre şehrin mahalle ölçeğindeki belirgin değişimi Beşiktaş ve Üsküdar Kolları'nda gerçekleşmiştir. Zira sur içinde ki mahalleler niceliksel olarak durgun bir yapıyı sürdürürken özellikle Boğaziçi köyleri gelişmeye devam etmiştir. Özellikle 1877 yılında sur dışında ismi ilk kez görülmüş 12 mahalleden 10'nun bu bölgelerde olması tespitimizi desteklemektedir. (bkz. Tablo 4.34)

Tablo 4.34 Sur dışında ilk kez ismi geçen mahalleler (1877)

No	İsim	Konumu	Kol
1	Cihangir Süleyman Ağa	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
2	Kaptan İbrahim Ağa	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
3	Şenlik Dede	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
4	Ortaköy	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
5	Kale Derunu	Rumelihisarı	Beşiktaş Kolu
6	Molla Fenari	Rumelihisarı	Beşiktaş Kolu
7	Garipçe Karyesi	Beşiktaş	Beşiktaş Kolu
8	Hacı Ahmed	Kasımpaşa	Kasımpaşa Kolu
9	Ibrahim Ağa Zaviyesi	Kadıköy	Üsküdar Kolu
10	Hacı Mustafa Efendi	Kadıköy	Üsküdar Kolu
11	Vaniköy	Üsküdar	Üsküdar Kolu
12	Çıkrıkçı Hasan	Üsküdar	Üsküdar Kolu

Tablo 4.34'de yer alan mahallelerden Cihangir Süleyman Ağa, Kaptan İbrahim Ağa, Şenlik Dede Ortaköy, İbrahim Ağa Zaviyesi, Tuğlacıbaşı Hacı Mustafa, Hacı Ahmed, Vani Karyesi, Kale Derunu ve Molla Fenari mahallelerinin ismi 1885 yılında da geçmektedir. Bu minvalde, bahsi geçen isimlerin yerleşimin yoğunlaşarak mahalle ölçeğinde değerlendirilebilecek yeni mahalleler olması kuvvetle muhtemeledir. 1877 yılındaki veriler ışığında mahallelerin özellikle Boğaziçi ve Üsküdar Kolu'na bağlı Kadıköy'de oluştuğu izlenimi vermektedir. Kanaatimizce bu bölgelerin gelişmesi ve mahalle oluşumundaki etkilerinin nedenlerinden biri şehirdeki ulaşım imkânlarının artmasıdır. Bu husus, XIX. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde etkisini arttırmıştır.

Bilindiği gibi XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle şehir de atlı arabalar, şimendifer ve vapur hatları aracılığı ile yeni ulaşım imkânları doğmuştur. Bu dönemde Beşiktaş'ın ulaşımında

etkili olacak Kabataş-Üsküdar arasında ilk arabalı vapur, Azapkapı-Beşiktaş arasında atlı tramvay faaliyete geçmiştir.[374] Bununla birlikte, gayrimüslimler, saray mensupları, yabancı sefirlerin bölgeyi sürekli ikamet bölgesine dönüştürmesi, Osmanlı'nın yeni yönetim merkezleri olan Dolmabahçe ve sonrasında Yıldız Sarayı'nın bu bölgede olması, Beşiktaş'tan başlayarak Boğaziçi'nin gelişiminde etkileyici unsurlar olarak düşünülebilir.

Ulaşım imkânlarının mahalle ölçeğindeki gelişimine etkisinin bir diğer örneği de Kadıköy'de gerçekleşmiştir. Havva Yılmaz'a göre Şehrin fiziksel gelişimi çoğunlukla Kırım Savaşı'ndan kısa bir süre önce Galata ve Harbiye çevresinde yoğunlaşırken, bu dönemde büyük bir köy görünümünde olan Kadıköy, şehrin diğer bölgelerine hızla adapte olarak gelişmeye başlamıştır. [375] Celal Esad (Arseven), belediye dairesinin ilk kurulduğu zamanlara ait bir evraka göre Kadıköy'de dört mahallenin bulunduğunu aktarmıştır.[376] (bkz Tablo 4.35)

Tablo 4.35 Kadıköy'deki mahallelerin hane sayıları

İsim	**Hane**
Cafer Ağa	675
Osman Ağa	646
Hacı Mustafa Efendi	96
İbrahim Ağa Zaviyesi	44
TOPLAM	1461

Celal Esad (Arseven*), Kadıköy Hakkında Tedkikât -ı Belediyye*. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1329. (M. 1913)

Bahsi geçen mahalleler çalışmamızdaki envanterde de yer almaktadır. Celal Esad'ın verdiği hane sayılarına göre bu dört mahalleden Cafer Ağa ve Osman Ağa mahallelerinin kaydını envanterimizde ilk kez 1845 görülmüştür. Bu minvalde, Tablo 4.35'e bakıldığında en kalabalık hane sayısına sahip mahallelerin Cafer Ağa ve Osman Kadıköy'ün en eski mahalleleri olmasına bağlanabilir. Görülüyor ki, 1877 yılında ismi ilk kez geçen

[374] İlhan Tekeli, *İstanbul ve Ankara için Kent İçi Ulaşım Tarihi Yazıları* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010): 26-27.
[375] Havva Yılmaz "Everyday Lıfe, Status Groups And The Sayfıye Culture In Kadıköy Durıng The Second Constıtutıonal Perıod" (Yüksek Lisans tezi. İstanbul Şehir Üniversitesi, 2017): 44.
[376] Celal Esad (Arseven*), Kadıköy Hakkında Tedkikât -ı Belediyye*. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1329. (M. 1913) s. 34.

mahallelerin yeni oluşma ihtimali kuvvetle muhtemel olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bununla birlikte, envanterimizde Vaniköy ve Çıkrıkçı Hasan mahallesi dışında Üsküdar'da yer alan mahallelerin tümünün 1845, 1869 ve 1885 yılında da var olduğu tespit edilmiştir. Envanterimizde yer alan 1845 ve 1869 yılına ait verilere göre Üsküdar'ın mahalle ölçeğindeki benzerliği Harita 4.12 ve Harita 4.13**'**e de yansımıştır. Öte yandan, 1845 yılında Anadolufeneri'nde, (bkz. Harita 4.5) 1869 yılında Revancık Kalesi'nde (bkz. Harita 4.9) sonlanan Üsküdar Kolu'nun sınırları 1877 yılında Yalıköy'de sonlanmaktadır. (bkz. Harita 4.13) Bahsi geçen üç harita değerlendirildiğinde Üsküdar Kolu'nun idari sınırlarının 1877 yılında küçüldüğü göstermektedir. Bu minvalde 1877 kol sınırlarını 1845 kollarından farklı kılan tek özelliğin bu küçülme olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak, envanterimizde yer alan mahallelerin kollara göre dağılımının son kez görüldüğü tarih 1877 olması sebebiyle belgenin niteliğini kol ölçeğinde değerlendirmek isteriz. Bu tarihten kısa bir süre önce Dersaâdet Belediye Kanunu kabul edilmiş ve şehrin 20 daireye bölünerek yönetilmesi öngörülmüştür. Ancak modern belediye teşkilatının öngörüsü çalışmamızın üçüncü bölümünde detayları paylaşıldığı üzere hayata geçirilememiş, bu sebeple şehir hala on iki kol kapsamında varlığını sürdürmüştür. İlginçtir ki 1877 yılında devlet salnamesi kaynaklı olan verilerimizin oluştuğu listenin başında mahallelerin Şehremaneti tarafından on iki kola bölünerek yönetildiğinin bilgisi paylaşılmıştır.

Ancak bu bilgiye rağmen Şehremaneti ve İntizam-ı Şehir Komisyonu 1858'den beri dairey-i belediye modeline hayata geçirmeye çalışmakla birlikte, şehirde hali hazırda kurulmuş olan Beykoz, Beyoğlu, Yeniköy, Tarabya, Adalar ve Kadıköy'den oluşna altı belediye dairesi olması hayli ilginçtir. Görülüyor ki bu dönemde şehrin idari taksimatı ne gelenekseli sürdürmüş, ne de modernleşerek yeni bir forma bürünebilmiştir.
Üstelik kurulu olan belediye dairelerinden Adalar 1877'deki listede hiç geçmemekle birlikte, Beykoz ve Kadıköy dairesinin sınırları Üsküdar Kolu'na, Yeniköy ve Tarabya

sınırları Beşiktaş Kolu'na son olarak Altıncı Daire-i Belediyye ise Galata Kolu'na bağlı olarak zikredilmektedir.

Öte yandan, İstanbul'un yerleşim alanı çok geniş bir coğrafyaya yayılmışken, diğer yandan tüm merkezileşme çabalarına rağmen idari anlamada hala 1845 düzenin devam ettirildiği görülmektedir. Zira 1845'de var olan tüm kollar, 1877 yılında da varlığını sürdürmektedir. Envanterimizde 1845 ve 1877 tarihli verileri karşılaştırdığımızda bu hususun yalnızca idari sınırlara yansımadığı ve mahalle ölçeğinde de iki tarih arasında büyük bir değişimin yaşanmadığını tespit edilmiştir. Görülüyor ki XIX. yüzyıl İstanbul mahallelerinin niceliksel sayılarında en belirleyici unsur şehirdeki idari sınırların değişmesidir. Bu husus sonucunda, 1869 yılı da dâhil olmak üzere 1877 yılana kadar şehrin yerleşim topografyasının değişmemişiyle desteklenmektedir.

Harita 4.12 Sur dışı mahalleleri Pafta II (1877)

Harita 4.13 Sur dışı mahalleleri Pafta III (1877)

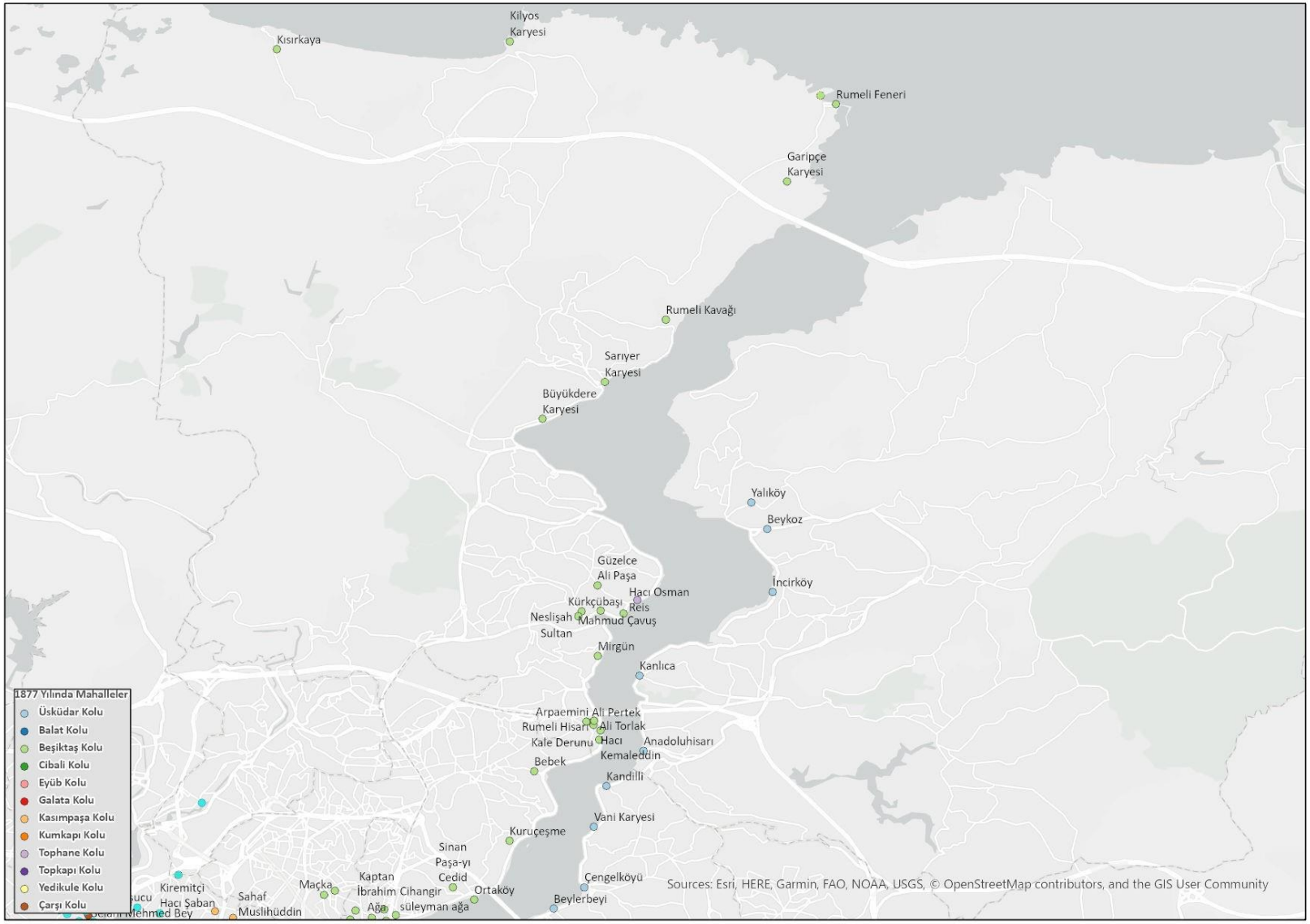

4.6. 1885 yılında İstanbul Mahalleleri

XIX. yüzyılın ilk yarısında mahalleler tarihi suların soyut bir sınır olarak kabul edildiği alanda belgelere yansımıştır. Zira Osmanlı İstanbul'unda klasik dönem yönetim sınırlarının parçası tarihi yarım adayı kapsamaktaydı. Bu dönemde idari kapsamı altı kol dâhilinde olan mahalleler, 1845 yılına geldiğinde sur dışının da dâhil olduğu on iki kolda varlığını sürdürmüştür. Bu sebeple 1829-1877 tarihleri arasında envanterimizdeki mahalle verileri sur içi ve sur içi ayrımı yapılarak verilmiştir. Mahallelerin gelişimin ve değişiminin şehrin hangi bölgesinde olduğunu anlamımıza yardımcı olan bu iki kavram 1880 yılında şehrin on daireye ayrılmasıyla idari sınırlara göre geçerliliğini farklılaştırmıştır. Zira 2. Daire-i Belediyye olan Fatih, idari sınırlarına Eyüp'ü de dâhil etmiş, artık surların dışındaki mahalleler de belediye idaresi altında tek bir merkezden yönetilmeye başlanmıştır. Bu minvalde, envanterimizde 1885 tarihli veriler şehrin idari bölümlenişinin değişimini anlamlandırmamız için hayli önemlidir. Envanterimiz son belgesi olan 1885 tarihli nüfus istatistiği cetvelinde kadın ve erkek nüfusunu göstermekle birlikte mahallelerde yer alan hane, oda, mektep, dükkân, mescit, hamam, arsa ve diğer mekânlara dair veriler bulunmaktadır. Ancak bu cetvelde yer alan bilgilerin yalnızca mahallere ait kadın erkek nüfusu ve hane sayılarını çalışmamızın bu bölümündeki tablolarda paylaşılacaktır. [377] Çalışmamızda kullandığımız cetvele göre XIX. yüzyılın son çeyreğinde 518 mahalleden oluşan İstanbul'un toplam nüfusunun 829.778 kişidir.[378] Şehirdeki bu on belediye dairesinin en kalabalık nüfusu Beyoğlu olarak görülmektedir. (bkz. Tablo 4.36)

Tablo 4.36 Dairelere göre nüfus dağılımı (1885)

Daire	Daire İsmi	K	E	T	H
1. Daire-i Belediyye	Beyazıt	57966	89775	147741	11153
2. Daire-i Belediyye	Fatih	42079	47018	89097	8707
3. Daire-i Belediyye	Cerrahpaşa	41129	40013	81142	10252
4. Daire-i Belediyye	Beşiktaş	35579	42782	78361	5870

[377] Tablo 4.36'da yer alan veriler istatistik cetvelinin son sayfasında verilen toplamdan farklılık göstermiştir.

[378] İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi. "Ba-İrade-i seniye-i cenab-ı padişahi bu kere icra olunan tahrir-i sabık yoklaması mucibince Dersaadet ve bilâd-ı selasede mevcud nüfusun istatistik cetveldir." İstanbul: Nezâret-i Umur-ı Dahiliye Sicil-i Nüfus İdare-i Umumiyesi, 1302.

Tablo 4.36 (devamı)

5. Daire-i Belediyye	Yeniköy	889	826	1715	232
6. Daire-i Belediyye	Beyoğlu	121244	180051	301295	21512
7. Daire-i Belediyye	Büyükdere	5342	9627	14969	1728
8. Daire-i Belediyye	Kanlıca	9740	9599	19339	1794
9. Daire-i Belediyye	Üsküdar	34509	33170	67679	7768
10. Daire-i Belediyye	Kadıköy	11364	17076	28440	2428
TOPLAM		359841	469937	829778	71444

Yine Tablo 4.36'daki verilere göre oluşturulan Şekil 2'de 1885 yılında nüfusun %39'u tarihi yarım ada ve çevresini kapsayan Bayezid, Cerrahpaşa ve Fatih dairelerinde yaşamaktadır. Buna karşın Beyoğlu dairesi tek başına nüfusun %36'nı içermektedir. Bu husus değerlendirildiğinde XIX. yüzyılın son çeyreğinde mahallelerin yoğunluğu bahsi geçen üç kolda oluşsa da, nüfus bazında şehrin yerleşim alanı kuzeye doğru yayılım göstererek Beyoğlu'nda oluşmuştur. Beyoğlu'nda yoğunlaşan nüfusa yönelik değerlendirmeye belediye dairesi analizinde yer verilmiştir. Çalışmamızın bu kısmından itibaren envanterimizde bulunan 1885 yılına ait mahalle bilgileri dairelere göre analiz edilecektir.

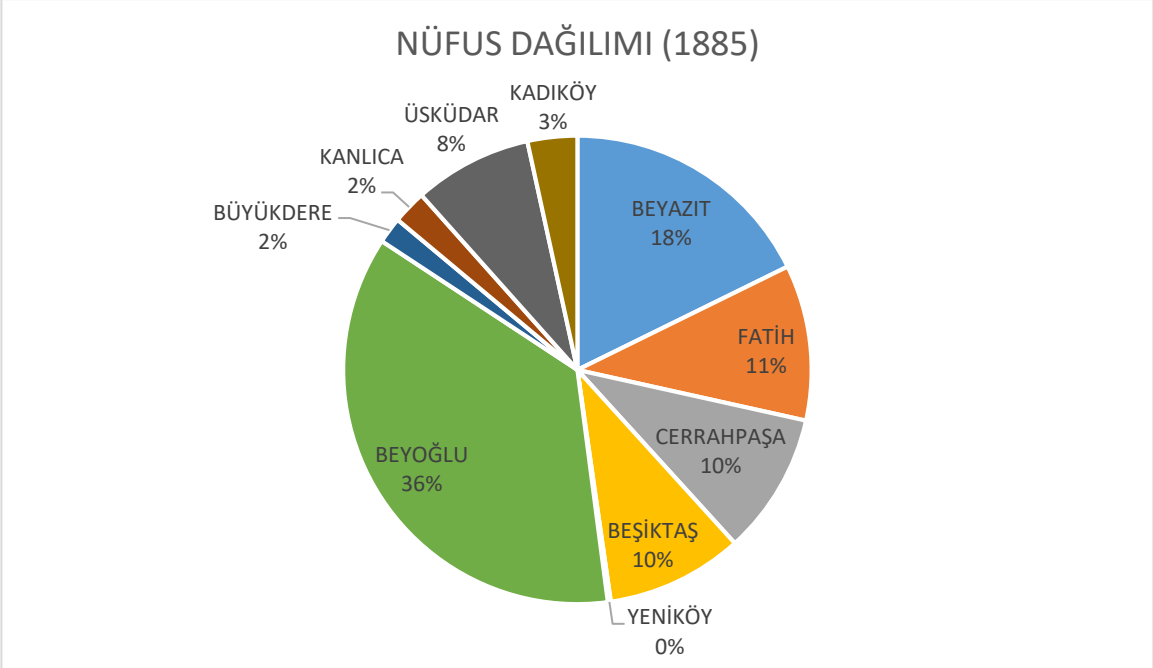

Şekil 2 Nüfusun dairelere göre oranı (1885)

Bu dairelerden ilkini oluşturan Bayezid dairesi toplamda 150 mahalleyi kapsayarak Kumkapı, Çarşı ve Cibali kollarının tek bir daireye toplamıştır. (Tablo 4.6.2) Dairenin kapsadığı sınırlar en çok mahallenin bu dairede oluşmasına sebebiyet vermiştir. (bkz. Harita 4.14) Mahalle sayılarının fazlalığı, dairenin şehirdeki en yoğun yerleşim yeri olarak düşünülmesine neden olsa da, Bayezid dairesi şehrin nüfus bakımından ikinci büyük yerleşimi olduğu Tablo 4.36 ve Şekil 2'de de görülmektedir. Yine Tablo 4.37'de yer alan verilere göre Bayezid dairesinde hane sayısı ve nufus verileri göz önünde bulundurulduğunda en yoğun mahallelerin Ahmed Çelebi ve Katib Kasım olduğu gözlemlenmektedir.

Öte yandan, envanterimizde kullandığımız İstatistik cetvelinde bu daireye bağlı Hacı Mustafa mahallesinin iki şer kez isminin geçtiği görülmüştür. Cetvelde her iki isme dair nüfus verisi bulunmasına karşın bu isimle iki farklı mahalle mi, yoksa belgenin içeriğindeki hatadan mı kaynaklığı olduğuna dair verilere ulaşılamamıştır. Zira envanterimizde ismi ilk kez geçen bu mahallenin konumu da tespit edilememiş, bu sebeple haritalarda yer almamıştır.

Tablo 4.37 Bayezid Dairesi'ne tabi mahalleler ve nüfusları (1885)

No	İsim	Konumu	K	E	T	H
1	Ayasofya-ı Kebir	Ayasofya-yı Kebir	248	374	622	76
2	Üskübi	Ayasofya-yı Kebir	180	132	312	25
3	Yerebatan	Ayasofya-yı Kebir	586	418	1004	X
4	Molla Fenari	Sultanahmed Acıhamam	22	36	58	3
5	Hoca Rüstem	Sultanahmed Acıhamam	50	36	86	35
6	İshak Paşa	Ahurkapu	73	1055	1128	158
7	Seyid Hasan	Ahurkapu	441	421	862	46
8	Akbıyık	Ahurkapu	1033	960	1993	116
9	Kabasakal	Sultanahmed	853	752	1605	131
10	Firuz Ağa	Sultanahmed	503	457	960	84
11	Güngörmez	Sultanahmed	462	414	876	94
12	Kapusağası Mahmud Ağa	Sultanahmed	422	402	824	55
13	Üçler Mahallesi	Sultanahmed	217	198	415	38
14	Helvacıbaşı İskender Ağa	Sultanahmed	170	190	360	9
15	Nahilbend	Sultanahmed	723	708	1431	112
16	Derun-u İmaret	Sultanahmed	21	39	60	6

Tablo 4.37 (devamı)

17	Hocapaşa	Sultanahmed	452	2285	2737	89
18	Emin	Hocapaşa Temurkapu	58	244	302	17
19	Elvan	Hocapaşa Temurkapu	128	230	358	16
20	Karaki Hüseyin Çelebi	Hocapaşa Temurkapu	895	922	1817	136
21	Daye Hatun	Hocapaşa Temurkapu	333	362	695	45
22	Hobyar	Hocapaşa	474	907	1381	41
23	Hamimi Süleyman Ağa	Hocapaşa Temurkapu	93	81	174	11
24	Lala Hayreddin	Hocapaşa Temurkapu	184	334	518	34
25	Nallı Mescid	Hocapaşa Temurkapu	119	290	409	31
26	Şehsuvar Bey	Kadırga Limanı	329	311	640	22
27	Ayasofya-yı Sagir	Ayasofya-yı Sagir	912	762	1674	199
28	Katib Sinan	Kadırga Limanı	46	46	92	19
29	Bostan-ı Ali	Kadırga Limanı	990	996	1986	223
30	Esiri Kemal	Gedikpaşa	491	450	941	81
31	Divan-ı Ali	Gedikpaşa	492	446	938	92
32	Emin Sinan	Gedikpaşa	532	585	1117	78
33	Dizdariye	Peykhane	219	245	464	34
34	Tahtaminare	Peykhane	328	351	679	21
35	Hoca Ferhad	Fazlı Paşa	295	264	559	16
36	Uzun Şücaedddin	Peykhane	452	452	904	18
37	Gazi Atik Ali Paşa	Sedefçiler	274	935	1209	20
38	Hüseyin Ağa	Tavuk Pazarı	91	381	472	26
39	Mimar Hayreddin	Irgat Pazarı	8	5	13	1
40	Molla Fenari	Dikilitaş	43	137	180	4
41	Mahmut Paşa-ı Veli	Mahmutpaşa	740	904	1644	117
42	Cezeri Kasım Paşa	Mahmutpaşa	376	533	909	74
43	Hacı Küçük Ahmet Çelebi	Mahmutpaşa	22	581	603	1
44	Daye Hatun	Mahmutpaşa	212	211	423	17
45	Daye Hatun	Mahmutpaşa	96	388	484	25
46	Çelebioğlu Alaeddin	Mahmutpaşa	28	3812	3840	35
47	Hoca Kasım Gürani	Mahmutpaşa	60	62	122	10
48	Şeyh Mehmet Geylani	Bahçekapısı	47	3546	3593	4
49	Hoca Hamza	Bab-ı Hattab	521	1855	2376	40
50	Hoca Hayreddin	Bab-ı Hattab	469	933	1402	147
51	Timurtaş	Divoğlu Yokuşu	175	855	1030	21
52	Kepenekçi Sinan	Divoğlu Yokuşu	58	103	161	6
53	Sarı Temur	Bab-ı Hattab	328	2798	3126	29
54	Rüstem Paşa	Bal Kapanı	6	980	986	X
55	Mercan Ağa	Uzunçarşı	279	521	800	45
56	Saman Viran-ı Evvel	Uzunçarşı	322	457	779	60

Tablo 4.37 (devamı)

57	Saman Viran-ı Sani	Uzunçarşı	60	91	151	9
58	Yavaşça Şahin Mehmed Paşa	Uzunçarşı	90	198	288	23
59	Bezzaz-ı Cedid	Uzunçarşı	157	224	381	32
60	İbrahim Paşa-yı Atik	Süleymaniye	148	134	282	12
61	Süleymaniye	Süleymaniye	616	742	1358	73
62	Katib Şemseddin	Süleymaniye	187	155	342	22
63	Suhte Hatip	Süleymaniye	177	157	334	27
64	Sarı Bayezid	Süleymaniye	191	179	370	26
65	Şemseddin Mollagürani	Süleymaniye	201	209	410	55
66	Hoca Gıyaseddin	Süleymaniye	291	278	569	90
67	Voynik Şücaeddin	Vefa Meydanı	196	179	375	74
68	Molla Hüsrev	Vefa Meydanı	713	729	1442	198
69	Dar-ül Hadis	Vefa Meydanı	115	103	218	30
70	Şahuban	Zeyrek	152	222	374	50
71	Ferhad Ağa	Tezgâhçılar	57	67	124	14
72	Hoca Teberrük	Kırkçeşme	200	235	435	157
73	Molla Zeyrek	Kapan-ı Dakik	242	220	462	86
74	Sekbanbaşı Ibrahim Ağa	Kırkçeşme	195	166	361	91
75	Revani Çelebi	Koğacılar Caddesi	92	96	188	33
76	Hüsam Bey	Tezgâhçılar	122	298	420	87
77	Yavuzer Sinan	Kapan-ı Dakik	419	1927	2346	58
78	Hoca Halil Attar	Kapan-ı Dakik	455	665	1120	104
79	Hızır Bey	Kapan-ı Dakik	677	698	1375	191
80	Elvan-zade	Kapan-ı Dakik	377	459	836	96
81	Sultan Bayezid-i Han-ı Veli	Sultanbayezid	229	816	1045	67
82	Emin Bey	Sultanbayezid	452	1987	2439	91
83	Sekbanbaşı Yakup Ağa	Sultanbayezid	229	282	511	65
84	Soğanağa	Sultanbayezid	279	242	521	74
85	Saraç Ishak	Kumkapı	437	419	856	94
86	Koğacı Sinan Ağa	Peykhane	37	65	102	16
87	Kürkçübaşı Süleyman Ağa	Kumkapı	897	929	1826	123
88	Tavaşi Süleyman Ağa	Kumkapı	891	956	1847	124
89	Kazgani Sadi	Kumkapı	634	697	1331	65
90	Katib Sinan	Tavşantaşı	123	101	224	40
91	Muhsine Hatun	Tavşantaşı	2118	2118	4236	194
92	Dülbendçi Hüsameddin	Langa-yı Kebir	977	971	1948	156
93	Nişancı Paşa-yı Atik	Kumkapı	909	961	1870	163
94	Behram Çavuş	Kumkapı	655	811	1466	119
95	Çadırcı Ahmed Çelebi	Kumkapı	2250	2223	4473	344
96	Kaliçeci Hasan Ağa	Irgat Pazarı	75	244	319	18

Tablo 4.37 (devamı)

97	Kalenderhane	Şehzadebaşı	290	261	551	75
98	Fevziye Şehzade Camii'ne Mülhak	Şehzadebaşı	160	247	407	20
99	Hoşkadem	Şehzadebaşı	144	180	324	29
100	Mimar Ayas	Saraçhanebaşı	310	339	649	106
101	Dülgerzade Hoca Şernseddin	Saraçhanebaşı	383	1542	1925	82
102	Muhtesip Karagöz	Şehzadebaşı	116	73	189	23
103	Firuz Ağa	Şehzadebaşı	125	124	249	51
104	Kemal Paşa	Çukurçeşme	200	257	457	48
105	Emin Nureddin	Çukurçeşme	191	254	445	56
106	Molla Kestel	Çukurçeşme	340	306	646	45
107	Balaban Ağa	Çukurçeşme	338	474	812	105
108	Camcı Ali	Çukurçeşme	171	303	474	56
109	Baklalı Kemaleddin	Aksaray	378	364	742	80
110	Çakır Ağa	Aksaray Alaca Mescid	707	622	1329	164
111	Şeyh Ferhad	Koska Musalla	1226	1150	2376	310
112	İnebey	Langa-yı Kebir	456	506	962	69
113	Kâtip Kasım	Langa-yı Kebir	2250	4088	6338	682
114	Çoban Çavuş	Langa-yı Kebir	403	436	839	87
115	Mimar Kemaleddin	Koska	167	208	375	45
116	Mesih Paşa	Laleli	391	482	873	122
117	Bostancıbaşı	Langa	503	634	1137	108
118	Koğacı Dede	Aksaray civarında	259	299	558	84
119	Çakır Ağa	Aksaray	229	253	482	22
120	Yakup Ağa	Aksaray Yokuşu	263	272	535	39
121	Alembey	Kızılmusluk	231	351	582	77
122	Gureba Hüseyin Ağa	Aksaray	446	666	1112	130
123	Baba Hasan Âlemi	Aksaray Horhor	256	200	456	46
124	Kızılminare	Aksaray Horhor	115	95	210	46
125	Kuyumcu Bahşayiş	Laleli civarında Ağayokuşu	124	81	205	49
126	Kızıltaş	Laleli	369	390	759	149
127	Haydarhane	Saraçhane	151	108	259	57
128	Sofular	Horhor	802	807	1609	204
129	Oruçgazi	Horhor Ekşikaradut	554	562	1116	148
130	Papaszade	Kapan-ı Dakik	439	628	1067	8
131	Haraççı Kara Mehmed	Kapan-ı Dakik	682	1899	2581	76
132	Hacı Hasan	Çırçır	322	287	609	64
133	Haydar Paşa	Çırçır	85	76	161	18
134	Bıçakçı Alaeddin	Haydar	161	179	340	61
135	Hacı Ferhad	Haydar	187	172	359	23
136	Kasap Temurhan	Zeyrek	410	350	760	74

Tablo 4.37 (devamı)

137	Haraççı Muhiddin	Fatih Sultan Mehmed	850	939	1789	129
138	Manisalı Mehmed Paşa	At Pazarı	975	1255	2230	144
139	Âşık Paşa	Kadıçeşmesi	627	605	1232	123
140	Katib Hüsrev	Kadıçeşmesi	102	92	194	42
141	Sinan Ağa	Kadıçeşmesi	165	173	338	58
142	İmaret-i Atik	Kadıçeşmesi	142	136	278	23
143	Yarhisar Mustafa Muslihüddin	Kadıçeşmesi	128	117	245	31
144	Müftü Ali	Kadıçeşmesi	550	625	1175	101
145	Şeyh Mahmud Resmi Efendi	Otlakçı Yokuşu	359	325	684	39
146	Altıpoğaça	Kadıçeşmesi	270	257	527	79
147	Hoca Kasım Günani	Balat	2167	2240	4407	126
148	Hoca Ali	Balat	958	938	1896	111
149	Hacı Mustafa	Balat	9	438	447	115
150	Hacı Mustafa	Balat	27	956	983	X

Harita 4.14 İstanbul Mahalleleri Pafta I (1885)

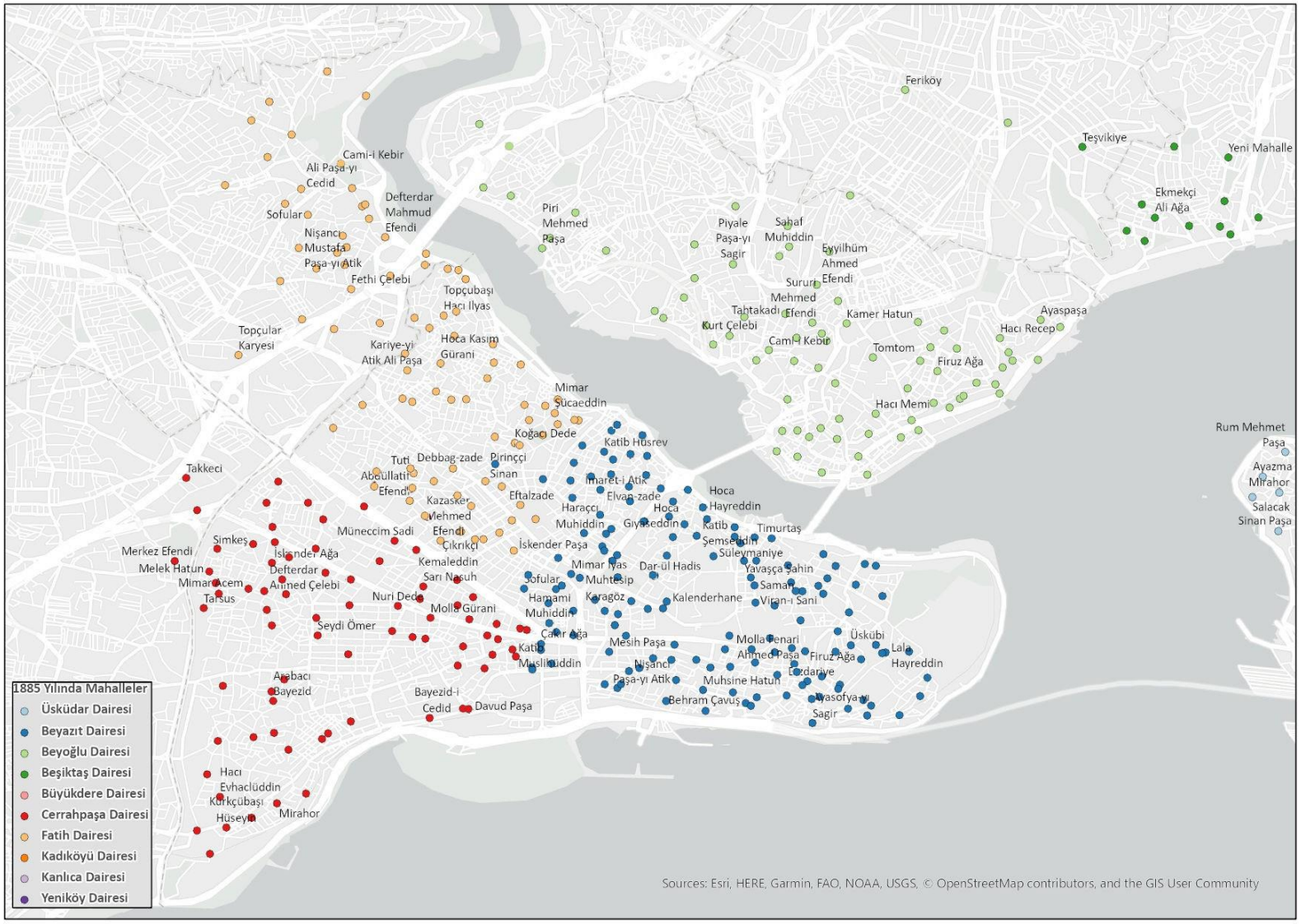

İkinci olarak klasik idari taksimatta Balat ve Eyüp kollarının sınırlarını kapsayan Fatih dairesi, 88 mahalleden oluşmaktadır. (bkz. Tablo 4.38) Şehrin nüfusunun yoğunlaştığı üçüncü daire olan Fatih'in en kalabalık mahalleleri Karabaş ve Hacı Abbas'dır**.** (bkz. Şekil 2 ve Tablo 4.36) Öte yandan, envanterimizde 1885 yılında ilk kez tespit edilen mahallelerden hiçbirinin bu dairede yer alamaması, dairenin sınırları içinde bulunan mahallelerin XIX. yüzyılın son çeyreğinde değişime uğramadığını göstermektedir. Nitekim Fatih dairesinde sur dışında yer alanlar dışındaki mahalleler 1845 tarihindeki yapısını korumaktadır. Envanterimizdeki verilere surların dışında yer alan Eyüp ve çevresindeki mahalleler eklenince daire kapsamındaki son değişimin 1869 öncesinde gerçekleşmiş olduğu yorumu yapılabilmektedir.

Tablo 4.38 Fatih dairesine tabi mahalleler ve nüfusları (1885)

No	İsim	Konumu	K	E	T	H
1	Hızır Çavuş	Balat	2197	2151	4348	117
2	Hacı Abbas	Balat	2880	3860	6740	308
3	Muhiddin Kocevi	Cibali	247	229	476	41
4	Üskübi	Cibali	222	206	428	59
5	Seferikoz	Cibali	608	739	1347	141
6	Molla Hüsrev	Cibali	407	402	809	113
7	Gül Camii	Cibali	596	577	1173	160
8	Karabaş	Cibali Yenikapı	475	440	915	96
9	Cebecibaşı	Çarşamba Pazarı	262	374	636	56
10	Beyceğiz	Çarşamba Pazarı	667	273	940	166
11	Koğacı Dede	Çarşamba Pazarı	339	280	619	90
12	Tevki-i Cafer	Çarşamba Pazarı	652	2654	3306	256
13	Katib Muslihüddin	Çarşamba Pazarı	914	839	1753	201
14	Kefevi	Salmatomruk	888	849	1737	156
15	Tercüman Yunus	Edirnekapı Dırağman	766	710	1476	84
16	Kemankeş Kara Mustafa Paşa	Salmatomruk	484	406	890	89
17	Kariye-i Atik Ali Paşa	Edirnekapı	2460	3411	5871	421
18	Parakende Kasım	Edirnekapı	548	521	1069	70
19	Çakır Ağa	Edirnekapı	742	962	1704	149
20	Kirmastı	Fatih Sultan Mehmed Cami	244	320	564	36

Tablo 4.38 (devamı)

21	Eftalzade	Fatih Sultan Mehmed Zincirlikuyu	337	322	659	36
22	Mimar Sinan Kumrulu Mescid	Fatih Sultan Mehmed Cami	888	736	1624	181
23	İbn-i Meddas	Salihpaşa	318	378	696	85
24	Derviş Ali	Karagümrük	567	594	1161	153
25	Topçubaşı Hacı Ilyas	Eğrikapı	970	981	1951	140
26	Molla Aşki	Eğrikapı	862	867	1729	118
27	Cebecibaşı	Eyüb civarında Sofular	113	112	225	21
28	Oktakçıbaşı	Eyüp Sultan	114	114	228	14
29	Avcı Bey	Eğrikapı	950	946	1896	223
30	Hacı Hüsrev	Eğrikapı	113	102	215	36
31	Hatip Muslihiddin	Sultanselim Cami	291	294	585	64
32	Çerağı Hamza	Sultanselim Cami	327	255	582	70
33	Debbag Yunus	Sultanselim Cami	610	521	1131	132
34	Mimar Şücaeddin	Sultanselim Cami	202	173	375	24
35	Cafer Subaşı	Sultanselim Cami	292	280	572	43
36	Hamami Muhiddin	Eyüp civarında	515	521	1036	209
37	Toklu Ibrahim Dede	Ayvansaray	290	274	564	44
38	Atik Mustafa Paşa	Ayvansaray	994	990	1984	185
39	Nişancı Mustafa Paşa-yı Atik	Eyüp	214	220	434	67
40	Baba Haydar Mahallesi	Eyüp	330	282	612	180
41	Dere Nam-ı Diğer Nazperver	Eyüp	71	75	146	32
42	Cezeri Kasım Paşa	Eyüp	220	271	491	98
43	Selahi Mehmed Bey	Eyüp	52	41	93	17
44	Kızılmescid	Eyüp	227	207	434	70
45	Cami-i Kebir	Eyüp	613	512	1125	161
46	Servi	Tabi-i Eyüp	119	120	239	40
47	Topçular Karyesi	Eyüp	28	120	148	11
48	Zal Mahmud Paşa	Eyüp	85	60	145	11
49	Defterdar Mahmud Efendi	Eyüp	34	128	162	15
50	Davud Ağa	Eyüp	210	221	431	86
51	Abdül vedud	Eyüp	198	367	565	44
52	Şah Sultan	Taşlıburun	130	324	454	42
53	Defterdar Kara Süleyman Çelebi	Eyüp	52	54	106	24
54	Emir Buhari	Eyüp	23	136	159	13
55	Süleyman Subaşı	Eyüp	87	112	199	35
56	Takkeci	Eyüp Çömlekçiler	501	462	963	164

Tablo 4.38 (devamı)

57	Mehmed Bey	Eyüp Çömlekçiler	34	39	73	21
58	Düğmeciler	Eyüp Çömlekçiler	324	284	608	111
59	İslambey	Eyüp	344	288	632	108
60	Ali Paşa-yı Cedid	Eyüb Kuru Kavak	88	76	164	27
61	Kasım Çavuş	Eyüb Eski Yeni	355	350	705	90
62	Evlice Baba	Eyüb Bülbül Deresi	203	226	429	60
63	Zeynep Hatun	Eyüp	188	201	389	83
64	Sofular	Eyüp	212	190	402	89
65	Aşçıbaşı	Eyüb Otakçılar	61	53	114	24
66	Fethi Çelebi	Eyüb Otakçılar	114	114	228	53
67	Abdi Subaşı	Fener	996	1581	2577	241
68	Tahtaminare	Fener	841	926	1767	161
69	Karabaş	Dibek	3438	3938	7376	270
70	Korucu Mehmed Çelebi	Ayvansaray	216	555	771	46
71	Çıknkçı Kemaleddin	Sarıgez	616	745	1361	181
72	Hasan Halife	Sarıgez	287	283	570	28
73	İskender Paşa	Sarıgüzel	391	353	744	86
74	Kasap Ivaz	Hüsrevpaşa	102	80	182	34
75	Sarı Nasuh	Sarıgüzel	253	247	500	41
76	Kazasker Emin Mehmed Efendi	Sarıgüzel	316	300	616	91
77	Ereğli	Topkapı Civarında Şehremini	299	274	573	107
78	Kürkçübaşı Ahmed Şemseddin	Topkapı	150	153	303	43
79	Simkeş	Topkapı Civarında Şehremini	76	72	148	24
80	Cafer Ağa	Topkapı Civarında Şehremini	461	345	806	113
81	Saraç Doğan	Topkapı Civarında Şehremini	69	47	116	33
82	Deniz Abdal	Topkapı Civarında Şehremini	419	328	747	114
83	Debbag-zade	Edirnekapı civarında Karagümrük	348	338	686	100
84	Muhtesip Iskender Bey	Edirnekapı civarında Karagümrük	339	319	658	119
85	Hacı Muhiddin	Edirnekapı	746	749	1495	176
86	Akşemseddin	Yenibağçe	335	323	658	96
87	Mirimiran Hüseyin Paşa Nam-I Diğer Atik Ali Paşa	Edirnekapı civarında Eğrikapı	832	785	1617	214
88	Tuti Abdüllatif Efendi	Yenibağçe	81	81	162	26

Yine klasik dönem şehir taksimatındaki, Yedikule ve Topkapı kollarını içine alarak 90 mahalleye sahip olan Cerrahpaşa dairesi, tarihi surların dışındaki Melek Hatun, Merkez Efendi ve Takkeci mahallelerini içine dâhil etmiştir. (bkz. Harita 4.14) Böylece, 1877 yılında Eyüp koluna tabii olan bu üç mahalle, sınırlarına en yakın olan daireye bağlanmıştır. (bkz. Tablo 4.39) Şehrin nüfusunun %10'nu barındırırsan Cerrahpaşa Dairesi'nin en yoğun yerleşime sahip olan mahalleleri Kocamustafapaşa, Sancaktar Hayreddin, Davudpaşa, Hacı Hüseyin ve Mirahor İlyas Bey'dir. (bkz. Tablo 4.39 ve Şekil 2) Envanterimizde bu beş mahallenin 1829 yılından itibaren her tarihte görülmemesi XIX. yüzyıl İstanbul'unun yerleşime elverişli mahalleleri olarak tasvir etmemize olanak sağlamaktadır. Daha önce Bayezid Dairesi'ne bağlı Hacı Mustafa mahallesinin isminin istatistik cetvelinde ikişer kez geçtiğine değinilmişti. Benzer bir durum Cerrahpaşa Dairesi sınırında olan Mustafa Çavuş mahallesinde de geçerlidir. Çalışmamızda oluşturulan haritalarda mahalle Mustafa Çavuş Mescidi konumuyla dâhil edilmesine karşın, bu isimle Topkapı sınırında yer alan başka bir yapıyla karşılaşılamamıştır. Ancak Mustafa Çavuş mahallesinin envanterimizde yer alan her belgede geçtiğini hatırlatmak gereklidir. Bu minvalde, istatistik cetvelinde bahsi geçen diğer mahallenin yeni bir oluşum mu, yoksa isim hatası mı olduğu konusunda net bir tespit yapılamamıştır.

Tablo 4.39 Cerrahpaşa Dairesine tabi mahalleler ve nüfusları (1885)

No	İsim	Konumu	K	E	T	H
1	Kazgani Sadi	Aksaray Yusufpaşa	346	283	629	91
2	Katib Muslihüddin	Aksaray Yusufpaşa	218	152	370	51
3	Murad Paşa	Aksaray Yusufpaşa	759	625	1384	193
4	Katib Muslihüddin	Altımermer	496	479	975	128
5	Ahmed Kethüda	Avrat Pazarı	150	174	324	38
6	Hobyar	Avrat Pazarı	540	456	996	253
7	Cambaziye	Avrat Pazarı	389	330	719	132
8	Kürkçübaşı Ahmed Kethüda	Avrat Pazarı	801	723	1524	283
9	Duhaniye	Avrat Pazarı	128	125	253	31
10	Keçi Hatun	Avrat Pazarı	192	185	377	62
11	Hancı Karagöz	Bab-ı Silivri	557	543	1100	133
12	Hacı Bayram Haftani	Cerrahpaşa	164	133	297	56
13	Sarı Nasuh	Davudpaşa Macuncu Kasım	52	53	105	12
14	Macuncu Kasım	Davudpaşa	111	96	207	31

Tablo 4.39 (devamı)

15	Bayezid-i Cedid	Davudpaşa	524	619	1143	175
16	Davud Paşa	Davudpaşa	2283	2224	4507	356
17	Kasap Ilyas	Davudpaşa Iskelesi	732	765	1497	161
18	Neslişah Sultan	Edirnekapı	747	641	1388	207
19	Hatice Sultan	Edirnekapı	677	650	1327	232
20	Mimar Sinan	Edirnekapı Yenibağçe	423	386	809	119
21	Suhte Sinan	Edirnekapı Yenibağçe	330	304	634	72
22	Molla Ali Fenari	Edirnekapı Yenibağçe	335	321	656	89
23	Hoca Hayreddin	Fatih Karaman	691	687	1378	166
24	Pirinççi Sinan	Fatih Karaman	413	416	829	76
25	İlyas-zade	Haric-i Topkapı	75	66	141	22
26	Takkeci	Haric-i Topkapı	435	611	1046	114
27	Bayezid Ağa	Haric-i Topkapı	704	810	1514	268
28	Nevbahar	Haseki	92	80	172	43
29	Başçı Hacı Mahmud	Haseki	222	168	390	84
30	Molla Ahaveyn	Hırka-ı Saadet Cumartesi Pazarı	342	304	646	123
31	Akseki	Hırka-ı Saadet Cumartesi Pazarı	251	215	466	91
32	Hoca Üveys	Hırka-ı Saadet Cumartesi Pazarı	640	700	1340	284
33	Mustafa Bey	Kıztaşı	352	334	686	82
34	Koca Mustafa Paşa	Kocamustafapaşa	1578	1543	3121	423
35	Cambaziye	Kocamustafapaşa	355	325	680	99
36	Hacı Hüsrev	Kocamustafapaşa	266	232	498	65
37	Ali Fakih	Kocamustafapaşa	826	765	1591	209
38	Hacı Hamza	Kocamustafapaşa	526	528	1054	102
39	Arabacı Bayezid	Kocamustafapaşa	405	418	823	122
40	Toptaşı	Macuncu	115	96	211	35
41	Seyid Halife	Macuncu	184	167	351	59
42	Uzun Yusuf	Macuncu	455	380	835	114
43	Koruk Mahmud	Macuncu Kasım	389	338	727	103
44	Aydın Kethüda	Mevlevihane Yenikapısı	329	275	604	173
45	Mimar Acem	Mevlevihane Yenikapısı	197	198	395	89
46	Tarsus	Mevlevihane Yenikapısı	111	109	220	58
47	Katib Murad	Mevlevihane Yenikapısı	85	74	159	42
48	Hacı Evliya	Mevlevihane Yenikapısı	124	123	247	69
49	İbrahim Çavuş	Mevlevihane Yenikapısı	208	140	348	105
50	Merkez Efendi	Mevlevihane Yenikapısı	115	140	255	36
51	Melek Hatun	Mevlevihane Yenikapısı	67	57	124	33
52	Seydi Ömer	Mollagürani	316	323	639	189

Tablo 4.39 (devamı)

53	Sarı Musa	Mollagürani	110	143	253	37
54	Mollagürani	Mollagürani	270	237	507	62
55	Nuri Dede	Mollagürani	175	157	332	57
56	Seydi Bey	Mollagürani	74	69	143	32
57	Abdi Çelebi	Samatya	168	160	328	23
58	Hacı Hüseyin	Samatya	2318	2361	4679	333
59	Sancaktar Hayreddin	Samatya	2240	2156	4396	311
60	Çivi-zade	Samatya	45	39	84	14
61	Mirmiran Hasan Paşa	Samatya	155	185	340	67
62	Hoca Kadın	Samatya	657	629	1286	174
63	Hacı Demir	Sarıtemur	327	329	656	220
64	Karabaş	Silivrikapısı	281	281	562	72
65	Selçuk Hanım	Taşkasap	257	227	484	75
66	Şirmerd Çavuş	Taşkasap	71	55	126	21
67	Fatma Sultan	Topkapı	423	386	809	82
68	İskender Ağa	Topkapı	185	166	351	67
69	Mustafa Çavuş	Topkapı	45	38	83	24
70	Mustafa Çavuş	Topkapı	33	40	73	24
71	İlyas Çelebi	Yedikule	73	67	140	30
72	Kürkçübaşı Hüseyin	Yedikule	540	501	1041	112
73	Hacı Evhaclüddin	Yedikule	403	409	812	70
74	Çerağı Hasan	Yedikule	903	894	1797	171
75	Fatih Sultan Mehmed	Yedikule	224	741	965	37
76	Bacakbağı Nam-ı Diğer Emine Hatun	Yedikule	31	28	59	19
77	Hacı Piri	Yedikule	113	92	205	41
78	Mirahor İlyas Bey	Yedikule	5008	4797	9805	637
79	Müneccim Sadi	Yenibağçe	169	200	369	38
80	Ördek Kasap	Yenibağçe	388	367	755	89
81	Emin Çavuş Nam-ı Diğer Arpa Emini	Yenibağçe	363	353	716	103
82	Molla Şeref	Yenibağçe	110	95	205	39
83	Keçeci Piri	Yenibağçe	848	737	1585	180
84	Katib Muslihüddin	Yenibağçe	55	50	105	27
85	Defterdar Ahmed Çelebi	Yenibağçe	472	646	1118	143
86	Hoca Hayreddin	Yenibağçe Keçeciler	143	99	242	24
87	Karabaş	Yenibağçe Keçeciler	1085	903	1988	277
88	Kaptan Sinan	Yenibağçe Keçeciler	273	275	548	46
89	Öksüzce Hatip	Yenibağçe Sarıgüzel	154	129	283	51
90	Hürrem Çavuş	Yenibağçe	118	83	201	40

1880 yılında belediye dairesi modelinin tüm şehre uygulanmasıyla tarihi yarım ada ve çevresinde Bayezid, Fatih ve Cerrahpaşa olmak üzere üç dairenin oluştuğuna yukarıda değinilmiştir. Çalışmamızın bu kısmında üç dairenin kuzeyinde yer alan, ancak sayısal olarak dördüncü daire ismini almayan Beyoğlu dairesinden devam edilecektir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde de detaylarına değinildiği üzere Beyoğlu dairesi İntizam-ı Şehir Komisyonu'nun 1858 yılında şehri 14 daireye bölerek ayrılması öngörüsünde kurulan ilk belediyesidir. Kurulduğu ilk tarihten itibaren altıncı belediye dairesi olarak belirlenen Beyoğlu'nun sınırları, 1880 yılında şehrin Haliç kıyılarından başlayarak Boğaziçi'ne kadar olan mahallelerin tek bir belediye dairesi merkezinde yönetilmeye başlanmıştır. (bkz Harita 4.14**)** Bu minvalde Beyoğlu sınırlarını Eyüp koluna tabi olan Hasköy'den, Kasımpaşa, Galata ve Tophane kolları dâhilinde bulunan 86 mahalleyi içine alarak genişletmiştir. (bkz. Tablo 4.40) Shaw, 1882 yılında İstanbul'un en kalabalık dairesinin 81.562 nüfusla Beyoğlu olduğunu gösterirken, Beyoğlu'ndan sonra 74.047 kişiyle Bayezid dairesinin şehirdeki en kalabalık nüfusa sahip daire olduğunu belirtmiştir.[379] Bu verilerden yalnızca üç sene sonra yapılan sayıma göre her iki dairenin nüfusu hızla yükselirken Beyoğlu'nun Bayezid'e göre iki katı nüfusa sahip olması hayli ilginçtir. Shaw, kısa sürede yaşanan bu değişimin nüfus sayımı sisteminin artan verimliliğinin ve kentin daha önce sayılmayan alanlarında dâhil edilmesinin bir yansıması olarak değerlendirmektedir.[380] Kanaatimizce Altıncı Daire-i Belediye'nin nüfusunda yaşanan bu artışın nedenlerinden biri de dairenin kurulduğu ilk dönemden farklı olarak Kasımpaşa, Hasköy ve Tophane'de yer alan mahallelerin tamamını kapsamasıdır. Ancak Beyoğlu dairesinin eski İstanbul'un ana yerleşim yerlerinden bile daha fazla nüfusa sahip olması kendi iç dinamikleriyle analiz edilmelidir. Kemal Karpat'a göre Galata ve Pera'da kurulan yeni yaşam tarzı, eski kenttekinden tamamen farklı olarak kendine özgü bir yaşam tarzı oluşturmuştur.[381] Modern kent yaşamı yerleşiminde dini ve etnik farklılıkların

[379] Stanford J. Shaw "The Population of Istanbul in the Nineteenth Century." *International Journal of Middle East Studies 10, no. 2* (1979), 268.
[380] Shaw, *a.g.m*, 276.
[381] Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu, (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2004), 209.

ötesinde birbirine sosyo-ekonomik seviyede yakın olan insanların tercihleriyle gelişmiş, bu tercihlerin oluşumuyla birlikte yeni yaşam bölgeleri kentin diğer bölgelerinden ayrışmıştır.[382] Bu ayrışmanın en büyük göstergesi ise Altıncı Daire-i Belediye'nin kurulmasıyla birlikte Galata ve Pera bölgesinin hızla büyümesi olarak gösterilebilir.

Yine çalışmamızda denildiği üzere şehrin iş bölgesinin Galata ve Pera'ya doğru kayması bölgenin her geçen gün daha fazla yerleşim almasına sebebiyet vermiştir. Yaşanan nüfus değişiminde XX. yüzyıla kadar Müslümanlar mutlak üstünlüğe sahip olmakla birlikte, 1840/1900 yılları arasında şehre yaklaşık 100.000 gayrimüslimin yerleştiği tahmin edilmektedir.[383] Gayrimüslimlerin özellikle Galata ve Pera'yı tercih etmeleri belediye dairesinin nüfusunun artmasına sebep olmuş etkenler olarak düşünülebilir. Çelik, yalnızca Altıncı Daire-i Belediye'nin sınırları olan Galata, Pera, Tophane'nin bile %47'sinin yabancı, %32'sinin Osmanlı gayrimüslimlerinden ve %21'nin ise Müslümanlardan oluştuğunu söyleyerek bu hususu desteklemektedir.[384] Eldem, Galata ve Pera çevresinde artan yabancı popülasyonun, XIX. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde gettoya benzeyen Frenk yerleşimlerini başlı başına bir kent görüntüsüne bürüdüğünü söylemektedir.[385]

Tablo 4.40 Beyoğlu Dairesi'ne tabi mahalleler ve nüfusları (1885)

No	İsim	Konumu	K	E	T	H
1	Katib Mustafa Çelebi	Beyoğlu	913	975	1888	271
2	Feriköy	Beyoğlu	3288	5208	8496	638
3	Tatavla	Beyoğlu	4439	7407	11846	1461
4	Hüseyin Nam-ı Diğer Ağa Camii	Beyoğlu	15138	35869	51007	3762
5	Kamer Hatun	Beyoğlu	6141	6141	12282	908

[382] Ali Dost Ertuğrul "XIX. yüzyıl İstanbul Kentsel Dönüşümü'nde Üsküdar ve Koruma Sorunları" (Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 2011), 486.
[383] Karpat, *a.g.e*: 219; Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbu*l çev., Selim Deringil (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 47.
[384] Çelik, *a.g.e*,48.
[385] Edhem Elhem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente" *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul* içinde çev., Servet Yalçın (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), 243.

Tablo 4.40 (devamı)

6	Asmalı Mescid namı diğer Kalfacıbaşı Yunus	Beyoğlu	3135	5366	8501	189
7	Şehid Mehmed Paşa	Beyoğlu	4	132	136	1
8	Beyşehir	Beyşehir	3464	3696	7160	601
9	Alaca Mescid	Galata	262	536	798	98
10	Hacı Ammi	Galata	233	310	543	43
11	Emekyemez	Galata	890	894	1784	156
12	Şehsuvar	Galata	705	714	1419	96
13	Sultan Bayezid	Galata	930	4997	5927	27
14	Ömer Avni Efendi ve mulḥaḳātı Fatma Hatun	Galata	530	723	1253	140
15	Çavuşbaşı	Galata	1010	1024	2034	200
16	Arab Camii Nam-ı Diğer Camii Kebir	Galata	2442	3421	5863	203
17	Okçu Musa	Galata	372	545	917	90
18	Bereket-zade	Galata	1387	3855	5242	188
19	Kemankeş Mustafa Paşa	Galata	229	3238	3467	117
20	Sarı Lütfı	Galata	900	3388	4288	124
21	Yeni Camii	Galata	557	1569	2126	27
22	Yolcuzade	Galata	605	1597	2202	144
23	Seferikoz	Tophane	873	888	1761	178
24	Perizad Hatun	Tophane	890	861	1751	172
25	Pürtelaş Hasan Efendi	Tophane	781	764	1545	182
26	İlyas Çelebi	Tophane	569	598	1167	91
27	Karabaş Mustafa Ağa	Tophane	1910	2973	4883	218
28	Tomtom	Tophane	1299	3224	4523	429
29	Molla Çelebi	Tophane	2400	2418	4818	199
30	Yeldeğirmeni	Tophane	278	365	643	79
31	Muhiddin Fenari	Tophane	1241	3227	4468	320
32	Hacı Memi	Tophane	327	533	860	201
33	Keçeci	Hasköy	4194	4163	8357	501
34	Piri Mehmed Paşa	Hasköy	3496	3402	6898	653
35	Turşucu	Hasköy	5168	5246	10414	538
36	Sütlüce Nam-ı Diğer Mahmud Ağa	Hasköy	3405	3348	6753	528
37	Abdüsselaın	Hasköy	3461	3517	6978	403
38	Kiremitçi Ahmed Çelebi	Hasköy	4606	5055	9661	321
39	Hoca Ali	Hasköy	228	383	611	90
40	Hacı Şaban	Hasköy	725	770	1495	263
41	Çatma Mescid	Kasımpaşa	713	643	1356	153
42	Tozkoparan	Kasımpaşa	263	205	468	105
43	Hacı Ferhad	Kasımpaşa	646	607	1253	116
44	Eyyilhüm Ahmed Efendi	Kasımpaşa	539	514	1053	76
45	Hacı Ahmed	Kasımpaşa	569	571	1140	87

Tablo 4.40 (devamı)

46	Kurt Çelebi	Kasımpaşa	356	332	688	43
47	Cami-i Kebir	Kasımpaşa	1907	3979	5886	168
48	Cezayirli Gazi Hüseyin Paşa	Kasımpaşa	29	942	971	1
49	Nalıncı Hacı Hasan	Kasımpaşa	393	355	748	88
50	Sinan Paşa	Kasımpaşa	161	171	332	18
51	Kulaksız Ahmed Kaptan	Kasımpaşa	1247	2242	3489	251
52	Seyid Ali Çelebi	Kasımpaşa	986	971	1957	186
53	Hacı Şaban	Kasımpaşa	188	378	566	32
54	Sahaf Muslihüddin	Kasımpaşa	353	458	811	89
55	Kadı Mehmed Efendi	Kasımpaşa	278	261	539	50
56	Seferikoz	Kasımpaşa	468	460	928	96
57	Yeni Çeşme	Kasımpaşa	216	415	631	65
58	Baş Hasan Efendi	Kasımpaşa	264	359	623	166
59	Tahtakadı	Kasımpaşa	504	580	1084	130
60	Yahya Kethüda	Kasımpaşa	547	588	1135	159
61	Süruri Mehmed Efendi	Kasımpaşa	368	367	735	248
62	Bedreddin	Kasımpaşa	574	585	1159	275
63	Piyale Paşa-ı Kebir	Kasımpaşa	372	353	725	106
64	Sirkeci Muslihüddin	Kasımpaşa	501	443	944	132
65	Sahaf Muhiddin	Kasımpaşa	326	490	816	78
66	Hacı Hüsrev	Kasımpaşa	746	864	1610	213
67	Piyale Paşa-ı Sagir	Kasımpaşa	626	777	1403	210
68	Büyük Pangaltı	Pangaltı	5046	7153	12199	825
69	Cihangir	Tophane	2875	2075	4950	281
70	Kazgancıbaşı	Tophane	2622	2655	5277	227
71	Ayaspaşa	Tophane	848	962	1810	164
72	Çeşmi Hüseyin Efendi	Tophane	828	852	1680	52
73	Kuloğlu	Tophane	1134	1086	2220	121
74	Şahkulu	Tophane	1061	2055	3116	90
75	Selime Hatun	Tophane	856	781	1637	88
76	Sirkeci Mescid	Tophane	210	211	421	57
77	Süheyl Bey	Tophane	155	312	467	30
78	Kitabi Ömer Paşa	Tophane	1034	1020	2054	210
79	Defterdar Ebülfazl	Tophane	1347	1279	2626	213
80	Etmekçibaşı	Tophane	933	990	1923	194
81	Firuz Ağa	Tophane	2050	2911	4961	446
82	Müeyyed-zade	Tophane	732	812	1544	91
83	Yahya Çelebi	Tophane	547	550	1097	94
84	Sakabaşı	Tophane	765	760	1525	56
85	Hacı Recep	Tophane	509	512	1021	82
86	Kılıç Ali Paşa	Tophane	127	825	952	0

Yukarıda verilen bilgilere göre Beyoğlu Dairesi'nin en yoğun yerleşimi olan mahalleleri Turşucu, Tatavla, Büyük Pangaltı, Kamer Hatun, Hüseyin nam-ı diğer Ağa Cami'dir. Bu mahallelerden Hüseyin nam-ı diğer Ağa Cami, toplamda 51.007 kişiyle bu belgede yer alan en fazla nüfusa sahip mahalle olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, Hüseyin nam-ı diğer Ağa Cami'nin Yeniköy, Büyükdere, Kadıköy ve Kanlıca dairelerinin toplamından fazla olması hayli ilginçtir. Bahsi geçen mahallenin konumu günümüzde İstiklal Caddesi'nde bulunan Hüseyin Ağa Camii'dir. (bkz. Harita 4.14) Bu minvalde, Hüseyin nam-ı diğer Ağa Cami'nin nüfusun fazla olmasının nedeni Pera'nın iktisadi zenginliğinde önemli etkiye sahip caddesine yakın olan konumu olarak yorumlanabilir. Bununla birlikte, envanterimizde ilk kez ismi geçen mahallelerden dördünün Beyoğlu dairesinde olması dairenin mahalle ölçeğindeki gelişiminin göstergesi olarak değerlendirilebilir. (bkz. Tablo 4.47)

Öte yandan, çalışmamızda 1829-1877 yılları arasında İstanbul mahallelerinin Boğaziçi kıyılarının başlangıcından Kısırkaya'ya kadar uzanan idaresi Beşiktaş Kolu'na bağlı olduğu tespit edilmiştir. Ancak mahalleler idari anlamda tek bir kola tabii olsa da coğrafi sınırlar olarak bir bütünlük ifade etmemektedir. Bu husus bölgenin Beşiktaş, Yeniköy ve Büyükdere dairesi olmak üzere üçe ayrılmasıyla değişmiştir. Bahsi geçen üç daire de 1877 Dersaâdet Belediye Kanunu'na göre oluşturulması öngörülen mahallelerdir. Envanterimizde bölgenin 1845 yılından beri gördüğümüz sınırları Büyükdere Dairesi'ne bağlı Molla Fenari mahallesinde sonlanmıştır. Bu minvalde Kilyos ve Kısırkaya'nın belediye dairesi sınırlarına alınmadığı görülmektedir.

İlginçtir ki 30 mahalleye sahip olan Beşiktaş Dairesi Arnavutköy'de yarılanmış, Boyacıköy olarak bilinen Baltalimanı'nından Panayia Kilisesi'ne kadar olan diğer yarısıyla arasına Yeniköy Dairesi girmiştir. (bkz. Tablo 4.41 ve Harita 4.15) Bu nokta uygulanan belediye dairesi modelinin Yeniköy dairesinin statüsüne sadık kalarak oluşturulduğu düşünülebilir. Aynı husus, 1876'da kurulan Kadıköy dairesinde de geçerli olsa da, belediye dairesi modelinin tüm şehre uygulanmasından önce kurulmuş olan Beykoz, Adalar, Tarabya'da

görülmemektedir. Bu noktada Beykoz, Üsküdar Dairesi'nin; Tarabya ise Büyükdere Dairesi'nin kapsamına alınmıştır. Adalar'ın tüm şehirde uygulanan modelin bir parçası olarak kabulü ise 1908 yılında gerçekleşecektir.

Tablo 4.41 Beşiktaş Dairesi'ne tabi mahalleler ve nüfusları (1885)

No	**İsim**	**Konumu**	**K**	**E**	T	**H**
1	Bey Karyesi	Arnavutköy	1186	1272	2458	151
2	Sinan Paşa-yı Atik	Beşiktaş	1517	2613	4130	123
3	Vişnezade	Beşiktaş	231	263	494	23
4	Ekmekçi Ali Ağa	Beşiktaş	818	796	1614	119
5	Abbas Ağa	Beşiktaş	1250	1209	2459	194
6	Rum Ali	Beşiktaş	888	904	1792	133
7	Cihangir Süleyman Ağa	Beşiktaş	1223	1278	2501	173
8	Sinan Paşa-yı Cedid	Beşiktaş	1300	1279	2579	166
9	Kaptan İbrahim Ağa	Beşiktaş	453	866	1319	71
10	Şenlik Dede	Beşiktaş	1292	1843	3135	207
11	Süleymaniye	Beşiktaş	630	652	1282	29
12	Köyiçi	Beşiktaş	2708	2599	5307	212
13	Yeni Mahalle	Beşiktaş	2110	2121	4231	328
14	Teşvikiye	Beşiktaş	2583	2710	5293	616
15	Ortaköy	Beşiktaş	5708	6509	12217	610
16	Boyacıköy	Boyacıköy	977	950	1927	366
17	Mahmud Çavuş	İstinye Karyesi	327	338	665	X
18	Kürkçübaşı	İstinye Karyesi	320	327	647	220
19	Neslişah Sultan	İstinye Karyesi	300	284	584	X
20	Kâğıthane Köy	Kâğıthane	362	333	695	103
21	Mirgün	Mirgün Karyesi	815	791	1606	237
22	Arnavutköy	Ortaköy	3706	3893	7599	815
23	Kuruçeşme	Ortaköy	2037	6093	8130	205
24	Hacı Kemaleddin	Rumelihisarı	153	157	310	24
25	Kale Derunu	Rumelihisarı	155	156	311	19
26	Hacı Osman Reis	Yeniköy	142	131	273	X
27	Güzelce Ali Paşa	Yeniköy	350	446	796	X
28	Molla Çelebi	Yeniköy	319	386	705	726
29	Aya Nikola Kilisesi	Yeniköy	951	876	1827	X
30	Panayia Kilisesi	Yeniköy	768	707	1475	X

Tablo 4.41'de yer alan verilere göre dairenin en yoğun nüfusa sahip mahallesi Ortaköy olarak görülmektedir. Bu minvalde Ortaköy, toplam nüfusuna göre 1885 yılında en yoğun nüfusa sahip dördüncü mahalle olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, envanterimizde 1885 yılında ismi ilk kez geçen mahallelerin dördünün Beşiktaş Dairesi

sınırlarında yer alması, bölgenin XIX. yüzyılın son çeyreğinde de büyümeye devam ettiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. (bkz. Tablo 4.47) Bahsi geçen bu dört mahalleden ikisinin kiliselerin ismiyle anılması, bölgede gayrimüslim nüfusunun artışmış olabileceğinin izlemini vermektedir. Doğan Kuban'a göre Boğazın Rumeli yakasında azıkların ve yabancı bürokratların yerleşmesiyle Tarabya, Büyükdere ve Yeniköy'ün büyümüş, bu sayede kalabalıklaşan bölge yeni inşaatlarla gelişmiştir.[386] Bu açıdan bakıldığında dairelerin kuruluş gerekçesinin Boğaz kıyılarının daimi ikamet bölgesi olarak gelişmesi olduğu düşünülebilir.

Öte yandan, Şehremaneti'nin daire modelinin tüm şehre uygulanmasından önce kurulmuş olan belediye dairelerinden Yeniköy, Rumelihisarı'nda konumlanan altı mahalleyi kapsayarak Beşiktaş'tan ayrılmış ve şehrin beşinci dairesini oluşturmuştur. (bkz. Tablo 4.42) Yeniköy dairesinin sınırları 1877 tarihli Dersaâdet Belediye Kanunu'na göre Rumelihisarı'ndan başlayarak Emirgan Korusu'na kadar olan mahalleleri kapsanması öngörülmüştür. (bkz. Tablo 3.3)

Tablo 4.42 Yeniköy Dairesi'ne tabi mahalleler ve nüfusları (1885)

No	İsim	Konumu	K	E	T	H
1	Ali Pertek	Rumelihisarı	179	180	359	20
2	Ali Torlak	Rumelihisarı	145	129	274	45
3	Arpaemini	Rumelihisarı	133	109	242	48
4	Ermeni	Rumelihisarı	160	154	314	52
5	Molla Fenari	Rumelihisarı	146	136	282	54
6	Paşmağcı Şücaeddin	Rumelihisarı	126	118	244	13

Ancak, Tablo 4.41'de yer alan bilgilere göre Yeniköy dâhilinde bulunan mahalleler Beşiktaş dairesinde yer alırkan, Tablo 4.42'ye Yeniköy Dairesi'ini gösteren mahalleler yalnızca Rumelihisarı'nda konumlanmaktadır. Bu husus, Yeniköy dairesinin daha önce kurulmuş olan dairenin sınırlarına riayet edilerek mahalleleri kapsama almış olabileceğini düşündürtmektedir. Zira 1912 yılında *Dersaadet Teşkilat-ı Belediyesi hakkında Kanun-ı*

[386] Doğan Kuban "İstanbul'un Tarihi Yapısı" *Mimarlık Dergisi 8/5* (1870), 47.

Muvakkata göre dördüncü daire olarak belirlen Yeniköy'ün sınırları Beşiktaş dairesinin geri kalan yarısını kapsayıp, Yeniköy'deki mahalleleri de içermesi bu hususu destekler niteliktedir. (bkz. Harita 3.3)

Şehrin Rumeli Yakası'nın idaresinin merkezileştiği son daire Büyükdere olarak belirlenmiştir. Altı mahalleye sahip Büyükdere dairesinin kurulumuyla birlikte, tüm şehrin dairelere bölünerek yönetilmesine geçme pratiğinden önce kurulan Tarabya dairesinin de Büyükdere'ye dâhil olduğu görülmüştür. (bkz. Tablo 4.43) Sermet Muhtar Alus, Büyükdere'nin uzun yıllar boyunca balıkçı köyü olarak bilindiğini söyleyerek Avrupalıların bölgeye yerleşiminden sonra Boğazın en kalabalık ve eğlenceli yeri haline dönüştüğünü aktarmaktadır.[387] Tablo 4.43'deki veriler Alus'un aktarımını destekler niteliktedir. Öte yandan, Belediye dairesinin kurulması ve yerleşimin merkezle bütünleştirilmesinin yeniliğine rağmen şehrin nüfusunun %2'sini barındırması, Boğaziçi'nin daimi ikamet bölgesi olarak gelişiminin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. (bkz. Şekil 2)

Tablo 4.43 Büyükdere Dairesi'ne tabi mahalleler ve nüfusları (1885)

No	İsim	Konumu	K	E	T	H
1	Büyükdere Karyesi	Büyükdere Karyesi	1414	2831	4245	600
2	Rumelikavağı	Rumelikavağı	539	840	1379	104
3	Sarıyer Karyesi	Sarıyer	726	1261	1987	411
4	Yeni Mahalle	Sarıyer Civarı	1225	1249	2474	267
5	Kireçburnu	Tarabya Karyesi	46	72	118	18
6	Tarabya Karyesi	Tarabya Karyesi	1392	3374	4766	328

[387] Sermet Muhtar Alus*, İstanbul Kazan Ben Kepçe* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 170-171.

Harita 4.15 İstanbul Mahalleleri Pafta III (1885)

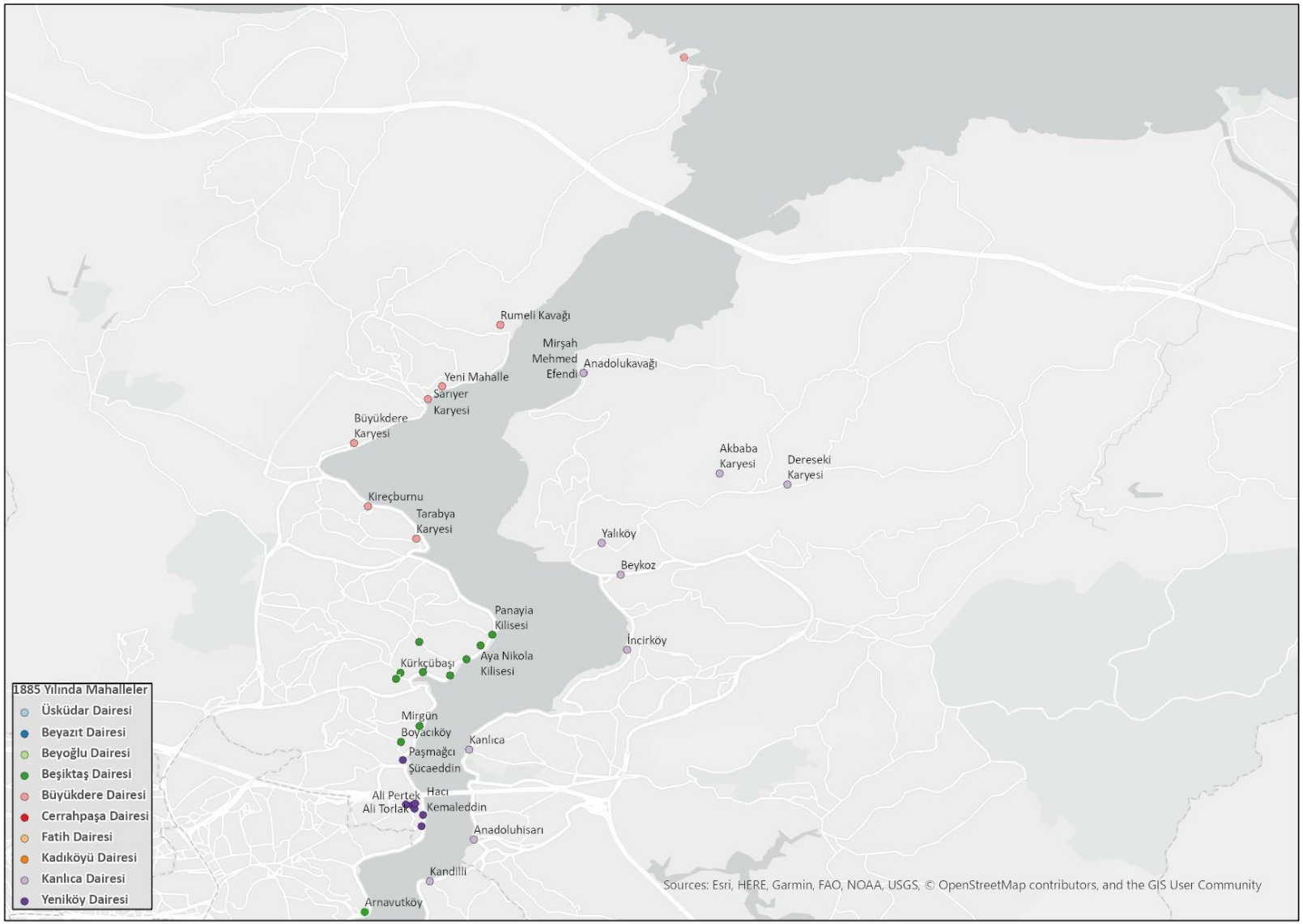

Çalışmamızın bu bölümünden itibaren Anadolu yakasında bulunan Üsküdar, Kanlıca ve Kadıköy daireleri değerlendirilecektir. Klasik dönem kol taksimatında sınırların coğrafi bütünlüğünde olmaması Beşiktaş Kolu'nda gördüğümüz hususun Anadolu yakasında Üsküdar Kolu'nda da geçerli olmasına sebebiyet vermiştir. 1880 öncesinde Üsküdar Kolu, Erenköy ve Anadolufeneri arasında tüm yakayı kapsayacak sınırlardadır. Ancak belediye dairesi modelinde Üsküdar Kolu'nun sınırları, Kadıköy ve Kanlıca daireleri oluşturularak üçe bölünmüştür.

Bu dairelerden on iki mahalleli Kanlıca Dairesi, Beykoz'u da sınırlarına dâhil ederek Anadolukavağı'na kadar uzanmaktadır. (bkz. Tablo 4.44) Tıpkı Tarabya örneğinde olduğu gibi belediye dairesine sahip Beykoz, Kanlıca Dairesi ile birleştirilmiştir. Bu noktada, Kanlıca'dan başlayan dairenin Beykoz Dairesi'nin beledi statüsünü kendi içine katarak yeni bir idari yapı oluşturduğu gözlenmektedir. Tablo 4.44'te Büyükdere dairesinin çoğunlukla karyelerden (köy) oluştuğunu görmemiz hayli ilginçtir. Kanaatimizce karyelerin dâhil olduğu bir belediye örgütünün kurulmasının sebeplerinden biri şehrin bir bütün olarak merkezileştirilme isteği olarak yorumlanabilir. (Harita 4.15)

Tablo 4.44 Kanlıca Dairesi'ne tabi mahalleler ve nüfusları (1885)

No	İsmi	Konumu	K	E	T	H
1	Akbaba Karyesi	Beykoz	125	69	194	46
2	Anadoluhisarı	Göksu	745	649	1394	177
3	Anadolukavağı	Beykoz	163	160	323	85
4	Beykoz	Beykoz	2127	2236	4363	270
5	Çengelkaryesi	Kuleli	1451	1330	2781	341
6	Deresekikaryesi	Beykoz	83	103	186	43
7	İncirköyü Paşabahçesi	Beykoz	844	827	1671	180
8	Kandilli	Küçüksu	2253	2353	4606	216
9	Kanlıca Fethi Paşa	Kanlıca	796	616	1412	209
10	Mirşah Mehmed Efendi	Anadolukavağı	197	174	371	73
11	Vani Karyesi	Kuleli	406	547	953	32
12	Yalı Karyesi ve Servi Burun	Beykoz	550	535	1085	122

Öte yandan, dairelerin coğrafi sınırlara göre oluşturulabileceği görüşü göz önünde bulundurulduğunda Üsküdar Dairesi aynı sınırlar içerisinde şehirdeki en çok mahalleyi oluşturan daire olarak gözükmektedir. (bkz. Harita 4.13) Envanterimizde mahalleleri hakkında ilk kez 1845 yılında bilgi edinebildiğimiz Üsküdar, sadece Üsküdar sınırlar altında 37 mahalleye sahiptir. Ancak 1885 yılına gelindiğinde Bilâd-ı Selase'nin parçası olarak yüzyıllardır var olan Üsküdar'ın şehrin Anadolu yakasındaki en yoğun yerleşim yeri olma özelliğini 43 mahalleye ulaşarak göstermiştir. (bkz. Tablo 4.45) Bu husus, Üsküdar'ın Anadolu yakasındaki diğer iki daire arasında en çok nüfusa sahip mahalle olmasıyla da desteklenebilir. (bkz. Tablo 4.36)

Tablo 4.45 Üsküdar Dairesi'ne tabi mahalleler ve nüfusları (1885)

No	İsmi	Konumu	K	E	T	H
1	Kuzguncuk	Üsküdar	3129	3114	6243	420
2	Debbağlar	Üsküdar	767	704	1471	211
3	Tavaşi Hasan Ağa	Üsküdar	841	738	1579	213
4	Hayreddin Çavuş	Üsküdar	635	555	1190	93
5	Kefçe Dede	Üsküdar	622	534	1156	149
6	Hüsna/Hesna Hatun	Üsküdar	1296	985	2281	240
7	Yeni Mahalle Ermeni	Üsküdar	2305	2242	4547	585
8	Beylerbeyi	Üsküdar	738	551	1289	109
9	İstavroz Mahallesi	Üsküdar	947	887	1834	616
10	Pazarbaşı	Üsküdar	846	769	1615	189
11	Valide-i Atik	Üsküdar	990	903	1893	227
12	Murad Reis	Üsküdar	655	581	1236	186
13	Arakıyeci Hacı Cafer	Üsküdar	660	581	1241	137
14	Altunizade Ismail Efendi	Üsküdar	963	1244	2207	151
15	Kazasker Ahmed Efendi	Üsküdar	417	393	810	180
16	Arakıyeci Hacı Mehmed	Üsküdar	468	379	847	98
17	Dağ Hamamı	Üsküdar	515	671	1186	111
18	Ahmed Çelebi	Üsküdar Açıktürbe	332	381	713	80
19	Selamsız	Üsküdar İcadiye	3503	3431	6934	749
20	İcadiye	Üsküdar İcadiye	3364	3319	6683	517
21	Solak Sinan	Üsküdar İcadiye	902	829	1731	240
22	Toygar Hamza	Üsküdar İcadiye	408	360	768	89
23	Durbali	Üsküdar İcadiye	477	439	916	131
24	Selami Ali	Üsküdar İcadiye	343	341	684	117

Tablo 4.45 (devamı)

25	Rum Mehmet Paşa	Üsküdar Şemsipaşa	659	572	1231	137
26	Gülfem Hatun	Üsküdar Şemsipaşa	331	341	672	114
27	Hamza Fakih	Üsküdar Şemsipaşa	236	246	482	76
28	Gerede	Üsküdar Şemsipaşa	172	155	327	27
29	Kısıklı	Üsküdar Büyükçamlıca	617	701	1318	80
30	Bulgurlu	Üsküdar Büyükçamlıca	955	1215	2170	200
31	Süleyman Ağa	Üsküdar Büyükçamlıca	617	552	1169	147
32	Tembel Hacı Mehmed	Üsküdar Büyükçamlıca	583	541	1124	94
33	Evliya Hoca	Üsküdar Büyükçamlıca	433	377	810	79
34	Bulgurlu Mescid	Üsküdar Büyükçamlıca	266	198	464	77
35	Davud Paşa	Üsküdar Büyükçamlıca	141	102	243	42
36	Çakırcı Hüseyin Paşa	Üsküdar Doğancılar	391	472	863	103
37	Mirahur	Üsküdar Doğancılar	430	397	827	79
38	Sinan Paşa	Üsküdar Doğancılar	435	365	800	63
39	Aşçıbaşı	Üsküdar Karacaahmed	298	323	621	126
40	Ihsaniye	Üsküdar Karacaahmed	602	512	1114	185
41	Selimiye	Üsküdar Karacaahmed	664	597	1261	209
42	Ayazma	Üsküdar Salacak	453	381	834	68
43	Salacak	Üsküdar Salacak	103	192	295	24

Kanaatimizce Üsküdar'ın mahalle ölçeğindeki gelişiminin nedenlerinden biri ulaşım imkânlarının artmasıdır. XIX. yüzyılın sonlarına yaklaşırken tarihi yarımada, Anadolu ve Rumeli yakaları gelişen vapur seferleriyle şehirde rahatça ulaşılacak yerlere dönüşmüştür. Üsküdar-Beşiktaş, Üsküdar-Eminönü ve Kabataş-Harem hattında vapur seferlerinin başlaması o zamana kadar merkezden kopuk kalmış Üsküdar'ın iki yakasının birbirine bağlanmasına sebebiyet vermiştir.[388]

Tablo 4.45'te yer alan bilgilere göre Üsküdar Dairesi'nde nüfusun en yoğun mahalleler Selamsız, Kuzguncuk ve İcadiye olarak görülmektedir. Bahsi geçen üç bölge de özellikle gayrimüslim nüfusunun yoğunlukta olduğu yerleşim yerleridir. Ertuğrul'a göre XIX. yüzyılda Üsküdar'da yaşanan yangınlar sebebiyle bölge Ebniye Nizamnameleri ile yeniden inşa edilmeye çalışılmış, ancak Kuzguncuk ve çevresinin imarıyla yaşanan gelişim

[388] Çelik, *a.g.e*, 113.

kadar Üsküdar'daki diğer Müslüman mahallelerinde görülmemiştir. [389] Bununla birlikte Ertuğrul, XIX. yüzyıl İstanbul'unda yaşana kentsel gelişimin Üsküdar üzerindeki etkisini yerleşim bölgelerinin değişimi olarak yorumlamaktadır. [390] Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda, envanterimizde 1845 yılından itibaren var olan Üsküdar mahallelerinden daha fazla nüfusa sahip olan Selamsız, Kuzguncuk ve İcadiye'nin gayrimüslim nüfusunun bölgesel gelişimdeki etkisinden kaynaklı olabileceğini düşünmektedir.

Nitekim Ertuğrul'un XIX. yüzyılda Üsküdar'ı geleneksel ve modern düzen arasında arada kalmış tanımlaması mahalle ölçeğinde de etkisini göstermiştir.[391] Zira Üsküdar'ın tarihi mahallelerine nazaran bu mahallelerin gelişim göstermesi bununun kanıtı olarak düşünülebilir. Bahsi geçen mahallelerden İcadiye'nin XIX. yüzyılda kurulmuş olduğu kuvvetle muhtemeldir. [392] Selamsız ve Kuzguncuk ise Üsküdar'ın eski yerleşim yerleri olması ve XVIII. yüzyıl haritalarında görülmesine karşın, envanterimizde kullanılan kaynaklarda ilk kez 1885 yılında ismi geçmektedir.[393] Bununla birlikte, envanterimizde 1885 yılında ilk kez ismi geçen dört mahallenin Üsküdar'ın gayrimüslim nüfusunun çoğunlukta olduğu yerler olarak kaydedilmesi bu hususu destekler niteliktedir. (bkz. Tablo 4.47)

Kanaatimizce bu durum, bahsi geçen mahallelerin XIX. yüzyılın sonun doğru artan kentsel gelişimi ve gayri müslim nüfusunun yerleşimiyle idari sınırlara dâhil edilmiş olabilmesidir. Görülüyor ki, artan ulaşım imkanlarıyla Üsküdar'ın var olan mahallerindeki yerleşim yoğunlaşırken, kentsel dönüşüm ve gayrimüslim nüfusunun var olan yerleşim yerlerindeki artışı bölgede yeni mahallelerin kurulması ve idari sınırlar dâhiline alınarak Üsküdar'la bütünleşmesine sebebiyet vermiştir.

---

[389] Ertuğrul, *a.g.e*, 276
[390] Ertuğrul, *a.g.e*, 467.
[391] Ertuğrul, *age*, 545.
[392] Ertuğrul, *a.g.e*, 535.
[393] Bilal Bilgili ve Nurnihal Şimşek. "XIX. Yüzyıl Kamu Yapılarının Üsküdar Mahallelerine Etkisi: Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Bir Okuma" *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX/3* (2007), 404-405.

Çalışmamızın 1885 verilerine göre değerlendirilecek son dairesi Kadıköy'dür. Her ne kadar Kadıköy 1868 *Dersaâdetİdare-i Belediye Nizamnamesi* sonrasında kurulabilmiş dairelerden olsa da, envanterimizde yer alan verilerde idari merkez olarak Üsküdar Kolu'na bağlı olduğu görülmüştür. Bu döneme kadar henüz Üsküdar kadar yoğun yerleşime sahip olmayan ve vapur hatlarının faaliyetlerine başlamasından önce yalnızca pazar kayıklarıyla ulaşım sağlanan Kadıköy'ün küçük bir nahiye yapısında olduğu bilinmektedir.[394] Kütükçü bu duruma rağmen Kadıköy'ün Üsküdar'ın yanında Avrupai bir görünüşe sahip olduğunu dile getirmektedir.[395]

Kadıköy'ün gelişimini önemli ölçüde etkileyen husus XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan düzenli vapur seferleri ve 1873 yılında Haydarpaşa- İzmit demiryolu hattının faaliyete geçmesidir.[396] Alus, demiryolu hattının açılmasıyla Kadıköy'ün büyümeye başladığını söyleyerek, İstanbulların bölgeyi hem yazlık hem de kışlık yerleşim yeri olarak tercih ettiğini vurgulamaktadır.[397] 1845 yıllında yalnızca dört mahalle bulunan Kadıköy'ün 1885 yılına gelindiğinde 7 mahallenin yer alması bu hususu destekler nitelikte bir gelişimdir. (bkz. Tablo 4.46) Böylece, Kadıköy ve çevresi ulaşım ağlarının gelişmesiyle önemli bir yerleşim yerine dönüştüğü düşünülebilir.

[394] Müfid Ekdal, *Bizans metropolünde ilk Türk köyü Kadıköy* (İstanbul: Kadıköy Belediye Başkanlığı, 1996), 422.
[395] Tamer Kütükçü, *Geçmiş Zamanların, Mekânların ve Hatırlamaların Rafında* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014), 18-19.
[396] M. Rıfat Akbulut, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994), "Kadıköy" maddesi.
[397] Alus, *a.g.e*, 199.

Tablo 4.46 Kadıköy Dairesi'ne tabi mahalleler ve nüfusları

No	İsmi	Konumu	K	E	T	H
1	Ibrahim Ağa Zaviyesi	Kadıköy	291	350	641	53
2	Tuğlacıbaşı Hacı Mustafa	Kızıltoprak	291	350	641	64
3	Cafer Ağa	Kızıltoprak	4047	6789	10836	814
4	Osman Ağa	Kadıköy	5948	8579	14527	1039
5	Sahra-yı Cedid	Kızıltoprak	226	225	451	170
6	Merdiven Nam-ı Diğer Merdiven Karyesi	Kızıltoprak	224	237	461	104
7	Eren Karyesi	Kızıltoprak	337	546	883	184

Öte yandan, Tablo 4.35 ve Tablo 4.46 karşılaştırıldığında Kadıköy'de bulunan altı mahallenin hane sayılarına göre belirgin bir artış yaşadığı gözlemlenmiştir. 1885 yılında bu mahallelere Sahra-yı Cedid'de eklenerek dairenin hane sayısı 2.428'e çıkarak toplamda 28.440 nüfusu erişmesini sağlamıştır. (bkz. Tablo 4.46) Dairede yer alan en kalabalık mahallelerin 1845 yılından beri var olan Cafer Ağa ve Osman Ağa olduğu görülmektedir. (bkz. Tablo 4.46) Bu minvalde Kadıköy Dairesi'nde yerleşim yoğunluğu bu iki mahalle merkezinde geliştiği düşünülebilir.

Harita 4.16 İstanbul Mahalleleri Pafta III (1885)

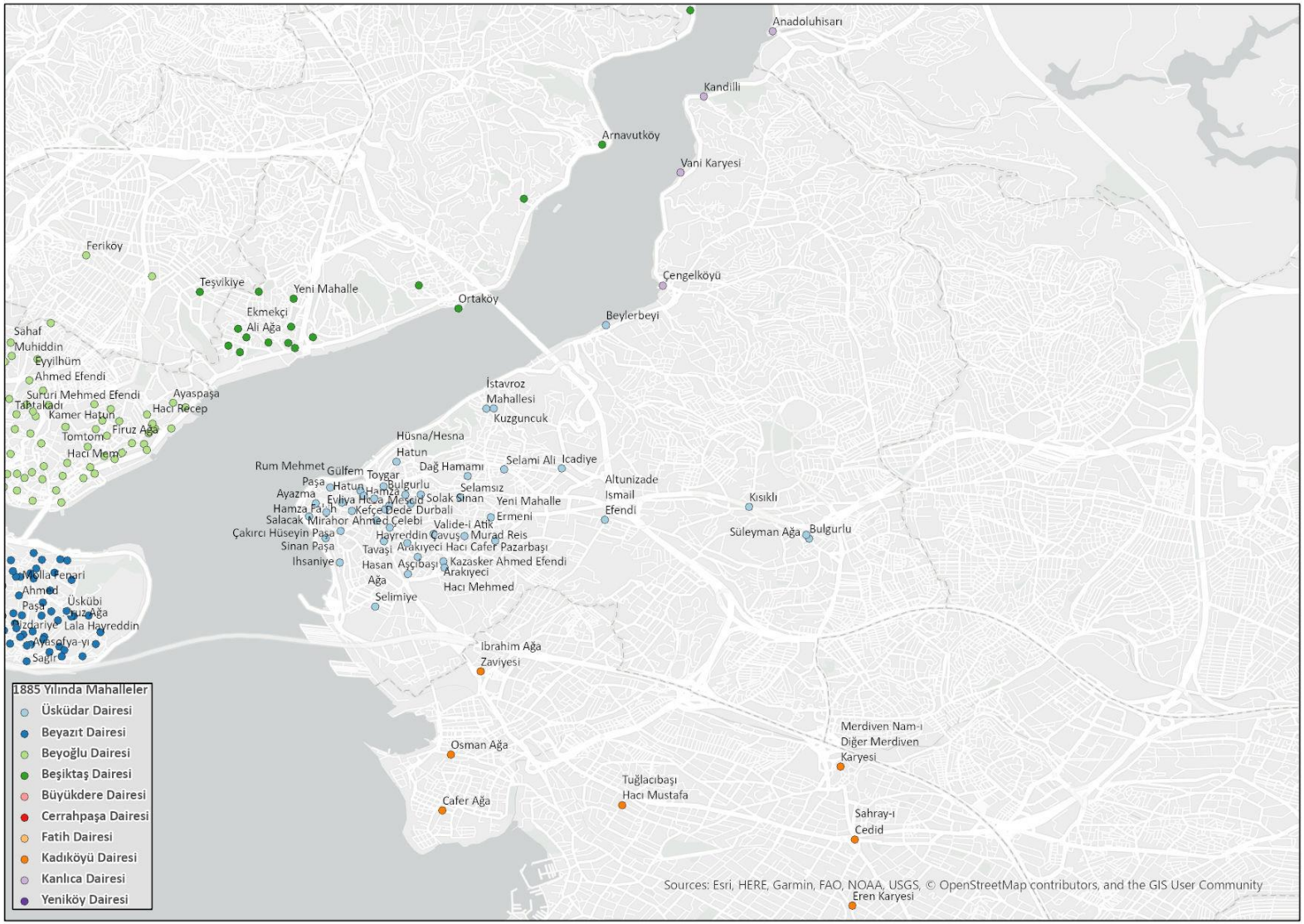

Yukarıda anlatıldığı üzere İstanbul'un yeni idari bölümlenişi altında var olan on dairede toplamda 518 mahallenin ismi geçmektedir. Çalışmamızda hazırlanan haritaların tümü değerlendirildiğinde daire-i belediyye sisteminin tüm şehirde uygulanmaya başlandığı 1880 yılına kadar mahallelerin idari dağılımında kol bölümlenişinin coğrafi bir bütünlüğü ifade etmediği görülmüştür. Bu minvalde, şehirde var olan mahallelerin ve karyelerin kol olarak tanımlanan idari merkezle kentle bütünleştirilmeye çalışıldığı yorumunu yapmamız yanlış olmayacaktır. Ancak 1880 yılında İstanbul'un on daireye bölünerek yönetilmeye başlanmasıyla birlikte mahallelerin idari sınırlarının konumlarına en yakın daireye bağlandığı görülmüştür. Bu minvalde, Harita 4.14, Harita 4.15 ve Harita 4.16 değerlendirdiğinde Yeniköy Dairesi'nin Beşiktaş Dairesi'ni ikiye böldüğü göz önünde bulundurulmazsa mahallelerin ait olduklarını dairelere göre düzenli bir şekilde dağıldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan, envanterimizde 1885 yılında ilk kez ismi geçen mahalle sayısının 33 olduğu tespit edilmiştir. (bkz. Tablo 4.47)

Bu mahallelerden sur içindeki Bayezid Dairesi'nde 5, Cerrahpaşa Dairesi'nde ise 2 mahalle olduğu görülmektedir. (bkz. Tablo 4.47) Bölgenin ikinci dairesi olan Fatih'in mahalle ölçeğindeki tarihsel gelişimi ise Bayezid ve Cerrahpaşa'dan farklıdır. Envanterimize göre belediye teşkilatı kurulmasan önce sur içinde Cibali ve Balat kollarını kapsamakta olan Fatih dairesi sınırlarında yeni oluşmuş olabileceğini düşündüğümüz mahallelere ait son veri 1869 yılında kaydedilmiştir. Böylece, sınırlarına Eyüp ve çevresi dâhil edilmezse bölgenin mahalle ölçeğindeki yapısını aynen sürdürmüş olabileceği yorumu yapılabilir. Kanaatimizce 1885 yılında mahalle ölçeğindeki en önemli gelişim gösteren daireler sırasıyla Beyoğlu ve Beşiktaş'ta gerçekleşmiştir. Bunlardan ilkini oluşturan Beyoğlu yukarıda detayları paylaşıldığı üzere yalnızca kentsel yaşamın modernleşerek şehrin diğer bölgelerinden ayrışımının bir gösterge olmamıştır. Aynı zamanda Osmanlı başkentinin tarihsel topografyasının sur içi merkezinden şehrin kuzeyine kaymasının şehirdeki etkilerini somut veriler ışığında anlamlandırmamızı sağlamıştır. Nitekim Tablo 4.47'de yer verilen mahallelerden dokuzunun bu daire içinde yer alması bölgenin hızla yaşadığı değişimin devamını kanıtlar niteliktedir. İkinci olarak,

Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezinin değişmesiyle XIX. yüzyılda yerleşim yeri anlamındaki gelişimi zirveye çıkan Beşiktaş, ulaşım imkânlarının artmasıyla bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren yalnızca kendi sınırlarında değil, şehrin diğer yerleşim yerleriyle giderek bütünleşmiştir. Görülüyor ki Beşiktaş nezdinde yaptığımız bu değerlendirme aslında Rumeli yakasında yer alan yerleşimler ve mahalleler için geçerlidir. Tablo 4.47'ye göre tespit edilen 6 mahallenin daire sınırları içinde yer alması Boğaziçi kıyılarının yerleşim yoğunluğunun artışı olarak kabul edilebilir. Nitekim Tablo 4.47'de yer alan dört mahallenin Büyükdere ve Yeniköy dairelerinde olması bu hususu destekler niteliktedir.

Tablo 4.47 1885 yılında ismi ilk kez geçen mahalleler

No	İsmi	Konumu	Kol
1	Hacı Mustafa	Balat	Bayezid Dairesi
2	Hacı Mustafa	Balat	Bayezid Dairesi
3	Hamimi Süleyman Ağa	Hocapaşa Acımusluk	Bayezid Dairesi
4	Behram Çavuş	Kumkapı	Bayezid Dairesi
5	Ibrahim Paşa-yı Atik	Süleymaniye	Bayezid Dairesi
6	Bey Karyesi	Arnavutköy	Beşiktaş Dairesi
7	Ekmekçi Ali Ağa	Beşiktaş	Beşiktaş Dairesi
8	Yeni Mahalle	Beşiktaş	Beşiktaş Dairesi
9	Boyacıköy	Boyacıköy	Beşiktaş Dairesi
10	Aya Nikola Kilisesi	Yeniköy	Beşiktaş Dairesi
11	Panayia Kilisesi	Yeniköy	Beşiktaş Dairesi
12	Asmalımescid Nam-ı Diğer Kalfacıbaşı Yunus	Beyoğlu	Beyoğlu Dairesi
13	Feriköy	Beyoğlu	Beyoğlu Dairesi
14	Tatavla	Beyoğlu	Beyoğlu Dairesi
15	Şehid Mehmed Paşa	Beyoğlu Dairesi	Beyoğlu Dairesi
16	Beyşehir	Beyşehir	Beyoğlu Dairesi
17	Sarı Lütfı	Galata	Beyoğlu Dairesi
18	Yeni Çeşme	Kasımpaşa	Beyoğlu Dairesi
19	Büyük Pangaltı	Pangaltı	Beyoğlu Dairesi
20	Seferikoz	Tophane	Beyoğlu Dairesi
21	Yeni Mahalle	Sarıyer	Büyükdere Dairesi
22	Kireçburnu	Tarabya	Büyükdere Dairesi
23	Mustafa Çavuş	Topkapı	Cerrahpaşa Dairesi
24	Mİrimiran Hasanpaşa	Samatya	Cerrahpaşa Dairesi
25	Sahray-ı Cedid	Kadıköy Kızıltoprak	Kadıköy Dairesi
26	Mirşah Mehmed Efendi	Anadolukavağı	Kanlıca Dairesi
27	Yeni Mahalle Ermeni	Üsküdar	Üsküdar Dairesi
28	Kuzguncuk	Üsküdar	Üsküdar Dairesi

Tablo 4.47 (devamı)

29	Çakırcı Hüseyin Paşa	Üsküdar Doğancılar	Üsküdar Dairesi
30	Icadiye	Üsküdar İcadiye	Üsküdar Dairesi
31	Selamsız	Üsküdar İcadiye	Üsküdar Dairesi
32	Ermeni	Rumelihisarı	Yeniköy Dairesi
33	Paşmağcı Şücaeddin	Rumelihisarı	Yeniköy Dairesi

Şehrin Anadolu yakasında mahalle ölçeğindeki gelişimi tıpkı Boğaziçi kıyılarında olduğu gibi ulaşım imkânlarının artması olarak değerlendirilebilir. Bu hususa ek olarak, Tablo 4.47'de yer alan Üsküdar Dairesi'ne ait mahallelerden bazılarının tarihsel olarak var olduğuna yönelik literatürde yer alan bazı bilgileri yukarıda paylaşmıştık. Envanterimizde bu mahallelerin ilk kez 1885 yıında geçmesi şehirde hali hazırda var olan yerleşim yerlerinin kaynaklara hangi şartlar altında dâhil edildiği sorusunu aklılara getirmektedir. Bu hususun nedenleri belirgin bir kentsel gelişim gösteren ve nüfusunu arttıran yerleşim yerlerinin merkeze bağlanma düşüncesi olabilir.

İlginçtir ki envanterimizde net bir şekilde gayrimüslim mahallesi olabileceğini düşündüğümüz yerler ilk kez 1885 yılında geçmiştir. Çalışmamızda kullandığımız belgelerde daha öncesinde mahallelere yönelik etnik bir ayrım yapabileceğimiz bir veri yok iken, gayrimüslim yerleşiminin yoğunlukta olduğu bölgelerde dini yapıların ismini alan mahallelerle karşılaşılmıştır. Öte yandan, Osmanlı mahallelerinin oluşum sürecinde özellikle Müslümanlaştırılan mahallelere "cedid" veya "yeni" dendiği bilinmektedir. Tablo 4.47'de bakıldığında Bu hususun XIX. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde ise yeni dini oluşumdan ziyade yeni kurulan mahallelere verildiği düşünülebilir. Görülüyor ki XIX. yüzyılın son çeyreğinde değişen yalnızca şehrin idari taksimatı olmamış, aynı zamanda yerleşim topografyası kentin diğer bölgelerine yayılım göstermiştir.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ: XIX. YÜZYILDA DÖNÜŞEN İSTANBUL VE MAHALLELERİ

Bu çalışmada XIX. yüzyıl İstanbul'unun değişimi altı birincil kaynak üzerinden oluşturulan mahalle envanteri üzerinden analiz edilmekle birlikte, bu değişimin nedenleri şehrin idari ve kentsel dönüşümüne odaklanarak incelenmiştir. İlk bölümde yöntem ve kaynaklar hakkında bilgilerden bahsedilirken, ikinci bölümde Osmanlı ve İstanbul mahallelerine dair literatür taramasına yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde şehrin idari taksimatında ve yönetiminde XIX. yüzyılda gerçekleşen değişimler belediyecilik ve muhtarlık teşkilatları üzerinden tartışılırken, bu yüzyılda yaşanan kentsel reformaların mahallelere niteliksel etkilerine değerlendirilmiştir. çalışmamızın dördüncü bölümüde ise XIX. yüzyıl İstanbul mahalleleri envanterini oluşturan kaynaklar üzerinden mahallelerin idari, niteliksel ve niceliksel değişimleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Envanterimizdeki tüm veriler değerlendirildiğinde XIX. yüzyıl İstanbul'unda çeşitli tarihlerde ismi yinelenmeyenlerin içinde bulunduğu toplamda 615 mahalle tespit edilmiştir. (bkz. Harita 5.1) Bunlardan sur içinde 353; sur dışında 262 mahallenin olduğu görülmüştür. Bu husus göz önünde bulundurulduğunda XIX. yüzyılda çeşitli tarihlerde sürekliliği değişen mahallelerin %57'sinin sur içinde, %43'ünün ise sur dışında olduğu tespit edilmişidir. (bkz. Şekil 3)

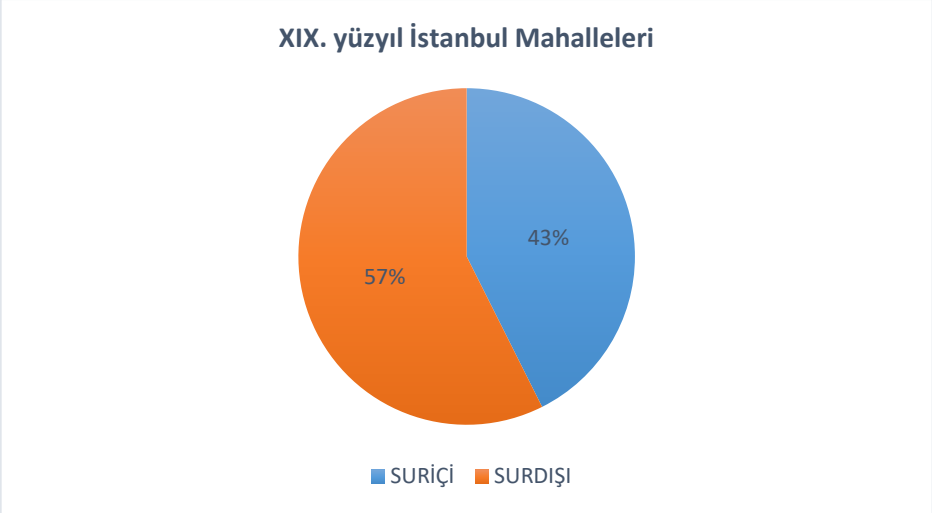

Şekil 3 Mahallelerin sur içi ve sur dışına göre dağılım oranı

Envanterimizde yer alan mahallelerden 1829-1877 yılları arasında 63 mahallenin isminin yalnızca bulunduğu kaynaktaki tarihte geçtiği görülmüştür. (bkz. Tablo 5.1) Çalışmamızda kullandığımız son kaynağın tarihi 1885 yılında olması sebebiyle, bu tarihte ilk kez ismi geçen mahalleler Tablo 5.1'de yer alamamaktadır.

Tablo 5.1 Envanterde ismi yinelenmeyen mahalleler (1829-1877)

No	**İsim**	**Konumu**	**Yıl**	**Suriçi/Surdışı**
1	Cafer Ağa	Edirnekapı	1829	SURİÇİ
2	Hasan Nam-ı Diğer Cankurtaran	Ahırkapı	1829	SURİÇİ
3	Kürkçü Paşa	Avratpazarı	1829	SURİÇİ
4	Molla Fenari nam-ı diğer Çatalçeşmesi	Ayasofya-yı Kebir	1829	SURİÇİ
5	Macuncu el maruf	Macuncu	1829	SURİÇİ
6	Elhac Sinan Ağa	Şehremini	1829	SURİÇİ
7	Sofyalı	Aksaray	1830	SURİÇİ
8	Camcı Çeşmesi	Balat	1830	SURİÇİ
9	Ali Paşa-yı Atik	Çarşı Kolu	1830	SURİÇİ
10	Lala Hüseyin Paşa	Çarşı Kolu	1830	SURİÇİ
11	Sekbanbaşı	Darphane-yi Atik	1830	SURİÇİ
12	Kiremitçi Yeri	Horhor	1830	SURİÇİ
13	Bel Dikeni	Kocamustafapaşa	1830	SURİÇİ
14	Karındaş	Laleli	1830	SURİÇİ
15	Toptaşı	Macuncu	1830	SURİÇİ
16	Ekmekçi Ali	Mollagürani	1830	SURİÇİ
17	Katib Şaban	Nişancı	1830	SURİÇİ
18	Hocayeri	Parmakapı	1830	SURİÇİ

Tablo 5.1 (devamı)

19	Karesi	Sarıgez	1830	SURİÇİ
20	Molla Horoz	Vefa	1830	SURİÇİ
21	Ocak	Sultanahmed	1830	SURİÇİ
22	Nişancı Paşa-yı Cedid	Sultanselim	1830	SURİÇİ
23	Pirinççi Sinan	Sultanselim	1830	SURİÇİ
24	Mollagürani	Yenibağçe	1830	SURİÇİ
25	İbrahim Çavuş	Balat	1845	SURİÇİ
26	Kara Bayazid	Çarşı Kolu	1845	SURİÇİ
27	Divan- Ali	Cibali	1845	SURİÇİ
28	Pazaristan	Cibali	1845	SURİÇİ
29	Aksaray	Hırka-yı Şerif	1845	SURİÇİ
30	Acı Hamam	Hocarüstem	1845	SURİÇİ
31	Bıçakçı Alâeddin	Kadıçeşmesi	1845	SURİÇİ
32	Nişancı Paşa-yı Atik	Koska	1845	SURİÇİ
33	Divan-ı Âşık	Kumkapı	1845	SURİÇİ
34	Kızılminare	Kumkapı	1845	SURİÇİ
35	Hatice Hatun	Samatya	1845	SURİÇİ
36	Kemankeş Hacı Sinan	Topkapı	1845	SURİÇİ
37	El-hac Hüsrev	Yedikule	1845	SURİÇİ
38	Çakır Ağa	Beşiktaş	1845	SURDIŞI
39	Liman-ı Kebir	Beşiktaş	1845	SURDIŞI
40	Tekerlek Mustafa Çelebi	Beşiktaş	1845	SURDIŞI
41	Bıçakçı Ferhad	Düğmeciler	1845	SURDIŞI
42	Ahmed Dede ve Musa Çavuş	Düğmeciler	1845	SURDIŞI
43	Fırıncı Mehmed Çelebi	Eyüp	1845	SURDIŞI
44	İlyas	Eyüp	1845	SURDIŞI
45	Sivasi Refika Nam-ı diğer Hatice Sultan	Tabi-i Abdulvedud	1845	SURDIŞI
46	İbrahim Ahmed Efendi	Kasımpaşa	1845	SURDIŞI
47	Talimhane	Kasımpaşa	1845	SURDIŞI
48	Hüseyin Ağa	Tophane	1845	SURDIŞI
49	Bayezid Kethüda	Kadıköy	1845	SURDIŞI
50	Macar Kalesi	Üsküdar	1845	SURDIŞI
51	Beşiktaş Mevlevihanesi	Beşiktaş	1869	SURDIŞI
52	Galata Mevlevihanesi	Galata	1869	SURDIŞI
53	Şehid Mehmed Paşa	Kadırga	1869	SURİÇİ
54	Kasımpaşa Mevlevihanesi	Kasımpaşa	1869	SURDIŞI
55	Sevban Çavuş	Koska	1869	SURİÇİ
56	Üsküdar Mevlevihanesi	Üsküdar	1869	SURDIŞI
57	Garipçe Karyesi	Beşiktaş	1877	SURDIŞI
58	Nefs-i Davud Paşa	Davudpaşa	1877	SURİÇİ
59	Nefs-i Hoca Paşa	Hocapaşa	1877	SURİÇİ
60	Mimar	Kızılmescid	1877	SURİÇİ
61	Çıkrıkçı Hasan	Üsküdar	1877	SURDIŞI
62	Hacı Ahmed	Yedikule	1877	SURİÇİ
63	Çelebi Mustafa Ağa	Zindan Kapısı	1877	SURİÇİ

Harita 5.1 XIX. yüzyılda İstanbul'da tespit edilen tüm mahalleler

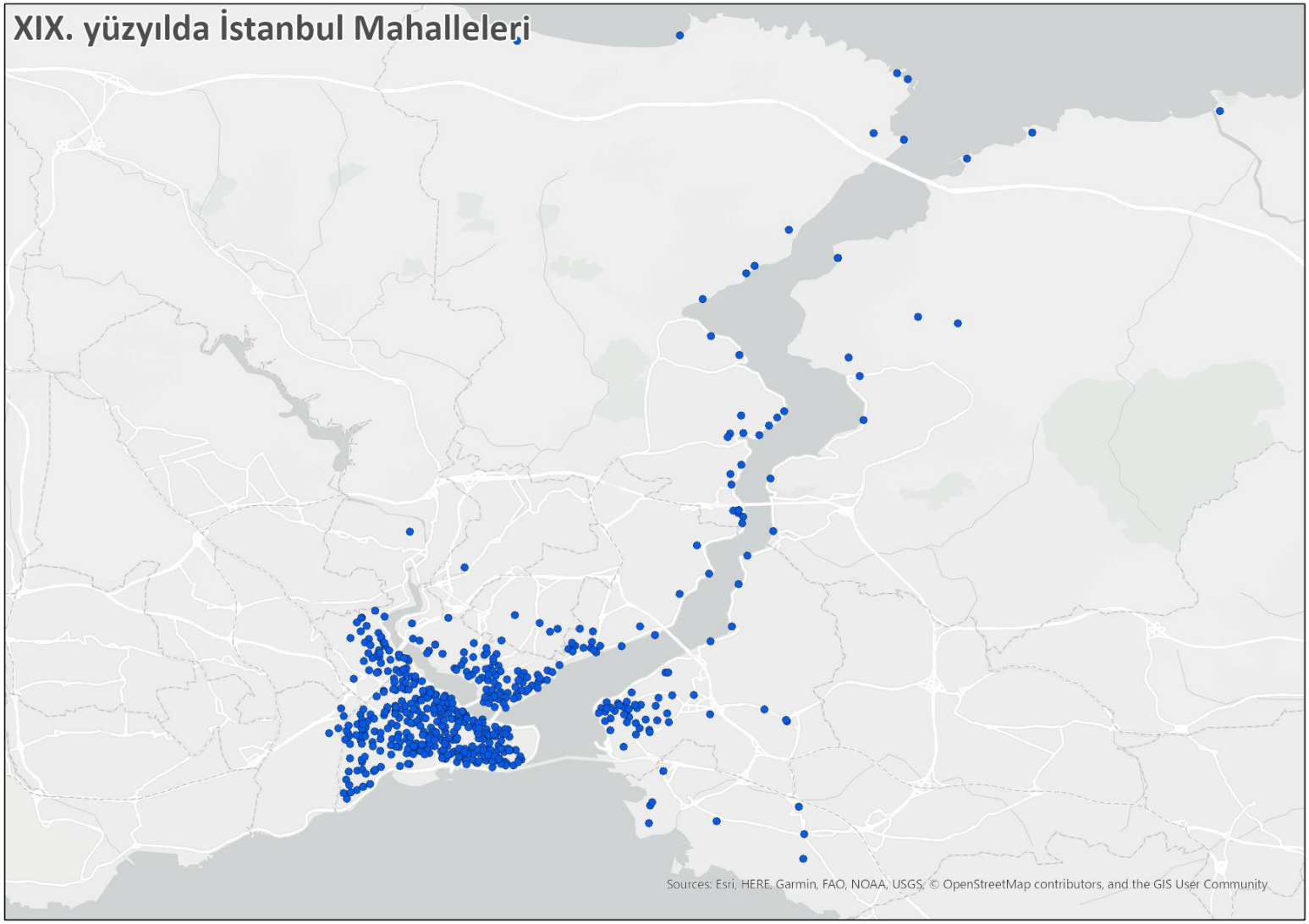

Bununla birlikte, çalışmamızda yer verilen haritalarda mahalle konumların büyük bir çoğunluğu mahallelerle aynı isme sahip dini yapılar temel alınarak oluşturulmuştur. Ancak 4. Bölüm boyunca kullandığımız haritalarda konumları bulunamamasından ötürü 57 mahalleler yer almamaktadır. (bkz. Tablo 5.2)

Tablo 5.2 Haritalarda yer almayan mahalleler

No	İsmi	Konumu
1	Sofyalı	Aksaray
2	Bey Karyesi	Arnavutköy
3	Hacı Mustafa	Bayezid
4	Hacı Mustafa	Bayezid
5	Tekerlek Mustafa Çelebi	Beşiktaş
6	Şehid Mehmed Paşa	Beyoğlu
7	Beyşehir	Beyşehir
8	Divan- Ali	Cibali
9	Pazaristan	Cibali
10	Ali Paşa-yı Atik	Çarşı Kolu
11	Kara Bayazid	Çavuş Kolu
12	Haydarpaşa	Çırçır
13	Cafer Ağa	Edirnekapı
14	Avni Efendi	Eğrikapı
15	Hacı Abbas	Eğrikapı
16	Mirimiran Hasan Paşa Nam-ı Diğer Atik Ali Paşa	Eğrikapı
17	Fırıncı Mehmed Çelebi	Eyüp
18	İlyas	Eyüp
19	Hacı Ammi	Galata
20	Aksaray	Hırka-yı Şerif
21	Hamimi Süleyman Ağa	Hocapaşa Acımusluk
22	Acıhamam	Hocarüstem
23	Kiremitçi Yeri	Horhor
24	Hacı Şaban	Kasımpaşa
25	İbrahim Ahmed Efendi	Kasımpaşa
26	Nalcı Hacı Hasan	Kasımpaşa
27	Talimhane	Kasımpaşa
28	Beldikeni	Kocamustafapaşa
29	Sevban Çavuş	Koska
30	Âmine Hatun	Kumkapı
31	Divan-ı Âşık	Kumkapı
32	Kızılminare	Kumkapı
33	Karındaş	Laleli
34	Emin Bey	Langa
35	Seyid Halife	Macuncu
36	Toptaşı	Macuncu
37	Ekmekçi Ali	Mollagürani
38	Katib Şaban	Nişancı

Tablo 5.2 (devamı)

39	Hocayeri	Parmak Kapı
40	Koğacı Sinan Ağa	Peykhane
41	Mirmiran Hasan Paşa	Samatya
42	Hatice Hatun	Samatya
43	Karesi	Sarıgez
44	Ocak	Sultanahmed
45	Derun-u İmaret	Sultanahmed
46	Pirinççi Sinan	Sultanselim
47	El-hac Sinan Ağa	Şehremini
48	Seferikoz	Tophane
49	Çeşmi Hüseyin Efendi	Tophane
50	Kazgancıbaşı	Tophane
51	Yahya Çelebi	Tophane
52	Hüseyin Ağa	Tophane
53	Abbas Paşa	Tophane
54	Kemankeş Hacı Sİnan	Topkapı
55	Elhac Hüsrev	Yedikule
56	Hacı Ahmed	Yedikule
57	Çelebi Mustafa Ağa	Zindankapı

Çalışmamızın sonucunda XIX. yüzyılda İstanbul mahallelerin değişimi 1) idari sınırların kapsamında yaşanan yenilik, 2) imparatorluğun tarihsel yerleşim topoğrafyasının değişimi ve ulaşım imkânlarının artmasıyla kentin coğrafi konum olarak uzak olan bölgelerinin birbirine bağlanması ve bu sayede yeni yerleşimlerin oluşması olarak üç sebepten kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Kanaatimizce XIX. yüzyılda mahalle sayılarının temel değişim nedeni klasik şehir taksimatına dâhil olmayan sur dışının da kaynaklarda ve taksimatta yer almaya başlamasıdır. Zira fetihten XIX. yüzyılın ortalarına kadar devlet nezdinde sur dışı Bilâd-ı Selâse' den (Eyüp, Galata ve Üsküdar) oluşmaktadır. Ancak XIX. yüzyılda Bilâd-ı Selâse'nin de içine dâhil edildiği Kasımpaşa, Tophane, Beşiktaş kollarıyla sur dışı idari kapsam olarak merkezileşmiştir. Böylece, 1829 ve 1830 tarihlerinde altı kola bölündüğünü gördüğümüz sur içi İstanbul'unun 1845 yılına gelindiğinde sur dışının da dâhil edildiği kollara göre dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Sur içinde Balat, Cibali, Kumkapı, Topkapı, Yedikule ve Çarşı kollarına tabi mahallelerde 1829, 1830, 1845 ve 1877

yılları arasında niceliksel değişimler yaşansa da sur içinde daimi olarak mahalle ölçeğindeki yoğunluk sırasıyla Balat, Cibali ve Kumkapı'dadır.[398] (bkz. Şekil 4)

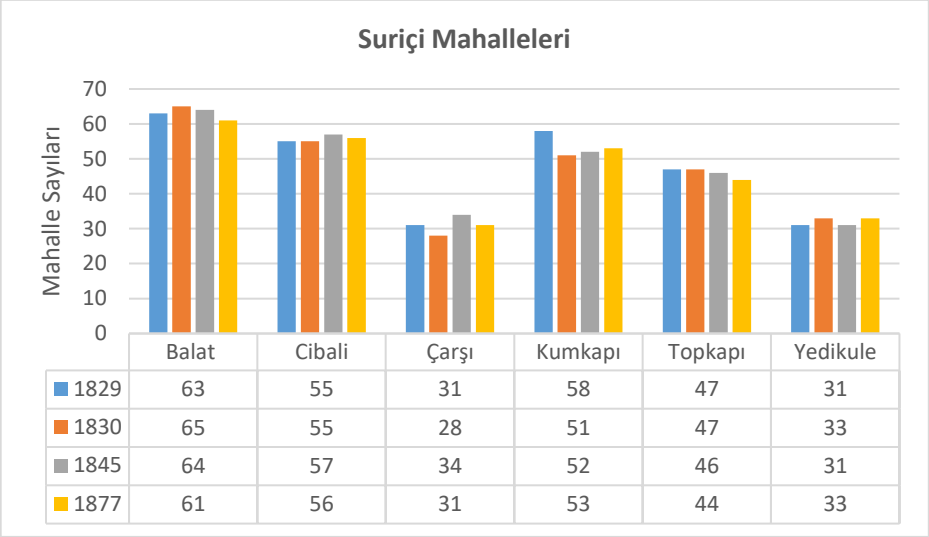

	Balat	Cibali	Çarşı	Kumkapı	Topkapı	Yedikule
1829	63	55	31	58	47	31
1830	65	55	28	51	47	33
1845	64	57	34	52	46	31
1877	61	56	31	53	44	33

Şekil 4 XIX. yüzyılda sur içi kollarına göre mahalle dağılımı

Sur dışı kollarında ise belirgin çoğunluk Üsküdar'da yer almaktadır. Bu husus, şehrin sur dışındaki en eski yerleşim yerlerinden biri olmasından kaynaklı olabilmekle birlikte, Anadolu yakasında var olan tüm yerleşim yerlerinin ve mahallelerin idari kapsamının Üsküdar Kolu'na tabi olmasından kaynaklı olabilir. (bkz. Şekil 5)

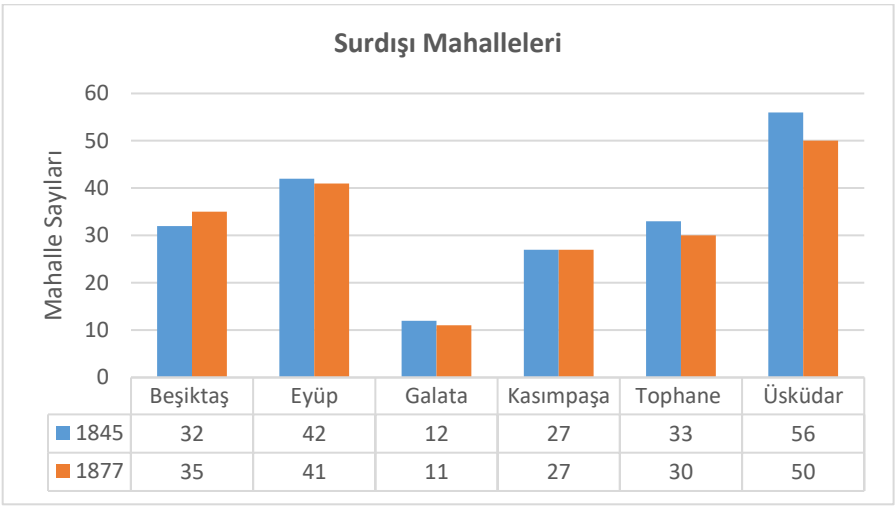

	Beşiktaş	Eyüp	Galata	Kasımpaşa	Tophane	Üsküdar
1845	32	42	12	27	33	56
1877	35	41	11	27	30	50

Şekil 5 XIX. yüzyılda sur dışında kollarına göre mahalle dağılımı

[398] 1830 yılında Kumkapı Kolu, Laleli; Çarşı Kolu, Evvelki Çarşı olarak geçmektedir.

Sur dışında yer alan kolların hangi sebeplerden oluşturulduğu ve özellikle var olan belediye dairelerine rağmen idari taksimatta neden yansımadığı yönünde literatürde büyük bir boşluk bulunmaktadır. Hasköy'de yer alan mahallelerin neden Kasımpaşa Kolu'na değil de Eyüp Kolu'na dâhil edilmiştir; XIX. yüzyılda Galata'da yaşanan önemli gelişmelere ve Altıncı Daire-yi Belediye'ye rağmen mahalle sayılarında neden artış yaşanmamıştır ve Anadolu yakasında mahallele artışlarının ve yeni yerleşim yerlerinin yalnızca Üsküdar Kolu'nda, Rumeli yakasında ise Beşiktaş Kolu'nda olmasının sebebi nedir?

Çalışmamızın bulgularından biri olarak XIX. yüzyıl İstanbul'unda özellikle klasik şehir taksimatı ve modern belediye örgütlenmesinin ara kesitindeki İstanbul'a dair çalışmaların daha derinlikli yapılması gerekliliği doğmuştur. Görülüyor ki Osmanlı başkenti gerek kentsel reformlar, ulaşım, haberleşme gibi pek çok etkenle, gerekse Şehremaneti'nin kurulumuyla idari olarak bürokratikleşmeye çalışmıştır. Ancak mahalle ölçeğinden yaptığımız çalışmaya göre tüm bu çabaların kentin fiziksel görüntüsünde sirayet etmeye başladığı fakat ise tüm açılardan hayata geçirilmesinin ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleştiği görülmüştür. Elbette ki, yüzyıllardır sürdürülen klasik sistemin hemen değişmesi söz konusu değildir. Bununla birlikte, Osmanlı'nın yaşadığı askeri, mali ve siyasi krizlerin şehre getirileri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu sebepten ötürü XIX. yüzyıl İstanbul'una yönelik daha fazla disiplinler arası çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Zira bu husus yalnızca idari tarih veya yerel yönetim çalışmalarının konusu değildir. Şehrin tüm dinamikleri göz önünde tutularak araştırmalar yapılıp, XIX. yüzyıl İstanbul'unu en doğru şekilde analiz etmek için farklı disiplinlerin sunduğu bakış açılarına ihtiyaç duyulmaktadır. Görüldüğü gibi literatürde var olan boşluk, mahalle ölçeğinde yapmış olduğumuz çalışmayla tespit edilmiş ve kısıt bir alanda doldurulmaya çalışılmıştır. Envanterimizde yer alan mahalle bilgilerine özellikle demografik ve sosyo-ekonomik veriler eklenerek geliştirildiğinde XIX. yüzyıl İstanbul'unda yapılacak yenilikçi çalışmaların artarak devam edeceğine inanıyoruz.

Yukarıda bahsi geçen hususlar değerlendirildiğinde, XIX. yüzyıl İstanbul mahalleleri kol idaresi altında toplandığı ve böylece şehirin klasik dönemde sürdürülen idari sınırlardan farklılaştığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu husus "yeni İstanbul"un doğuşu olarak nitelendirilebilir. Böylece, envanterimizde 1845 yılı öncesinde yer alan verilere nazaran mahalle sayılarının yaklaşık iki kat artmasının sebebi idari taksimatta yer almayan mahallelerin dâhil edilmesi ve İstanbul'un bir bütün olarak kaynaklara yansımasıdır. Harita 5.2'de görülen 1829 ve 1845 yıllarına ait renklendirmeler bu hususun doğruluğunu destekler niteliktedir.

Bu noktada XIX . yüzyılda İstanbul'un bir bütün olarak temsil edilirken Ayastefanos, Makriköy, Adalar vb. gibi bölgelerin neden kaynaklarda yer almadığı yönündeki görüşlerimize yer vermek isteriz. Aslında XIX. yüzyıl İstanbul'unda Boğaziçi ve Anadolu yakasının gelişimine paralel olarak varlığı sürdüren bu bölgeler 1877 tarihli Dersaâdet Belediye Kanunu'na göre belediye dairesi kurulması öngörülen yerler arasındadır. Bu kanuna göre Adalar on dokuzuncu, Makriköy ise yirminci daire olarak belirlenmiştir. Üstelik 1867 yılında Adalar dairesi şehirdeki ana yerleşim bölgelerindeki dairelerden önce kurulmuştur. Ancak Dersaâdet Belediye Kanunu'nun bu dönemde yürürlüğe girememesi ve şehrin yirmi daire yerine on daireye bölünmesi Makriköy'ün ve Adalar'ın idari kapsama alınamamasına sebebiyet vermiştir. Bu nokta on daire-yi belediye modeline dâhil edilmeyen Adalar Dairesi'nin statüsün ne olduğu sorusu cevaplanması gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak literatürde bu sorunun cevabına yönelik somut veriler bulunamamıştır.

Harita 5.2 Yıllara göre mahallelerin dağılımı

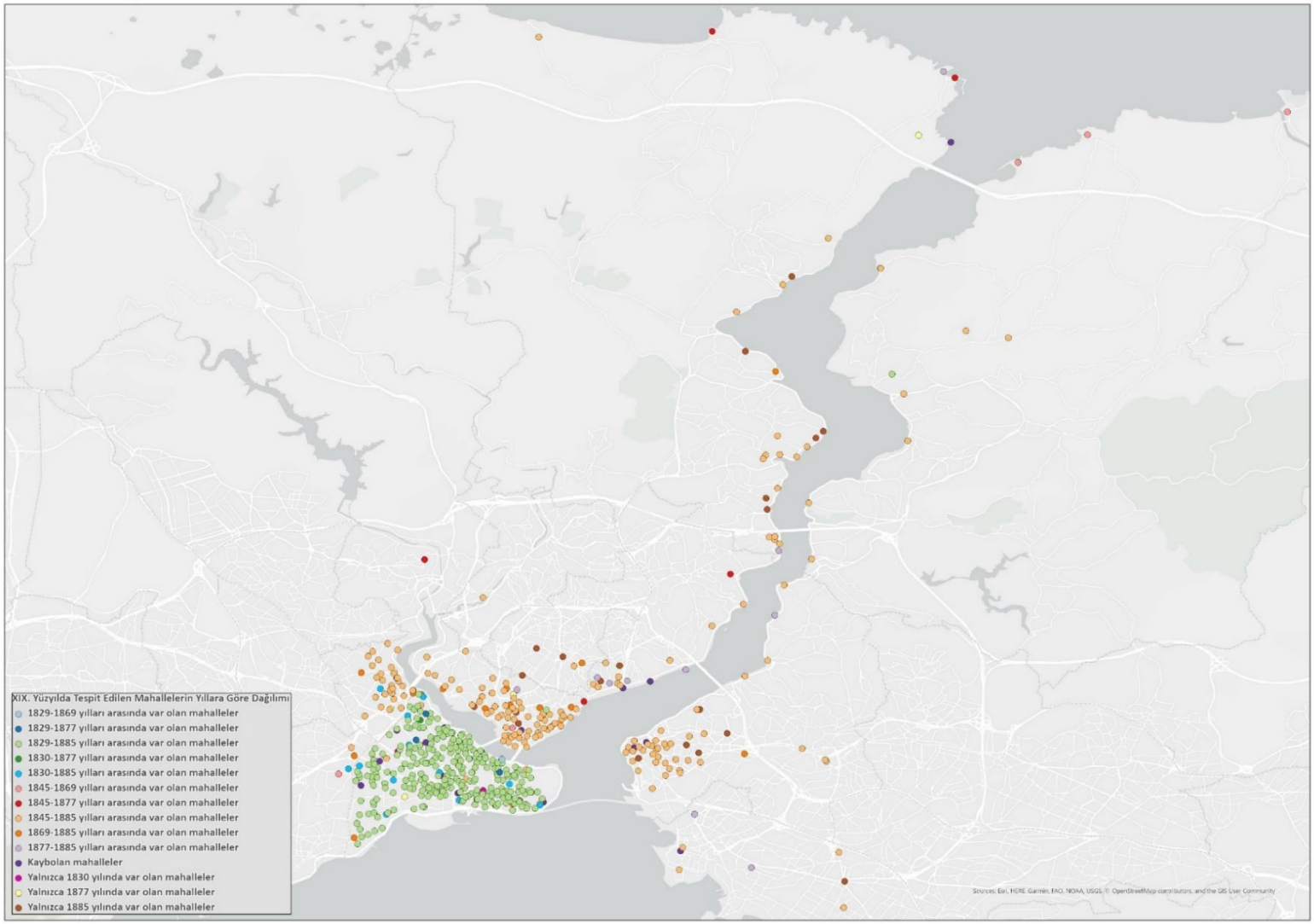

Görülüyor ki XIX. yüzyılda idari anlamda merkeze bağlanmayan yerleşim yerleri ve mahalleler kaynaklara yansımamıştır. Zira envanterimizde kullanılan kaynaklarda karşılaşmamıza karşın, bölgedeki yerleşimleri XX. yüzyıla ait kaynaklarda görebilmekteyiz. Kanaatimizce bunun nedeni 1908 yılında Dersaâdet Belediye Kanunu'nun yeniden yürürlüğe girmesi ve şehrin yirmi daireye bölünmesidir. Böylece Adalar ve Makriköy belediye dairelerine ait mahalleler idari olarak merkeze bağlandıktan sonra kaynaklara yansıdığı görülmüştür. (bkz. Tablo 5.3 ve Tablo 5.4) Bu husus göz önünde bulundurulduğunda XIX. yüzyıl İstanbul mahallelerinin kaynaklardaki tespitinde belirleyici rolün idari sınırlar olduğu düşüncesi yeniden desteklenmektedir.

Tablo 5.3 Adalar ve Makriköy dairesine tabi mahalleler (1908)

Daire	**Daire İsimi**	**Mahalleleri**
19. Daire-i Belediyye	Adalar	Kınalıada Mahallesi, Burgazda Mahallesi, Büyükada Mahallesi, Heybeliada Mahallesi
20. Daire-i Belediyye	Makriköy	Mahalle-i Kaza-i Erbaa Sancağı Çekmeceler dâhil olduğu halde ve Makriköy ve Ayestefanos

"Esami-I Mahallat" t.y. İBB Atatürk Arşivi. DB No: Bel_Osm_B.00081/02

Tablo 5.4 Adalar ve Makriköy dairesine tabi mahalleler (1913)

Daire	**Daire İsimi**	**Mahalleleri**
8. Daire-i Belediyye	Adalar	Bahriye, Burgaz, Cami, Kırinkil, Kınalı, Meşruiyet, Maden, Nizam, Yalı (Heybeliada), Yalı (Büyükada)
9. Daire-i Belediyye	Makriköy	Cevizlik, Zeytinlik, Sakız Ağacı, Şevketiye, Ümraniye, Kartaltepe, Köyiçi, Yeni Mahalle

Halil İnalcık. *İstanbul Tarihi Araştırmaları*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Öte yandan, Şekil 4 ve Şekil 5'de yer verilen bilgilere göre mahallelerin kollara göre dağılımında gerek sur içi ve sur dışındaki niceliksel olarak büyük değişikler yaşamadığı görülmektedir. Bu sebeple XIX. yüzyıl mahallelerinde yaşanan değişimi anlamak için envanterimizdeki verilere göre yeni görülen mahallere yönelik bazı tahlillere yer vermek isteriz. Envanterimizde 1830-1885 yılları arasında bulunduğu kaynaklarda ilk kez geçip süreklilik gösteren mahalle sayısının 62 olduğu tespit edilmiştir. (bkz. Tablo 5.5)

Tablo 5.5 1830-1885 yılları arasında süreklilik gösteren yeni mahalleler

No	İsmi	Konumu	Suriçi/Surdışı	Tarih
1	Atik Mustafa Paşa	Ayvansaray	SURİÇİ	1830
2	Macuncu Kasım	Davudpaşa	SURİÇİ	1830
3	Çakır Ağa	Edirnekapı	SURİÇİ	1830
4	Hoca Teberrük	Kırkçeşme	SURİÇİ	1830
5	Mustafa Bey	Kıztaşı	SURİÇİ	1830
6	Çakır Ağa	Langa	SURİÇİ	1830
7	Merkez Efendi	Mevlevihane Yenikapı	SURİÇİ	1830
8	Abdi Çelebi	Samatya	SURİÇİ	1830
9	Mirmiran Hasan Paşa	Samatya	SURİÇİ	1830
10	Karabaş	Silivrikapı	SURİÇİ	1830
11	Molla Fenari	Sultanahmed	SURİÇİ	1830
12	Simkeş	Şehremini	SURİÇİ	1830
13	Hacı Ali	Balat	SURİÇİ	1845
14	Avni Efendi	Eğrikapı	SURİÇİ	1845
15	Hacı Abbas	Eğrikapı	SURİÇİ	1845
16	Emir	Hocapaşa Temurkapı	SURİÇİ	1845
17	Kesmekaya	Karagümrük	SURİÇİ	1845
18	Fevziye	Şehzadebaşı	SURİÇİ	1845
19	Derun-u İmaret	Sultanahmed	SURİÇİ	1845
20	Korucu Mehmed Çelebi	Ayvansaray	SURİÇİ	1869
21	Teşvikiye	Beşiktaş	SURDIŞI	1869
22	Hüseyin Nam-ı Diğer Ağa Camii	Beyoğlu	SURDIŞI	1869
23	Hacı Hüsrev	Eyüp	SURDIŞI	1869
24	Abdül vedud	Eyüp	SURDIŞI	1869
25	Düğmeciler	Eyüp	SURDIŞI	1869
26	Piri Mehmed Paşa	Hasköy	SURDIŞI	1869
27	Şehid Mehmed Paşa	Kadırga	SURİÇİ	1869
28	Kadı Mehmed Efendi	Kasımpaşa	SURDIŞI	1869
29	Nalcı Hacı Hasan	Kasımpaşa	SURDIŞI	1869
30	Sahaf Muhiddin	Kasımpaşa	SURDIŞI	1869
31	Emin Bey	Langa	SURİÇİ	1869
32	Tarabya Karyesi	Tarabya	SURDIŞI	1869
33	Ayaspaşa	Tophane	SURDIŞI	1869
34	Ilyas-zade	Topkapı Harici	SURDIŞI	1869
35	Altunizade Ismail Efendi	Üsküdar	SURDIŞI	1869
36	Fatih Sultan Mehmet	Yedikule	SURİÇİ	1869
37	Cihangir Süleyman Ağa	Beşiktaş	SURDIŞI	1877
38	Kaptan İbrahim Ağa	Beşiktaş	SURDIŞI	1877
39	Şenlik Dede	Beşiktaş	SURDIŞI	1877
40	Ortaköy	Beşiktaş	SURDIŞI	1877
41	Ibrahim Ağa Zaviyesi	Kadıköy	SURDIŞI	1877
42	Tuğlacıbaşı Hacı Mustafa	Kadıköy	SURDIŞI	1877

Tablo 5.5 (devamı)

43	Hacı Ahmed	Kasımpaşa	SURDIŞI	1877
44	Vani Karyesi	Kuleli	SURDIŞI	1877
45	Kale Derunu	Rumelihisarı	SURDIŞI	1877
46	Molla Fenari	Rumelihisarı	SURDIŞI	1877
47	Mirşah Mehmed Efendi	Anadolukavağı	SURDIŞI	1885
48	Hacı Mustafa	Beyazıt	SURİÇİ	1885
49	Feriköy	Beyoğlu	SURDIŞI	1885
50	Tatavla	Beyoğlu	SURDIŞI	1885
51	Asmalımescid nam-ı diğer Kalfacıbaşı Yunus	Beyoğlu	SURDIŞI	1885
52	Boyacıköy	Boyacıköy	SURDIŞI	1885
53	Yeni Çeşme	Kasımpaşa	SURDIŞI	1885
54	Behram Çavuş	Kumkapı	SURİÇİ	1885
55	Büyük Pangaltı	Pangaltı	SURDIŞI	1885
56	Ermeni	Rumelihisarı	SURDIŞI	1885
57	Paşmağcı Şücaeddin	Rumelihisarı	SURDIŞI	1885
58	Kireçburnu	Tarabya	SURDIŞI	1885
59	Kuzguncuk	Üsküdar	SURDIŞI	1885
60	Çakırcı Hüseyin Paşa	Üsküdar	SURDIŞI	1885
61	Icadiye	Üsküdar	SURDIŞI	1885
62	Aya Nikola Kilisesi	Yeniköy	SURDIŞI	1885

Çalışmamızın tarih sınırlaması 1885 yılında olmasına karşın, envanterimizde 1885'de de ilk kez ismi geçen mahallelerin hangilerine devamlılık gösterdiğine dair XX. yüzyıla ait *Esami-i Mahallat* listesine başvurulmuştur.[399] Böylece Tablo 4.47'de yer alan mahallelerden 16'sının XX. yüzyılın ilk çeyreğinde de varlığını sürdüğü tespit edilmiştir. (bkz. Tablo 5.5)

Envanterimizde yer alan verilere göre sur içi mahallelerin yapısı 1829 yılı ile benzer niteliktedir. Sur içi İstanbul'unda 1830-1845 yılı arasında toplam 20 mahallenin oluştuğu görülmüştür. (bkz. Tablo 5.5) Bu artışa paralel olarak sur içi bölgesinde bazı mahallelerin varlığını devam ettirmemiştir. Görülüyor ki XIX. yüzyıl boyunca sur içindeki mahallelerin gerek niceliksel, gerekse mekânsal dağılımı benzer bir biçimde yapısını korumuştur. (bkz. Harita 5.3)

[399] "Esami-I Mahallat" t.y. İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi. DB No: Bel_Osm_B.00081/02

Bununla birlikte, XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle sur dışında var olan mahallelerin gelişmeye başladığı açıkça görülmektedir. **(**bkz. Harita 5.3, Harita 5.4, Harita 5.5 ve Harita 5.6) Bu tarih itibariyle sur içinde mahalle ölçeğinde yeni geliştiğini düşündüğümüz mahalle sayısı 4 iken sur dışında özellikle Kasımpaşa ve Eyüp'te çoğunluk oluşturan mahalle sayısı 13'tür. (bkz. Tablo 5.5) Sur dışında yaşanan bu artış, 1877 yılına gelindiğinde özellikle Beşiktaş, Üsküdar, Boğaziçi ve Kadıköy ölçeğinde fazlalaşmıştır. (Tablo 5.2, Harita 5.5 ve Harita 5.6) 1885 yılına gelindiğinde ise Tablo 4.47'deki tüm veriler dâhil edildiğinde Boğaziçi'nin Anadolu ve Rumeli yakasındaki mahallelerin kentin diğer bölgelerine nazaran geliştiği ve yeni yerleşim yerlerini oluşturduğu tespit edilmiştir. (bkz. Harita 5.5 ve Harita 5.6) Kaynaklarda Boğaziçi köyleri olarak geçen bu yerler artık şehrin önemli nüfusa sahip bölgelerine dönüşmüştür. Bununla birlikte Yeniköy, Tarabya, Beykoz ve Kadıköy'de hali hazırda var olan belediye daireleri bahsi geçen mahallelerin gelişiminde büyük rolü olduğu savunulabilir.

Kanaatimizce XIX. yüzyılda mahalle ölçeğinde yaşanan değişimlerin ikinci önemli nedeni ulaşım faaliyetlerinin gelişmesidir. XIX. yüzyılın özellikle ikinci yarısı itibariyle şehirde gelişmeye başlayan ulaşım imkânları yalnızca aynı bölge içinde olan yerleşimleri birbirine bağlamamış, aynı zamanda Rumeli ve Anadolu yakasını tüm şehirle bütünleşmesini sağlamıştır. Bu minvalde, şehirde ki ulaşım omnibüs, arabalı vapur, atlı tren, metro, banliyö tren gibi araçlarla sağlanmaya başlanması mahalle ölçeğinde gelişimlerin yaşanmasına sebebiyet verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. (bkz. Tablo 5.5)

Harita 5.3 Yıllara göre mahallelerin dağılımı Pafta I

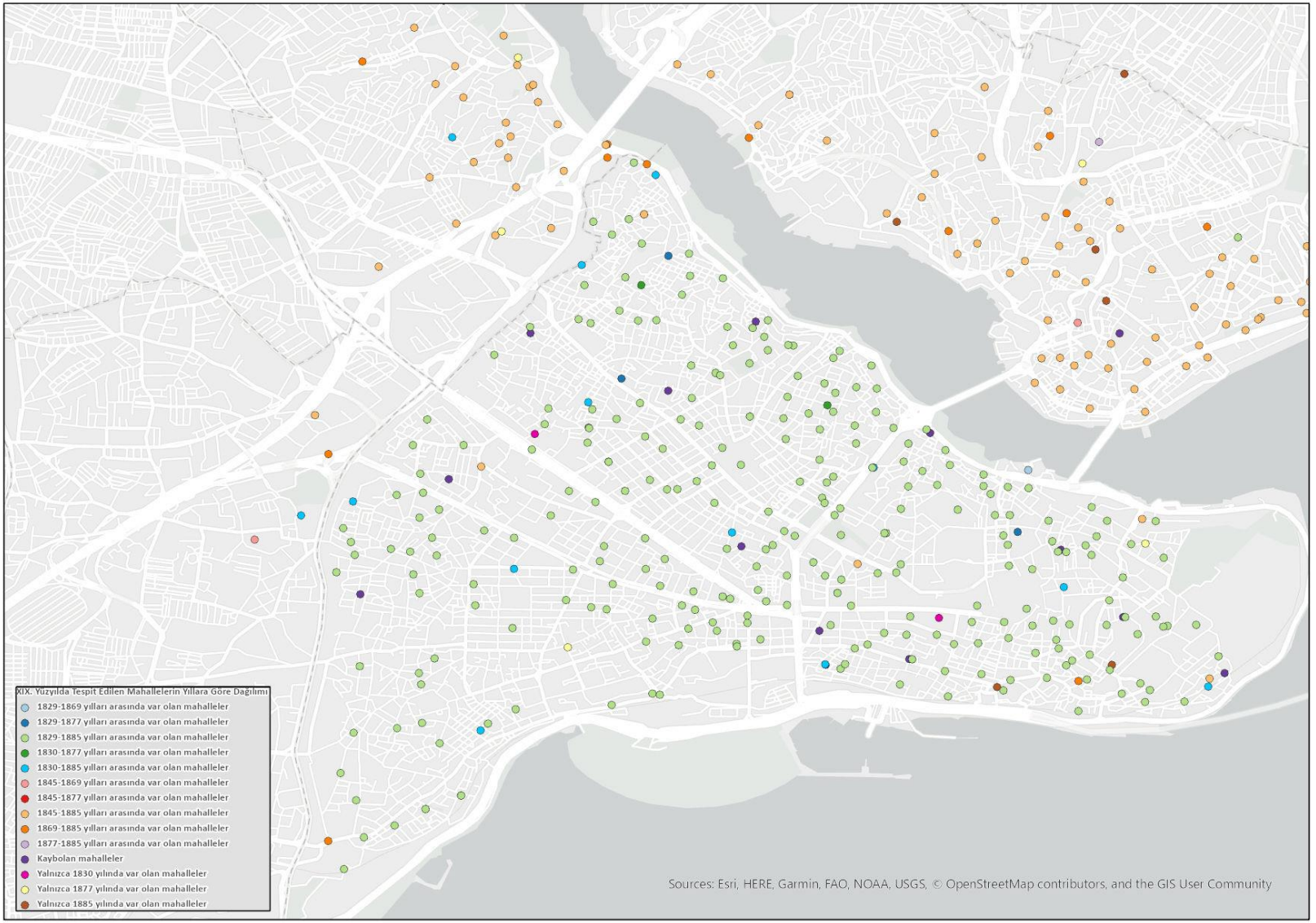

Harita 5.4 Yıllara göre mahallelerin dağılımı Pafta II

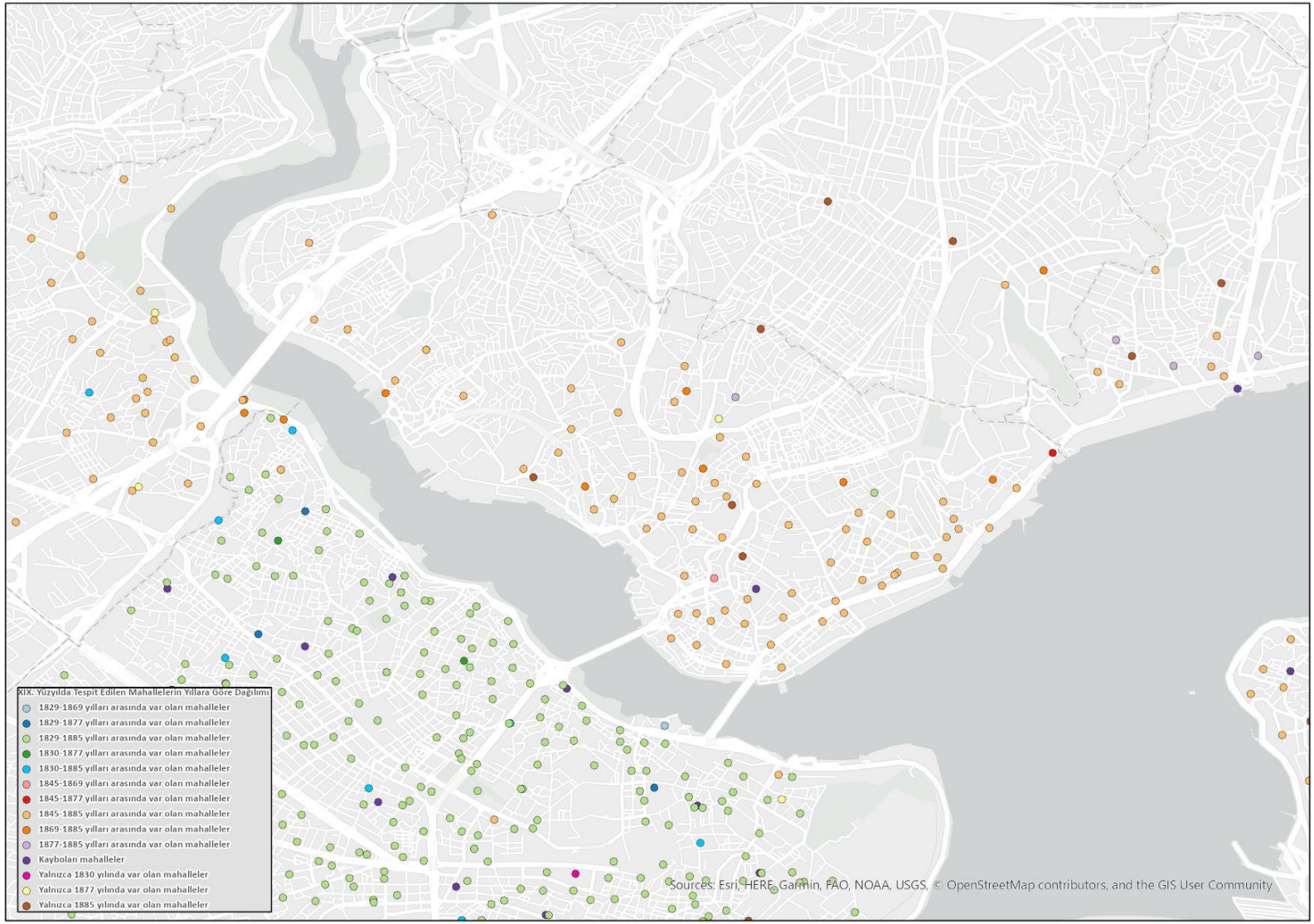

Harita 5.5 Yıllara göre mahallelerin dağılımı Pafta III

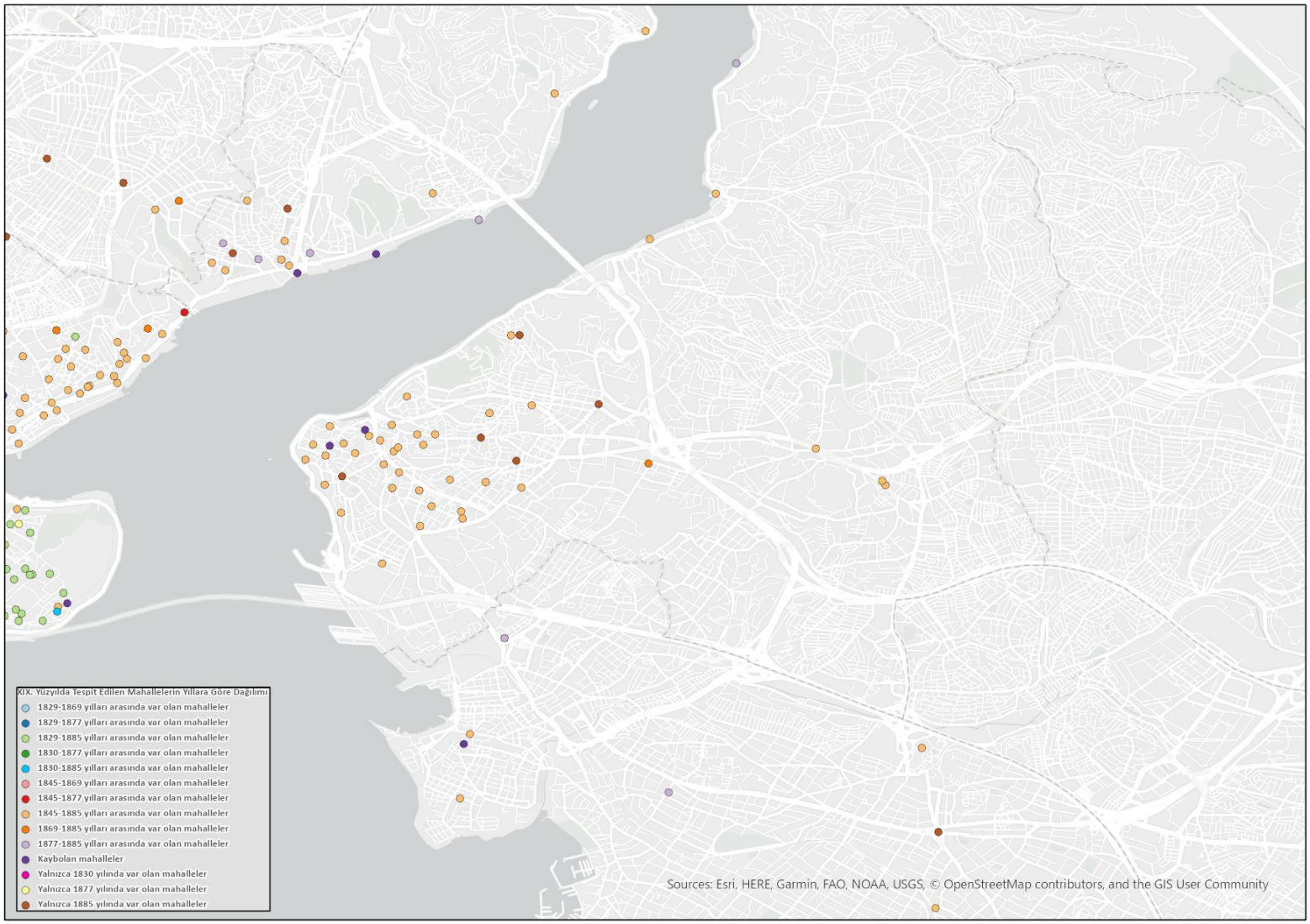

Harita 5.6 Yıllara göre Mahallelerin Dağılımı Pafta IV

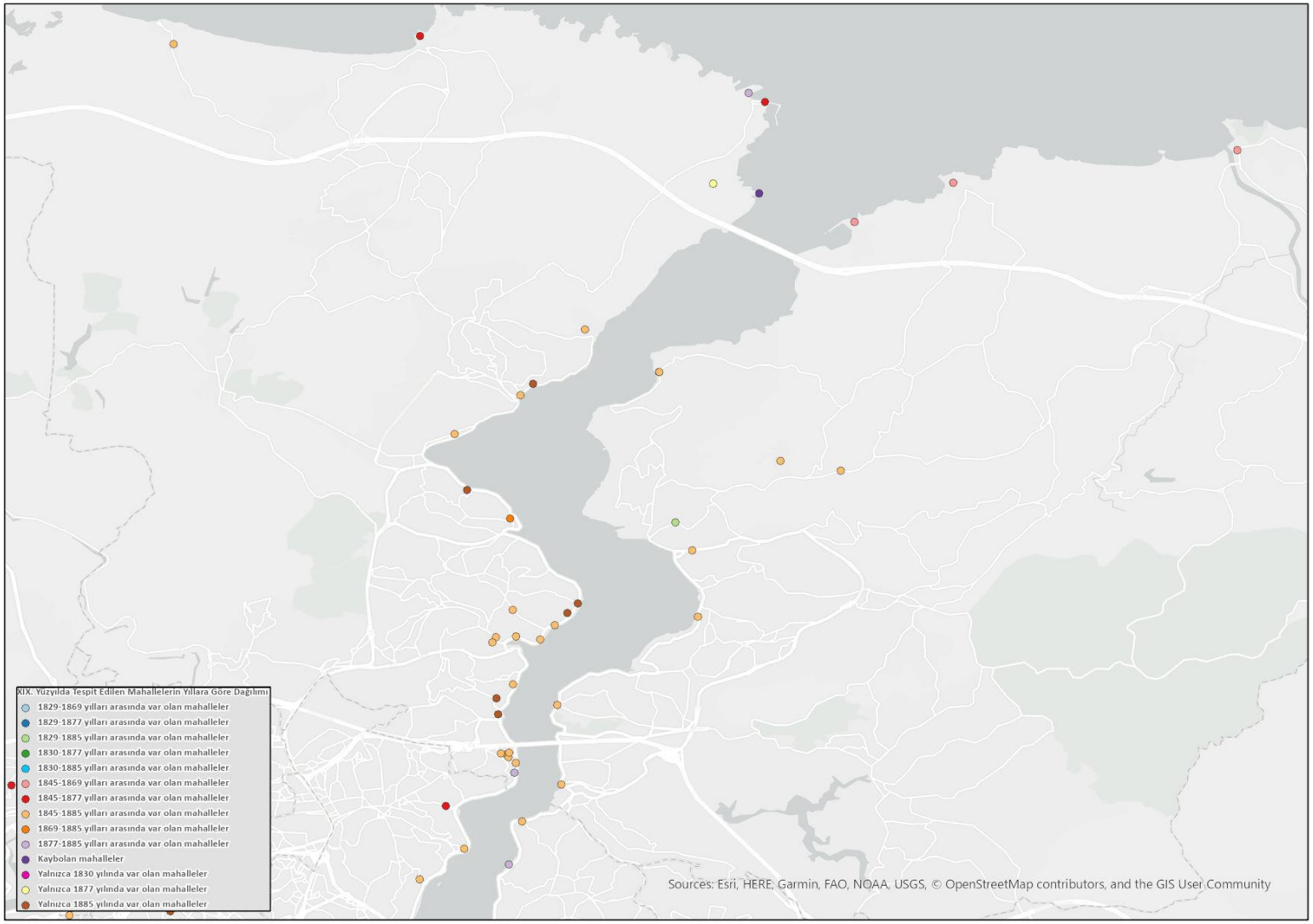

Tablo 5.6 Şehirdeki bazı ulaşım hatları

Hat	**Tarih**	**Ulaşım Çeşidi**
Kabataş-Üsküdar	1870	Arabalı Vapur
Azapkapı-Beşiktaş	1871	Atlıtramvay
Eminönü-Aksaray	1871	Atlıtramvay
Beşiktaş-Ortaköy	1872	Atlıtramvay
Aksaray-Yedikule	1872	Atlıtramvay
Aksaray-Topkapı	1873	Atlıtramvay
Yedikule-Küçükçekmece	1871	Baniyötren
Sirkeci-Yedikule	1871	Baniyötren
Haydarpaşa-İzmit	1873	Baniyötren
Galata-Beyoğlu	1875	Metro
Perşembepazarı-Tepebaşı-Galatasaray-Harbiye-Pangaltı	1872	Omnibüs
Eminönü-Eyüp	1872	Omnibüs
Bayezid-Edirnekapı	1872	Omnibüs
Üsküdar	1873	Omnibüs
Yenikapı-Florya	1871	Vapur
Sirkeci-Yenikapı	1872	Vapur
Adalar	1846	Vapur
Eminönü-Üsküdar	1850	Vapur

Vahdettin Engin, "İstanbul'da Kara Ulaşımı." *Antik Çağdan XXI Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* cilt 6, 392-413. İstanbul: İBB Kültür A..Ş. Yayınları, 2015; İlhan Tekeli. *İstanbul Ve Ankara İçin Kent İçi Ulaşım Tarihi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.

Özellikle şehirde vapur hatlarının oluşturulması ve Rumeli ve Anadolu yakasına yapılan seferlerin artması, bahsi geçen bölgelerin mahalle ölçeğinde geliştiğinin bir göstergesi olmuştur. Tablo 5.7'de yer verilen bilgilerle, Tablo 5.5'te yer verilen mahalle bilgileriyle karşılaştırıldığında XIX. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Boğaziçi ve Kadıköy'de mahalle ölçeğinde belirgin gelişimler yaşandığı gözlenmiştir.

Tablo 5.7 Şirket-i Hayriye Vapurların Yoğunlukla Uğradığı İskeleler

Rumeli Yakası	Kabataş, Beşiktaş, Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy, Bebek, Rumelihisarı, Mirgün, İstinye, Yeniköy, Tarabya, Kireçburnu, Büyükdere, Sarıyer, Yenimahalle, Rumelikavağı
Anadolu Yakası	Üsküdar, Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköy, Vaniköy, Kandilli, Küçüksu, Anadoluhisarı, Kanlıca, Çubuklu, Paşabahçe, Beykoz, Anadolukavağı

Uğur Göktaş "Boğaziçi'nde Deniz Ulaşımı ve Şirket-i Hayriye" *Türkler Ansiklopedisi cilt 14*. (İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 498.

Çalışmamızda XIX. yüzyıl İstanbul mahallelerinin değişimde etkili olan üçüncü nedenin şehrin yerleşim topografyasının değişmeye başlanması olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Zira bunun en önemli göstergeleri Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezini Topkapı Sarayı'ndan Dolmabahçe ve daha sonrasında Yıldız Sarayı'na taşımasıdır. Böylece XVII. yüzyıl itibariyle şehirde önemli bir sayfiye bölgesi olarak kullanılan Rumeli yakasında saray erkânın yaptırmış olduğu düzenlemelerle Beşiktaş ve çevresi gün geçtikçe büyümeye başlamıştır. Bununla birlikte, henüz XIX. yüzyılın başında sayfiye bölgesi olarak bilinen yerlerin daimi ikamet bölgesine dönüşmesi bu hususu destekler niteliktedir.

XIX. yüzyıl gündelik hayatta var olan klasik yaşam pratiklerinin temelden değiştiği bir dönem olarak kaydedilmiştir. Bu değişimin içinde şehir idari anlamda bütünleştirilirken, bu bütünün içindeki her yerleşim parçası birbirinden farklı özellikler göstermiştir. Hiç şüphesiz bunun en önemli kanıtı Galata ve Pera'nın bu yüzyıldaki yükselişidir. Sur içinin klasik yapısının aksine ayrı bir yapıyla var olan bölge, şehirde özellikle ticari faaliyetler için önemli bir merkeze dönüşmüştür. Kuşkusuz Osmanlı'nın bu dönemde Avrupa'yla olan yakından temasının etkilerinin her parçasında hissedildiği Haliç kıyıları artık sur içinde yoğunlaşan yerleşimin şehrin kuzeyine kaymasına neden olmuştur. Her ne kadar bölgenin XIX. yüzyılın ikinci yarındaki yükselişi klasik kol taksimatında mahallelerin gelişiminin anlaşılmasını zorlaştırsa da, 1880 yılı itibariyle tüm şehirde uygulanan belediye dairesi modelinde gerek Galata ve Pera'nın, gerekse Rumeli ve Anadolu yakasının mahalle ölçeğindeki değişimi görülmeye başlanmıştır.

Çalışmamızda 1885 yılında edindiğimiz mahalle nüfuslarının çoğunluğunun sur dışında olması, XIX. yüzyıl yerleşim topografyasının değişiminde yaşanan hususu araştırmacılara göstermektedir. Tablo 5.8'de yer alan 1885 tarihli verilere göre şehirde 10.000 nüfusun üzerindeki tüm mahallelerin Beyoğlu, Beşiktaş ve Kadıköy dairelerinde yer alması bu hususu destekler nitelikte olup, aynı zamanda bu yoğunluk ulaşım imkânlarının gelişmesine de bağlanabilir. Elbette ki bu görüş mahalle ölçeğinde yapılacak sosyo-ekonomik ve demografik çalışmalardan çeşitlenecek verilerle detaylı olarak incelendiğinde daha somut sonuçlar elde edilecektir. Ancak Tablo 5.8'de yer alan nüfusu 5.000 üzeri olan 25 mahalleden 21'nin sur dışında yer alması çalışmamızın bulgularını destekleyen ana verilerden olmuştur.

Tablo 5.8 1885 yılında en fazla nüfusa sahip mahalleler

No	**İsmi**	**Konumu**	**K**	**E**	**T**
1	Hüseyin Nam-ı Diğer Ağa Camii	Beyoğlu	15138	35869	51007
2	Osman Ağa	Kadıköy	5948	8579	14527
3	Kamer Hatun	Beyoğlu	6141	6141	12282
4	Ortaköy	Beşiktaş	5708	6509	12217
5	Büyük Pangaltı	Pangaltı	5046	7153	12199
6	Tatavla	Beyoğlu	4439	7407	11846
7	Cafer Ağa	Kızıltoprak	4047	6789	10836
8	Turşucu	Hasköy	5168	5246	10414
9	Mirahor İlyas Bey	Yedikule	5008	4797	9805
10	Kiremitçi Ahmed Çelebi	Hasköy	4606	5055	9661
11	Asmalımescid Nam-ı Diğer Kalfacıbaşı Yunus	Beyoğlu	3135	5366	8501
12	Feriköy	Beyoğlu	3288	5208	8496
13	Keçeci	Hasköy	4194	4163	8357
14	Kuruçeşme	Ortaköy	2037	6093	8130
15	Arnavutköy	Ortaköy	3706	3893	7599
16	Karabaş	Fatih	3438	3938	7376
17	Beyşehir	Beyoğlu	3464	3696	7160
18	Abdüsselaın	Hasköy	3461	3517	6978
19	Selamsız	İcadiye	3503	3431	6934
20	Piri Mehmed Paşa	Hasköy	3496	3402	6898
21	Sütlüce Nam-ı Diğer Mahmud Ağa	Hasköy	3405	3348	6753
22	Hacı Abbas	Balat	2880	3860	6740
23	İcadiye	Üsküdar	3364	3319	6683
24	Katib Kasım	Langa-ı Kebir	2250	4088	6338
25	Kuzguncuk	Üsküdar	3129	3114	6243

Tablo 5.8 (devamı)

26	Sultan Bayezid	Galata	930	4997	5927
27	Cami-i Kebir	Kasımpaşa	1907	3979	5886
28	Kariye-i Atik Ali Paşa	Edirnekapı	2460	3411	5871
29	Arab Camii Nam-ı Diğer Camii Kebir	Galata	2442	3421	5863
30	Köyiçi	Beşiktaş	2708	2599	5307
31	Teşvikiye	Beşiktaş	2583	2710	5293
32	Kazgancıbaşı	Tophane	2622	2655	5277
33	Bereket-zade	Galata	1387	3855	5242

Görülüyor ki şehirde her yeni gelişme sur içinde yüzyıllardır var olan yaşam canlılığının sur dışına da taşınmasına sebebiyet vermiştir. Böylece klasik İstanbul'un yerleşimi olan sur içi kent reformlarıyla modernleşmeye ve özellikle yangınların sur içindeki tahribatını önlemeye çalışırken, sur dışında yerleşim bölgesi olarak büyüyen yerler modern yapıyı bu büyümeyle paralel olarak tecrübe etmiştir.

Yukarıda bahsi geçen üç etken kentin XIX. yüzyıldaki gelişiminin mahalle ölçeğinden okunduğunda karşılaşılan bulgularıdır. Görülüyor ki, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni yerleşimler ve mahalleler oluşurken, var olan mahalleler niceliksel olarak yapısını korumaktadır. Şekil 6'da yer alan veriler XIX. yüzyılda sadece kendi sınırları içinde en fazla mahalle sayısına sahip semtleri göstermektedir. Zira kollara ve dairelere göre dağılıma bakıldığında mahallelerin hangi bölgelerde daha fazla yoğunlaştığına yönelik değerlendirmeler sadece idari açıdan ele alınan yorumlar yapılmasına sebep olmaktadır.

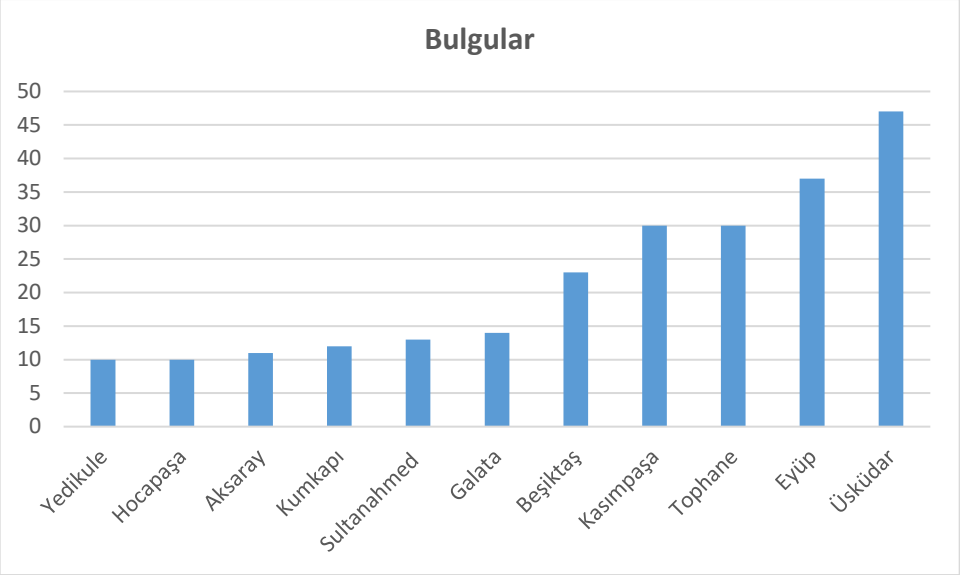

Şekil 6 XIX. yüzyılda semtlere göre mahalle yoğunluğu

Şekil 6'ya bakıldığında mahalle ölçeğinde XIX. yüzyılda yaşanan gelişimin en etkili olduğu semtler sur dışında olduğu gözükmüştür. Şehrin en eski yerleşimi olan bölgelere nazaran Beşiktaş'ın mahalle ölçeğinde diğer semtlerden daha fazla öne çıkmasının nedeni çalışmamızın bulgularıyla paralel olarak düşünüldüğünde makul bir sonuçtur. Yine envanterimizde Üsküdar'da kaynaklara yansıyan yeni mahallelerin olması bölgenin gelişiminin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Kanaatimizce sur dışında gelişen semtlerde gayrimüslimlerin de payı büyüktür. Ancak çalışmamızda kullandığımız kaynaklara bakıldığında gayrimüslim mahallelerine yönelik bazı verilere yalnızca 1885 yılında rastlanmıştır. Bu noktada XIX. yüzyılda gayrimüslimlerin edindiği hak ve sosyo-ekonomik güce göre İstanbul'un yerleşim topografyasının mahalle ölçeğinde nasıl etkilenmiş olduğuna yönelik çalışmalara ihtiyaç vardır.

XIX. yüzyıl sur içi mahalleleri, sur dışından farklı bir yapıda olarak değerlendirilmelidir. Zira klasik İstanbul düzeninde gerek idari kapsamda gerekse yerleşim merkezi olarak sur içi her zaman şehrin diğer bölgelerine nazaran ana yerleşim bölgesi olacaktır. Bu yüzdendir ki, mahallelerin niceliksel sayıları her zaman sur dışından üstün gelecektir. Çalışmamızda XIX. yüzyıl boyunca varlığını sürdüren tüm mahallelerin sur içinde olduğu tespit edilmiştir. (bkz. Harita 5.7) Envanterimizde hiç kaybolmadan varlığını sürdüren 273

mahalleden 173'nün envanterimizdeki bütün kaynaklarda geçtiği görülmüştür. **(**bkz. Tablo 5.9) Geriye kalan mahallelerin ise bazı kaynaklarda ismi yinelenmese de envanterin bütününe bakıldığında XIX. yüzyıl boyunca varlığını sürdürdüğü açıktır. (bkz. Tablo 5.10)

Tablo 5.9 1829-1885 tarihinde süreklilik gösteren mahalleler

No	**İsmi**	**Konumu**
1	Akbıyık	Ahurkapı
2	İshak Paşa	Ahurkapı
3	Baklalı Kemalleddin	Aksaray
4	Katib Muslihüddin	Aksaray
5	Koğacı Dede	Aksaray
6	Kazgani Sadi	Aksaray Yusufpaşa
7	Çelebioğlu Alaeddin	Alaca Hamam
8	Katib Muslihüddin	Altımermer
9	Manisalı Mehmed Paşa	Atpazarı
10	Ahmed Kethüda	Avratpazarı
11	Cambaziye	Avratpazarı
12	Hobyar	Avratpazarı
13	Keçi Hatun	Avratpazarı
14	Elvan-zade	Azablar
15	Hancı Karagöz	Bab-ı Silivri
16	Hamami Muhiddin	Balat
17	Beyceğiz	Çarşamba Pazarı
18	Cebecibaşı	Çarşamba Pazarı
19	Koğacı Dede	Çarşamba Pazarı
20	Üskübi	Cibali
21	Gül Camii	Cibali
22	Muhiddin Kocevi	Cibali
23	Seferikoz	Cibali
24	Molla Hüsrev	Cibali
25	Hacı Hasan	Çırçır
26	Haydar Paşa	Çırçır
27	Balaban Ağa	Çukurçeşme
28	Kemal Paşa	Çukurçeşme
29	Molla Kestel	Çukurçeşme
30	Emin Nureddin	Çukurçeşme
31	Hoca Üveys	Cumartesipazarı
32	Molla Ahveyn	Cumartesipazarı
33	Kepenekçi Sinan	Divoğlu Yokuşu
34	Timurtaş	Divoğlu Yokuşu
35	Tercüman Yunus	Edirne Dırağman
36	Hacı Muhiddin	Edirnekapı
37	Hatice Sultan	Edirnekapı
38	Tercüman Yunus	Edirne Dıağman

Tablo 5.9 (devamı)

39	Hacı Muhiddin	Edirnekapı
40	Hatice Sultan	Edirnekapı
41	Neslişah Sultan	Edirnekapı
42	Haraççı Muhiddin	Fatih
43	Hoca Hayreddin	Fatih Karaman
44	Pirinççi Sinan	Fatih Karaman
45	Kirmastı	Fatih
46	Eftalzade	Fatih Zincirlikuyu
47	Hoca Ferhad Nam-ı Diğer Asmalı Mescid	Fazlıpaşa
48	Abdi Subaşı	Fener
49	Divan-ı Ali	Gedikpaşa
50	Emin Sinan	Gedikpaşa
51	Esiri Kemal Mahallesi	Gedikpaşa
52	Tahtaminare	Gedikpaşa
53	Başçı Hacı Mahmud	Haseki
54	Nevbahar	Haseki
55	Sarı Temur	Hattabkapı
56	Bıçakçı Alaeddin	Haydar
57	Lala Hayreddin	Hocapaşa Bab-ı Ali
58	Kızılminare	Horhor
59	Kasap Ivaz	Hüsrevpaşa
60	Kaliçeci Hasan Ağa	Irgatpazarı
61	Altıpoğaça	Kadıçeşmesi
62	Âşık Paşa	Kadıçeşmesi
63	İmaret-i Atik	Kadıçeşmesi
64	Müftü Ali	Kadıçeşmesi
65	Sinan Ağa	Kadıçeşmesi
66	Şeyh Mahmud Resmi Efendi	Kadıçeşmesi
67	Yarhisar Mustafa Muslihüddin	Kadıçeşmesi
68	Bostan-ı Ali	Kadırga Limanı
69	Haraççı Kara Mehmed	Kapan-ı Dakik
70	Hızır Bey	Kapan-ı Dakik
71	Hoca Halil Attar	Kapan-ı Dakik
72	Papaszade	Kapan-ı Dakik
73	Debbag-zade	Karagümrük
74	Derviş Ali	Karagümrük
75	Muhtesip Iskender Bey	Karagümrük
76	Sekbanbaşı Ibrahim Ağa	Kırkçeşme
77	Ali Fakih	Kocamustafapaşa
78	Arabacı Bayezid	Kocamustafapaşa
79	Cambaziye	Kocamustafapaşa
80	Duhaniye	Kocamustafapaşa
81	Hacı Hüsrev	Kocamustafapaşa
82	Kocamustafapaşa	Kocamustafapaşa
83	Mimar Kemaleddin	Koska

Tablo 5.9 (devamı)

84	Şeyh Ferhad	Koska
85	Çadırcı Ahmed Çelebi	Kumkapı
86	Dülbendçi Hüsameddin	Kumkapı
87	Saraç Ishak	Kumkapı
88	Tavaşi Süleyman Ağa	Kumkapı
89	Mesih Paşa	Laleli
90	Katib Kasım	Langa
91	Uzun Yusuf	Macuncu
92	Seyid Halife	Macuncu
93	Toptaşı Fenai Dede	Macuncu
94	Koruk	Macuncukasım
95	Daye Hatun	Mahmudpaşa
96	Aydın Kethüda	Mevlevihane Yenikapısı
97	Hacı Evliya	Mevlevihane Yenikapısı
98	Katib Murad	Mevlevihane Yenikapısı
99	Melek Hatun	Mevlevihane Yenikapısı
100	Mimar Acem	Mevlevihane Yenikapısı
101	Tarsus	Mevlevihane Yenikapısı
102	Sarı Musa	Mollagürani
103	Seydi Ömer	Mollagürani
104	Katib Hüsrev	Müftü Hamam
105	Uzun Şücaedddin	Peykhane
106	İbn-i Meddas	Salihpaşa
107	Kefevi	Salmatomruk
108	Kemankeş Kara Mustafa Paşa	Salmatomruk
109	Sancaktar Hayreddin	Samatya
110	Dülgerzade	Saraçhane
111	Firuz Ağa	Saraçhane
112	Haydarhane	Saraçhane
113	Mimar İyas	Saraçhane
114	İskender Paşa	Sarıgüzel
115	Kazasker Mehmed Efendi	Sarıgüzel
116	Çıkrıkçı Kemaleddin	Sarıgüzel
117	Hasan Halife	Sarıgüzel
118	Öksüzce Hatip	Sarıgüzel
119	Hacı Temur	Sarıtemur
120	Cafer Ağa	Şehremini
121	Deniz Abdal	Şehremini
122	Ereğli	Şehremini
123	Saraç Doğan	Şehremini
124	Müneccim Sadi	Şehremini
125	Kalenderhane	Şehzadebaşı
126	Muhtesip Karagöz	Şehzadebaşı
127	Katib Şemseddin	Süleymaniye
128	Sarı Bayezid	Süleymaniye

Tablo 5.9 (devamı)

129	Süleymaniye	Süleymaniye
130	Güngörmez	Sultanahmed
131	Helvacıbaşı İskender Ağa	Sultanahmed
132	Kapuağası Mahmud Ağa	Sultanahmed
133	Nahilbend	Sultanahmed
134	Emin Bey	Sultanbayezid
135	Cafer Subaşı	Sultanselim
136	Debbag Yunus	Sultanselim
137	Mimar Şücaeddin	Sultanselim
138	Çerağı Hamza	Sultanselim
139	Şirmerd Çavuş	Taşkasap
140	Hüseyin Ağa	Tavuk Pazarı
141	Daye Hatun	Temurkapı
142	Elvan	Temurkapı
143	Karaki Hüseyin Çelebi	Temurkapı
144	Ferhad Ağa	Tezgâhçılar
145	Bayezid Ağa	Topkapı
146	Fatma Sultan	Topkapı
147	İskender Ağa	Topkapı
148	Kürkçübaşı Ahmed Şemseddin	Topkapı
149	Mustafa Çavuş	Topkapı
150	Bezzaz-ı Cedid	Uzunçarşı
151	Mercan Ağa	Uzunçarşı
152	Saman Viran-ı Evvel	Uzunçarşı
153	Yavaşça Şahin	Uzunçarşı
154	Dar-ül Hadis	Vefa
155	Molla Hüsrev	Vefa
156	Voynik Şücaeddin	Vefa
157	Camcı Ali	Vezneciler
158	Hacı Piri	Yedikule
159	Mirahor	Yedikule
160	Mimar Sinan	Yenibağçe
161	Hürrem Çavuş	Yenibağçe
162	Akşemseddin	Yenibağçe
163	Emin-i Cev	Yenibağçe
164	Katib Muslihüddin	Yenibağçe
165	Keçeci Piri	Yenibağçe
166	Molla Şeref	Yenibağçe
167	Ördek Kasap	Yenibağçe
168	Molla Ali Fenari	Yenibağçe
169	Hoca Hayreddin	Yenibağçede Keçeciler
170	Karabaş	Yenibağçede Keçeciler
171	Kasap Temurhan	Zeyrek
172	Şahuban	Zeyrek
173	Molla Zeyrek	Zeyrek

Harita 5.7 XIX. yüzyıl boyunca var olan mahalleler

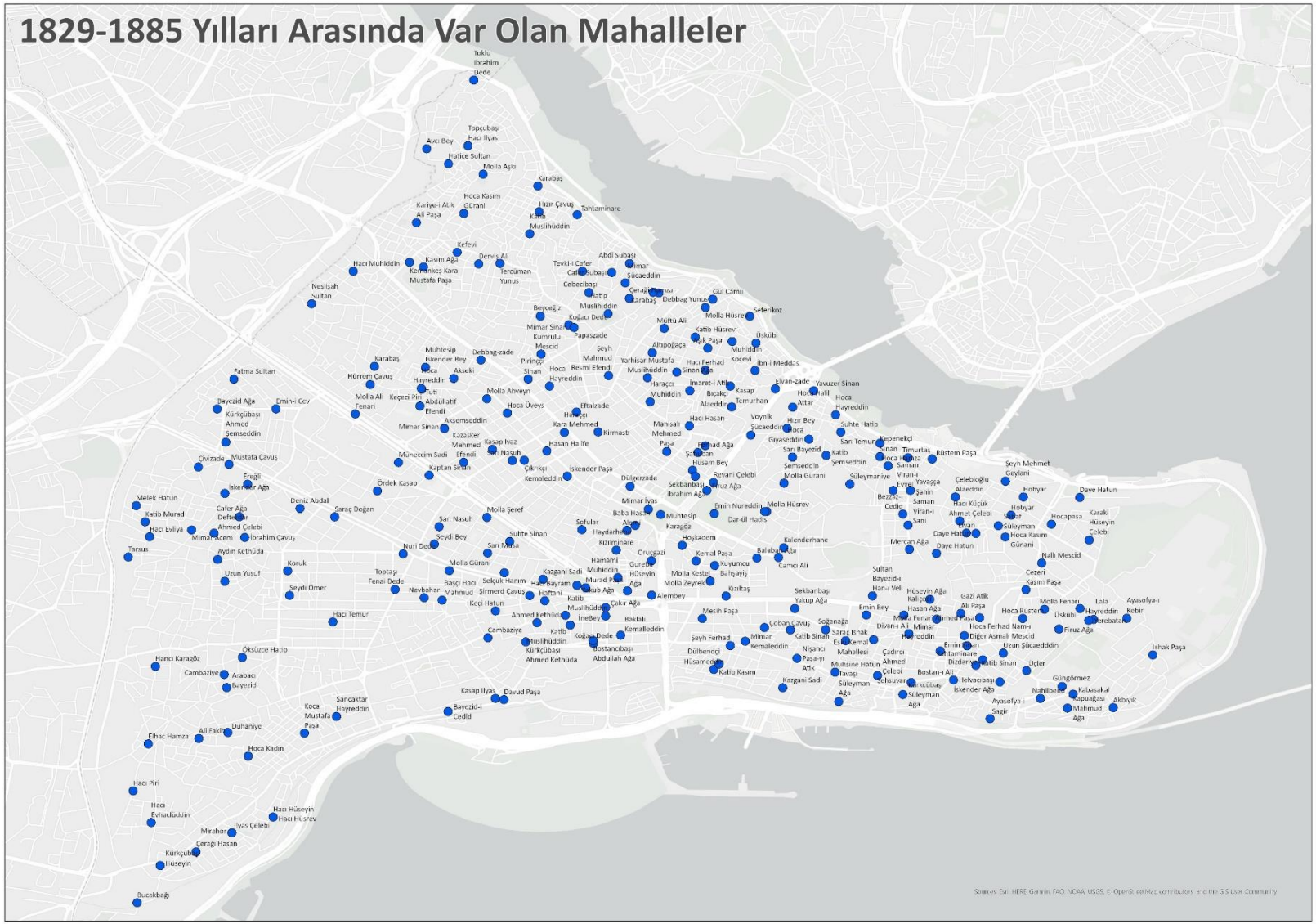

Tablo 5.10 XIX. yüzyıl boyunca süreklilik gösteren mahalleler

No	İsmi	Konumu
1	Akbıyık	Ahurkapı
2	Çakır Ağa	Aksaray
3	Gureba Hüseyin Ağa	Aksaray
4	Yakub Ağa	Aksaray
5	Murad Paşa	Aksaray Yusufpaşa
6	Kürkçübaşı Ahmed Kethüda	Avratpazarı
7	Ayasofya-ı Kebir	Ayasofya-yı Kebir
8	Üskübi	Ayasofya-yı Kebir
9	Yerebatan	Ayasofya-yı Kebir
10	Ayasofya-i Sagir	Ayasofya-yı Sagir
11	Toklu Ibrahim Dede	Ayvansaray
12	Şeyh Mehmet Geylani	Bahçekapısı
13	Hızır Çavuş	Balat
14	Hoca Kasım Günani	Balat
15	Karabaş	Balat
16	Rüstem Paşa	Balkapanı
17	Katib Muslihüddin	Çarşamba Pazarı
18	Tevki-i Cafer	Çarşamba Pazarı
19	Hacı Bayram Haftani	Cerrahpaşa
20	Akseki	Cumartesipazarı
21	Soğanağa	Darphane-yi Atik
22	Bayezid-i Cedid	Davudpaşa
23	Davud Paşa	Davudpaşa
24	Kasap Ilyas	Davudpaşa
25	Molla Fenari Ahmed Paşa	Dikilitaş
26	Kariye-yi Atik Ali Paşa	Edirnekapı
27	Kasım Ağa	Edirnekapı
28	Avcı Bey	Eğrikapı
29	Molla Aşki	Eğrikapı
30	Topçubaşı Hacı Ilyas	Eğrikapı
31	Mimar Sinan Kumrulu Mescid	Fatih
32	Tahtaminare	Fener
33	Hoca Hayreddin	Hattabkapı
34	Hoca Hamza	Hattapkapı
35	Hacı Ferhad	Haydar
36	Hobyar	Hocapaşa
37	Sahaf Süleyman	Hocapaşa
38	Nallı Mescid	Hocapaşa civarında Bab-ı Ali
39	Sofular	Horhor

Tablo 5.10 (devamı)

40	Baba Hasan Âlemi	Horhor
41	Oruçgazi	Horhor
42	Mimar Hayreddin	Irgat Pazarı
43	Katib Sinan	Kadırga Limanı
44	Şehsuvar	Kadırga Limanı
45	Yavuzer Sinan	Kapan-ı Dakik
46	Alembey	Kızılmusluk
47	Elhac Hamza	Kocamustafapaşa
48	Revani Çelebi	Koğacılar Caddesi
49	Kazgani Sadi	Kumkapı
50	Kürkçübaşı Süleyman Ağa	Kumkapı
51	Nişancı Paşa-yı Atik	Kumkapı
52	Muhsine Hatun	Kumkapı
53	Kızıltaş	Laleli
54	Kuyumcu Bahşayiş	Laleli
55	Bostancıbaşı Abdullah Ağa	Langa
56	Çoban Çavuş	Langa
57	İneBey	Langa
58	Sarı Nasuh	Macuncukasım
59	Hacı Küçük Ahmet Çelebi	Mahmudpaşa
60	Hoca Kasım Gürani	Mahmudpaşa
61	Mahmut Paşa-yı Veli	Mahmudpaşa
62	Cezeri Kasım Paşa	Mahmudpaşa
63	Nuri Dede	Mollagürani
64	Seydi Bey	Mollagürani
65	Mollagürani	Mollagürani
66	Dizdariye	Peykhane
67	Koğacı Sinan Ağa	Peykhane
68	Hacı Hüseyin	Samatya
69	Hoca Kadın	Samatya
70	Sarı Nasuh	Sarıgüzel
71	Gazi Atik Ali Paşa	Sedefçiler
72	Hoşkadem	Şehzadebaşı
73	Hoca Gıyaseddin	Süleymaniye
74	Suhte Hatip	Süleymaniye
75	Şemseddin Mollagürani	Süleymaniye
76	Hoca Rüstem	Sultanahmed
77	Firuz Ağa	Sultanahmed
78	Hocapaşa	Sultanahmed
79	Kabasakal	Sultanahmed

Tablo 5.10 (devamı)

80	Üçler	Sultanahmed
81	Sekbanbaşı Yakup Ağa	Sultanbayezid
82	Sultan Bayezid-i Han-ı Veli	Sultanbayezid
83	Hatip Muslihiddin	Sultanselim
84	Karabaş	Sultanselim
85	Daye Hatun	Tarakçılar
86	Selçuk Hanım	Taşkasap
87	Katib Sinan	Tavşantaşı
88	Hüsam Bey	Tezgâhçılar
89	Çivizade	Topkapı
90	Saman Viran-ı Sani	Uzunçarşı
91	İbrahim Çavuş	Yayla
92	Çerağı Hasan	Yedikule
93	Hacı Evhaclüddin	Yedikule
94	İlyas Çelebi	Yedikule
95	Kürkçübaşı Hüseyin	Yedikule
96	Bucakbağı	Yedikule
97	Suhte Sinan	Yenibağçe
98	Defterdar Ahmed Çelebi	Yenibağçe
99	Tuti Abdüllatif Efendi	Yenibağçe
100	Kaptan Sinan	Yenibağçe Keçeciler

Tablo 5.9 ve 5.10'a bakıldığında sur içi mahallerinin XIX. yüzyıl boyunca yapısını sürdürerek devam ettiği görülmektedir. Çalışmamızda sur dışı mahalleleri hakkında fikir edinebildiğimiz 1845 tarihli belgede gördüğümüz 172 mahalle XIX. yüzyıl boyunca varlığını sürdürmüştür (bkz. Tablo 5.11) Son olarak sur içinde 1845 yılına ait verilerde ilk kez görülen ancak, 1885 yılına kadar kaynaklarda görülen 6 mahallenin olduğu tespit edilmiştir. (bkz. Tablo 5.12)

Tablo 5.11 Sur dışında süreklilik gösteren mahalleler (1845-1885)

No	**İsmi**	**Konumu**
1	Arnavutköy	Arnavutköy
2	Abbas Ağa	Beşiktaş
3	Köyiçi	Beşiktaş
4	Rum Ali	Beşiktaş
5	Sinan Paşa-yı Atik	Beşiktaş
6	Sinan Paşa-yı Cedid	Beşiktaş

Tablo 5.11 (devamı)

7	Süleymaniye	Beşiktaş
8	Vişnezade	Beşiktaş
9	Akbaba Karyesi	Beykoz
10	Anadoluhisarı	Beykoz
11	Anadolukavağı	Beykoz
12	Beykoz	Beykoz
13	Dereseki Karyesi	Beykoz
14	İncirköy	Beykoz
15	Yalıköy	Beykoz
16	Kamer Hatun	Beyoğlu
17	Katib Mustafa Çelebi	Beyoğlu
18	Büyükdere Karyesi	Büyükdere Karyesi
19	İslambey	Eyüp
20	Sofular	Eyüp
21	Süleyman Subaşı	Eyüp
22	Zeynep Hatun	Eyüp
23	Evlice Baba	Eyüp
24	Cebecibaşı	Eyüp
25	Kasım Çavuş	Eyüp
26	Ali Paşa-yı Cedid	Eyüp
27	Aşçıbaşı	Eyüp
28	Fethi Çelebi	Eyüp
29	Baba Haydar	Eyüp
30	Cezeri Kasım Paşa	Eyüp
31	Davud Ağa	Eyüp
32	Defterdar Kara Süleyman Çelebi	Eyüp
33	Defterdar Mahmud Efendi	Eyüp
34	Dere Nam-ı Diğer Nazperver	Eyüp
35	Emir Buhari	Eyüp
36	Kızılmescid	Eyüp
37	Nişancı Mustafa Paşa-yı Atik	Eyüp
38	Selahi Mehmed Bey	Eyüp
39	Servi	Eyüp
40	Şah Sultan	Eyüp
41	Topçular Karyesi	Eyüp
42	Zal Mahmud Paşa	Eyüp
43	Cami-i Kebir	Eyüp
44	Mehmed Bey	Eyüp
45	Takkeci	Eyüp
46	Otakçıbaşı	Eyüp
47	Alaca Mescid	Galata
48	Arab Camii Nam-ı Diğer Camii Kebir	Galata
49	Bereket-zade	Galata
50	Emekyemez	Galata
51	Hacı Ammi	Galata

Tablo 5.11 (devamı)

52	Kemankeş Mustafa Paşa	Galata
53	Okçu Musa	Galata
54	Sultan Bayezid	Galata
55	Şehsuvar	Galata
56	Yeni Camii	Galata
57	Yolcuzade	Galata
58	Abdüsselam	Hasköy
59	Hacı Şaban	Hasköy
60	Keçeci	Hasköy
61	Kiremitçi Ahmed Çelebi	Hasköy
62	Sütlüce	Hasköy
63	Turşucu	Hasköy
64	Mahmud Çavuş	İstinye Karyesi
65	Kürkçübaşı	İstinye Karyesi
66	Neslişah Sultan	İstinye Karyesi
67	Cafer Ağa	Kadıköy
68	Osman Ağa	Kadıköy
69	Eren Karyesi	Kadıköy
70	Kâğıthane Köy	Kâğıthane
71	Kanlıca	Kanlıca
72	Baş Hasan Efendi	Kasımpaşa
73	Bedreddin	Kasımpaşa
74	Cami-i Kebir	Kasımpaşa
75	Cezayirli Gazi Hasan Paşa	Kasımpaşa
76	Çatma Mescid	Kasımpaşa
77	Eyyilhüm Ahmed Efendi	Kasımpaşa
78	Hacı Ferhad	Kasımpaşa
79	Hacı Hüsrev	Kasımpaşa
80	Hacı Şaban	Kasımpaşa
81	Kulaksız Ahmed Kaptan	Kasımpaşa
82	Kurt Çelebi	Kasımpaşa
83	Piyale Paşa-ı Kebir	Kasımpaşa
84	Piyale Paşa-ı Sagir	Kasımpaşa
85	Sahaf Muslihüddin	Kasımpaşa
86	Seferikoz	Kasımpaşa
87	Seyid Ali Çelebi	Kasımpaşa
88	Sinan Paşa	Kasımpaşa
89	Sirkeci Muslihüddin	Kasımpaşa
90	Sururi Mehmed Efendi	Kasımpaşa
91	Tahtakadı	Kasımpaşa
92	Tozkoparan	Kasımpaşa
93	Yahya Kethüda	Kasımpaşa
94	Merdiven Nam-ı Diğer Merdiven Karyesi	Kızıltoprak
95	Kandilli	Küçüksu

Tablo 4.11 (devamı)

96	Çengelköyü	Kuleli
97	Mirgün	Mirgün Karyesi
98	Kuruçeşme	Ortaköy
99	Ali Pertek	Rumelihisarı
100	Ali Torlak	Rumelihisarı
101	Arpaemini	Rumelihisarı
102	Hacı Kemaleddin	Rumelihisarı
103	Rumeli Kavağı	Rumelikavağı
104	Sarıyer Karyesi	Sarıyer
105	Hacı Osman Reis	Tarabya
106	Cihangir	Tophane
107	Çeşmi Hüseyin Efendi	Tophane
108	Defterdar Ebülfazl	Tophane
109	Ekmekçibaşı	Tophane
110	Firuz Ağa	Tophane
111	Hacı Memi	Tophane
112	Hacı Recep	Tophane
113	İlyas Çelebi	Tophane
114	Karabaş Mustafa Ağa	Tophane
115	Kazgancıbaşı	Tophane
116	Kılıç Ali Paşa	Tophane
117	Kitabi Ömer Paşa	Tophane
118	Kuloğlu	Tophane
119	Molla Çelebi	Tophane
120	Muhiddin Fenari	Tophane
121	Müeyyed-zade	Tophane
122	Ömer Avni Efendi ve mulḥaḳātı Fatma Hatun	Tophane
123	Perizad Hatun	Tophane
124	Pürtelaş Hasan Efendi	Tophane
125	Sakabaşı	Tophane
126	Selime Hatun	Tophane
127	Sirkeci Mescid	Tophane
128	Süheyl Bey	Tophane
129	Şahkulu	Tophane
130	Tomtom	Tophane
131	Yahya Çelebi	Tophane
132	Yeldeğirmeni	Tophane
133	Takkeci	Topkapı Harici
134	Arakıyeci Hacı Cafer	Üsküdar
135	Arakıyeci Hacı Mehmed	Üsküdar
136	Dağ Hamamı	Üsküdar
137	Debbağlar	Üsküdar
138	Hayreddin Çavuş	Üsküdar
139	Hüsna/Hesna Hatun	Üsküdar

140	İstavroz Mahallesi	Üsküdar
141	Kazasker Ahmed Efendi	Üsküdar
142	Kefçe Dede	Üsküdar
143	Murad Reis	Üsküdar
144	Pazarbaşı	Üsküdar
145	Tavaşi Hasan Ağa	Üsküdar
146	Valide-i Atik	Üsküdar
147	Ahmed Çelebi	Üsküdar
148	Durbali	Üsküdar
149	Selami Ali	Üsküdar
150	Solak Sinan	Üsküdar
151	Toygar Hamza	Üsküdar
152	Gerede	Üsküdar
153	Gülfem Hatun	Üsküdar
154	Hamza Fakih	Üsküdar
155	Rum Mehmet Paşa	Üsküdar
156	Bulgurlu	Üsküdar
157	Bulgurlu Mescid	Üsküdar
158	Davud Paşa	Üsküdar
159	Evliya Hoca	Üsküdar
160	Kısıklı	Üsküdar
161	Süleyman Ağa	Üsküdar
162	Tembel Hacı Mehmed	Üsküdar
163	Mirahor	Üsküdar
164	Sinan Paşa	Üsküdar
165	Aşçıbaşı	Üsküdar
166	Ihsaniye	Üsküdar
167	Selimiye	Üsküdar
168	Beylerbeyi	Üsküdar
169	Ayazma	Üsküdar
170	Salacak	Üsküdar
171	Güzelce Ali Paşa	Yeniköy
172	Molla Çelebi	Yeniköy

Tablo 5.12 Sur içinde süreklilik gösteren mahalleler (1845-1885)

No	**İsmi**	**Konumu**
1	Seyid Hasan	Ahurkapı
2	Hacı Ali	Balat
3	Hacı Abbas	Eğrikapı
4	Fevziye	Şehzadebaşı
5	Derun-u İmaret	Sultanahmed
6	Emir	Temurkapı

Sonuç olarak XIX. yüzyıl İstanbul mahallelerinin sürekliliği iki döneme ayrılmaktadır. Bunlardan ilki 1829 ve 1830 yılları arasında yalnızca sur içinde gördüğümüz mahalleler, ikincisi ise şehrin 12 kol olarak sur dışını da kapsayarak gelişimini anlayabildiğimiz mahalleler. Böylece, her iki dönemde de mahallelerin niceliksel çoğunluğunun korunduğu görülmüştür. (bkz. Harita 5.2)

Çalışmamızın bulgularından en önemlisi şüphesiz şehirde yaşanan idari sınır değişiminin mahalle sayılarına doğrudan oluşturduğu etkidir. Görülüyor ki kaynaklarda geçen mahalleler XIX. yüzyıl İstanbul'una yönelik idari tahliller yapmamıza olanak sağlarken, aynı zamanda şehrin gelişiminin hangi bölgelere yoğunlaştığını da göstermektedir. Kanaatimizce çalışmamız boyunca tespit edebildiğimiz yeni mahallelerin gelişiminde şehirdeki ulaşım imkânlarının rolü büyüktür. Bununla birlikte, şehir içi ulaşım kolaylaşırken İstanbulluların çalıştığı yerlerle ikamet bölgeleri farklılaşmasının imkânı doğmuştur. "Yeni İstanbul'un" doğuşu klasik yerleşim topografyasının şehrin tüm noktalarına gelişmesine sebebiyet vermiştir. Artık sur dışı mahallelerinde klasik yerleşim yerlerinden daha fazla nüfus ve hane vardır. Böylece XIX. yüzyılın son çeyreğinde klasik şehir düzeni idari yapısından sıyrılıp belediye modeline geçerken, mahalle ölçeğinde gündelik hayatta bu değişime uyum sağlamıştır.

KAYNAKÇA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

BOA, Osmanlı Arşivi, Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi [A.{DVN.MHM.d]. 952/72.

BOA, Osmanlı Arşivi, *Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü Evrakı* [DH.UMVM] 75/17

BOA, Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümâyun [HAT]. 336/19270

BOA, Osmanlı Arşivi, *İbnülemin Dahiliye* [İE.DH] 35/3087.

BOA, Osmanlı Arşivi, *Maliye Ceride Defterleri [Maliye Ceride Defterleri] 1900.*

BOA, Osmanlı Arşivi, Nufus Defteri [NFS.d]. 569.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye [Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi]. İstanbul: Darü't- Tıbaatü'l-Amire, 1294.

Celal Esad*. Kadıköy Hakkında Tedkikât -ı Belediyye*. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı. 1314.

Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Koleksiyonu. "Esami-i Mahallat" t.y.

İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi. "Ba-İrade-i seniye-i cenab-ı padişahi bu kere icra olunan tahrir-i sabık yoklaması mucibince Dersaadet ve bilâd-ı selasede mevcud nüfusun istatistik cetveldir." İstanbul: Nezâret-i Umur-ı Dâhiliye Sicil-i Nüfus İdare-i Umumiyesi, 1302.

İBB Atatürk Kitaplığı. "Bu kerre müteallik buyurulan irade-i seniyye-i cenâb-ı padişahî mantuk-ı celiline tevfikan Dersaadet bilâd-ı selâse on daire-i belediyeye taksim olunmuş

ve tahrîr-i emlak idareleriyle tahsil memuriyetleri dahi devâir-i belediye maiyetlerine verilmiş olduğundan her bir dairenin merkeziyle hududunu ve şâmil olduğu mahallâtı mübeyyin defterdir" t.y.

İBB Atatürk Kitaplığı. "Esami-I Mahallat" t.y. [Bel_Osm_B.00081/02]

İBB Atatürk Kitaplığı. "İşbu bin iki yüz doksan dört senesi Safer'inin yirmi yedisine ve Mart ibtidasına müsadif olan Salı günü içtimaı mukarrer olan heyet-i mebusan için yalnız bu defaya mahsus olmak üzere Dersaadet ve mülhakatından beşi müslim ve beşi gayr-i müslim olarak intihab olunacak mebusların suret-i intihabına dair beyannamedir." [1293]

İBB Atatürk Kitaplığı. "Şehremaneti hudûdu dâhilinde bulunan mahallât esâmîsi" Dersaadet [İstanbul]: 1329 R [1913 M].

Mehmed Raif. *Mir'ât-ı İstanbul cilt 2* İstanbul: İstanbul: [yayl.y.], 1327.

Mehmet Raif. *Mir'ât-ı İstanbul. 1. cilt*. İstanbul: Âlem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekâsı,

Osman Nuri. *Mecelle-i Umur-u Belediyye* cilt I. İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1922.

Takvim-i Vekayi, 560. (1274)

İKİNCİL KAYNAKLAR

Açık, Turan. "Mahalle ve Camii: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mahalle Tipleri Hakkında Trabzon Üzerinden Bir Değerlendirme" *OTAM*, 35 (Bahar, 2014): 1-39.

Ak, Levent. "Osmanlı Coğrafyasında Mahalle Kültürü "Bir Komşuluk Sevdası ki Yüz Yıldır Sürer Gelir" Uluslararası Osmanlı Coğrafyasında Mahalle Kültürü Sempozyumu, Bursa, 13-16 Ekim 2011.

Akbulut, Rıfat. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* cilt 3. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.

Akdeniz, Hüseyin. *Mühür Yerel Yönetimlerde Köy ve Mahalle Yönetimi*. Ankara: İtalik Kitap, 2018.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Devleti'nde Belediye Teşkilatı ve Belediye Kanunları*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2005.

Akın, Nur. *Dünden Bugüne İstanbul Ansikolopedisi* cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

Aksoylu, Sevin. "Transformatıon of The Urban Patterns of Istanbul Under The Effects Of The Modernızatıon Durıng The Ottoman Perıod." *WIT Transactions on State of the Art in Science and Engineering,* Vol 97 (2017): 297-306.

Aktepe, Münir. "XVII. Asra ait İstanbul Kazası Avarız Defteri." *Istanbul Enstitüsü Dergisi III* (1957): 109–39.

Aktepe, Münir. *TDV İslâm Ansiklopedisi* cilt 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.

Aktepe, Münir. *XVII. Asra Ait İstanbul Kazası Avarız Defteri*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1957.

Aktüre, Sevgi. "17. Yüzyıl Başından 19. Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehirsel Yapının Değişme Süreci." *M.E-T.U. Journal of the Faculty of Architecture* 1/1. (Bahar, 1975): 101-128.

Akyıldız, Ali. "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kuruluşu ve Gelişimine Genel Bir Bakış." *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 14. (2006): 11–30.

Alus, Sermet Muhtar. *İstanbul Kazan Ben Kepçe*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

Alver, Köksal. "Mahalle: Mekân ve Hayatın Esrarlı Birlikteliği." *İdeal Kent* 2. (Aralık, 2010): 116-139.

Alver, Köksal. *Mahalle: Mahallenin Toplumsal ve Mekansal Portresi*. İstanbul: Hece Yayınları, 2013.

Amicis, Edmondo. *İstanbul*. çev. Sevinç Tezcan Yanar. İstanbul: Pegasus Yayıncılık, 2009.

Ardaman, Emel. "Perspective and Istanbul, the Capital of the Ottoman Empire." *Journal of Design History* 20, no. 2 (2007): 109-130.

Aydınlı, Halil İbrahim. "Yeni Yönetim Anlayışı ve Yerelin Yerelleştirilmesi: Mahalle Yönetimi." *Yerel Yönetim ve Denetimi* 8/5. (2003): 28-33.

Aysu, Çidğdem. "İstanbul Şehrinden Metropoliten İstanbul'a Mahallelerin Mekânsal Dağılışı 1950- 2001." *İstanbul Dergisi*, 40. (Ocak, 2002): 51-58.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. "Fatih Devrinde İstanbul Mahalleleri." *Vakıflar Dergisi* 4. (1968): 249-261.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. *19 Asırda İstanbul Haritası*. İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1958.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Fâtih devri Mimarisi*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1953.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu*. İstanbul: Doğuş Matbaası, 1958.

Baday, Ömür Nihal. "Modern kent Mekânlarında Mahallenin Konumu" Yüksek lisan tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011.

Barkan, Ömer Lütfİ, ve Ekrem Hakkı Ayverdi. *İstanbul Vakıflar Tahrir Defteri,* İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti. 1970.

Başaran, Betül. "The 1829 Census and Istanbul's Populatıon durıng the Late 18th and Early 19th Centurıes." *Studies on Istanbul and Beyond: The Freely Papers, Volume 1*. Ed.

Ousterhout, Robert G.Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology; 2017.

Başaran, Betül. 'Unidentified' City Dwellers and Public Order in Istanbul Neighborhoods at the End of the 18th Century." MESA, Boston, Kasım, 2009.

Bayartan, Mehmet. "Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle." İ*stanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi* 13 (2005): 93–107.

Bayramoğlu Alada, Adalet. "Osmanlı-Türk Şehrinde Mahalle" Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1989.

Bayramoğlu Alada, Adalet. *Osmanlı Şehrinde Mahalle*. İstanbul: Sümer Kitapevi, 2008.

Baytaran, Mehmet. "Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle." *Coğrafya Dergisi 13.* (2012): 93- 107.

Behar, Cem. *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1424-2008) - Osmanlı İstanbul'unda Kasap İlyas Mahallesi*. İstanbul: Yapıkredi Yayınları, 2014.

Bergen, Lütfi. "Medeniyetin Cüzü: Mahalle." *İdealKent* 1. (2010): 116-139.

Beydilli, Kemal. *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2013.

Bilgili, Bilal. ve Nurhilal Şimşek. "XIX. Yüzyıl Kamu Yapılarının Üsküdar Mahallelerine Etkisi: Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Bir Okuma. " Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX. İstanbul, Kasım, 11-13, 2016.

Bingöl, Sedat. "Nineteenth Century Ottoman Neighborhoods Visited by Courage Sleeplessness and Dead Bodies." *Middle Eastern Studies,* 51/2. (2015): 254-268.

Bingöl, Sedat. ” İstanbul'da 1829 Nüfus Sayımı ve Bazı Mahallelerin Müslüman Nüfusu Üzerine Bir İnceleme.” *Tarih Araştırmaları Dergisi XXIII* 36. (2004): 43-60.

Bingöl, Sedat. *1829 İstanbul Nüfus Sayımı ve Tophane Kasabası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2004.

Bostan, Hanefi. ”Üsküdar’ın Sınırları ve Demografisi (XV-XIX. Yüzyıl).” X. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu. İstanbul, Ekim, 19 – 21, 2018.

Canatar, Mehmet. "1009/1600 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri’ne Göre Nefs-i İstanbul’da Bulunan Mahalleler ve Özelliklerine Dair Gözlemler." *Osmanlı İstanbulu I*. ed. Feridun Emecen ve Emrah Sefa Gürkan. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 2013.

Canatar, Mehmet. "İstanbul’un Nahiye ve Mahalleleri (1453-1923)." *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Siyaset ve Yönetim*. Ed. Feridun Emecen ve Coşkun Yılmaz. İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2015. 218-245.

Canatar, Mehmet. "Osmanlı Döneminden Kalan İstanbul Vakıflarına Ait Son Tahrir Defteri." *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 47/48. (2010-2011): 391-398.

Canatar, Mehmet. *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 1009 (1600) Tarihli*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2004.

Cansever, Turgut. “Osmanlı Şehri.” *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler I.* ed. Vecdi Akyüz. İstanbul: İlke Yayınları, 2005. 301-319.

Cansever, Turgut. *İslam'da Şehir ve Mimari.* haz. Mustafa Armağan. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.

Cerasi, Maurice M. *Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*. çev. Aslı Ataöv. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

Cezar, Mustafa. *Osmanlı Başkenti İstanbul*. İstanbul: EKAV Eğitim Kültür ve Araştırma Vakfı, 2009.

Çadırcı, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.

Çelik, Gözde. "Tanzimat ve Tarihi Yarımada'nın Yeni Mimari Çehresi." *Geç Osmanlı Döneminde Sanat Mimarlık Ve Kültür Karşılaşmaları.* İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Çelik, Zeynep. *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbu*l. çev. Selim Deringil. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Çetin, Cemal. "Osmanlı Toplumunda Mahalleden İhraç Kararları ve Tatbiki: Konya Örneği (1645- 1750)." *International Journal of History* 6/6. (2014): 43-70.

Çetin, Osman. "Mahalle Hayatından Kadı Sicillerine Yansıyanlar (Bursa Örneği)."Uluslararası Osmanlı Coğrafyasında Mahalle Kültürü Sempozyumu, Ekim-13-16, 2011.

Çifçi, Cafer. "Osmanlı'da Mahalle Avârız Vakıfları: Bursa Örneği (1749-1784)." *Akademik Araştırmalar Dergisi* VIII/ 29. (2006): 51-69.

Çokuğbaş, Işıl. *Bekâr Odaları ve Meyhaneler Osmanlı İstanbulu'nda Marjinalite ve Mekân 1789 – 1839.* İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2016.

Demirci Akyol, Esra. "Social Structures of Mahalles in Aleppo and Damascus According to Seventeeth Century Avariz and Cizye Registers." Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Sonrası Çalışmaları Komitesi II, 4-8 Ekim 2016 Trabzon/ Türkiye, II. cilt, 201-215.

Demirel, Ömer. "Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur, Saray, Mahalleler ve Sosyo-Kültürel Eserler." *Tarih İncelemeleri Dergisi,* XII*.* (1997): *95-124.*

Duben, Alen. ve Cem Behar. *İstanbul Haneleri: Evlilik Aile ve Doğurganlık 1880 - 1940* . çev. Nuray Mert. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi cilt 5. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.

Ekdal, Müfid. *Bizans metropolünde ilk Türk köyü Kadıköy*. İstanbul: Kadıköy Belediye Başkanlığı, 1996.

Eldem, Edhem. "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente." *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul.* çev. Servet Yalçın. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

Engin, Vahdettin. "İstanbul'da Kara Ulaşımı." *Antik Çağdan XXI Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* cilt 6. İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2015. 392-413.

Ensari Kara, Fahrunnisa. "Fetih ile Birlikte Kurulan Bir Semt Eyüp ve Fetih'ten Günümüze Ulaşan Mahalleler." Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VII. Eyüpsultan Sempozyumu, Mayıs 9-13 2003.

Ensari Kara, Fahrünnisa. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* cilt 3. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.

Ergenç, Özer. "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine." *The Journal of Ottoman Studies*. 4/4 (1984): 69-78.

Ergenç, Özer."Osmanlı Düzeni İçinde Mahalle Hayatı." Uluslararası Osmanlı Coğrafyasında Mahalle Kültürü Sempozyumu, Bursa Ekim 13-16, 2011.

Ergin, Osman Nuri. *Fatih İmareti Vakfiyesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1945.

Ergin, Osman Nuri. *Mecelle-I Umur-I Belediyye* cilt 2. İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

Ergin, Osman Nuri. *Mecelle-I Umur-u Belediyye* cilt 3. İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

Ergin, Osman Nuri. *Mecelle-I Umur-u Belediyye cilt 4*. İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

Ergin, Osman Nuri. *Muhtasar Mecelle-i umur-ı Belediye*. İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2017.

Ergin, Osman Nuri. *Türkiye'de Şehircilik Tarihi İnkişafı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1936.

Erses, Selma Mine. "Mahalle Kimliği." *İstanbul Dergisi,* 40. (Ocak, 2002): 59-65.

Erten, Hayri. "XVII-XVIII. Yüzyıl Konya'da Sosyo Kontrol Mekanizması Olarak Mahalle Şuuru." *Türk- İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 5. (2008): 161-182.

Ertuğrul, Ali Dost. "19. Yüzyıl İstanbul Kentsel Dönüşümü'nde Üsküdar ve Koruma Sorunları" Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2012.

Eryılmaz, Bilal. *Tanzimat ve Yönetimde* Modernleşme. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.

Eşref Eşrefoğlu, "İstanbul'da İhtisâb Mevzuât1 Ve 1682-1684 Senelerinde İhtisâb Mukataası İle İlgili Bir Belge." *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 4/5. (Ağustos, 1973-1974): 196-211.

Etem Çakır, İbrahim. "XVI. Yüzyılda Ayntab'da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü." *Türk Dünyası Sosyal Bilimler* Dergisi. 63. (2012): 31-54.

Fatih Mehmet II Vakfiyeleri. Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyat, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1938.

Fleet, Kate, ve Ebru Boyar. *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi*. çev. Serpil Çağlayan. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2014.

Galitekin, Ahmed Nezih. *Osmanlı kaynaklarına göre İstanbul: câmi, tekke, medrese, mekteb, türbe, hamam, kütübhâne, matbaa, mahalle ve selâtîn imâretleri*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2003.

Gençer, Ceylan İrem, ve Işıl Çokuğraş. "Regulation of Urban Space in the Ottoman State: The Case of Istanbul (1820–1900)." *Megaron* 11/1. (2016): 1-14.

Göktaş, Uğur. "Boğaziçi'nde Deniz Ulaşımı ve Şirket-i Hayriye." *Türkler Ansiklopedisi* cilt 14. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 2002. 493-500.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk. *Osmanlı İstanbul'unun ilk yapıları: hisarlar ve mahalleleri*. İstanbul: Turing Yayınları, 2016.

Gül, Murat ve Rıchard Lamb. "Mapping, Regularizing and Modernizing Ottoman Istanbul: Aspects of the Genesis of the 1839 Development Policy." *Urban History* 31, no. 3 (2004): 420-36.

Gül, Murat. *Modern İstanbul'un Doğuşu: Bir Şehrin Dönüşümü ve Modernizasyonu*. çev. Büşra Helvacıoğlu. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2018.

Gülersoy, Çelik. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* cilt 5. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

Güneş, Ahmet. "16. ve 17. Yüzyıllarda Üsküdar'ın Mahalleleri ve Nüfusu." Üsküdar Sempozyumu, İstanbul, Mayıs, 23-25, 2003.

Güneş, Mehmet. *Osmanlı Döneminde Muhtarlık ve İhtiyar Meclisi (1829-1871)*. İstanbul: Kitabevi, 2014.

Güneş, Yaşar. "Mahalle Yönetimi." *Türk İdare Dergisi* 465. (Aralık 2009): 113-128.

Gürsakal, Necmi. "Mahalle Biriminden Mahalle Bilimine." *Bursa'nın Tarihi Mahalleleri II.* ed. Neslihan Dostoğlu, Necmi Gürsakal ve Aziz Elbas. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2011.

Gürses Söğüt, Sibel. "19. Yüzyıl İstanbul'unda Modern İmar Uygulamaları: Yangın Yeri Düzenlemeleri." *Toplumsal Tarih*, 271. (2016). 50-62.

Hamadeh, Shirine. "The City's Pleasures: Architectural Sensibility m Eighteenth-Century Istanbul" Doktora tezi, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü, 1998.

Han, Ayhan. "İstanbul ve Galata Hendeklerinde Kentsel Toprak Kulanımı." *Tarih Dergisi*, 64 (2016/2): 27-71.

Işın, Ekrem. "19. Yy'da Modernleşme ve Gündelik Hayat." *Tanzimattan Cuhuriyete Türkiye Ansiklopedisi cilt 2* İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

Işın, Ekrem. *Dünden Bugüne İstanbul Ansikopedisi* Cilt 4. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.

İnalcık, Halil. *İstanbul Tarihi Araştırmaları: Fetihten Sonra İstanbul'un Yeniden İnşası Bilâd-i Selâse, Galata, Eyüp, Üsküdar.* İstanbul: Türkiye İş bankası Yayınları, 2017.

İnalcık, Halil. TDV İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

İnalcık, Halil. *The survey of Istanbul*. İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

İpşirli, Mehmet. "İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri, 1009/1600 Târîhli, İstanbul'un 550. Fetih Yılı İçin." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* Cilt 3, 5. (2005): 823-82.

İpşirli, Mehmet. *TDV İslam Ansiklopedisi* cilt 4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

İşli, Emin Nedret. "İstanbul'un Mahalle İsimlerine Ait Kaynaklar ve 1876-1877 Tarihli

"Esami-i Mahallat." *İstanbul Dergisi*, 40 (Ocak, 2002): 71-77.

Kafescioğlu, Çiğdem. “The Ottoman Capital in the Making: The Reconstruction of Constantinople in the Fifteenth Century.” Doktora Tezi, Harvard Üniversitesi, 1996.

Kafesçioğlu, Çiğdem. *Constantinopolis/Istanbul: Cultural Encounter, Imperial Vision, and the Construction of the Ottoman Capital*. University Park, Pa: Pennsylvania State University Press, 2009.

Kaplanoğlu, Raif. “Mahalle Hukukunda “Hüsn-i Hâl”, “Sû-i Hâl” ve Mahalleden İhraç Kararları Araştırmaları.” *Kent Tarihi ve Kültür Dergisi* X/36. (2012): 49-57.

Kaplanoğlu, Raif. *İlk Nüfus Sayımlarına Göre İstanbul'da Nüfus ve Kentleşme*. Bursa: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2015.

Kara, Hayrettin. “Osmanlı’nın Mahalle Sakinleri: Mecnunlar, Deliler ve Ölüler.” *Osmanlılarda Sağlık* cilt I. (2006): 197-205.

Karakuyu, Mehmet, Saadet Tuğçe Tezer, ve Hatice Balık. “İstanbul’un Tarihsel Topoğrafyası ve Literatür Değerlendirmesi.” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi İstanbul Tarihi* 8/16. İstanbul: Elma Basım, 2010. 33-60.

Karpat, Kemal. *Osmanlı Nüfusu.* İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Kavruk, Hikmet. *Mahalle Yerleşimi ve Yönetimi*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.

Kaya, Alp Yücel ve Yücel Terzibaşoğlu. "Tahrir’den Kadastro’ya: 1874 İstanbul Emlak Tahriri ve Vergisi “Kadastro tabir olunur tahrir-i emlak.” *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* 9. (2009): 9-58.

Kaya, Önder. *Cihan Payitahtı İstanbul 2500 Yıllık Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.

Kazıcı, Ziya. “Osmanlı Şehir İdaresinde İhtisab Müessesi.” *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler cilt 1.* Ed. Vechi Akyüz. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2005: 358-371.

Kazıcı, Ziya. *TDV İslâm Ansiklopedisi* cilt 18. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakıf: 1998.

Kırmızı, Abdülhamit. “Şehremanetinden Günümüze İstanbul’un Yönetimi.” *Kültürler Başkenti İstanbul*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 2010. 526-531.

Kıvrım, İsmail. “Osmanlı Mahallesinde Gündelik Hayat (17. Yüzyılda Gaziantep Örneği).” *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* VIII/ 1 /2009): 231-255.

Koç, Emre. “Osmanlı Mahallesinde Cemaat İçi Ahlaki Oto-Kontrol Sistemi: Suç ile Suçlunun Tespiti, Kavramsallaştırılması ve Suçlunun Dışlanması (İhraç).” *Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* 71. (2019): 120-148.

Koç, Yunus. "Osmanlı Dönemi İstanbul Nüfus Tarihi." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8/16 (2010). 171-199.

Kolektif, *Bir Semte Vefa*. der. Bilge Özel İmanov ve Yunus Uğur. İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.

Kuban, Doğan. "İstanbul'un Tarihî Yapısı." *Mimarlık Dergis*i 8/5 (1970): 25-48.

Kuban, Doğan. *Dünden Bugüne İstanbul* Ansiklopedisi cilt 4. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

Kuban, Doğan. *İstanbul Bir Kent Tarih*i. Çev. Zeynep Rona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1996.

Küçükbakır, Hamit. *TDV İslam Ansiklopedisi* cilt 2. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

Kütükçü, Tamer. *Geçmiş Zamanların, Mekânların ve Hatırlamaların Rafında*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.

Kütükoğlu, Mübahat. *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

Kütükoğlu, Mübahat. *TDV İslâm Ansiklopedisi* cilt 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.

Mansel, Phılıp. *Konstantiniyye- Dünyanın Arzuladığı Şehir 1453-1924*. çev. Şerif Erol. İstanbul: Everest Yayınları, 2007.

Mehmed Raif. *Mir'ât-ı İstanbul 1. Cilt Asya Yakası*. haz. Günay Kut ve Hatice Aynur. İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı Yayınları. 1996.

Mumford, Lewis. *Tarih Boyunca Kent - Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*. çev. Tamer Tosun ve Gürol Koca. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.

Musa Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatı'nın Kurulması Üzerine Bir İnceleme." *Belleten*, cilt: XXXIV, 135 (Temmuz, 1970): 409-420.

Oktay, Tarkan. "Osmanlı Döneminde Modern Belediye Kurumunun Doğuşu ve Gelişimi." *Selçuklu'dan Cumhuriyet'e Şehir Yönetimi*. ed. Erol Özvar ve Arif Bilgin. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayını, 2008. 377-402.

Oktay, Tarkan. *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti.* İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.

Oku, Esra. "Galata Surları'nın Yıkım Süreci" Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2011.

Olbak Mazak, Ferda. "Fatih Dönemi İstanbul'unda Yeni Yerleşim Mahalleleri Nüfus Yapısı ve İskân Siyaseti (1451-1481)." Fatih Sempozyumları I-II, İstanbul, 2007.

Ortaylı, İlber. “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler.” *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* cilt 1. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985*. 239-245.*

Ortaylı, İlber. “Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetimler.” *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler* cilt 2. ed. Vechi Akyüz. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2005. 69-91.

Ortaylı, İlber. *İstanbul'dan Sayfalar.* İstanbul: Turkuvaz Kitap, 2011.

Ortaylı, İlber. *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 2018.

Ortaylı, İlber. *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2017.

Öz, Tahsin. *Zwei stiftungsurkunden des Sultans Mehmed II. Fatih*. İstanbul: Istanbul des Archäologischen Institutes des Deutschen Reiches, 1935.

Özbek Eren, İmre. M*ahalle Yeni Bir Paradigma Mümkün mü?.* İstanbul: Tuti Kitap, 2017.

Özcan, Koray. “Tanzimat’ın Kent Reformları: Türk İmar Sisteminin Kuruluş Sürecinde Erken Planlama Deneyimleri (1839–1908).” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 7/2. (2006): 149-180.

Özcan, Serpil. XIX. Yüzyıl İstanbul Tekkeleri ve Mekânsal Konumlanışları” Basılmamış Yüksek lisans tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi. 2020.

Özcan, Tahsin. “Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol Ve Kefalet Sistemi.” *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* I/1. (2001): 129-151.

Özege, Seyfettin. *Eski harflerle basılmış Türkçe eserler kataloğu,* Cilt 5 (Ek*)*. İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1971.

Özgen, Mutlu. “Osmanlı Kentinde Mahalle“ *Toplumsal Tarih* 149. (Mayıs, 2006): 62-63.

Rosenthal, Steven T. *The Politics of Dependency: Urban Reform in Istanbul*. Kaliforniya: ABC Clio, 1980.

Rosenthal, Steven. “Foreigners and Municipal Reform in Istanbul: 1855-1865.” *International Journal of Middle East Studies* 11/2. (Nisan, 1980): 227-245.

Seçkin, Selçuk. “Fatih Dönemi Mescit Merkezli Eyüp Mahalleleri.” Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VII. Eyüpsultan Sempozyumu, İstanbul, Mayıs 9-13 2003.

Selcen Onur, Seniye, ve İbrahim Numan. “Fatih Döneminde Süleymaniye Bölgesindeki Mahalleler.” *bab Journal of FSMVU Faculty of Architecture and Design* 1/1. (2020): 3-30.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet. *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

Shaw, Stanford J. "The Population of Istanbul in the Nineteenth Century." *International Journal of Middle East Studies* 10, no. 2 (1979): 265-277.

Shaw, Stanford J. ve Kural Shaw,Ezel. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (2.Cilt)* çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: E Yayınları: 1994.

Somçağ, Selim. Dünden *Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* cilt 3. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

Şahin, Musa. ve Esra Işık. "Osmanlı'dan Cumhuriyete mahalle yönetim" *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 30. (2011): 221 - 229.

Şahin, Salih. *Bir Tatlı Huzur Beldesi Alemdağ.* İstanbul: Alemdağ Belediye, 2007.

Tamdoğan-Abel, Işık. “Osmanlı Döneminden Günümüz Türkiye'sine "Bizim Mahalle." *İstanbul Dergisi* 40. (2002): 66-70.

Tanman, Baha. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* cilt 6. İstanbul: İletişim Yayınları,

1994.

Tanpınar, Ahmed Hamdi. *Beş Şehir*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

Tanyeli, Uğur. "Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11 -15. yy.)" Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1987.

Tanyeli, Uğur. "Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde Konutun 'Reel' Tarihi." *Prof. Doğan Kuban'a Armağan* haz. Zeynep Ahunbay ve Deniz Mazlum. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1996; 57-71.

Taş, Hülya. "Mahallede Bir Arada Yaşama Kültürü " Uluslararası Osmanlı Coğrafyasında Mahalle Kültürü Sempozyumu, Bursa, 13-16 Ekim 2011.

Taş, Hülya. "Osmanlı Şehrinde "Mahalleli"nin Ortak Sorumluluğu Nasıl Değerlendirilebilir?" XVI. Türk Tarih Kongresi IV. Cilt-I. Kısım, 20-24 Eylül 2010, Ankara.

Taşkömür, Hikmet. "Osmanlı Mahallesi'nde Beşeri Münasebetler." *Mesken ve Mesken Mimarimiz*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1995.

Taşmür, Himmet. "Osmanlı Mahallesinde Beşeri Münasebetler." İslam Geleneğinden Günümüze: Şehir ve Yerel Yönetimler I içinde ed. Vecdi Akyüz. İstanbul: İlke Yayınları, 2005: 33–38.

Taylan, Ertuğrul. . "Osmanlı Mahalle İdaresi." *İller ve Belediyeler Dergisi* 55/653 (2000): 173-178.

Tekeli, İlhan. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm." *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* cilt 4. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985. 878-890.

Tekeli, İlhan. *İstanbul ve Ankara için Kent İçi Ulaşım Tarihi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

Tekeli, İlhan. *İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2013.

Tok, Özen "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)" *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18 (2005/1): 155-173.

Tok, Özen. "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)" *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* I/18. (2005/1): 155-173.

Toprak, Zafer. *Dünden Bugüne İstanbul Ansikolpedisi* Cilt 1. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

Topuz, Beyza. "In Pursuit Of Social Cohesion and Harmony in Urban Space: The External and Internal Dynamics of Neighborhoods in Early Eighteenth-Century Ottoman Istanbul." Yüksek lisans tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2018.

Topuz, Beyza." Osmanlı İstanbul Mahallelerinde Sosyal Kontrol." *6. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı* IV. cilt [İlahiyat, Psikoloji, Tarih]. Muş, 10-13 Mayıs 2017.

Tunç Yaşar. Fatma. "Değerlendirme: "The Ottoman Capital in the Making: The Reconstruction of Constantinople in the Fifteenth Century" Çiğdem Kafescioğlu, Doktora Tezi, Cambridge, Massachusetts. Harvard Üniversitesi 1996, 543 s." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3*,6. (2005): 763-774.

Uğur, Yunus. "Şehirler ve Şehirleşme" *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çevre ve Şehir*. ed. Fehmi Yılmaz. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi ve T.C. ve Çevre Şehircilik Bakanlığı, 2015. 310.

Uğur, Yunus. "The Hıstorıcal Interactıon Of The Cıty Wıth Its Mahalles: Ottoman Edirne

In The Late Seventeenth And Early Eıghteenth Centurıes.” Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2014.

Üner, Mehmet Emin. "Osmanlı’da Mahalle ve Çocuk." *Geçmişten günümüze şehir ve çocuk.* ed. Osman Köse. Samsun : Canik Belediyesi, 2016.

Yağcı, Zübeyde Güneş. "Osmanlı Toplumunda Mahallenin Dışındakiler: Bekâr odaları ve Bekârlar." Uluslararası Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi. Alcalá, İspanya, Ekim 1-3, 2013.

Yaşar, Ahmet. *TDV İslâm Ansiklopedisi EK-2*. İstanbu: Türkiye Diyanet Vakfı, 2016.

Yerasimos, Stefanos. "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine." *Tanzimat - Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. ed. Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015. 347-362.

Yılgür, Egemen. "Kumkapı Hisarında Bir Teneke Mahallesi: 19. Yüzyıl İstanbul’unda Erken Modern Kent Yoksulluğu." *İdealkent* 8. (2017): 538-576.

Yılgür, Egemen. “19. Yüzyıl İstanbul’unda Teneke Mahalleler: Kumkapı-Kadırga ve Nişantaşı- Taşocağı Örnekleri." *Açık Alan Sanat ve Tasarım Yazıları*, 1. (2019): 90-114.

Yılmaz, Vedat. ve Mehmet Mecek."Türkiye'de Mahalle Yönetimlerinin Tarihsel Gelişimi ve Hukuki Statüsü" *İdeal Ken*t, 27/10. (2019): 768-799.

Yılmaz, Coşkun. "Bir Haritanın Rehberliğinde 1845 İstanbulu" *Antik Çağdan XXI. yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi,* Cilt 3 içinde ed. Mehmet Karakuyu. İstanbul: İBB Yayınları, 2015. 562-585.

Yılmaz, Havva. “Everyday Lıfe, Status Groups And The Sayfıye Culture In Kadıköy Durıng The Second Constıtutıonal Perıod” Yüksek Lisans tezi. İstanbul Şehir Üniversitesi, 2017.

EK

A. XIX. yüzyıl İstanbul Mahalleleri Envanteri (1829-1885)

No	İsmi	Konumu	Farklı Konum	Farklı İsim	1829	1830	1845	1869	1877	1885
1	Abbas Ağa	Beşiktaş			0	0	1	1	1	1
2	Abbas Paşa	Tophane			0	0	1	0	1	0
3	Abdi Çelebi	Samatya			0	1	1	1	1	1
4	Abdi Subaşı	Fener	Sultanselim (1869)		1	1	1	1	1	1
5	Abdülvedud	Eyüp			0	0	0	1	1	1
6	Abdüsselam	Hasköy			0	0	1	1	1	1
7	Acı Hamam	Hocarüstem			0	0	1	0	0	0
8	Ahi Çelebi	Baba Cafer	Baba Cafer (1869)		1	0	1	1	0	0
9	Ahmed Çelebi	Üsküdar		Hacı Ahmed Çelebi Mahallesi (1869)	0	0	1	1	1	1
10	Ahmed Kethüda	Avrat Pazarı			1	1	1	1	1	1
11	Akbaba Karyesi	Beykoz		Akbaba Mahallesi (1869)	0	0	1	1	0	1
12	Akbıyık	Ahırkapı			1	1	1	1	1	1
13	Aksaray	Hırka-yı Şerif			0	0	1	0	0	0
14	Akseki	Cumartesi Pazarı	Hırka-yı Şerif (1869)		1	1	0	1	1	1
15	Akşemseddin	Yenibağçe			1	1	1	1	1	1
16	Alaca Mescid	Galata	.		0	0	1	1	1	1
17	Alembey	Kızılmusluk		Âlim Bey Mahallesi (1830)	1	1	0	0	1	1
18	Ali Fakih	Kocamustafa paşa		Yeldeğirmeni Mahallesi (1829)	1	1	1	1	1	1
19	Ali Paşa-yı Atik	Çarşı Kolu			0	1	0	0	0	0
20	Ali Paşa-yı Cedid	Eyüp		Yeni Ali Paşa Mahallesi (1877)	0	0	1	1	1	1
21	Ali Pertek	Rumelihisarı		Ali Pürtek Mahallesi (1877)	0	0	1	0	1	1
22	Ali Torlak	Rumelihisarı			0	0	1	0	1	1
23	Alibeyköy	Eyüp		Alibey Karyesi (1845)	0	0	1	1	1	0

24	Altıpoğaça	Kadıçeşmesi			1	1	1	1	1	1
25	Altunizade Ismail Efendi	Üsküdar			0	0	0	1	1	1
26	Âmine Hatun	Kumkapı			0	0	0	1	0	0
27	Anadolu Feneri	Beykoz			0	0	1	1	0	0
28	Anadoluhisarı	Beykoz			0	0	1	1	1	1
29	Anadolukavağı	Beykoz			0	0	1	1	0	1
30	Arab Camii Nam-ı Diğer Camii Kebir	Galata		Cami'i Kebir-i Galata Mahallesi (1845-69)	0	0	1	1	1	1
31	Arabacı Bayezid	Kocamustafa paşa		Arabacı Banyoları (1830)	1	1	1	1	1	1
32	Arakıyeci Hacı Cafer	Üsküdar		Arakiyeci Cafer Ağa Mahallesi (1845)	0	0	1	1	1	1
33	Arakıyeci Hacı Mehmed	Üsküdar		Arakiyeci Elhac Mehmed Ağa (1845)	0	0	1	0	1	1
34	Arnavutköy	Arnavutköy			0	0	1	0	0	1
35	Arpaemini	Rumelihisarı			0	0	1	0	1	1
36	Aşçıbaşı	Eyüp			0	0	1	0	1	1
37	Aşçıbaşı	Üsküdar			0	0	1	1	1	1
38	Âşık Paşa	Kadıçeşmesi	Müfti Hamamı (1829)		1	1	1	1	1	1
39	Asmalımescid Nam-I Diğer Kalfacıbaşı Yunus	Beyoğlu			0	0	0	0	0	1
40	Atik Ali Paşa	Karagümrük	Zincirlikuyu	Eski Ali Paşa Mahallesi (1877) Ali Paşa-i Atik Mahallesi (1830) Atik Paşa Mahallesi (1829)	1	1	1	1	1	0
41	Atik Mustafa Paşa	Ayvansaray		Mustafa Paşa-yı Atik Mahallesi (1869) Mustafa Paşa Mahallesi (1830-1877)	0	1	0	1	1	1
42	Avcı Bey	Eğrikapı			1	1	1	0	1	1
43	Avni Efendi	Tophane			0	0	1	1	1	0
44	Aya Nikola Kilisesi	Yeniköy			0	0	0	0	0	1
45	Ayasofya-yı Kebir	Ayasofya-yı Kebir	Ayasofya-yı Kebir el-maruf (1829)		1	0	1	0	1	1

46	Ayasofya-yı Sagir	Ayasofya-yı Sagir		Küçük Ayasofya Mahallesi (1829)	1	1	1	0	1	1
47	Ayaspaşa	Tophane			0	0	0	1	0	1
48	Ayazma	Üsküdar			0	0	1	0	1	1
49	Aydın Kethüda	Mevlevihane Yenikapı	Yenikapı (1830) Salma Topruk (1869)		1	1	1	1	1	1
50	Baba Haki Nam-ı Diğer Yahyagüzel	Vefa		Baba Haki (1830)	1	1	0	0	0	0
51	Baba Hasan Âlemi	Aksaray Horhor	Aksaray Kurbunda Horhor Çeşmesi Civarında (1829)		1	1	0	1	1	1
52	Baba Haydar	Eyüp			0	0	1	1	1	1
53	Baklalı Kemalleddin	Aksaray		Baklalı Kemal (1830)	1	1	1	1	1	1
54	Balaban Ağa	Çukurçeşme	Şehzadebaşı (1829, 1830) Cibali (1845)		1	1	1	1	1	1
55	Baş Hasan Efendi	Kasımpaşa			0	0	1	1	1	1
56	Başçı Hacı Mahmud	Haseki	Haseki sultan (1830)	Başçı Elhac Mahmud (1829) Taşçı Elhac Mahmud (1830) Başçı el hac Mahmud Mahallesi (1869, 1877)	1	1	1	1	1	1
57	Bayezid Ağa	Topkapı			1	1	1	1	1	1
58	Bayezid Kethüda	Kadıköy			0	0	1	0	0	0
59	Bayezid-i Cedid	Davudpaşa		Sultan Bayezid-i Cedid Mahallesi (1830)	1	1	1	0	1	1
60	Bebek	Beşiktaş			0	0	1	1	1	0
61	Bedreddin	Kasımpaşa		Bedrettin Paşa Mahallesi (1845)	0	0	1	1	1	1
62	Behram Çavuş	Kumkapı			0	0	0	0	0	1
63	Beldikeni	Kocamustafa paşa			0	1	0	0	0	0
64	Bereket-zade	Galata			0	0	1	1	1	1
65	Beşiktaş Mevlevihanesi	Beşiktaş			0	0	0	1	0	0
66	Bey Karyesi	Arnavutköy			0	0	0	0	0	1

67	Beyceğiz	Çarşamba Pazarı	Çarşamba (1869)		1	1	1	1	1	1
68	Beykoz	Beykoz			0	0	1	1	1	1
69	Beylerbeyi	Üsküdar			0	0	1	0	1	1
70	Beyşehir	Beyşehir			0	0	0	0	0	1
71	Bezzaz-ı Cedid	Uzunçarşı		Bezar-ı Cedid Mahallesi (1829) Bezar-ı Cedid Mahallesi 1877) Pazar-ı Cedid Mahallesi (1845-69)	1	1	1	1	1	1
72	Bıçakçı Alaeddin	Haydar	Kapan-ı Dakik (1829,1830)		1	1	1	1	1	1
73	Bıçakçı Ferhad	Eyüp	Elhak Ahmed Dede ve Musa Çavuş (1845)		0	0	1	0	0	0
74	Bostancıbaşı Abdullah Ağa	Langa		Bostancıbaşı Mahallesi (1885) Bostancıbaşı Ağa Mahallesi (1845)	1	1	1	0	1	1
75	Bostan-ı Ali	Kadırga		Bostan Mahallesi (1829)	1	1	1	1	1	1
76	Boyacıköy	Boyacıköy			0	0	0	0	0	1
77	Bucakbağı	Yedikule		Bacakbağı Mahallesi Namı Diğer Emine Hatun Mahallesi (1885) Emine Hatun Mahallesi (1829)	1	1	0	1	1	1
78	Bulgurlu	Üsküdar		Bulgurlu Karyesi Mahallesi (1839)	0	0	1	1	1	1
79	Bulgurlu Mescid	Üsküdar	Üsküdar (1869)		0	0	1	1	0	1
80	Büyük Pangaltı	Pangaltı			0	0	0	0	0	1
81	Büyükdere Karyesi	Büyükdere Karyesi		Büyükdere Mahallesi (1869)	0	0	1	1	1	1
82	Çadırcı Ahmed Çelebi	Kumkapı	Balipaşa (1869)	Çadırcı Ahmed Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
83	Cafer Ağa	Edirnekapı			1	0	0	0	0	0
84	Cafer Ağa	Şehremini			1	1	1	1	1	1
85	Cafer Ağa	Kadıköy	Kızıltoprak	Cafer Ağa ve Yalı Mahallesi (1877)	0	0	1	1	1	1

86	Cafer Subaşı	Sultanselim	Fener Kapsısı dâhilinde (1829) Bab-ı Fener (1830)		1	1	1	1	1	1
87	Çakır Ağa	Aksaray	Aksaray Alaca Mescid	Çakır Mahallesi (1830)	1	1	1	0	1	1
88	Çakır Ağa	Beşiktaş			0	0	1	0	0	0
89	Çakır Ağa	Edirnekapı			0	1	1	1	1	1
90	Çakır Ağa	Langa			0	0	0	0	1	1
91	Çakır Ağa	Mesihpaşa		Nam-ı Diğer Mercimek Mahallesi (1829)	1	1	0	0	0	0
92	Çakır Baba	Dolmabahçe			0	0	0	1	1	0
93	Çakırcı Hüseyin Paşa	Üsküdar			0	0	0	0	0	1
94	Cambaziye	Avrat Pazarı			1	1	1	1	1	1
95	Cambaziye	Kocamustafa paşa			1	1	1	1	1	1
96	Camcı Ali	Vezneciler	Ağayokuşu Civarında Çukurçeşme (1885) Şehzade (1830		1	1	1	1	1	1
97	Camcı Çeşmesi	Balat			0	1	0	0	0	0
98	Cami-i Kebir	Eyüp		Kebir Mahallesi (1885)	0	0	1	0	1	1
99	Cami-i Kebir	Kasımpaşa			0	0	1	1	1	1
100	Çatma Mescid	Kasımpaşa			0	0	1	1	1	1
101	Çavuşbaşı	Galata			0	0	0	1	1	1
102	Cebecibaşı	Çarşamba Pazarı	Sultan Selim Han (1830-45-69)		1	1	1	1	1	1
103	Cebecibaşı	Eyüp			0	0	1	0	1	1
104	Çelebi Mustafa Ağa	Zindan Kapısı			0	0	0	0	1	0
105	Çelebioğlu Alaeddin	Alaca Hamam	Mahmud Paşa (1885)		1	1	1	1	1	1
106	Çengelköyü	Kuleli		Çengelköyü Karyesi(1885)	0	0	1	1	1	1
107	Çerağı Hamza	Sultanselim			1	1	1	1	1	1
108	Çerağı Hasan	Yedikule			1	1	1	0	1	1
109	Çeşmi Hüseyin Efendi	Tophane			0	0	1	1	1	1

110	Cezayirli Gazi Hasan Paşa	Kasımpaşa		Elhac Cezayirli Hasan Paşa Mahallesi (1845) elhac Hasan Paşa Mahallesi (1877)	0	0	1	1	1	1
111	Cezeri Kasım Paşa	Eyüp			0	0	1	1	1	1
112	Cezeri Kasım Paşa	Mahmudpaşa	Mahmud Paşa (1830) Cağalzade Meydanı (1829) Kapan-ı Dakik (1845)	Cezeri Kasım Mahallesi (1877)	1	1	1	0	1	1
113	Cihangir	Tophane			0	0	1	1	1	1
114	Cihangir Süleyman Ağa	Beşiktaş		Cihannuma Nam-ı Diğer Süleyman Ağa Mahallesi (1877)	0	0	0	0	1	1
115	Çıkrıkçı Hasan	Üsküdar			0	0	0	0	1	0
116	Çıkrıkçı Kemaleddin	Sarıgüzel	Sultan Mehmed (1829)	Çırıkçı Kemal Mahallesi (1830, 1877)	1	1	1	1	1	1
117	Çivizade	Topkapı	Samatya (1885)	Çerizade Mahallesi (1830)	1	1	1	1	0	1
118	Çoban Çavuş	Langa	Koska (1829, 1877) Laleli (1830)		1	1	1	0	1	1
119	Dağ Hamamı	Üsküdar		Dağ Mahallesi (1845)	0	0	1	0	0	1
120	Dar-ül Hadis	Vefa	Şeyh Ebulvefa (1829)		1	1	1	1	1	1
121	Davud Ağa	Eyüp			0	0	1	1	1	1
122	Davud Paşa	Davudpaşa		Davud Paşa el-maruf (1829)	1	1	1	1	0	1
123	Davud Paşa	Üsküdar			0	0	1	1	1	1
124	Daye Hatun	Hocapaşa			1	1	1	1	1	1
125	Daye Hatun	Mahmudpaşa	Nallı Mescid (1830)		1	1	1	1	1	1
126	Daye Hatun	Tarakçılar	Tarakçılar civarında Mahmutpaşa		1	0	0	0	1	1
127	Debbag Yunus	Sultanselim			1	1	1	1	1	1
128	Debbağlar	Üsküdar			0	0	1	1	1	1
129	Debbag-zade	Edirnekapı	Karagümrük kurbunda Altay çeşmesi civarında (1829, 1830		1	1	1	1	1	1

130	Defterdar Ahmed Çelebi	Yenibağçe	Lütfi Paşa civarında (1829)		1	1	1	0	1	1
131	Defterdar Ebülfazl	Tophane			0	0	1	1	1	1
132	Defterdar Kara Süleyman Çelebi	Eyüp		Kara Süleyman Çelebi Mahallesi (1869)	0	0	1	1	0	1
133	Defterdar Mahmud Efendi	Eyüp			0	0	1	1	1	1
134	Deniz Abdal	Şehremini	Şehremini (1830	Deniz-i Abdal Mahallesi (1830) Merkez Abdal Mahallesi (1845)	1	1	1	1	1	1
135	Dere Nam-ı Diğer Nazperver	Eyüp	Yeni Çeşme (1877)	Naz perver nam-ı diğer Dede Mahallesi (1869, 1845) Dere Mahallesi (1877)	0	0	1	1	1	1
136	Dereseki Karyesi	Beykoz		Dereseki Karyesi (1869)	0	0	1	1	0	1
137	Derun-u İmaret	Sultanahmed			0	0	1	1	1	1
138	Derviş Ali	Karagümrük	Mehmed Ağa Camii (1829)		1	1	1	1	1	1
139	Divan- Ali	Cibali			0	0	1	0	0	0
140	Divan-ı Ali	Gedikpaşa		Divane Ali Mahallesi (1829)	1	1	1	1	1	1
141	Divan-ı Âşık	Kumkapı			0	0	1	0	0	0
142	Dizdariye	Peykhane	Kumkapı Yakınında (1845)		1	1	1	1	0	1
143	Düğmeciler	Eyüp			0	0	0	1	1	1
144	Duhaniye	Kocamustafa paşa	Avrat Pazarı (1885)		1	1	1	1	1	1
145	Dülbendçi Hüsameddin	Kumkapı	Langa-ı Kebir (1885)		1	1	1	1	1	1
146	Dülgerzade	Saraçhane	Saraçhanebaşı (1885)	Hoca ŞernseddinMahallesi (1885)	1	1	1	1	1	1
147	Durbali	Üsküdar			0	0	1	1	1	1
148	Eftalzade	Fatih	Keskin Dede (1830, 45)		1	1	1	1	1	1
149	Ekmekçi Ali	Mollagürani			0	1	0	0	0	0
150	Ekmekçi Ali Ağa	Beşiktaş			0	0	0	0	0	1

151	Ekmekçibaşı	Tophane		Etmekçibaşı Mahallesi	0	0	1	1	1	1
152	El-hac Hamza	Kocamustafa paşa		Hoca Hamza Mahallesi (1845)	1	0	1	1	1	1
153	El-hac Hüsrev	Yedikule			0	0	1	0	0	0
154	El-hac İsa	Balat			1	1	0	0	1	0
155	El-hac Sinan Ağa	Şehremini			1	0	0	0	0	0
156	Elvan	Hocapaşa	Hocapaşa (1830)	Elvanzade Mahallesi (1829)	1	1	1	1	1	1
157	Elvan-zade	Azablar	Kapan-ı Dakik (1885)	Elvan Mahallesi (1877)	1	1	1	1	1	1
158	Emekyemez	Galata			0	0	1	1	1	1
159	Emin Bey	Langa			0	0	0	1	0	0
160	Emin Bey	Sultanbayezi d	Okçularbaşı (1829) Gedikpaşa (1830)	Okçularbaşı Emin Bey Mahallesi (1869)	1	1	1	1	1	1
161	Emin Nureddin	Çukurçeşme	Şehzade (1829, 1830)		1	1	1	1	1	1
162	Emin Sinan	Gedikpaşa	Kadırga Limanı kurbunda Akar Çeşme civarında (1829-1845)		1	1	1	1	1	1
163	Emin-i Cev	Yenibağçe		Emin Cu Mahallesi (1830) Emin Çavuş Nam-ı Diğer Arpa Emini Mahallesi (1885)	1	1	1	1	1	1
164	Emir	Hocapaşa			0	0	1	1	1	1
165	Emir Buhari	Eyüp		Emir Çavuş Mahallesi (1845)	0	0	1	1	1	1
166	Ereğli	Şehremini		Erikli Mahallesi (1829, 1877)	1	1	1	1	1	1
167	Eren Karyesi	Kadıköy		Erenköy Mahallesi (1829) Evrenköy Mahallesi (1877)	0	0	1	1	1	1
168	Ermeni	Rumelihisarı			0	0	0	0	0	1
169	Esiri Kemal	Gedikpaşa			1	1	1	1	1	1
170	Evlice Baba	Eyüp			0	0	1	1	1	1
171	Evliya Hoca	Üsküdar	Üsküdar (1885)		0	0	1	1	1	1

172	Eyyilhüm Ahmed Efendi	Kasımpaşa		Elhac Ahmed Efendi Mahallesi (1845)	0	0	1	1	0	1
173	Fatih Sultan Mehmed	Yedikule			0	0	0	1	0	1
174	Fatma Sultan	Topkapı			1	1	1	1	1	1
175	Ferhad Ağa	Tezgâhçılar		Hacı Ferhad Mahallesi	1	1	1	1	1	1
176	Feriköy	Beyoğlu			0	0	0	0	0	1
177	Fethi Çelebi	Eyüp			0	0	1	1	1	1
178	Fevziye	Şehzadebaşı		Fevziye Şehzade Camii'ne Mülhak (1885	0	0	1	1	1	1
179	Fırıncı Mehmed Çelebi	Eyüp			0	0	1	0	0	0
180	Firuz Ağa	Saraçhane	Kırkçeşme		1	1	1	1	1	1
181	Firuz Ağa	Sultanahmed	At Meydanı (1830)		1	1	1	0	1	1
182	Firuz Ağa	Tophane			0	0	1	1	1	1
183	Galata Mevlevihanesi	Galata			0	0	0	1	0	0
184	Garipçe Kalesi	Sarıyer			0	0	0	1	0	0
185	Garipçe Karyesi	Beşiktaş			0	0	0	0	1	0
186	Gazi Atik Ali Paşa	Sedefçiler	Sandıkçılar (1845, 1869)	Gazi Ali Paşa Mahallesi (1877) Atik Ali Paşa (1869)	1	0	1	1	1	1
187	Gerede	Üsküdar			0	0	1	0	0	1
188	Gül Camii	Cibali	Küçük Mustafa Paşa (1829, 1830)	Cami-i Gül Mahallesi (1830) Gül Camii Şerif Mahallesi (1845)	1	1	1	1	1	1
189	Gülfem Hatun	Üsküdar			0	0	1	0	1	1
190	Güngörmez	Sultanahmed			1	1	1	1	1	1
191	Gureba Hüseyin Ağa	Aksaray		Gureba Hüseyin Mahallesi (1830)	1	1	0	0	1	1
192	Güzelce Ali Paşa	Yeniköy			0	0	1	1	1	1
193	Hacı Abbas	Eğrikapı			0	0	1	0	0	1
194	Hacı Ahmed	Kasımpaşa			0	0	0	0	1	1
195	Hacı Ahmed	Yedikule			0	0	0	0	1	0
196	Hacı Ali	Balat		Hoca Ali Mahallesi	0	0	1	0	1	1

197	Hacı Ammi	Galata			0	0	1	1	1	1
198	Hacı Bayram Haftani	Cerrahpaşa	Yusuf Paşa Çeşmesi (1829)		1	1	1	0	1	1
199	Hacı Evhaclüddin	Yedikule		Hacı Vahdeddin Mahallesi (1829) Elhac Evhad (1830) Evhadüddin Mahallesi (1845)	1	1	1	1	0	1
200	Hacı Evliya	Mevlevihane Yenikapı		El-hac Evliya (1829, 1830, 1845)	1	1	1	1	1	1
201	Hacı Ferhad	Hattabkapı	Âşık Paşa (1830)	El-hac Ferhad Mahallesi (1830)	0	1	0	0	1	0
202	Hacı Ferhad	Haydar	Haydar Paşa (1830)	El-hac Ferhad(1830)	1	1	1	0	1	1
203	Hacı Ferhad	Kasımpaşa		El-hac Ferhad(1877, 1845)	0	0	1	1	1	1
204	Hacı Hasan	Çırçır		El-hac Hasan Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
205	Hacı Hüseyin	Samatya		El-hac Hüseyin Mahallesi (1830) Kürkçübaşı Hacı Hüseyin Mahallesi (1845)	1	1	1	0	1	1
206	Hacı Hüsrev	Eğrikapı			0	0	0	1	1	1
207	Hacı Hüsrev	Kasımpaşa			0	0	1	0	1	1
208	Hacı Hüsrev	Kocamustafa paşa		El-hac Hüsrev Mahallesi (1829) Bezirgen elhac Hüsrev (1830)	1	1	1	1	1	1
209	Hacı Kemaleddin	Rumelihisarı		El-hac Kemalleddin Mahallesi (1845)	0	0	1	0	1	1
210	Hacı Küçük Ahmet Çelebi	Mahmudpaş a		Hacı Küçük Mahallesi (1829, El-hac Küçük Mahallesi 1830) Hacı Küçük Ahmed Mahallesi (1877)	1	1	1	0	1	1
211	Hacı Memi	Tophane	Galata'da Tophane Civarı (1885)		0	0	1	1	1	1
212	Hacı Muhiddin	Edirnekapı		El-hac Muhyiddin Mahallesi (1829,1830, 1877)	1	1	1	1	1	1

213	Hacı Mustafa	Beyazıt dairesi			0	0	0	0	0	1
214	Hacı Mustafa	Beyazıt dairesi			0	0	0	0	0	1
215	Hacı Osman Reis	Tarabya	Yeniköy	Osman Reis Mahallesi (1869) Hacı Reis Mahallesi (1845)	0	0	1	1	1	1
216	Hacı Piri	Yedikule		Hacı Berri Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
217	Hacı Recep	Tophane			0	0	1	1	1	1
218	Hacı Şaban	Hasköy		Cami-i Şaban Mahallesi (1845) Kiremitçi Hacı Şaban Mahallesi (1845)	0	0	1	1	1	1
219	Hacı Şaban	Kasımpaşa		El-hac Şaban Kaptan Mahallesi (1845)	0	0	1	1	1	1
220	Hacı Temur	Mollagürani		Elhac Timur Mahallesi (1829, 1830)	1	1	1	1	1	1
221	Hamami Muhiddin	Balat	Kesmekaya	Mustafa Muslihiddin Mahallesi (1845)	1	1	1	1	1	1
222	Hamimi Süleyman Ağa	Hocapaşa			0	0	0	0	0	1
223	Hamza Fakih	Üsküdar	Üsküdar (1869)		0	0	1	1	1	1
224	Hancı Karagöz	Silivrikapı		Karagöz Mahallesi (1869)	1	1	1	1	1	1
225	Haraççı Kara Mehmed	Kapan-ı Dakik			1	1	1	1	1	1
226	Haraççı Muhiddin	Fatih	Sultan Mehmed Civarında (1829)		1	1	1	1	1	1
227	Hasan Halife	Sarıgüzel			1	1	1	1	1	1
228	Hasan Nam-ı Diğer Cankurtaran	Ahırkapı			1	0	0	0	0	0
229	Hatice Hatun	Samatya			0	0	1	0	0	0
230	Hatice Sultan	Edirnekapı	Odunkapısı (1845)		1	1	1	1	1	1
231	Hatip Muslihiddin	Sultanselim	Kıbleçeşmesi (1829)		1	0	1	1	1	1
232	Haydar Paşa	Çırçır			1	1	1	1	1	1
233	Haydarhane	Saraçhane		Haydarhan Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1

234	Hayreddin Çavuş	Üsküdar			0	0	1	1	1	1
235	Helvacıbaşı İskender Ağa	Sultanahmed		Helvacıbaşı Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
236	Hızır Bey	Kapan-ı Dakik			1	1	1	1	1	1
237	Hızır Çavuş	Balat			1	1	1	0	1	1
238	Hobyar	Avrat Pazarı		Hobyar-ı Aher Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
239	Hobyar	Hocapaşa			1	1	1	0	1	1
240	Hoca Ali	Eğrikapı		Hoca Ali Efendi Mahallesi (1845)	1	1	0	0	0	0
241	Hoca Ali	Hasköy			0	0	0	1	1	1
242	Hoca Ferhad Nam-ı Diğer Asmalı Mescid	Fazlıpaşa			1	1	1	1	1	1
243	Hoca Gıyaseddin	Süleymaniye	Küçük Bayezid (1829)		1	1	1	0	1	1
244	Hoca Halil Attar	Kapan-ı Dakik		Hacı Halil Attar (1829)	1	1	1	1	1	1
245	Hoca Hamza	Hattabkapı	Odunkapusu (1829)		1	1	1	0	0	1
246	Hoca Hayreddin	Fatih	Karaman (1829)		1	1	1	1	1	1
247	Hoca Hayreddin	Hattabkapı	Ayazma Kapısı dâhilinde (1829)		1	1	1	0	1	1
248	Hoca Hayreddin	Yenibağçe	Yenibağçe (1829, 1830)		1	1	1	1	1	1
249	Hoca Kadın	Samatya		Hace Hatun Mahallesi (1829, 1830, 1877) Hacı Kadın Mahallesi (1869)	1	1	0	1	1	1
250	Hoca Kasım Günani	Balat	Kesmekaya (1829)	Hoca Kasım Mahallesi (1830)	1	1	1	0	1	1
251	Hoca Kasım Gürani	Mahmudpaşa		Hoca Kasım Ağa Mahallesi (1829) Hoca Kasım Mahallesi (1830)	1	1	1	0	1	1
252	Hoca Rüstem	Sultanahmed	Acıhamam kurbunda asmalı mescid civarında (1829) Asmalı Mescid (1830)		1	1	0	0	1	1
253	Hoca Teberrük	Kırkçeşme	Şeyh Ebul Vefa (1830)		0	1	1	1	1	1

254	Hoca Üveys	Cumartesi Pazarı	Cumartesi Pazarı (1829) Ali Paşa (1830)	Üveys Mahallesi (1877)	1	1	1	1	1	1
255	Hocapaşa	Sultanahmed			1	1	1	0	0	1
256	Hocayeri	Parmakkapı			0	1	0	0	0	0
257	Hoşkadem	Şehzadebaşı			1	1	1	0	1	1
258	Hürrem Çavuş	Yenibağçe	Yenibağçe (1830)		1	1	1	1	1	1
259	Hüsam Bey	Tezgâhçılar			1	0	1	1	1	1
260	Hüseyin Ağa	Tavuk Pazarı			1	1	1	1	1	1
261	Hüseyin Ağa	Tophane			0	0	1	0	0	0
262	Hüseyin Nam-ı Diğer Ağa Camii	Beyoğlu		Hüseyin Ağa Mahallesi (1869)	0	0	0	1	0	1
263	Hesna Hatun	Üsküdar	Sultan Tepesi (1869)	Hacı Hesna/Hüsna Hatun Mahallesi (1869, 1877) Hacı Hasibe Hatun Mahallesi (1845)	0	0	1	1	1	1
264	İbn-i Meddas	Salihpaşa		İbn-ül Meddal Mahallesi (1845)	1	1	1	1	1	1
265	Ibrahim Ağa Zaviyesi	Kadıköy			0	0	0	0	1	1
266	İbrahim Ahmed Efendi	Kasımpaşa			0	0	1	0	0	0
267	İbrahim Çavuş	Balat			0	0	1	0	0	0
268	İbrahim Çavuş	Yayla		El-hac İbrahim Çavuş Mahallesi (1885)	1	1	0	0	1	1
269	Ibrahim Paşa-yı Atik	Süleymaniye			0	0	0	0	0	1
270	İbrahim Paşa-yı ATik	Uzunçarşı		İbrahim Paşa Mahallesi (1830) İbrahim Çavuş Mahallesi (1877)	1	1	1	0	1	0
271	İcadiye	Üsküdar			0	0	0	0	0	1
272	İhsaniye	Üsküdar		İhsan Mahallesi (1845)	0	0	1	0	1	1
273	İlyas	Eyüp			0	0	1	0	0	0
274	İlyas Çelebi	Tophane			0	0	1	1	1	1
275	İlyas Çelebi	Yedikule		Hoca İlyas Mahallesi (1877) Hacı İlyas Mahallesi (1845)	1	1	1	0	1	1

276	Ilyas-zade	Topkapı Harici	Eğrikapı (1869)		0	0	0	1	1	1
277	İmaret-i Atik	Kadıçeşmesi		Eski İmaret Mahallesi (1877)	1	1	1	1	1	1
278	İncirköy	Beykoz		İncirköyü Paşabahçesi (1885)	0	0	1	0	1	1
279	İnebey	Langa	Aksaray (1830)	Ayine Bey (1830)	1	1	1	0	1	1
280	İshak Paşa	Ahırkapı		İshak Ağa Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
281	İskender Ağa	Topkapı		Hocapaşa İskender Ağa Mahallesi (1845)	1	1	1	1	1	1
282	İskender Paşa	Sarıgüzel	Sultan Mehmed (1829, 1830)		1	1	1	1	1	1
283	İslambey	Eyüp			0	0	1	1	1	1
284	İstavroz	Üsküdar			0	0	1	0	1	1
285	Kabasakal	Sultanahmed		Sinan Mahallesi (1829)	1	0	1	0	1	1
286	Kadı Mehmed Efendi	Kasımpaşa			0	0	0	1	1	1
287	Kâğıthane Köy	Kâğıthane		Sadaabat Karyesi (1845)	0	0	1	1	1	1
288	Kale Derunu	Rumelihisarı			0	0	0	0	1	1
289	Kalenderhane	Şehzadebaşı	Şehzade (1869)		1	1	1	1	1	1
290	Kaliçeci Hasan Ağa	Irgat Pazarı	Gedikpaşa (1830)		1	1	1	1	1	1
291	Kamer Hatun	Beyoğlu			0	0	1	1	0	1
292	Kandilli	Küçüksu Civarı			0	0	1	1	1	1
293	Kanlıca	Kanlıca		Kanlıca Fethi Paşa Mahallesi (1885)	0	0	1	1	1	1
294	Kaptan İbrahim Ağa	Beşiktaş		Kaptan İbrahim Paşa Mahallesi (1877)	0	0	0	0	1	1
295	Kaptan Sinan	Yenibağçe		Kaptan Sinan Paşa Mahallesi (1829, 1845)	1	1	1	0	1	1
296	Kapuağası Mahmud Ağa	Sultanahmed	Ahurkapı (1829)	Kapuağası Mahmud Mahallesi (1830) Kolağası Mahmud Ağa Mahallesi (1877)	1	1	1	1	1	1
297	Kara Bayazid	Çarşı Kolu			0	0	1	0	0	0

298	Karabaş	Balat	Dibek (1885) Küçük Mustafa Paşa (1830)	Karabaş Hüseyin Ağa Mahallesi (1829) Karabaş Ali Mahallesi (1845)	1	1	1	0	0	1
299	Karabaş	Silivrikapı		Karabaş-ı Veli Mahallesi (1830)	0	1	1	0	1	1
300	Karabaş	Sultanselim		Nam-ı Diğer Çukur Mahallesi (1829, 1830)	1	1	1	1	0	1
301	Karabaş	Yenibağçe			1	1	1	1	1	1
302	Karabaş Mustafa Ağa	Tophane		Kara Mustafa Paşa Mahallesi (1869) Karabaş Musttafa Mahallesi (1877)	0	0	1	1	1	1
303	Karagümrük	Kesmekaya			0	0	1	0	0	0
304	Karaki Hüseyin Çelebi	Hocapaşa		Karaki Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
305	Karesi	Sarıgüzel			0	1	0	0	0	0
306	Karındaş	Laleli			0	1	0	0	0	0
307	Kariye-yi Atik Ali Paşa	Edirnekapı	Salma Tomruk (1829)	Kariye Ali Paşa Mahallesi (1877) Kariye-yi Ali Paşa-yı Atik Mahallesi (1845)	1	1	1	0	1	1
308	Kasap İlyas	Davudpaşa			1	1	1	0	1	1
309	Kasap İvaz	Hüsrevpaşa			1	1	1	1	1	1
310	Kasap Temurhan	Zeyrek			1	1	1	1	1	1
311	Kasım Ağa	Edirnekapı		Parakende Kasım Mahallesi (1885)	1	1	1	0	1	1
312	Kasım Çavuş	Eyüp			0	0	1	1	1	1
313	Kasımpaşa Mevlevihanesi	Kasımpaşa			0	0	0	1	0	0
314	Katib Hüsrev	Müftühamam	Kadı çeşmesi civarında		1	1	1	1	1	1
315	Katib Kasım	Langa			1	1	1	1	1	1
316	Katib Murad	Mevlevihane Yenikapı	Topkapı (1845-1869)		1	1	1	1	1	1
317	Katib Muslihüddin	Aksaray	Aksaray'da Yusufpaşa (1885)		1	1	1	1	1	1
318	Katib Muslihüddin	Altı Mermer			1	1	1	1	1	1

319	Katib Muslihüddin	Çarşamba Pazarı	Drağman (1830)		1	1	0	1	1	1
320	Katib Muslihüddin	Yenibağçe			1	1	1	1	1	1
321	Katib Mustafa Çelebi	Beyoğlu	Tophane		0	0	1	1	1	1
322	Katib Şaban	Nişancı			0	1	0	0	0	0
323	Katib Şemseddin	Süleymaniye			1	1	1	1	1	1
324	Katib Sinan	Tavşantaşı			1	0	1	1	1	1
325	Katib Sinan	Kadırga	Kadırga (1869)		1	0	1	1	1	1
326	Kazasker Ahmed Efendi	Üsküdar		Kazasker Mahallesi (1877)	0	0	1	0	1	1
327	Kazasker Mehmed Efendi	Sarıgüzel	Hüsrev Paşa (1830, 1877)	Kazasker Emin Mehmed Efendi Mahallesi (1885) Kazasker Esbak Mehmed Efendi Mahallesi (1877)	1	1	1	1	1	1
328	Kazgancıbaşı	Tophane			0	0	1	1	1	1
329	Kazgani Sadi	Aksaray Yusufpaşa	Murat Paşa (1829) Aksaray (1885)	Kazancı Sadi Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
330	Kazgani Sadi	Kumkapı		Nam-ı Diğer Cerrahi İshak Bey Mahallesi (1829)	1	0	1	0	1	1
331	Keçeci	Hasköy			0	0	1	0	1	1
332	Keçeci Piri	Yenibağçe			1	1	1	1	1	1
333	Keçi Hatun	Avrat Pazarı	Haseki (1829)	Kici Hatun Mahallesi (1829) Cici Hatun (1830)	1	1	1	1	1	1
334	Kefçe Dede	Üsküdar			0	0	1	1	1	1
335	Kefevi	Salmatomruk	Balat (1830)		1	1	1	1	1	1
336	Kemal Paşa	Çukurçeşme	Şehzade (1830)		1	1	1	1	1	1
337	Kemankeş Hacı Sİnan	Topkapı			0	0	1	0	0	0
338	Kemankeş Kara Mustafa Paşa	Salmatomruk			1	1	1	1	1	1
339	Kemankeş Mustafa Paşa	Galata			0	0	1	0	1	1
340	Kepenekçi Sinan	Divoğlu Yokuşu	Divoğlu Çeşmesi (1830)		1	1	1	1	1	1
341	Kılıç Ali Paşa	Tophane			0	0	1	1	1	1
342	Kilyos Karyesi	Kilyos			0	0	1	1	1	0

343	Kireçburnu	Tarabya			0	0	0	0	0	1
344	Kiremitçi Ahmed Çelebi	Hasköy			0	0	1	1	0	1
345	Kiremitçi Yeri	Horhor			0	1	0	0	0	0
346	Kirmastı	Fatih	Kadı Çeşmesi (1830)		1	1	1	1	1	1
347	Kısıklı	Üsküdar		Kısklı Karyesi Mahallesi (1869)	0	0	1	1	1	1
348	Kısırkaya	Haric-i Beşiktaş			0	0	1	1	1	0
349	Kitabi Ömer Paşa	Tophane			0	0	1	1	1	1
350	Kızılmescid	Eyüp	Kızıl Mescid Hazret-i Halid		0	0	1	1	1	1
351	Kızılminare	Aksaray Horhor	Aksaray Kurbunda Horhor Çeşmesi Civarında (1829)		1	1	1	1	1	1
352	Kızılminare	Kumkapı			0	0	1	0	0	0
353	Kızıltaş	Laleli			1	0	1	1	0	1
354	Kocamustafapaşa	Kocamustafa paşa		Koca Mustafa Paşa Mahallesi el Maruf (1829) Nefs-i Koca Mustafa Paşa (1877)	1	1	1	1	1	1
355	Koğacı Dede	Aksaray	Aksaray	Kovacı Dede Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
356	Koğacı Dede	Çarşamba Pazarı	Sultan Selim Han	Koyucu Dede Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
357	Koğacı Sinan Ağa	Peykhane	Kadırga Limanı kurbunda Akar Çeşme civarında	Sinan Ağa Mahallesi, 1829 Kapuağası Sinan Ağa (1845)	1	0	1	0	1	1
358	Korucu Mehmed Çelebi	Ayvansaray			0	0	0	1	1	1
359	Koruk	Macuncu Kasım	Macuncu (1830)	Koruk Mahmud Mahallesi (1845)	1	1	1	1	1	1
360	Köyiçi	Beşiktaş			0	0	1	0	0	1
361	Kulaksız Ahmed Kaptan	Kasımpaşa		Kulaksız Mahallesi (1877) Kulaksız Ahmed Paşa Mahallesi (1845)	0	0	1	1	1	1
362	Kuloğlu	Tophane			0	0	1	1	1	1

363	Kürkçü Paşa	Avrat Pazarı			1	0	0	0	0	0
364	Kürkçübaşı	İstinye Karyesi			0	0	1	1	1	1
365	Kürkçübaşı Ahmed Kethüda	Avrat Pazarı		Ahmet Kethüda Mahallesi (1829) Kürekçibaşı Mahallesi (1830)	1	1	1	0	1	1
366	Kürkçübaşı Ahmed Şemseddin	Topkapı	Taşkasab (1877) Yenibağçe	Kürekçibaşı Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
367	Kürkçübaşı Hüseyin	Yedikule		Kürkçübaşı Hacı Hüseyin Mahallesi (1877, 1845)	1	0	1	0	1	1
368	Kürkçübaşı Süleyman Ağa	Kumkapı			1	0	1	0	1	1
369	Kurt Çelebi	Kasımpaşa			0	0	1	1	1	1
370	Kuruçeşme	Ortaköy			0	0	1	1	1	1
371	Kuyumcu Bahşayiş	Laleli	Laleli (1829, 1830)	Kuyumcu Bafşayiş Mahallesi (1829) Koyuncu Bahşayiş Mahallesi (1830)	1	1	0	1	1	1
372	Kuzguncuk	Üsküdar			0	0	0	0	0	1
373	Lala Hayreddin	Hocapaşa			1	1	1	1	1	1
374	Lala Hüseyin Paşa	Çarşı Kolu			0	1	0	0	0	0
375	Liman-ı Kebir	Beşiktaş			0	0	1	0	0	0
376	Macar Kalesi	Üsküdar			0	0	1	0	0	0
377	Maçka	Beşiktaş			0	0	1	1	1	0
378	Macuncu el maruf	Macuncu			1	0	0	0	0	0
379	Macuncu Kasım	Davudpaşa			0	1	1	1	1	1
380	Mahmud Çavuş	İstinye Karyesi			0	0	1	1	1	1
381	Mahmut Paşa-yı Veli	Mahmudpaşa		Mahmud Paşa Mahallesi (1829, 1830)	1	1	1	0	1	1
382	Manisalı Mehmed Paşa	At Pazarı		Manisalı Çelebi Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
383	Mehmed Bey	Eyüp			0	0	1	1	1	1
384	Melek Hatun	Mevlevihane Yenikapı	Molla Gürani	Mülk Hatun Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1

385	Mercan Ağa	Uzunçarşı	Bab-ı Hazret-i Seraskeri Civarında 1829) Saray-ı Atik (1830)		1	1	1	1	1	1
386	Merdiven Nam-ı Diğer Merdiven Karyesi	Kadıköy		Merduvanköy Mahallesi (1869)	0	0	1	1	1	1
387	Merkez Efendi	Mevlevihane Yenikapı			0	0	1	1	1	1
388	Mesih Paşa	Cumartesi Pazarı			1	1	0	0	0	0
389	Mesih Paşa	Laleli		Mesih Paşa-yı Atik Mahallesi (1829)	1	1	1	1	1	1
390	Mimar	Kızılmescid			0	0	0	0	1	0
391	Mimar Acem	Mevlevihane Yenikapı			1	1	1	1	1	1
392	Mimar Hayreddin	Irgat Pazarı		Molla Hayreddin (1829)	1	0	1	1	0	1
393	Mimar İyas	Saraçhane	Saraçhane (1829, 1830)	Mimar Ayas Mahallesi (1830) Mimar Paşa Mahallesi (1845) Mimarbaşı Mahallesi (1877) Mİmar Abbas Mahallesi (1829)	1	1	1	1	1	1
394	Mimar Kemaleddin	Koska	Darphane-i Atik (1830)	Mimar Kemal Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
395	Mimar Sinan	Yedikule	Yenibağçe (1829		1	1	1	1	1	1
396	Mimar Sinan Kumrulu Mescid	Fatih		Mimar Sİnan Mahallesi (1829, 1830) Kumrulu Mescid Mimar Sinan Mahallesi (1869) Mimar Sinan Kızıl Mescid Mahallesi (1845)	1	1	1	1	0	1
397	Mimar Şücaeddin	Sultanselim		Mimar Şecaeddin Mahallesi (1829) Mismari' Şüca Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
398	Mirahor	Üsküdar			0	0	1	0	1	1
399	Mirahor	Yedikule	Mirahor İlyas Bey Mahallesi		1	1	1	1	1	1

400	Mirgün	Mirgün Karyesi		Mirgün Karyesi (1869)	0	0	1	1	1	1
401	Mirimiran Hasan Paşa Nam-ı Diğer Atik Ali Paşa	Eğrikapı	Ebu Ensari Kapısı (1829) Balat (1845)	Atik Ali Paşa Mahallesi (1829) Ali Paşa-yı Atik Mahallesi (1845)	1	0	1	0	0	0
402	Mirmiran Hasan Paşa	Cumartesi Pazarı			0	1	1	1	1	0
403	Mirmiran Hasan Paşa	Samatya			0	0	0	0	0	1
404	Mirşah Mehmed Efendi	Anadolukavağı			0	0	0	0	0	1
405	Molla Ahveyn	Cumartesi Pazarı	Cumartesi Pazarı (1829)	Molla Ahaveyn Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
406	Molla Ali Fenari	Yenibağçe		Molla Ali-ül Fenari Mahallesi (1885)	1	1	1	1	1	1
407	Molla Aşki	Eğrikapı			1	1	1	0	1	1
408	Molla Çelebi	Tophane			0	0	1	0	1	1
409	Molla Çelebi	Yeniköy			0	0	1	1	1	1
410	Molla Fenari	Rumelihisarı			0	0	0	0	1	1
411	Molla Fenari	Sultanahmed	Sultan Ahmed Han (1830)	Molla Feneri Mahallesi (1830)	0	1	1	0	0	1
412	Molla Fenari Ahmed Paşa	Dikilitaş		Molla Fenari Ahmed Paşa Mahallesi (1829)	1	0	1	1	1	1
413	Molla Fenari Nam-I Diğer Çatalçeşmesi	Ayasofya-yı Kebir			1	0	0	0	0	0
414	Molla Gürani	Mollagürani		Molla Gürani Mahallesi El maruf, Nefs-i Molla Gürani	1	1	1	0	1	1
415	Molla Gürani	yenibağçe			0	1	0	0	0	0
416	Molla Horoz	Vefa			0	1	0	0	0	0
417	Molla Hüsrev	Cibali	Küçük Mustafa Paşa (1829)		1	1	1	1	1	1
418	Molla Hüsrev	Vefa	Şeyh Ebulvefa (1829) Şehzade, Bezazistan-ı Atik (1830)		1	1	1	1	1	1
419	Molla Kestel	Çukurçeşme	Laleli (1829-1830)		1	1	1	1	1	1

420	Molla Şeref	Yenibağçe			1	1	1	1	1	1
421	Molla Zeyrek	Zeyrek		Molla Zeyrek el-Maruf (1829) Zeyrek (1830)	1	1	1	1	1	1
422	Müeyyed-Zade	Tophane			0	0	1	1	0	1
423	Müftü Ali	Kadıçeşmesi			1	1	1	1	1	1
424	Muhiddin	Ayazmakapı			0	1	0	0	1	0
425	Muhiddin Fenari	Tophane			0	0	1	1	0	1
426	Muhiddin Kocevi	Cibali	Salih Paşa (1829)	Muhiddin Koca Mahallesi, Kocevi Muhiddin Mahallesi (1845) Şeyh Muhyiddin (1830)	1	1	1	1	1	1
427	Muhsine Hatun	Kumkapı	Kumkapı 1829)	Nam-ı Diğer İbrahim Paşa Mahallesi (1829, 1845) İbrahim Paşa Mahallesi (1830)	1	1	1	1	0	1
428	Muhtesip Iskender Bey	Karagümrük			1	1	1	1	1	1
429	Muhtesip Karagöz	Şehzadebaşı		Hatib Karagöz Mahallesi (1869)	1	1	1	1	1	1
430	Müneccim Sadi	Şehremini	Yenibağçe		1	1	1	1	1	1
431	Murad Paşa	Aksaray Yusufpaşa	Aksaray (1829)		1	1	1	0	1	1
432	Murad Reis	Üsküdar			0	0	1	0	1	1
433	Mustafa Bey	Kıztaşı	Sarıgez		0	1	1	0	1	1
434	Mustafa Çavuş	Topkapı			0	0	0	0	0	1
435	Mustafa Çavuş	Topkapı			1	1	1	1	1	1
436	Mustafa Paşa	Eyüp		Mustafa Paşa-yı Atik Mahallesi (1845)	0	0	1	0	1	0
437	Nahilbend	Sultanahmed		Nahilbend Hacı Hasan Mahallesi (1829) Nalbend Mahallesi(1830)	1	1	1	1	1	1
438	Nalcı Hacı Hasan	Kasımpaşa		Nalcı Elhac Hasan Mahallesi (1877)	0	0	0	1	1	1
439	Nallı Mescid	Hocapaşa		Nallı mescid İmam-ı Ali Mahallesi (1829) İmam Ali Mahallesi (1830)	1	1	1	0	1	1

440	Nefs-i Davud Paşa	Davudpaşa			0	0	0	0	1	0
441	Nefs-i Hoca Paşa	Hocapaşa			0	0	0	0	1	0
442	Neslişah Sultan	Edirnekapı			1	1	1	1	1	1
443	Neslişah Sultan	İstinye Karyesi		Neslişah mahallesi (1845)	0	0	1	1	1	1
444	Nevbahar	Haseki	Molla Gürani (1829) Haseki Sultan (1830)		1	1	1	1	1	1
445	Nişancı Mustafa Paşa-yı Atik	Eyüp		Nişancı Mustafa Paşa Mahallesi (1845)	0	0	1	1	0	1
446	Nişancı Paşa-yı Atik	Koska			0	0	1	0	0	0
447	Nişancı Paşa-yı Atik	Kumkapı		Eski Nişancı Paşa Mahallesi (1877)	1	1	1	0	1	1
448	Nişancı Paşa-yı Cedid	Sultanselim			0	1	0	0	0	0
449	Nuri Dede	Mollagürani			1	1	1	0	1	1
450	Ocak	Sultanahmed			0	1	0	0	0	0
451	Okçu Musa	Galata			0	0	1	1	1	1
452	Öksüzce Hatip	Yenibağçe	Hırka-i Şerif Kurbunda (1869) Sarıgez (1877) Çatalçeşme (1830)	Öksüzce Mehmed Hatip Mahallesi (1829)	1	1	1	1	1	1
453	Ömer Avni Efendi ve mulḥaḳātı Fatma Hatun	Tophane		Hanım Fatma Elhak Avni Efendi Mahallesi (1845)	0	0	1	0	0	1
454	Ördek Kasap	Yenibağçe			1	1	1	1	1	1
455	Ortaköy	Beşiktaş			0	0	0	0	1	1
456	Oruçgazi	Horhor	Aksaray (1829, 1830)		1	1	0	0	1	1
457	Osman Ağa	Kadıköy			0	0	1	1	1	1
458	Otakçıbaşı	Eyüp		Otakçılar Mahallesi (1845)	0	0	1	1	1	1
459	Panayia Kilisesi	Yeniköy			0	0	0	0	0	1
460	Papaszade	Kapan-ı Dakik		Papasoğlu Mahallesi (1829) Paraszade Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
461	Paşmağcı Şücaeddin	Rumelihisarı			0	0	0	0	0	1
462	Pazarbaşı	Üsküdar	Nuh Kuyusu (1869)		0	0	1	1	1	1

463	Pazaristan	Cibali			0	0	1	0	0	0
464	Perizad Hatun	Tophane		Perizan Hatun (1877)	0	0	1	1	1	1
465	Piri Mehmed Paşa	Hasköy			0	0	0	1	1	1
466	Pirinççi Sinan	Fatih	Sultan Mehmed (1829, 1869)		1	1	1	1	1	1
467	Pirinççi Sinan	Sultanselim			0	1	0	0	0	0
468	Piyale Paşa-ı Kebir	Kasımpaşa		Büyük Piyale Paşa Mahallesi (1877)	0	0	1	1	1	1
469	Piyale Paşa-ı Sagir	Kasımpaşa		Küçük Piyale Paşa Mahallesi (1877)	0	0	1	1	1	1
470	Poyraz Limanı	Poyrazköy			0	0	1	1	0	0
471	Pürtelaş Hasan Efendi	Tophane		Pürtelaş Hasan Mahallesi (1877)	0	0	1	1	1	1
472	Revancık Kalesi	Üsküdar			0	0	1	1	0	0
473	Revani Çelebi	Kocamustafa paşa	Koğacılar (1829) Şehzade (1869)	Revaniciler Mahallesi (1829)	1	0	1	1	1	1
474	Rum Ali	Beşiktaş			0	0	1	1	0	1
475	Rum Mehmet Paşa	Üsküdar			0	0	1	0	1	1
476	Rumeli Feneri	Beşiktaş		Rum Feneri	0	0	1	1	1	0
477	Rumeli Hisarı	Beşiktaş		Rumeli Hisarı Rum Kale (1845)	0	0	1	0	1	0
478	Rumeli Kavağı	Rumelikavağı		Rumeli Mahallesi, Rumeli Kavak Hisarı Mahallesi	0	0	1	0	1	1
479	Rüstem Paşa	Bal Kapanı	Kapan-ı Asel 1829, 1869)		1	0	1	1	0	1
480	Şaban Kapdan	Kasımpaşa		Elhac Şaban (1877)	0	0	1	1	1	0
481	Şah Sultan	Eyüp			0	0	1	1	1	1
482	Sahaf Muhiddin	Kasımpaşa			0	0	0	1	1	1
483	Sahaf Muslihüddin	Kasımpaşa		Müslihiddin Mahallesi (1845)	0	0	1	1	1	1
484	Sahaf Süleyman	Hocapaşa		Sahaf Süleyman Ağa Mahallesi (1877)	1	1	1	0	1	1
485	Şahkulu	Tophane			0	0	1	1	1	1
486	Sahray-ı Cedid	Kadıköy			0	0	0	0	0	1

487	Şahuban	Zeyrek	Zeyrek Civarında (1829)	Şahçoban Mahallesi (1829) Huban Şah Mahallesi (1877) Çoban Şah Mahallesi (1845)	1	1	1	1	1	1
488	Sakabaşı	Tophane			0	0	1	1	1	1
489	Salacak	Üsküdar			0	0	1	0	1	1
490	Saman Viran-ı Evvel	Uzunçarşı		Saman Veren Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
491	Saman Viran-ı Sani	Uzunçarşı		Sani-i Saman Viran	1	0	1	0	1	1
492	Sancaktar Hayreddin	Samatya	Koca Mustafa Paşa (1830)		1	1	1	1	1	1
493	Saraç Doğan	Şehremini	Şehremini (1830)		1	1	1	1	1	1
494	Saraç Ishak	Kumkapı	Kadırga Limanı	Elhac Sarraç İshak Mahallesi (1845)	1	1	1	1	1	1
495	Sarı Bayezid	Süleymaniye			1	1	1	1	1	1
496	Sarı Lütfı	Galata			0	0	0	0	0	1
497	Sarı Musa	Mollagürani	Taşkasab (1829)		1	1	1	1	1	1
498	Sarı Nasuh	Macuncu Kasım	Macuncu (1830)		1	1	1	1	0	1
499	Sarı Nasuh	Sarıgüzel	Sarı Güzel (1885)		1	0	1	1	1	1
500	Sarı Temur	Hattabkapı	Odunkapusu (1829)	Sarı Temurcı Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
501	Sarıyer Karyesi	Sarıyer			0	0	1	1	1	1
502	Sefer Kethüda	Tophane			0	0	1	1	1	0
503	Seferikoz	Cibali			1	1	1	1	1	1
504	Seferikoz	Kasımpaşa			0	0	1	1	1	1
505	Seferikoz	Tophane			0	0	0	0	0	1
506	Şehid Mehmed Paşa	Beyoğlu			0	0	0	0	0	1
507	Şehid Mehmed Paşa	Kadırga			0	0	0	1	0	0
508	Şehsuvar	Galata			0	0	1	1	1	1
509	Şehsuvar	Kadırga		Şehsuvar Bey Mahallesi (1885, 1845)	1	1	1	0	1	1

510	Sekbanbaşı	Darphane-yi Atik			0	1	0	0	0	0
511	Sekbanbaşı Ibrahim Ağa	Kırkçeşme		Ibrahim Ağa Mahalles, (1829) Sekbanbaşı Mahallesi (1830, 1845)	1	1	1	1	1	1
512	Sekbanbaşı Yakup Ağa	Sultanbayezid	Eski Darphane Civarında, Ekşi Karadut	Sekbanbaşı Mahallesi (1830)	1	1	1	0	1	1
513	Selahi Mehmed Bey	Eyüp			0	0	1	1	1	1
514	Selami Ali	Üsküdar		Selami Ali Efendi Mahallesi (1877)	0	0	1	1	1	1
515	Selamsız	Üsküdar			0	0	0	0	0	1
516	Selçuk Hanım	Taşkasap		Selçuk Sultan Mahallesi (1829) Selçuk Hatun Mahallesi (1869)	1	0	1	1	1	1
517	Selime Hatun	Tophane			0	0	1	1	1	1
518	Selimiye	Üsküdar			0	0	1	1	1	1
519	Şemseddin Molla Gürani	Süleymaniye	Süleymaniye kurbunda Şeyh Ebul vefa civarında (1829)		1	0	0	0	1	1
520	Şenlik Dede	Beşiktaş			0	0	0	0	1	1
521	Servi	Eyüp			0	0	1	1	1	1
522	Sevban Çavuş	Koska			0	0	0	1	0	0
523	Seydi Bey	Mollagürani			1	0	1	0	1	1
524	Seydi Ömer	Mollagürani		Seyyid Ömer Mahallesi	1	1	1	1	1	1
525	Şeyh Ferhad	Koska	Lange Yenikapısı kurbunda Musalla Nam mahalde (1829)		1	1	1	1	1	1
526	Şeyh Mahmud Resmi Efendi	Kadıçeşmesi	Otlakçı Yokuşu, Şemseddin Molla Gürani,Sultan Mehmed (1829)	Şeyh Resmi Mahallesi	1	1	1	1	1	1
527	Şeyh Mehmet Geylani	Bahçekapısı			1	0	1	1	1	1
528	Seyid Ali Çelebi	Kasımpaşa			0	0	1	1	1	1
529	Seyid Halife	Macuncu		Seydi Halife Mahallesi (1829, 1845)	1	1	1	1	1	1

530	Seyid Hasan	Ahırkapı			0	0	1	1	0	1
531	Simkeş	Şehremini			0	1	0	1	1	1
532	Sinan Ağa	Kadıçeşmesi			1	1	1	1	1	1
533	Sinan Ağa	Sultanahmed			0	1	0	1	0	0
534	Sinan Paşa	Kasımpaşa			0	0	1	1	1	1
535	Sinan Paşa	Üsküdar			0	0	1	0	1	1
536	Sinan Paşa-yı Atik	Beşiktaş		Atik Sinan Paşa Mahallesi (1877)	0	0	1	1	1	1
537	Sinan Paşa-yı Cedid	Beşiktaş			0	0	1	1	1	1
538	Sirkeci Mescid	Tophane			0	0	1	1	1	1
539	Sirkeci Muslihüddin	Kasımpaşa			0	0	1	0	1	1
540	Şirmerd Çavuş	Taşkasap			1	1	1	1	1	1
541	Sivasi Refika Nam-ı Diğer Hatice Sultan	Eyüp	Tabii Abdulvedud Mahallesi		0	0	1	0	0	0
542	Sofular	Eyüp			0	0	1	1	1	1
543	Sofular	Horhor	Aksaray (1829)	Sufiler Mahallesi (1829)	1	0	1	1	1	1
544	Sofyalı	Aksaray			0	1	0	0	0	0
545	Soğanağa	Darphane-yi Atik	Sultan Bayezid Camii Şerifi		1	1	1	0	1	1
546	Solak Sinan	Üsküdar	Üsküdar (1869)		0	0	1	1	1	1
547	Süheyl Bey	Tophane			0	0	1	1	1	1
548	Suhte Hatip	Süleymaniye			1	1	1	0	1	1
549	Suhte Sinan	Yenibağçe	Yenibağçe (1830) Sülüklü Çeşme		1	1	1	0	1	1
550	Süleyman Ağa	Üsküdar			0	0	1	0	1	1
551	Süleyman Subaşı	Eyüp		Subaşı Süleyman Mahallesi (1869)	0	0	1	1	1	1
552	Süleymaniye	Beşiktaş			0	0	1	0	1	1
553	Süleymaniye	Süleymaniye		Süleymaniye el Maruf (1877)	1	1	1	1	1	1
554	Sultan Bayezid	Galata			0	0	1	1	1	1
555	Sultan Bayezid-i Han-ı Veli	Sultanbayezid			1	1	0	1	1	1

556	Sultançiftliği	Sultançiftliği			0	0	0	1	0	0
557	Sururi Mehmed Efendi	Kasımpaşa		Hacı Mehmed Efendi	0	0	1	1	1	1
558	Sütlüce	Hasköy		Sütlüce Nam-ı Diğer Mahmud Ağa Mahallesi (1877) Sütlüce ve Elhak Mahmud Mahallesi (1845)	0	0	1	1	1	1
559	Tahtakadı	Kasımpaşa			0	0	1	1	1	1
560	Tahtaminare	Fener			1	1	1	0	1	1
561	Tahtaminare	Gedikpaşa	Peykhane	Nam-ı Diğer Hamza Bey Mahallesi (1829)	1	1	1	1	1	1
562	Takkeci	Topkapı Harici			0	0	1	1	0	1
563	Takkeci	Eyüp			0	0	1	1	1	1
564	Talimhane	Kasımpaşa			0	0	1	0	0	0
565	Tarabya Karyesi	Tarabya		Nefs-i Mahallesi (1869)	0	0	0	1	0	1
566	Tarsus	Mevlevihane Yenikapı		Tarsusi Mahallesi (1829, 1845)	1	1	1	1	1	1
567	Tatavla	Beyoğlu			0	0	0	0	0	1
568	Tavaşi Hasan Ağa	Üsküdar			0	0	1	1	1	1
569	Tavaşi Süleyman Ağa	Kumkapı		Tavaş Süleyman Ağa (1877)	1	1	1	1	1	1
570	Tekerlek Mustafa Çelebi	Beşiktaş			0	0	1	0	0	0
571	Tembel Hacı Mehmed	Üsküdar			0	0	1	1	1	1
572	Tercüman Yunus	Edirnekapı	Dragman (1829, 1830)		1	1	1	1	1	1
573	Teşvikiye	Beşiktaş			0	0	0	1	1	1
574	Tevki-i Cafer	Çarşamba Pazarı		Tevkii' Mahallesi (1869)	1	0	1	1	1	1
575	Timurtaş	Divoğlu Yokuşu	Tahtakale (1829) Divoğlu (1830)	Demirtaş Mahallesi (1869)	1	1	1	1	1	1
576	Toklu Ibrahim Dede	Ayvansaray	Ebu Ensari Kapısı (1829)	Toklu Dede Mahallesi (1830)	1	1	1	0	1	1
577	Tomtom	Tophane			0	0	1	0	1	1

578	Topçubaşı Hacı Ilyas	Eğrikapı		El-hac İlyas Mahallesi (1829, 1830)	1	1	1	0	1	1
579	Topçular Karyesi	Eyüp		Topçular Mahallesi (1869)	0	0	1	1	1	1
580	Toptaşı	Macuncu			0	1	0	0	0	0
581	Toptaşı Fenai Dede	Macuncu	Fena'i Dede (1829), Molla Gürani (1830) Kasım Toptaş (1877)	Fenayi Dede Mahallesi (1830) Toptaşı Fenai Mahallesi (1845)	1	1	1	1	1	1
582	Toygar Hamza	Üsküdar			0	0	1	1	1	1
583	Tozkoparan	Kasımpaşa			0	0	1	1	1	1
584	Tuğlacıbaşı Hacı Mustafa	Kadıköy		Hacı Mustafa Efendi Mahallesi (1877)	0	0	0	0	1	1
585	Turşucu	Hasköy			0	0	1	1	1	1
586	Tuti Abdüllatif Efendi	Yenibağçe			1	1	1	0	1	1
587	Üçler	Sultanahmed			1	0	1	1	1	1
588	Üskübi	Ayasofya-yı Kebir			1	1	1	0	1	1
589	Üskübi	Cibali		Üsküplü Mahallesi (1829, 1830)	1	1	1	1	1	1
590	Üsküdar Mevlevihanesi	Üsküdar			0	0	0	1	0	0
591	Uzun Şücaedddin	Peykhane	Sultan Ahmed	Uzun Şüca Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
592	Uzun Yusuf	Macuncu			1	1	1	1	1	1
593	Valide-i Atik	Üsküdar		Atik Valide Sultan Mahallesi (1845)	0	0	1	1	1	1
594	Vani Karyesi	Kuleli	Vaniköy (1877)		0	0	0	0	1	1
595	Veled-i Karabaş	Silivrikapı			1	1	0	0	0	0
596	Vişnezade	Beşiktaş			0	0	1	1	1	1
597	Voynik Şücaeddin	Vefa	Şeyh Ebulvefa (1829)	Deynu Şüca Mahallesi (1830)	1	1	1	1	1	1
598	Yahya Çelebi	Tophane			0	0	1	1	1	1
599	Yahya Kethüda	Kasımpaşa			0	0	1	1	1	1
600	Yakub Ağa	Aksaray Yokuşu	Ağa Yokuşu (1877)		1	0	0	1	1	1

601	Yalıköy	Beykoz		Yalı Karyesi ve Servi Burun (1885) Yalı Mahallesi (1877)	0	0	1	1	1	1
602	Yarhisar Mustafa Muslihüddin	Kadıçeşmesi			1	1	1	1	1	1
603	Yavaşça Şahin	Uzunçarşı		Yavaşça Şahin Mehmed Paşa (1869)	1	1	1	1	1	1
604	Yavuzer Sinan	Kapan-ı Dakik		Yavuzer Sinan Bey (1829) Yavuzerzade Mahallesi (1830)	1	1	0	1	1	1
605	Yeldeğirmeni	Tophane			0	0	1	1	1	1
606	Yeni Camii	Galata		Cami-i Cedid Mahallesi (1830-1845)	0	0	1	1	1	1
607	Yeni Çeşme	Kasımpaşa			0	0	0	0	0	1
608	Yeni Mahalle	Beşiktaş			0	0	0	0	0	1
609	Yeni Mahalle	Sarıyer			0	0	0	0	0	1
610	Yeni Mahalle Ermeni	Üsküdar			0	0	0	0	0	1
611	Yenikapı Mevlevihanesi	Yenikapı			0	0	1	1	0	0
612	Yerebatan	Ayasofya-yı Kebir			1	0	1	1	1	1
613	Yolcuzade	Galata		Yüncüzade Mahallesi (1845)	0	0	1	1	1	1
614	Zal Mahmud Paşa	Eyüp			0	0	1	1	1	1
615	Zeynep Hatun	Eyüp			0	0	1	0	1	1

B. 1882 tarihli İstanbul Haritası

Kaynak: SALT Araştırma, C. Stolpe. “Plan de Constantinople avec ses faubourgs le port et une partie du Bosphore levé et dessiné par C. Stolpe verifié d'après les changements les plus récents jusqu'en” (1882).

C. 1845 tarihli İstanbul Haritası

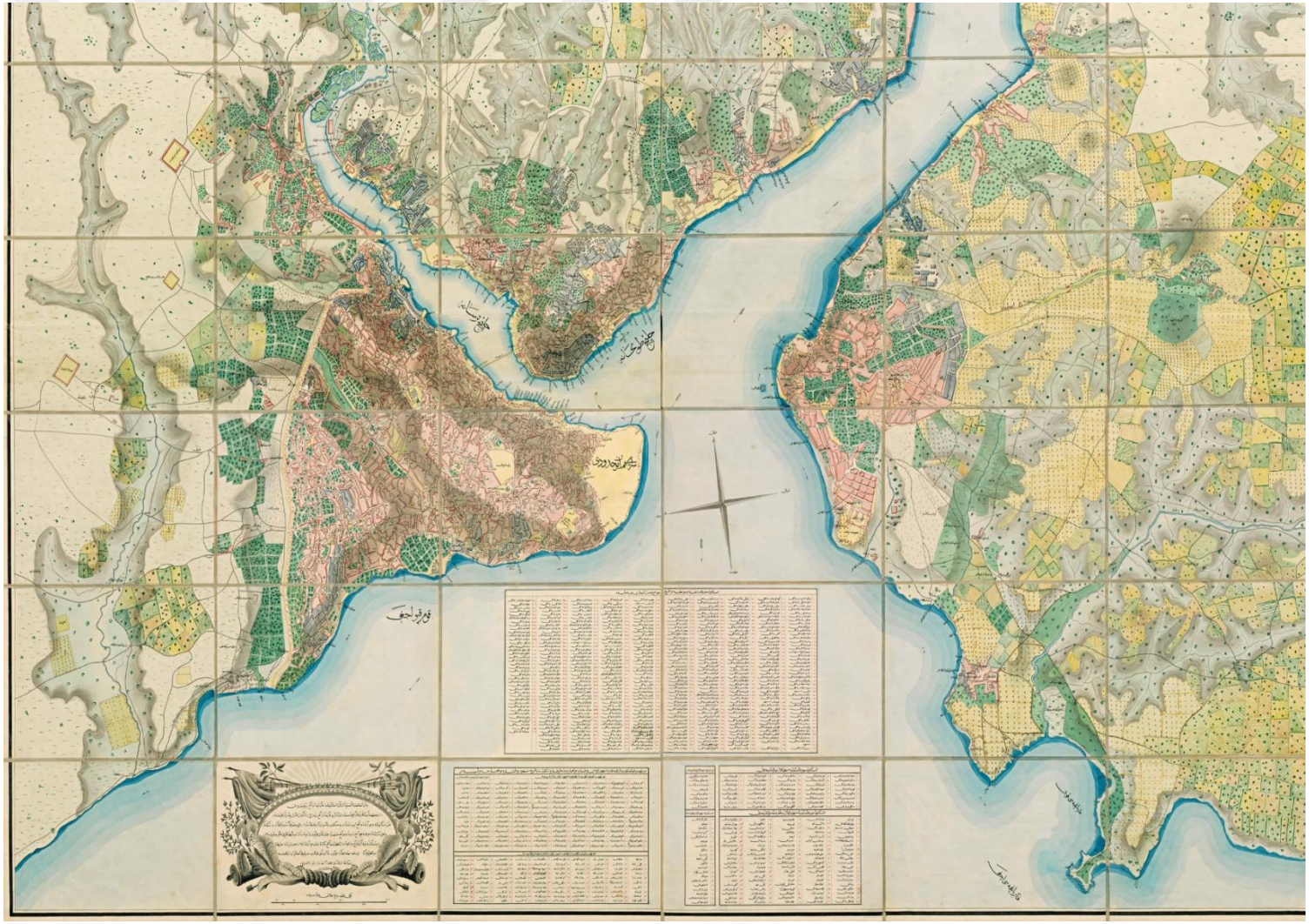

Kaynak: Yılmaz, Coşkun. "Bir Haritanın Rehberliğinde 1845 İstanbulu" *Antik Çağdan XXI. yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* cilt 3. ed. Mehmet Karakuyu. İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2015. 562-585.

Ek C’nin devamıdır

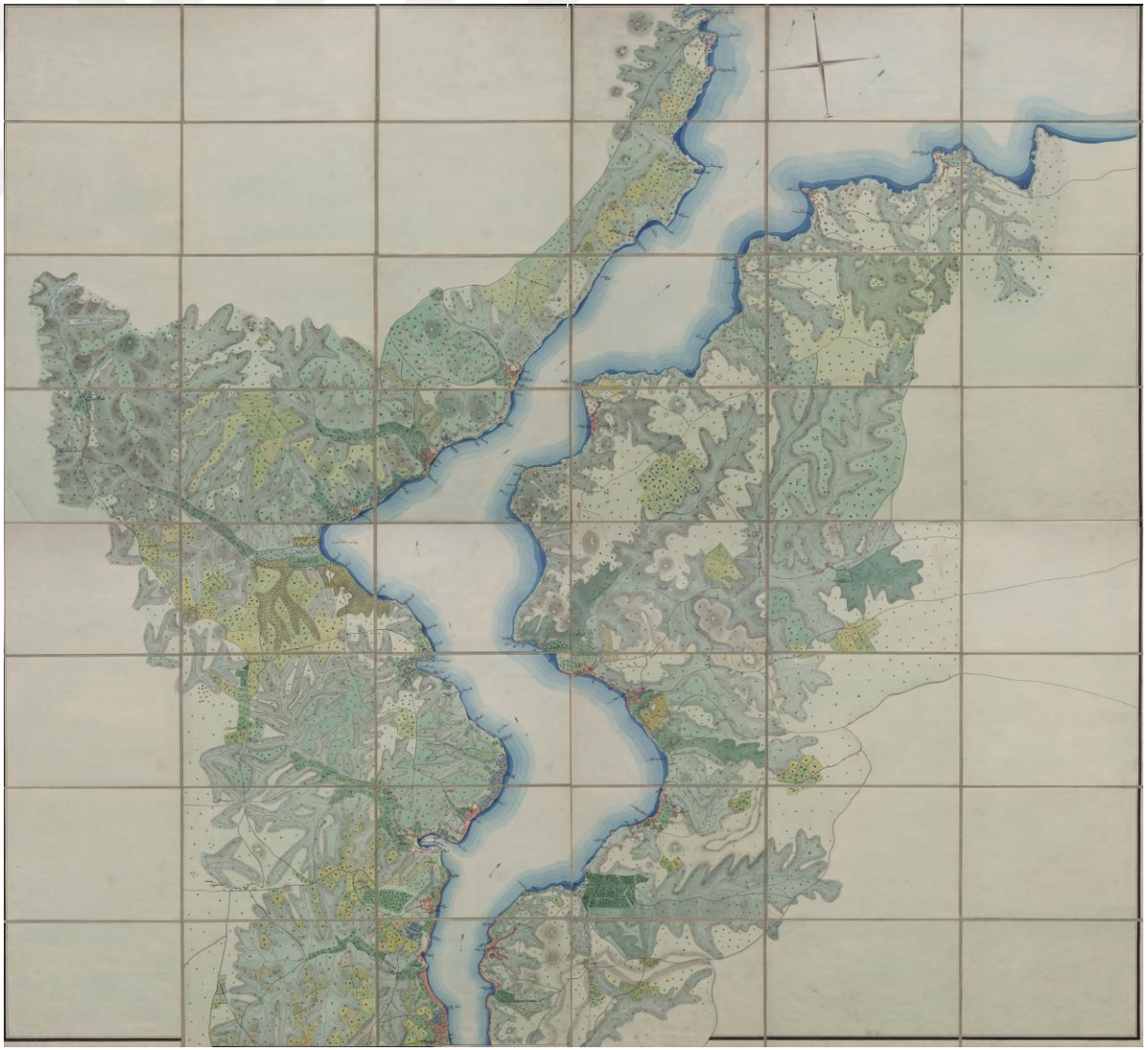

D. 1821 tarihli İstabul Haritası

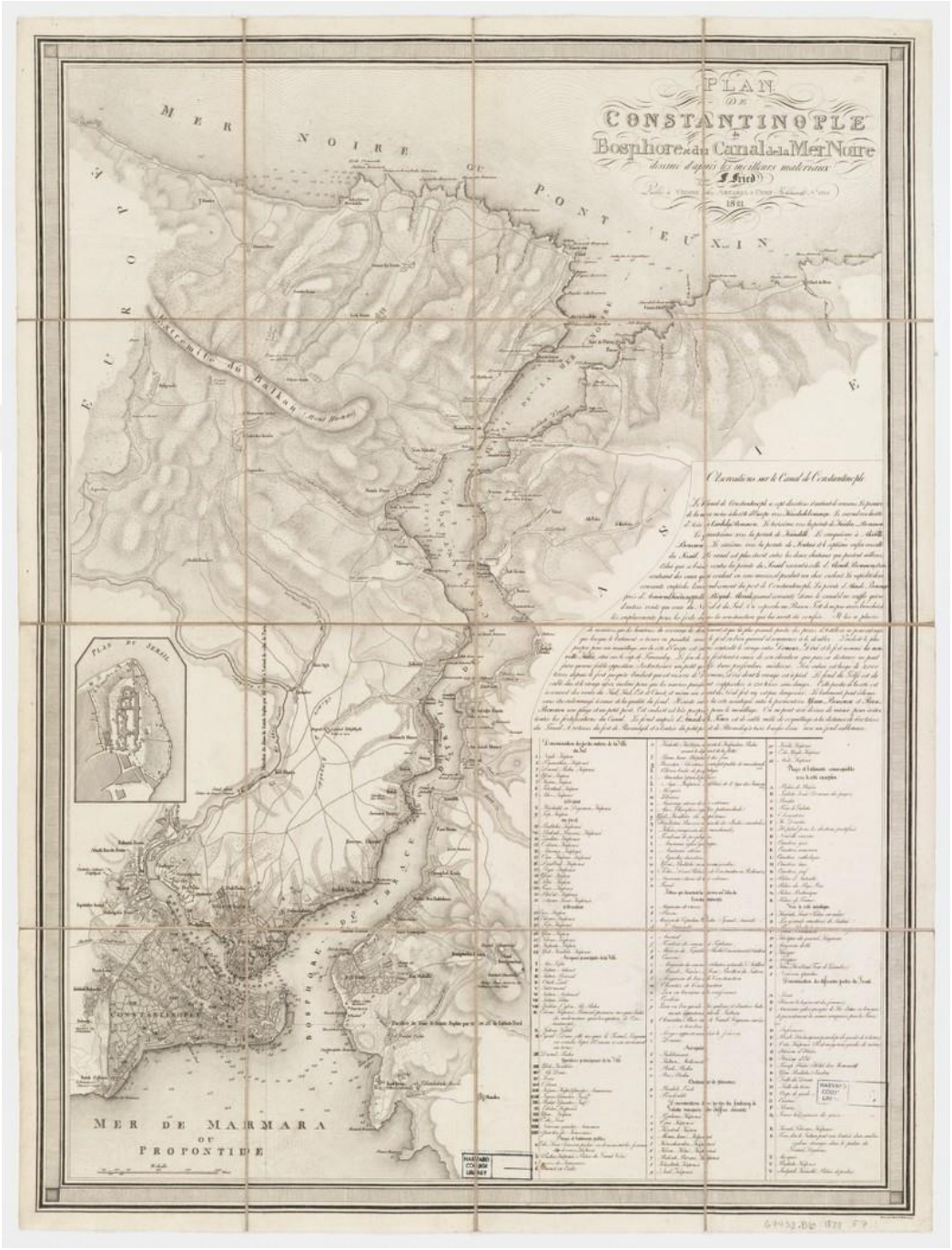

Kaynak: Harvard Kütüphanesi, Harvard Harita Koleksiyonu. F. Fried. Wien “Plan de Constantinople, du Bosphore & du Canal de la Mer Noire” (1821).

E. 1829 tarihli belgenin orjinalinden bir sayfa

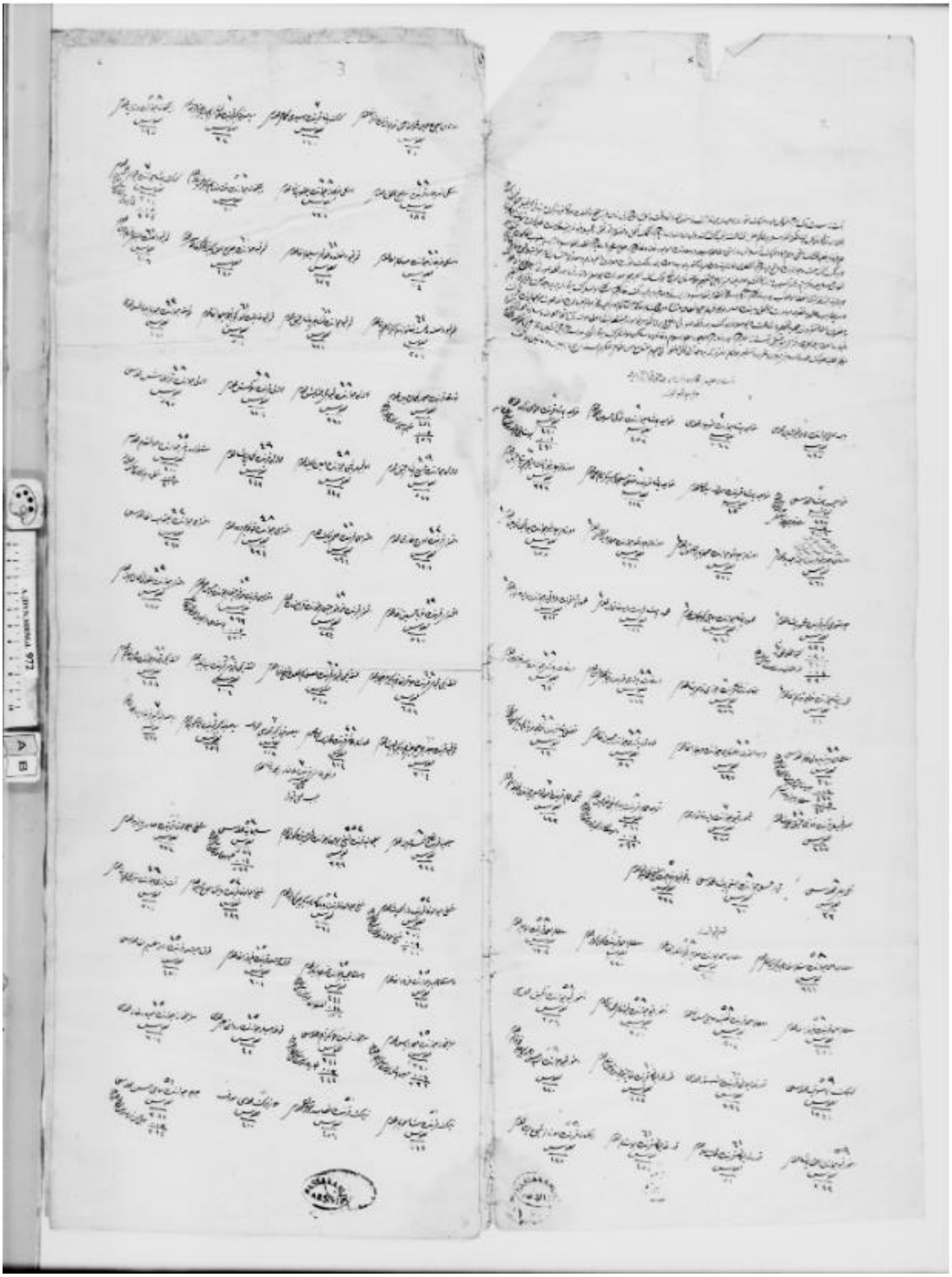

Kaynak: BOA, Osmanlı Arşivi, Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi [A.{DVN.MHM.d]. 952/72.

F. 1830 tarihli belgenin orjinali

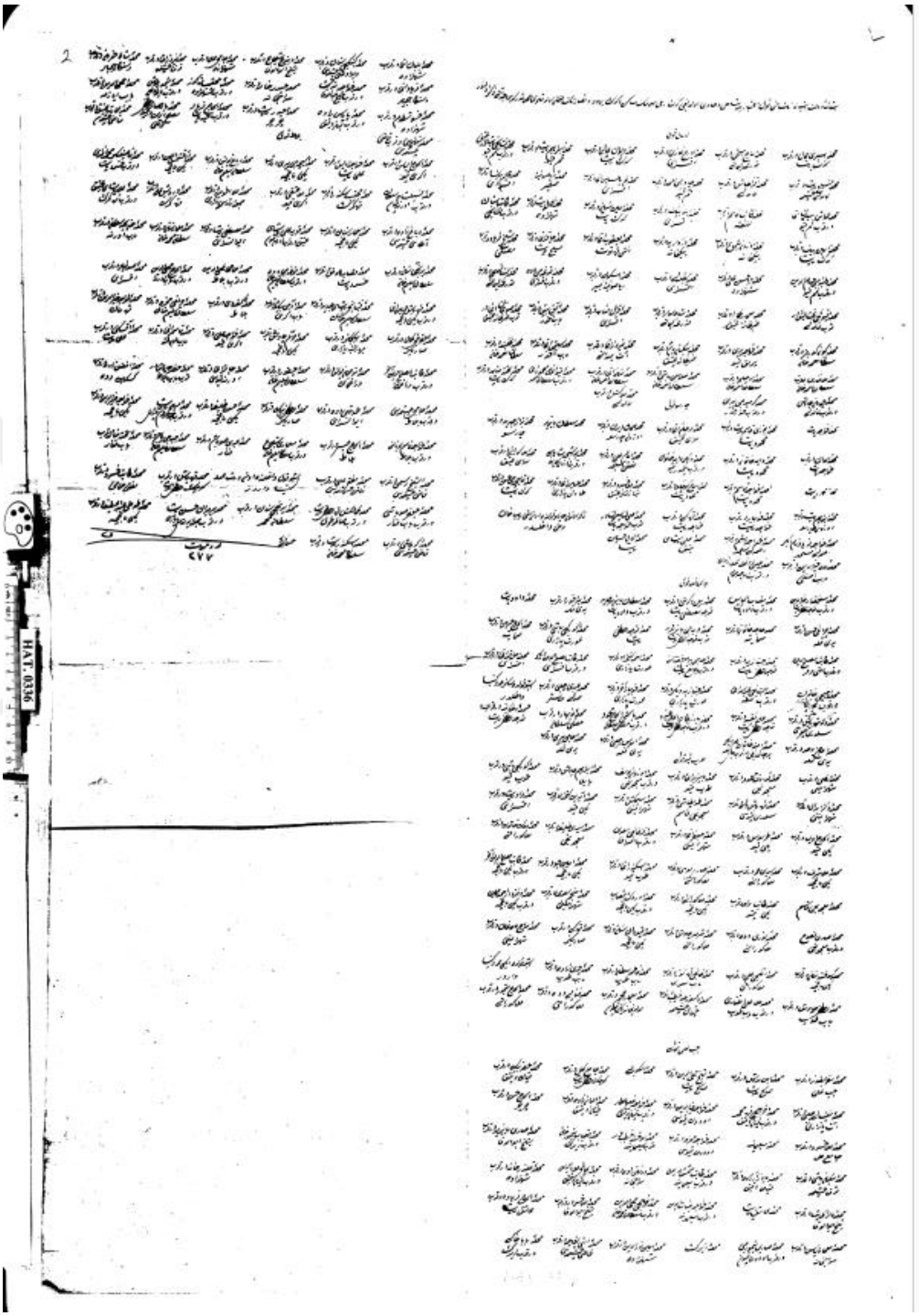

Kaynak: BOA, Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümâyun [HAT]. 336/19270

G. 1845 tarihli belgenin orjinalinden bir sayfa

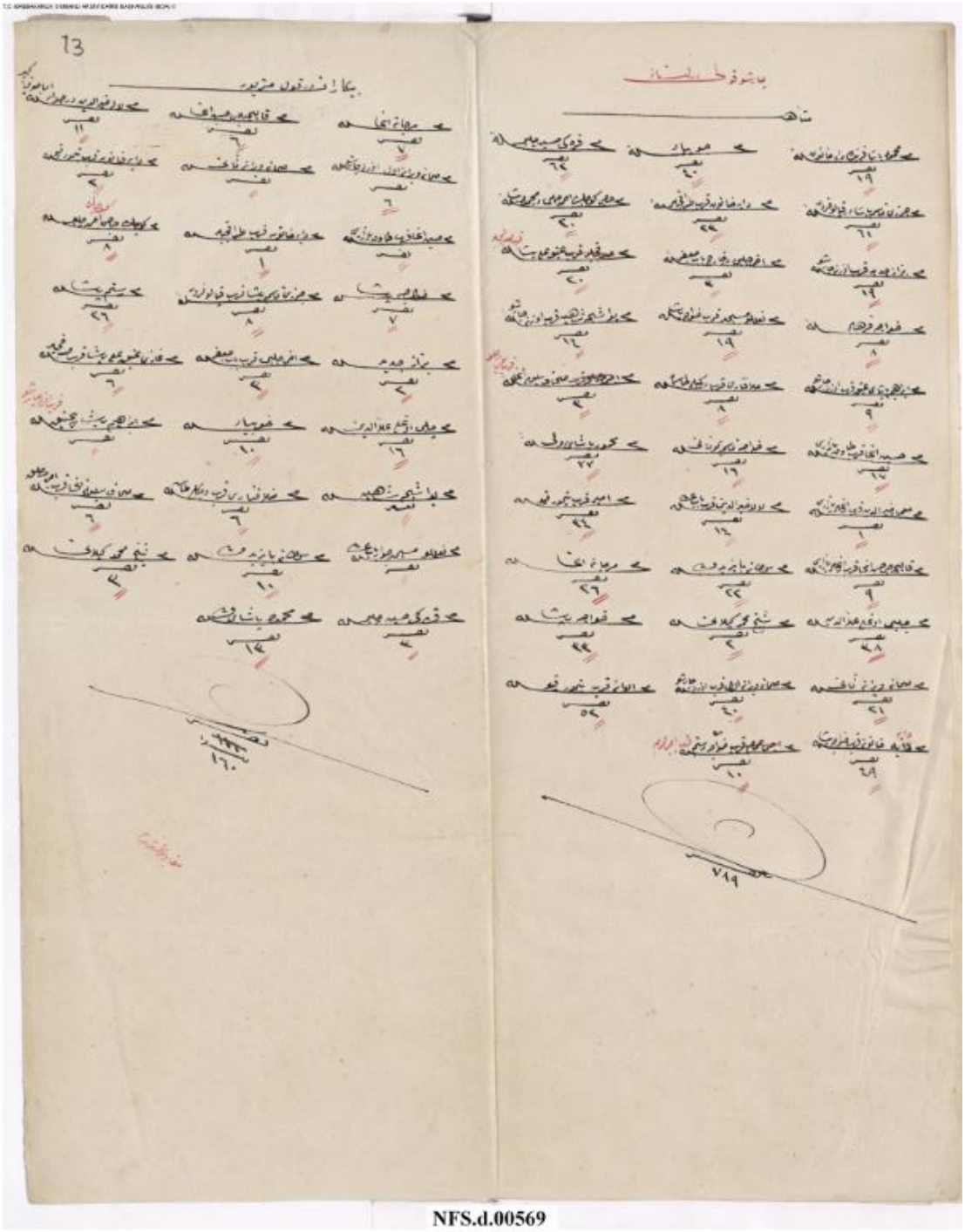

Kaynak: BOA, Osmanlı Arşivi, Nufus Defteri [NFS.d]. 569.

H. 1869 tarihli belgenin orjinalinden bir sayfa

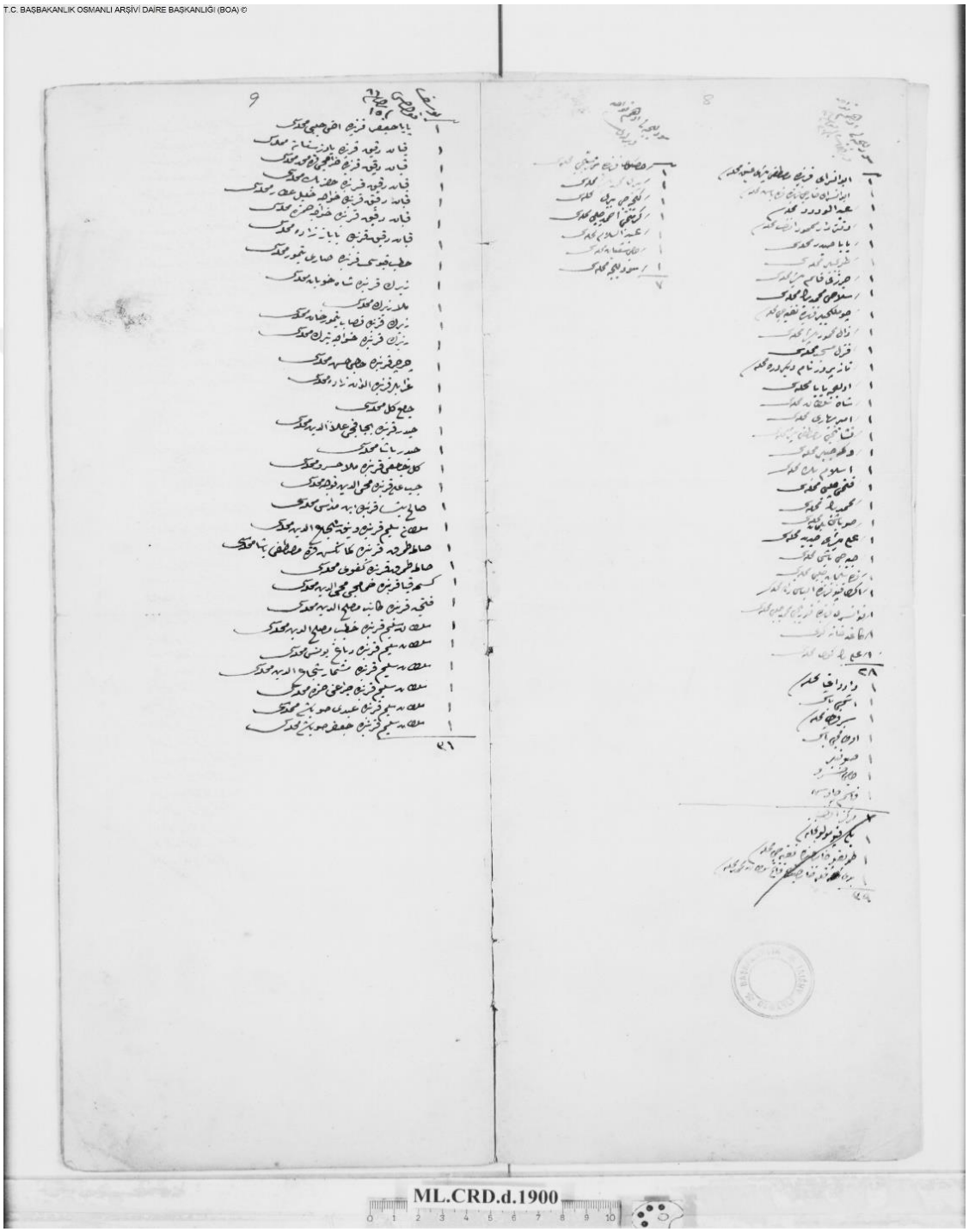

Kaynak: BOA, Osmanlı Arşivi, *Maliye Ceride Defterleri [Maliye Ceride Defterleri] 1900.*

İ. 1877 tarihli belgenin orjinalinden bir sayfa

محله لرجدولی ٤١٩

سراجخانه باشنده معمار ایاس	سلیمانیه ده کاتب شمس الدین	خطیب قوسنده صاری تیمور	سلیمانیه ده شمس الدین ملا کورانی	صاری بایزید
سراجخانه ده فیروز اغا	جبعالیده محی الدین فوجه وسی	شهزاده ده محتسب قره کوز	وزنه جیلرده جامجی علی	صالح پاشاده ابن مداش
اون قبانده حراجی قره محمد	فاتحده حراجی محی الدین	قاضی چشمه سنده التی بغاجه	دستکاجیلرده حسام بك	حیدر پاشا
شیخ وفاده دار الحدیث	عاشق پاشا	قرق چشمه ده خواجه تیرك	سراجخانه ده حیدرخانه	قاضی چشمه سنده سنان اغا
سلیمانیه ده خواجه غیاث الدین	قاضی چشمه سنده اسکی عمارت	دیواوغلنده کنبجی سنان	اون قبانده بابازاده	شهزاده ده روانی چلبی
شهزاده ده فوزیه				

(٤) بلاط قولی

بلاطده الحاج عیسی	ایوانسرایده مصطفی پاشا	خورخورده صوفیلر	اکری قپوده اوجوبك	قره مانده خواجه خیر الدین
قریبلی مسجده معمار سنان	اورنه قپوسنده الحاج الدین	جمعه ایرتسی پازارنده اویس	ایوانسرایده طوقلی ابراهیم ده	زنبیرلی قپوده افضل زاده
چهارشنبه ده بجکر	یکی بنجه ده محرم چاوش	فناره ده تحته مناره	بلاطده حضر چاوش	صالله طرقده کاتکنر قره مصطفی بك
سلطان احمده کرماستی	قاضی چشمه سنده مفتی علی	قره کبرکده دباغ زاده	خرقه شریفده افسکی	قره کمرکده محتسب اسکندر بك
جمعه ایرتسی پازارنده ملا اخوین	فارقپوسی ایچنده عبدی صوباشی	بلاطده خواجه قاسم کوتانی	قره طاشنده مصطفی بك	صاری کنزده اسکندر پاشا
چهارشنبه ده جبه جی باشی	یکی بنجده آق شمس الدین	اورنه قپوسنده خدیجه سلطان	اورنه قپوسنده چاقر اغا	کچه جیلرده قره باش

Kaynak: *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye* [Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi]. İstanbul: Darü't- Tıbaatü'l-Amire, 1294.

J. 1885 tarihli belgenin orjinalinden bir sayfa

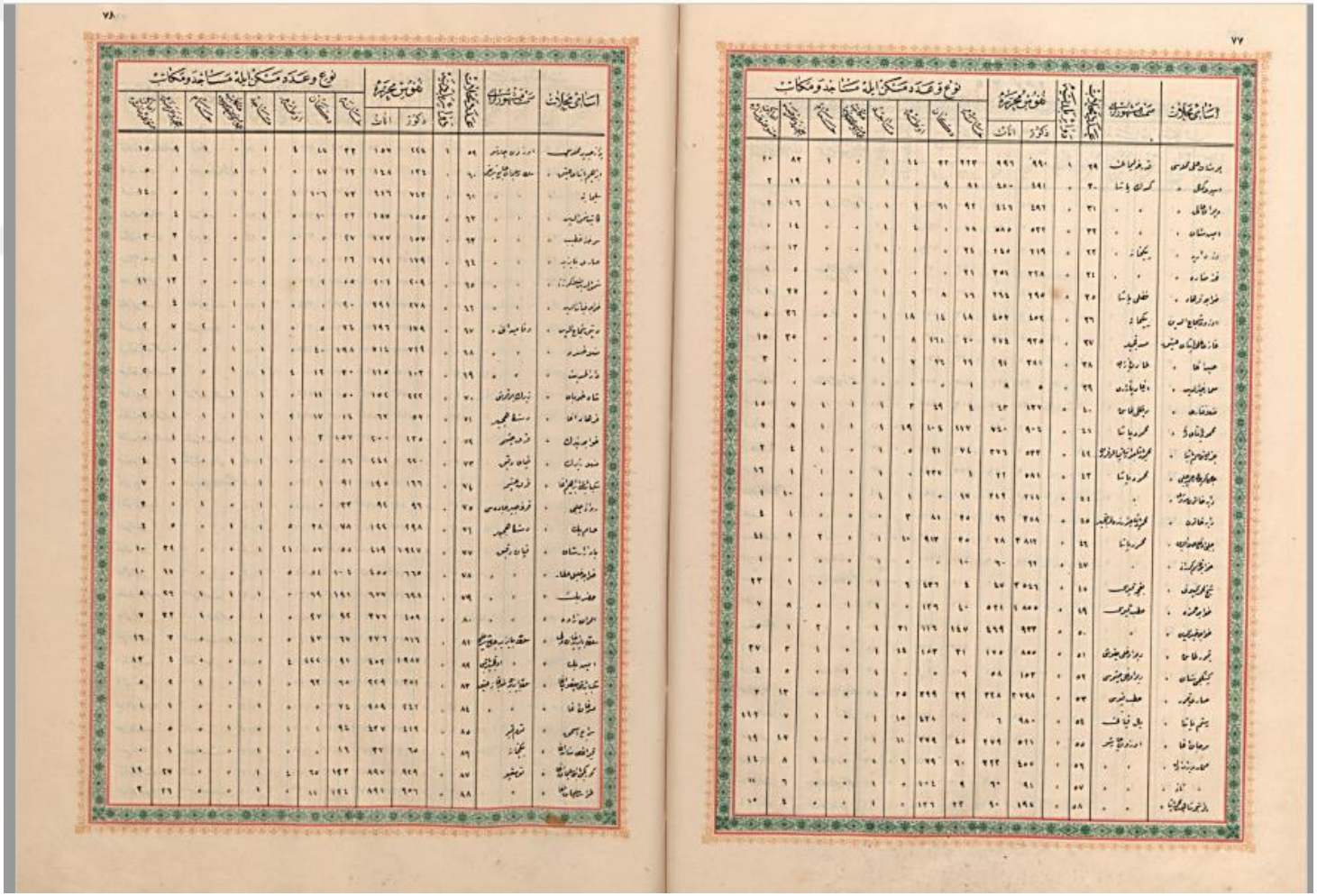

Kaynak: İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi. “Ba-İrade-i seniye-i cenab-ı padişahi bu kere icra olunan tahrir-i sabık yoklaması mucibince Dersaadet ve bilâd-ı selasede mevcud nüfusun istatistik cetveldir.” İstanbul: Nezâret-i Umur-ı Dâhiliye Sicil-i Nüfus İdare-i Umumiyesi, 1302.